ZINNAR SILOPI

Doza Kürdüstan

KURT MILLETININ 60 SENEDEN BERI ESARETTEN

KURTULUS SAVASI HATIRATI

Banever 2567 Kürdi - Nisan 1969 efrenci

Stewr basim-evi

Doza Kürdüstan

KURT MILLETININ 60 SENEDENBERI ESARETTEN

KURTULUS SAVASI HATIRATI

Banever 2567 Kürdi — Nisan 1969 efrenci

Zinnar Silopi

INSTITUT KURDE de PARIS
BIBLIOTHÈQUE

Kiymeti : 1 dolar **Stewr basim-evi**

Bu hatıralar .....

Acı ve tatli hatiralarla dolu, bu satırlar ....

uzun, mihnetli senelerin, takattan düşürdügü, çelikten bir vücudun, titrek parmaklariyle, kalama alınmiştır — vatanına ve vatanının vefakar evladına degerli hayatının, degerli dosiyesini, son bir yadigari olarak peşkeş eden Znar abimize sonsuz minnettarligimizi sunarken, titrek ellerini, kalbimizin olanca heraretiyle sıkarız ..

DERIKLI

Basım yerimiz de, Türkçe kullanılan bazi şedali harfların bulunmaması .

ş yerine S

I yerine i

ö yerine o

ü yerine u

Mecburi olarak konulmuştur

üzür dileriz ...

MILLETIMIN KURTARICISI EMSALSIZ REHBER

BUYUK BERZANI

Hayatimda şâh'di oldûgum siyasi sahada Kürt milli kurtuluş, kürdün bilinmesi ne hizmet ile bir vacibi ifa ettigim kanaatile mücadelelerini siralayan, neşrettigim bu kiymetli bilgilerin bilinmesine hizmet ile, bir vacibi ifa ettigim Kenaetiyle size ithaf ediyorum.

Teveccühatn za mazhar olursa, hayatta kazanacagim en büyük bir mükafat olur.

ZINNAR SILOPI

Canimdan aziz hayat arkadaşim dotmam;
bütün ômrümce hayat mûcadelesinde bana mesnet oldun. Milli meselelerle ilgili evsafteki arkadaşlara mühabbetle dolu gôsterdigin alaka sebebile hürmetle anilan — Meté —. bu kitabin yazilmasinda, beni teşci eden bir müşevv.k olarak çekilen müşküllere de iştirak etettingini asla unutamam; seni candan hürmetle selamlarim.

Z. S.

22 ikinci kânun 1946 MAHABAT Kürt Cümbûriyetinin ilan edild'gi gün Kürt cümhûriyeti bayraginin hükûmet konagina çek'lişi ile Reisi Cumhur kazi Muhamed'n Nutuk söyleyişini gôsteren tablo.

— BAŞLANGIÇ —

Kûrt Milletinin ûzerinde yaşadigi Kûrdûstan ûlkesinin hakiki hali ile geçirmiş oldugu tarihi devreler hakkinda muhtasar da olsa bir fikir vermegi ve Kürdütan ehvalini iyice tetkik etmiş bazi ecnebi mütefekkirlerinin Kürtlerin ahlak ve hasailini bildiren bir kisim kiymetli yazi ve mütalaalarinin da bu bahsa ilavesini faideli gôrdügümden okuyucularima esas mevzua girmeden evvel bir nebze bundanda bahsetmek isterim.

Tarihten evvelki devirlerden başlayip bu günkü ferdiyetini belirten «Kürti» ve «Küti» Kabilelerinin ifadesi olan Kürt milleti milattan 2000 sene evvel küçük asyanin dogu yamaçlarinda devlet kurarak nüfuzlari şarkan Hindistan hududuna, cenuben Basra kôrfezine ve ümman denizine kadar uzanmiş oldugunu tarih bize bildirmektedir. Faris, Asur, Babil kirallarindan kalma bazi kitabelerin lehçesinin Kürt — Med — dili oldugunu son tarihi tetkikat ispat etmiş bulunuyor. Tarihi bir çok Istihalelere bu günkü Kürt lisani MED-MAR-dil'nin telaffûz ve morfolojik unsurlarin' ihtiva eden bir lisan oldugu temamen anlaşilmiş bulundugundan gerek dil ve gerekse bedeni teşekkülün müşabeheti itibarile Kürtler Medler'n binnefs kendisi oldugunda müverrihlerce bir şüphe kalmamişt'r.

— C. P. Bedevin-şark ve garp tarih alimlerinin kitaplarindan topliyarak yazdigi tarihte bildirdigi malumata binaen miladi Isadan takr'ben 10,000 sene evvel yapilan umumi muhacerette iskandinavyadan cenuba ve cenubu şarkiye yayilan indu-Avrupayi — ARI — irkinin bir cüz, ü, olan Kürtlerde hicret halinde kafkasyaya geçerek ARARAT dagina gelmişlerdi. Kürti ve Kuti namlarile iki büyük kabile halinde olan bu kürtlerden Kutiler şarka hazer denizine dogru giderek şarkan hindistan hududuna cenuben basra kôrfezine ve ümman deniz'ne kadar varmişlardi. Milattan 4000 sene evvel bu geniş ülkeye yerleşen Kürtler Iskenderi kebirin asya fütuhati s'ralarinda bu yerin hakimi idiler. O

tarihte bu geniş ülkenin umumi lisani Kürtçe, resmi dinide, ZERDEŞT dini idi.

Tarihin bildirdigi ilk kürt padişahinin adi — TOSA ve diger adi ile DIYAKOS tu — . Diyakos milattan 1808 sene evvel — BELH* — şehrnde ve havalisinde teşkil etmiş oldtgu hükümete patişahlik etmiştir. Milattan evvel 9 uncu asirda «KEYKUBAD» idi; bûtûn kûrtleri birleştirerek bûyûk bir MED imparatorlugu Kurmuştu, yine milattan — 612 — sene evvel — KEYKUBAT — in torunu — KEYAKSAR diger adi ile HOHISTER — Asur hükümetini münkariz ederek paytahtlari olan NINIVA yi zabt etti.

Kutiler — SUBARI — HURI — LOLO — KASI — adlarile 4 Kabileye ayrilmişlardi. Subariler ARARATTA, TOROSTA, anti torosta iskenderun sahillerinde şimali suriyede — MITAN — NEYRI — HALTI — MUSKI — adlari ile muhtelif hükumetler teşkil ettiler. Bu hükumetler ahalisinin bakayasi halen kürdistanda mevcuttur. Ve bu isimleri taşimaktadirlar. Mitanilerin milattan 16 Asir evvel teşkil ettikleri kuvvetli hükumet hititlerle ve misir firavunlarile asirlarca harp ettilerdi. Neticede firavnlarla sulh yaptilar. Bu sulhtan sonra milattan — 1405 — sene evvel misir firavnu — TOTMASMITAN Padişahi SOVARTAN — in torunu — VARTAMANA — nin kizi ile evlendi bu Izdivaçtan dogan — 3 üncü AMAMOTIS — firavunda — DILEHEPA — Ad'ndaki kürt prensesi ile evlemişti. Hayatinin sonuna dogruda ikinci def, a olarak yine kürt prenseslerinden — TOTOHEPA — ile evlendi idi. Tarihte — NEFERTITI — adi ile büyük şühret kazanan bu prenses namina misirda bir abide mevcuttur.

HURILER Dicle ve Firat nehrinin şimalinde AMED—DIYARBEKIR şehri havalisinde milattan 2000 sene evvel küçük prenslikler tesis ettiller; bu prenslikler vaktin en medeni ve müterakki hükümetleri idiler. 2000 sene hükumetleri devam etti.

— LOLO-ile — KASI-ler ararattan zagros daglarina geçerek dicle sahillerinden cenuba indiler. Buralarda milattan 2000 sene

---

* BELH şehri efganistanin şimalinde tarihi eski bir şehirdir.

evvel üllam — şOMIR — AKAD — Adlarinda üç büyük devlet mevcuttu . — LOLO-ar ile — KASI-ler — ULLAM — SOMIR — AKAD — Adlarinda 3 büyük devleti bir kaç asir zarfinda maglup ederek hükumet merkezleri olan — SOZ — LAKAS — BABIL — şehirlerini zabtettiler. KURDIVAN ismile tesis ettikleri devlet 700 sene Babilde hûkûm sûrdû bu tarihte ermeniler, Yunanistanin TISALYA kitasinda sakin idiler. Milattan 600 sene evvel küçük asyaya geledilerdi. Yani kürtlerin zagros ve ararat daglarile akdeniz arasindaki araziyi işgalindan ve kocaman devletler teşkilinden 35 asir sonra buralara gelmişlerdi. (Comerd. C. paşa, tarihinde zikr ettigi gibi) .

Ilmi tetkikata dayanarak MERDUH Tarihinin verdigi bu izahattan anlaşildigi veçhile KURTLER küçük asyada devlet kuran ilk ve en eski bir millettir. Tarihte MED ismi ile tanınan milletin aynen kürt milleti oldugunu ispat eden tarihi ves kalardan bir kaçini zikredelim. Asur devleti kitabelerinde bahsedilen kuti ve kürtler asurilerle muharebe eden — MED-kürt kebaili olduklarini tarih bildirmektedir.

Ermeni tarihçileri kürdiyan, kürtik, mar, med ve kürt tabirlerini hep bir manada kullanmişlardir. 8 inci asir müerrihlerinden VARTAN yazilarinda MED tabiri yerine KURT tabri kullanmiştir. Tarihçlerden HARTOM — 1316 — miladi senesinde yazdigi tarih kitabinda sarih olarak MAD ki bunlara avam tabiri ile kürt derler, demişti. Meşhur müerrih ISTIRABON eserinde Kürtlere kuti demekte dir. Ve bütün tarih boyunca MEDLERI Kürtlerden ayri gôsterecek bir hadise bulamazsiniz demektedir. Iranli Doktor Ikbal yazdigi IRAN tarihi kadimi kitabinda medlerin kürt taifesinden oldugunu zikretmiştir. Profesôr ZAIS eserinde medler kürt aşairi idiler. Vatanlari suriyenin şimalinden hazer denizine kadar uzunir diyor. Müşiriddevle yazdigi — IRAN BOSTAN — tarihinde bazi mütehassisler, müsteşrikler tetkikatlari neticesinde med milletinin dili bu günkü kürtlerin konuştuklari dildir. demektedir. Fransiz müsteşriki — DARMENSTER — diyorki kürt dili ile efganlilarin — PISTO-dili med lisanin tetevürati neticesi meydana gelmiştir.

Türkiye istilam vezaretinin — 1967 — senesinde fransızca olar-

rak neşr ettigi Türkiyede turizm adi ile müsevver bir bröşürde, Diyarbek'r ve havalisinin kadim tarihi hakknda şu mühteser malumat kayt olmaktadir. Diyarbekirin ne vakit ve kimler tarafindan b'na edildigi malum degildir. Bu Vilayet medeniyet ve kültürün en kadim bir merkezi idi, ilk önce Dyarbekir — AMED* nami ile yad edilirdi. Bu bôlgeye medeniyet sahibi olarak ilk yerleşen ahali (HURILER) dir. Huriler milattan evvel-4000 seneden 2000-seneye kadar b'r takim küçük prenslikler teşkil ederek buralarda yaşamişlardir.

Huriler subarilerle hem irktir milattan 2000 sene evvel hurilerin iktidari zaiflemege başladiginda iki kisma ayrildilar. Bu kisimlardan biri mitaniler idi. Mitaniler tekemmül ve tevesü ederek milattan evvel 1750 senesinden 1350 kadar devam eden büyük bir imparatorluk kurmuşlardi.

Hazreti merduhun tahran şehrinde neşrettigi tarihi merduh Kitabinin — 22, — 26-66-inci sahifelerinde bu konuda şu malumat vardir: keşfedilen asar bize gôsteriyor ki — LOLO, KUTI, KASI, HURI — Naminda ki milletler zagros dagi kürtlerindendirler. Bunlar — SOMER, ALAM, AKAD-hükumetleri ile hemasir idiler bu hükumetlerle bir çok harpler yapmişlardir. Bu tarihte yani milattan 4000 bin sene evvel bu yerlerde ne kildani ve nede asuri hükumetlerinden bir nişane yoktu.

Kürtlerin ecdadi bu gün bile bakiyeleri kürditanda mevcut olan mitaniler ile milattan 4000 sene evvel Amed denilen Diyarbekir havalisinde müterakki ve medeni prenslikler kurmuş olan hurilerin buralarda birer devlet teşkil ettiklerini Türkler neşrettikleri broşür ile aleme ilan ettikleri halde hala kürtlere dagli türk demekle kendi kendilerini ihfal ve bu ihfal alemi inandirmak safderunluguda bulunmuktudirlar. Kürtler milattan evvel ve sonra muhtelif isimlerle hükumetler teşkil ederek asyanin bu kôşesinde neler yapmiş olduklarini mufassal surette yazmagi tarih yazanlara terk ederek yal'niz müessisi ile, ordusu ile hükumeti ile bir kürt devleti olan — Eyyubiye devletini-büy-

---

* AMED kürtçe: medlere ait manasina, gelir.

ük kahraman, büyük Sultan, bûyûk dost, tek bir kelime ile bûyûk Insan SALAHATTINI Eyububuyu zikr etmeksizin geçmege gönlümüz razi olmadi. Eski nesilden ziyade bu günkû nesil üzerinde icra ettigi büyük tesirin bir delili kürtlerin Onun eserine imtisal ederek bir kürt devleti kurmak yolundaki hedefleridir. az çok hüriyetine sahip olan her kürt mintikasinda Salahattin namina bir eser mevcuttur. ya bir spor külubu ve ya hayri bir cem, iyet muhakkak salahattinin ismini taşiyor. hatta sövyet hükumeti Kürt mintikasinda Salahattin isminde bir opera kurulmuş oldugunu bildirmek bütün kürtlerin Salahattinin zikriyatina irtibatlarinin dercesini göstermege Kafidir. Ilk milli bir müessese olan — 1912 — senesinde Istanbulda teşkil edilen — HEVI — Talebe cemiyetinin hüviyyet teskeresida Salahattinin heybetli resmi ile süslenmiş idi.

Kürdistan Cografyasi — KURT milletinin üzerinde yaşadigi topraklarin haritasini irakin eski nafia vezirlerinden merhum Emin Zeki bey yazdigi Kürt ve Kürdistan tarih kitabinda şöylece hatlandiriyor: garpte Iskenderun körfezinin tam şimalinden başlayarak şarki şimali istikimetinde Maraş, Elbistan, Akçadag, hekimhan, haruka kadar çiktiktan sonra Anadolunun ortasinda bulunan Sivas şehrinin yakinlarindan şarka dogru Bayburt, Erzurum şehirleri üzerinden bir hatti mustakim halinda kafkasyanin cenubundan Kars şehrine kadar uzanir. Ve buradan cenubi şarki istikametinde bir müddet kafkasya hududu boyunca devam ettikten sonra iran arazisi, dahilinde — Urmiye gôlünün-garbini ve cenubunu ihata ederek Iran dahilinde yine cenubu şarki istikametinde Hemedan-ekbenyan-ve Bahtiyariler mintikasini içine alarak Faris kôrfezinin şimali şarkisinde bu kôrfeze iner. Bu hat Kürdistanin garp, şimal, şark hududunu gösterir. Iskenderunun cenbu şarkisinden başlayan bir hatta Suriyen'n Halep civarindaki Kürt dagi mintikasini içine aldiktan sonra cenup cihet'nden Irakin Musul şehrine Kadar bazi Iltivaat müstesna olmak üzere yine bir hatti mustakim halinde, devam ettikten sonra musuldan itibaren cenubu şarkiye dogru — TEKRIT — ve — SEHRIBANI — den geçerek Hozistan mintikasini garpte birakarak — BENDERDILIN-de yine Faris körfezine iner bu hatta Kürdistanin garp ve cenup hudutlarini çizer. Kürtler hakkinda — Kürt ve

hak-Kürt etledisit-ismi ile 1947 tarihinde Pariste küçük fakat kiymetli bir esser yazan Fransiz LUCIEN RAMBU kürdistan orta şarkin belkemigini teşkil eder küçük asyanin tam ortasinda kaindir. Bir taraftan bahri esvetle mabeyn nehreyn istoplari diger taraftan anti toros daglarile Iran yaylasi arasinda yayilmiştir, demektedir. Ayni müellif bu arazinin mesahai sathiyesini — 530,000-kilometre murabbai olarak takdir ediyor. bu arazi tabiatin her türlü tezahüratini arzeder. Irtifalari 5000 metreyi geçen daglar, geniş ovalar, yüksek yaylalar, göller ve bir çok nehirleri sinesinde taşiyan bu memleket asyanin en büyük nehirlerinden olan Dicle ve Firat nehirlerinide kucaklamştir. Yenizellandali HAMILTON-yazdigi bir eserde kürdistan arazisinin güzelliklerini vasif ede ede göklere çikariyor.

Kürdistan servetlerini şöyle hülasa edebilirz.

Serveti ziraiye ve hayvaniye ve madeniye. ziraatin her nev, i bu topraklar üzerinde görülür pamuk, pirinç, hübup, dünyanin en lezzetli meyveleri elma, üzüm, sayilamayacak derecede mütenevvi cinsleri erik, şeftali ve saire, ve saire sebzelerin her türlüsü Irak ve Türkiyenin en meşhur tütünleri bu arazide mebzuliyetle yetişir. Her cins ve her türlü sanayiin muhtaç oldugu agaçlari ihtiva eden ormanlar kürdistan daglarinda çoku mevcuttür. Hayvan serveti bu sahada şöhret kazanan en büyük memleketlerle rekabet edecek derecededir. Her sene yüz binlerce koyun ve davar anadoluya suriyeye iraka ihraç edilmektedir.

Maden sulari, kaplicalar kürdistanin her tarafinda vardir. Türkiyenin en zengin gümüş, krom, magnizyum, bakir ve kömür madenlerinin ekserisi Kürdistandadir. Bütün bunlarin fevkinde Kürdistanin en büyük serveti petroludur. Irak ve Iran petrolleri ismi ile dünyaca taninan bu servetin bir çogu kürditandadir ve körtlerin malidir. Son zamanda türkiyede istismar edilmekte olan Remman, Siirt, mardin petrollari kürdistanda kürtlerin arazisinde çikmaktadir. Suriyede KARAÇUK ta çikan petrol yine kürtlerle meskun arazidadir.

Mécer toloston 1942 senesinde Londrada, verdigi bir konfrans-

ta bir alim siffati ile bu hakikatlari beyan ve itiraf etmişti. Yer üstünde yer altinda malik oldugu büyük servete ragmen Kürt milleti fakirdir. Çünkü Kürdün mustakil bir devleti yoktur, bu serveti istismar edenler Kürdü esir yaşatan müstamer devletlerdir. Bir kürt şairinin dedigi g bi Kürt bir şule gibi parlayip eriyerek başkalarini aydinlatir. Petrolu gibi yanarak başkalarini tahrik eder. Bir kömür gibi yakilarak başkalarini isitir. Bütün bu faideleri, başkalarinadir.

Kürditanda yaşiyan Kürt milletinin nüfusuna gelince: Kürdistani müstevli devletler yaptiklari keyfi istatistiklerde kürtleri mevcut miktarindan çok az gôstererek kürt varligini alem nazarinda küçültmek istemişlerdir. Kürt nüfusu aralarinda taksim edildigi beş devlet dahilinde aşagida gösterdigimiz aded ve miktarda oldugu muhakkaktir.

Türkiyede	:	8,000,000	sekiz milyon
Iran da	:	5,000,000	beş milyon
Irakta	:	2,000,000	Iki milyon
Suriyede	:	500,000	beş yüz bin
Soviyet lerde	:	100,000	Yüz bin
Mecmu'u	**:**	**15,600,000**	**on beş milyon alti yüz bin dir.**

Kürdistanda öteye beriye az miktarda dagilmiş olan kürt olmayan unsurlar bu adede dahil degildir. Yine bu adede yukarida hududunu çizdigimiz kürd stanin haricindeki kürtlerde dahil degildir. Iranin Horasan, kerman, loristanin şarkndaki kürt mintikalari gibi, Türkiyenin muhtelif mahallerinde koloniler teşkil eden Haymana, Tokat körtleri gibi; şu halde mecmuu 15 milyonu geçen bu nufus kürdistan hudutlari içinde yaşayan kürt miletdir. Bu nufusu birbirinden ayirarak siyasi taksime tabi tutan devletlerin haksiz zalim idaresinden başka hiç bir mani olmayarak bütün kürtler cografiyen tabiiyen yekdigerine bagli müttesil bir saha üzerinde yaşamaktadirlar. Türkiye ve Iran devletleri ikiside h ç bir zaman kürt milletinin mevcudiyetini itiraf etmemişlerdir. Sonradan 1965 senesinde Ankarada resemen neşredilen sa-

yimda Türkiyede 2,290,207 nüfusun kürtçe konuştugu lütfen tesbit edilmiştir. Bu iki devlet nazarinda bir kürt milleti mevcut degildir. Türk hükumetine göre kürtler dagli türk, Iran hükumetine görede kürtler iranidirler. Halbuki ne iranda ve nede Türkiyede yaşayan kürtler yaliniz daglilardan köylülerden ibaret degillerdir. Kürdistan şehirlerinde kasabalarinda yaşayan kimseler hep kürtdürler, milli sahada çalişanlar, ve yaşasin kürditan diyerek asilanlarin ekserisi bu şehirli kürtlerdendir.

Seciyesini, cografyasini, tarihini, muhteseren anlattigim Kürtlerin bu günkü nesli de çok enteresandir. Fizyolojileri ile kuvvetli gürbüz saglam faaliyetlerile çiftçi, çoban müstahsil tabiatlari ile dürüst, şeci, rahum, şefuk, armançlari ile ideallerile hürriyetçi istiklalci ve demokrat olan bu günkü kürtler kendileri ile ihtilatta bulunan her garibe kendileri hakkinda ihtiram ve muhabbet hissi telkin etmekten hali kalmamişlardir.

Kürdün misafirperverligi darbi masaldir. Kendi şerefine irtibatinda başkasinin şerefinede en geniş şekilde riayet tabiatini yaratmiştir. Elinde silahile kendisine karşi harp eden düşmani kim olursa olsutn maglup olunca kürdün muhterem misafiri yerine geçer. Kadin hakkinda kürt akliyeti garplilerin bu husutaki akliyetinden aşagi degildir, harpte sulhta dost düşman her kadin kürdün nezdinde dokunulmaz, önüde hürmetle egilinir mukaddes bir varlik tanirlir. Kürt kadini haya ve hicabin timsalidir fakat ihticap etmez erkek sosyetelerinden kaçmaz. Kürt kadini bir çok yerlerde erkeklere halef olarak riyaset mevkiini işgal ettigi her zaman görülmüştür, Erkeklerle danslara iştirak eden kiz ve kadinlar dögüştede erkeklerin yaninda silah arkadaşlaridirlar. Kürtlerde emanete riayet hissi en yüksek dereceyi bulmuştur. şarkta bu hislete mühtaç olan bütün işlerde hep kürtleri görürüz. Kûrtlerde zaife karşi derin bir şefkat ruhu yaşar. Bu fazilete delalet eden nice misaller vardir. Birisini bir fransizin kaleminden nakledelim-Môsyô dômürgan-bir zamanlar iranda fransiz maarif vezareti umumi mümesili idi 1914 — 1918 harbinde «Tôrklerin yaptiklari ermeni katliaminda kürtlerin, Türklerden kurtararak sakladiklari

ermeni kadin erkek ve çocuklarinin» adedini 60,000 altmiş bin gösteriyor. — kevmiyetler üzerinde bir tecrübe-ismi ile ve yaliniz ermenileri müdafaa maksadile ve dini bir tesirle yzip 1917 senesinde tab ettigi kitapta kürtler lehindeki bu şehadetile bir hakikati ifade etmiş bulunuyor.

Asuri yazarlarindan üstad yusuf melekte irak hakkinda yazdigi bir eserinde kürtlerin zaif ekaliyetlerin hukukunu müdafaadaki gayretini ve hamiyetini kaydetmektedir.

Kemalizim rejiminin türkiyede teessüsünden sonra Kürt lisaninin kürtler arasinda konuşulmasini men eden kanunun bu asirda tatbiki bir medeni insan dimaginin anliyamayacagi bir şeydir. Lakin bir hakikattir. Bu böyle olunca pek tabii olarak türkiyede hiç bir kürt okulu ve hiç bir kürt gazetesi ve kitabi yoktur.

Iranda vaziyet bunun ayni degilsede buna yakindir. Filvaki kürtçe konuşulmasi memnu degildir. Fakat kürtçe tedrisat yapacak bir okul açilmasi kürtçe bir kitap çikarilmasi memnu dur.

Iraka gelince burada ingilizler şeyh Mahmudun tesis ettigi Kürt hükumetini yukaraki iraka ilhak ettiginde sevr muahedesinde zikredilen Kürtlerin otonomi tesisi haklarina irak hükumetinin riayet edecegi vadedilmesine ragmen yaliniz Süleymaniyede ve Erbilde basit bir şekilde Kürtçenin okutulmasina müsaade edilmişti. Sonradan bu müsaadede tedricen pek çok tahdit edilmiştir Suriyedede türkiye ve irak siyasetine benzer bir siyaset takibine başlandigi esefle görülmektedir.

Kürt kültürünün en şayani dikkat ve enteresan tezahürû Sovyet lerde bulunan kürtler arasindadir. Erivan, Azerbaycan, Gürcistanda bulunan Kürtlerin adedi muhtelif istatistiklere göre — 100,000 yüz bin ile 120 bin arasindadir. Ekserisin erivan cümhuriyetinde bulunan Kürtlerin yüzden fazla muhtelif derecede mektepleri vardir. Ve bir üniversitesi ve bir kürtçe lisan akedemisi

de vardir. Tiyatro sahnesi ve sinamalari vardir. SALAHATTIN namina tesis edilmiş bir opera mahallinde seyircilerin temaşa ettigi bir çok Kürtçe piyeslerin sahneye konuldugunu söylemek ittihadi sövyet mintikasindaki Kürtlerin uyanmalarina verilen ehemmiyeti gösterir. Bu hakikitalari bilen ve yazdigi küçücük bir kitapta zikreden bir fransiz muhtrriri diyorki: sovyetlerin kürtleri tahrik ve bunlar vasitasi ile yakin şarkta karişikliklar çikarmaga çalişmakla ittiham etmek Kürt meselesini demokrasi ve hurriyeti inkar etmek olur.

Ittihadi sövyet hükumetinin oktober inkilabi sayesinde kürtler, alem edebiyati hakkinda malumat sahibi oldular. — 1930 — senesinden beri neşredilmekte olan — Riya taze — gazetesi bu hususa çok hizmet etti. Kürt edebiyat meclisi lisanin ileri gitmesine çalişarak Kürtçe neşriyat yapan gençleri teşci etmektedir. büyük Kürt edibi — Ereb şemo — rus edebiyatini kürtlere anlatmaga çalişiyordu. Ereb şemonun neşrettigi müteaddit Kitaplar arasinda Kürt çobani adi ile neşrettigi kitap ve yalanci mütekif kitabi ve Alagoz Kürtleri hakkinda yazdigi kitaplarla çok şöhret kazandi. Bundan başka Kürt milletinin tarihine ve lügatina ait ilmi eserlerde vücuda getirdi.

1930 senesinde şair Eminé evdal — BAHAR — adi ile bir şiir kitabi neşretti. Veziré taro — NEV BAHAR — Atri şéro — ilk şua-namile şiir kitaplari neşrettiler. Haciyé cindi da — DEVA KUTUSU-adinda bir dram kitabi çikardi. Ahmedé mirzo da — Geçmiş Zaman-Veziré naturi-kiz kaçirilmasi adile bir dram kitaplari neşrettiler Kürt edipleri Kürtlerin eskiden beri adet edindikleri hususati yeni akliyatla degiştirmelerine çok gayret gösterdiler. Çalişmanin tatli bir şey oldugunu kürt halkina anlatmaga çalişiyorlar. Bu hususta ziyade çalişan edip CERDO-GENCO- yeni kafa ismi ile bir kitap neşretti. VEZIRE TARO-da mutlu size adli bir kaside yazmişti. Edipler Kürtleri köçebe halinden kurtarmaga çalişiyor Kendilerini araziya baglayarak medeni hayata aliştirmak istiyorlardi. Kendilerini araziya baglayarak medeni hayata aliştirmak istiyorlardi. Bu huststa — HACIYE CINDININ — Dagdan in ismi ile neşrettigi kitap meşhurdur. — CASIME CELILIN — kolhoz tarlasi nami ile yazdigi şiir kitabida iyi yazilmiş bir es-

erdr. CERDOYE GENCONUN — kolhoz hayati kitabi vardir. Ediplerin Kürt kadini hayatini tesvir eden yazilari çoktur. Kürt aydinlari evlenmek için verilen başlik aleyhnde yazilar yazdilar. Kizin istegi hilafina zorla yapilan izdivac adetni takbih ederek gönül istegi ile yapilan evlenmenin iyiligini, faidesini anlatmaga çaliştilar. Hacyé Cindi bu hususu izah ve tefsir edei ZOZAN isminde bir kitap yazdi. Ataré şéro da başlik işine bir nihayet verelim kasidesini yazmişti. Kürt edipleri kürtçenin eski şarkilarini toplamaga ve unutulmakta olanlarini meydana çikarmaga çalişt'lar. Bu şarkilardan mevcut demokrasi fikirleri belirterek hali hazir idealina yakin Kürt inançlarini tesbit ettiler. Haciyé cindi ve Eminé evdalin müştereken yazdiklari divanda neşrettikleri — Kürt şiirleri-adindaki eser Kürt edebiyat tarihinde emsali görülmemiş bir kiymetli kitaptir. Hacyé cindinin kardeşler ismindeki kitabi, Eminé Evdalin Baku, Casmé celilin şeref, şair Kaçagé muradin diyar ve lale isimlerindeki kitaplari ve Veziré natorinin de Gülizar ismindeki kitabi neşredildi. Haciyé cindi Vatan Kahramani ruhunu şirlerinde yaşatti. Halihazirda şiirle beraber nesirle yazilan dram pyes yazilarida çok ilerlemiştr. Kürt edipleri yazilarinda Insanlarin kardeşçe sulh ve selamet içinde yaşamalarinin faidesini ve çalişmanin lezzetini halka anlatmaga çalişarak işçilerin tatli hayatini tefsir etmektedirler. Kürt edipleri muhtelif mustebit devletlerin zülmü altinda esarette yaşayan kürt kardeşlerinin yaptiklari savaş hareketlerini teşci eden yazilar yazmaktad'rlar. Bu hususta NADOYE MAHMUDOF, YUSIFE BAKUYI, MIROYEASATI, Aliyé EBDURREHMAN, MIKAILE REşIT, AZODE TEMO, ORDUHANE CELILI, ISTIYALE BOYIKI, FERIDE YUSIFI, SEKOYE HIZNI, GARALTIYE ÇAÇANI, SAIDE EYYUP, SINOYE SEMO, SIMA SMENTI, SERIFE ESIRI, MIRZAYE RESIDI, Kiymetli kitaplar yazmişlardir. Ereb şemonun SANIN YOLU Kitabi ittihadi sövyet memleketinde neşredilen ilk kürtçe romandir. — SEFEF, dümdüm — romanlarida kiymetli eserlerindendir. Miroye esatini de SIS isminde bir roman kitabi vardir. şimdi çocuklarin fikirlerini açacak yazilar yazilmakta ve kitaplar çikarilmaktadir. Mektep çocuklari fikren ilerlemiş milletlerin lisanlarinda tercüme edilen kitaplari okuyorlar, komonizim inkilabindan sonra Kürt edebi kitaplarinin bir kismi rusçaya, ermeniceye ukranyaciya Fransizcaya, Alamancaya tercüme edilmiştir

Bu neşriyatla Kürt edebiyati çiçeklerini açmiş bir haldedir. Binaenaleyh ittihadi sövyet nufuzuna dahil olmuş Kürt mintikalarinda Kürtlerin nail oldugu bu terakkiyi takdirle zikretmegi bir vecibe bilmeliyiz.

RIYA TAZE gazetesinin mes, ul müdürü Kürt ricali siyisisinden — MIROYE ESED — ermeni meclisi Sövyet Azasindandir. sekiz Kürt ülemasindan müteşekkil bir hey, et Erivan meclisi ilmi kürt kisminda calişmaktadirlar. Lügat, trih, edebiyat, etnografya mütehasisleri CEMILE CELIL, KASIME CELIL, HALIDE ÇETO, şakiré Miho, Müksemé Heso bu cemiyetin azalaridirlar. Nadiré Hidir muvaselat veziri vekilidir. Karolé Çeçené şarii erivan katipler cemiyetinin Kürt kismi reisidir. Nuriyé Cevahidi, Cemilé celilin hemşiresi Celile Celili meşhur musiki şinastirlar. Azerbaycan meclisi ilmisindede bir kürt kismi vardir. Leningrat ilmi meclisinin Kürt kismi kanadé kurdo reisligiyle sekiz kürt ülemasindan müteşekkildir. Bu ilmi meclis otuz seneden beri ülema ve mütehasislar yetiştirmekte ve Kürdçe neşriyat yapmaktadir. Gürcistan merkezi tiflistede kürt çocuklarina Kürtçe okutulmaktadir. Moskova akademisinin lügat ferinin kürdi kisminda etnografya işlerinde mütehassis olan alimerden çerkes niyanof, Ibo firuzi bulunmaktadirlar.

Tarihi mesallde bilhassa Kürt tarihi mevzuunda mütehassis hanikin ve Lazarof Seyda rizkof gibi alimler vardir. Seyda rikof bayazitli mülla mahmudun eserini rusçeye tercüme etmiştir .

Ikinci dünya savaşi sirasinda orta şarkta Kürt meselerile meşgul ingiliz brosu reisi Kolonél Dr. Altunyan benimle — Hoybun cemiyeti Merkezi azasindan merhum Barazi Mustafa şahin beyi şamda ingiliz sefarethanesine davet etmiş idi mücameleli muhavere esnasinda bize ingiliz hükumeti memurlarinin iraktaki kürt rüesasini çok ihtiram ederek daima kendilerini teltif ettiklerine ragmen Kürt milletinin sövyet hükumetine sempati göstermelerinin sebebi nedir? diye sordu. Cevaben dedikki «ingilizler bazi eşhasi taltif ile gönüllerini kazanmaktadirldari Fakat kürt milletinin varligini parlatacak kültüne ve milli haklarinin temininе bir yardimlari yoktur. Siz sövyet hükumetinin bu hususta

yaptiginin on da birini yapinizda bundan sonra bu suali sorunuz.»

Birinci dünya harbinde Kürtler Vilson prensiplerile aldatildilar. En büyük ingiliz ve amerikan ricali Kürtlerinde bu prensiplerin nimetinden istifade edeceklerini vad etmişlerdi. Ankara hükumeti ile anlaşmalari kendilerine bu vaitlerini unuturdu. Bir ingiliz diplomatinin dedigi gibi biz kürtlere yaliniz mahdut bir arazi üzernde hükumet teşkilini vadetmiş degildik. Hatta iskenderun körfezinde bir deniz yolu verecegimizi bile söylemiştik. O zamanki siyaset bunu iktiza ediyor du kürtleri uyuşturmak lazimdi. Kürtlerin mustafa kemal hareketine vurmalari muhtemel darbenin önünü almak lazimdi.»

Ikinci dünya harbinde Amerikan reisi cumhuru rözveltin ilan ettigi söz ve fikir hürriyeti, fakrizarurattan, zülm ve esaretten kurutuluş prensibi ortaya konuldu. Reis Rôzveltin imzasi üstünde kürtçe olarak sizi unutmayacagiz ibaresini on binlerce kürt okudu neticede bu vaitte boşa çikti hatta bunun aksine olarak kürtlerin kendi gayretile meydana getirdikleri mahabat cumhuriyetini emperyalist devletler, iran hükumetine yardimlari ile dagitmaga imkan vermek suretile kürtler hakkinda en büyük fenaligi bile yaptilar.

Kürtleri gaflette yaşayan bir millet zannetmek kadar büyük bir hata olamaz yüz binlerce aydini bulunan dünyada olan biten hadiseleri en dakik bir görüşle tahlil eden bir milletin daima esaret altinda tutulabilecegeni zannetmek hamakattir. On kadar muhtelif milletler radyosunda kürt lisani ile neşriyat yapilirken, avrupada tahsilde bulunan yüzlerce kürt gencinin başka isimler altinda teşkil ettikleri müteaddit siyasi cemiyetlerle kürt milli hukukunun müdafiligini her gün canli varliklari ile ve gür sesleri ile yaparken gafil ve kisa düşünceli faşist müstevli devletlerin hala kürt milletinin mevcudiyetini inkar etmeleri ne kadar gülünçtür. Bu gasip devletler neticenin aleyhlerinde olacagini görmek basiretinden mahrumdurlar. Her uyunik millet gibi Kürtlerinde en birinci gayesi her şeyden hatta ekmek ve sudan evvel milli mevcudiyetlerini belirten lisanlarini itidalardan vikaye etmektir. Kürdün bu davasi ayni zamanda bir medeniyet ve demokrasi davasidir.

Kürt milletinin geçen 60 sene zerfindeki siyasi cidalina ait hatiratim.

Bundan üç çeyrek asir evvel D'yarbekir içtimai hayatinda ehemmiyetli bir yer alan konaklarin kahve ocaklari, tadina doyulmaz bir muhubbet ve söhbet yerleri idi, bu tarzda Diyarbekirde üç beş taninmiş kahve ocaklari vardi. Bizim evin kahve ocagindada mahalle ihtiyarlari ve konaga mensup agalar ve hizmetçiler toplanarak söhbet ve muhubbetle vakit geçirirlerdi, o zamanin icabi çok basit bir hayat yaşayan maişet derd'nden siyaset dalgasindan uzak kendi aleminde, kendi muhitinin hududu haricinde yapilmakta olan şeylerden habersiz adeta bir koyun sürüsü hayati yaşamakta idiler. Bu toplantilarda baştan geçenler velev bir kaç def, ada olsa, tekrarindan hoşlanilir ve tatli tatli anlatilirdi bende yaş'min 8—10 çaginda, bu kahve ocagina sokulup bu söhbetleri dinlemekten pek hoşlanirdim. Amcamin müsafirleri rahatsiz etmemiz mülahazasile adetleri 12 iyi bulan takriben benim yaşimda ve ya bir iki yaş farkla ayni sinda bulunan ev çocuklarinin selamliga çikmasini daima menetmesine ragmen biz çocuklar her fürsat buldukça bu cemaatin arasina sokulur ve can kulagi ile kendilerini dinlemekten zevkenirdik bir gün yine fürsat bularak, kahve ocaginda hazir bulundugum bir anda, konaga mensup emektar agalardan Hasan aganin oglu Abdulkadir efendi ki dedem siyasi sebeplerle Diyarbekirden sürüldügünde hizmetinde bulunmak üzere beraberinde götürmüştü. Oldukça uzun süren bu sürgün hayatindan Abdulkadir efendi nasilsa bir istanbullu hanim ile evlemiş isede. kader beraberce yaşamagi nasip etmemiş olacakki vefat eden hanimcigin hatiratini hala teessürlerle anarak geçirdigi tatli aile hayatini içi yana yana anlatiyor bizim kürt kadinlari gibi degil çok ince ve tatli bir konuşmasi vardi diye dert yaniyodu. Hayatimda ilk def, a olarak ben bir şehirliden Kürt kelimesini işitiyordum. Kürdistan şehirler ahalisi kürt ve her ailenin kökünün hanki aşirete dayandigi malum olmasina ragmen hükumetin resmi lisaninin türkçe olmasinin ve bilhassa okullrda türkçeden başka bir lisan okutturulmadigindan ahalinin bir kismi ana lisanlari olan kürtçeyi bildikleri halda aralarinda türkçe konuşmayi adet edinmişlerdir. Zahiren islam osmanli hakikatta bir türk şö-

ven hükumeti olan islam halifesi hükumetleri halki türkleştirmek gayesini gütmekte olduklarindan türkçe konuşanlarin imtiyazli bir sinif teşkil ettigini gören bazi kimseler şahsi çikarlari icabi, her vecih ile milli kaygudan uzak olarak türkçe konuşmakta bir faide görmekte idiler.

Dünyada her şeyin haşa — MUKADDES DINI MUBINI ISLAM emirleri hilafina-allahin gölgesi siffatile tanitilmak istenilen halifenin arzu ve iradesi ile hüsule geldigine inandirilmak istenen halkin ekserisi onun emrine muhalefeti «maazallah küfür» addetmekte idiler. Bu itibarla halifenin arzu ve iradesile tayin edilen hükumetin emirlerine başla canla kurban olmagi islamiyetin esasli şartlarindan biliyorlardi. Millet'nin bitmez tükenmez dertleri ile alakadar olmagi ekseri din alimleri küfür addetmekte idiler. «Islamiyette kevmiyet olamaz elhamdülillah hepimiz müslüman halifei müslimin, hakkani berreyn ve bahreynin bende ve kulu olmak mefhareti» bize kafi imiş. Vakia bütün islamlari bir derecede tutun islam ünsurlardan birini digirine tercih etmeyen haklarinda hakiki müsavat ve adaletle hükmeden halifeye itaat farzdir, lakin beri tarafta halife hükumeti kavmiyet gayretini siyasetine esas tutarak degil kürtleri din lisani arapça olmasi gözetilmeden, araplarida türkleştirmege kalkarsa, arabistan vilayetlerinde mekteplerde türkçe okutulur, ahali türkçe konuşmaga icbar edilirse hükumet dairelerinde türkçeden başka bir lisan kullanilmasi kabul edilmezse dini mübine muhalif bir yol tutulmuş olurki dinen böylesi hükumete müaraza farz oldtgunu kabul etmeyecek hakiki bir din alimi bulunamaz.

O tarihlerde Diyarbekirde han denilen kervan saraylardan başka misafirleri barindiracak istirahatlarini temin edecek otel ve ya buna mümasil mahaller bulunmadigi için hariçten, bilhassa Istanbuldan gelen memurlari eşraf konaklara misafir etmek hükumet tarafindan kabul edilen usuldan idi. Bu sebeple bizim konaga Istanbuldan gelmiş olan ordu müfettişi ferik Neş, et Paşa misafir edilmişti. Bittabi her misafiri derecesine göre agirlamak adet oldugundan Neş, et Paşaya da mükellef denecek şekilde ziyafet verilmekte idi. Bir gün yemek esnasinda babam ayran kasesini sofradan kaldirarak, Paşam, biz Kürtler ayrani böyle içeriz

diye ayran kasesini içmege başladi küçük yaşimda kulagima degen bu iki konuşma farkina varmadan daha tertemiz hassas olan dimagima nakledilmiş olmali ki 16 — 17 yaşinda Istanbula okumaga gittigimde adedimiz sekiz ona balig olan akruba ve hemşehrililerle beraber nümunei terakki mektebine dahil olmuştum. Ben ve diger arkadaşlar mühitimizden ve aile yuvamizdan aldigimiz terbiye icabindan olacak ki kendimizi mektep çocuklarindan bam başka hilkatte yaradilmiş görüyorduk. Bu üstünlügün Kürtlügümüzün bize verdigi meziyyetlerden ileri geldigini anlamakta gecikmedik. Bilhassa çocuklugumdan kulak misafiri oldugum Abdulkadir efendinin kürt oldugumuzu kulak misafiri oldu-ile babamin biz kürtler ayrani bôyle içeriz. Sôzlerinden aldigim duygu hükmünü yapmiş Kürtlük fikir ve hissiyati, bende uyanmaga başlamişti.

1908 tarihinde Rumelide bir kaç hamiyetli ittihatçi zabitlerinin hürriyet isteriz diye ayaklanmasi neticesi Sultan Hamidin hürriyeti ilan edişi üzerine hiç bir fedekarlik sarfedilmeden elde edilen hürriyet ve serbestiden herkes ne oldum delisi olmuş zivaneden çikmişti. Yaşasin hürriyet, adalet, müsavat, uhuvet naralari ile birer vatanperver kesilmişti. Millete direktif verecek idaresini laikile usuli bir şekilde ele alacak muntazam bir parti teşkilati olmadigindan her kafadan bir ses çikmadan, ve her eli kalem tutan kendini meşrutiyetin hüriyetin banisi ve müsafiri addederek her istedigini yazmakta ve her kese meydan okumakta idi; bu anarşi tesirini mekteplerdede gösterdigi için talebeler arasindada yolsuzluklara ve topluluklara sebep olmakta bilhassa iklimi anlaşmalar vucuda getirmekte idi. Mesela rumelili çocuklari o tarihte osmanli memleketlerinden olan işkodra, yanya, manastir vilayetleri talebeleri Arnavutlukluri ile, Halep, şam, Bagdat talebeleri Arapliklari ile övünürler kendilerini mümtaz vaziyette göstermek isterlerdi. Bu hal karşisinda bizlerde kitlemizi daha siki fiki bir surette kürtlük şuuru ile takviyye etmekte idik. Artik mektepte bizi kasden birşeyler söylenmek istenirse kürtler şôyle yapti, böyle yapti diyerek anlatilir. Kürtlük gururumuz kabartirirdi. Kürtlük duygularimiz açilmaga başladigi bir sirada tatil günleri mektepten çikip Diyarbekirli hemşehirlilerin toplandigi erganili Abdullah çavuşun kahvesinde hemşehirliler arasinda va-

kit geçirmek alişkanliginda idik. Bu esnada Kürt kiyafeti ile kahveye gelen kürtleri gördügümüzde içten gelen bir sevinçle bunlari hayran hayran tamaşadan büyük bir zevk duyardim. Bahusus nur talebeleri üstadi meşhur molla Saidin yakişikli babyigit tavri ile kürtlere mahsus giydigi şal u şapik elbisesi ve koloz desmali ile başi yükseklerde dolaşmasini temaşadan pek çok zevklenirdim.»

X

Istanbulun ve bütün Osmanli ülkesin'n geçirdigi bu karişiklik dalgasi esnasinda Istanbulda sultanlar tarafindan birer vazife veya maaş tahsisi ile alikonulan saraya mensup kürt ümera ve paşalari mesnetlerinin sukutu ile ne yapacaklarini şaşirmiş vaziyette, mededi kürtlükte bulunmuşlar, şahsi endişelerle birbirine zid ve muhalif bulunun bu zevat 1908 tarihinde hüriyetin ilanindan sonra bir kürt cemiyeti teşkilini aralarinda kararlaştirarak, Ged k paşa mahallesinde Kürt terakkiteavün cemiyeti merkezini açm'şlardi. Maalesef bu cemiyet çok devam edemedi. ümera ve paşalarin birbirlerine olan ziddiyeti ittihatçilar'n bunlari kolaylikla dagitmasine tesir etti. Kendisini kürdistanin manevi babsi ve tarikat şeyhlerinin başinda gören Seyid Abdulkadir efendi merhum ile Bedirhanilerin anlaşamamzligi ile de bu suretle nihayete ermiş oldu. Bu esnade cemiyet müessislerinden çok degerli, kiymetli, muhlis bir kürt vatanseveri olan motki kazasinin modan aşiretinden — Halil Hayali-merhum ve kiymetli arkadaşlari samim birer millet sever olan Diyarbekirli Miri Katibi Zade Cemil ve Liceli Kürdi zade Ahmet Ramizle beraber kürt çocuklarini okutmaga mahsus bir okul ve Kürt cemiyetine bagli bir de Kürt basim evi tesis etmişlerdi. Bu zavat kürdistan namile bir gazete neşretmekte idiler. Kürt Terakkiteavün Cemiyetinin hükumet tarafindan dagitilmasi üzerine okul kapatildigi gibi Kürdistan gazeteside tatil edildi.

X

HALIL HAYALI merhum kimdir. Ve ne gibi hizmetleri vardir.? Halil Hayali Bitlisin Motki kazasinin Modan Aşiretinden muhitinde mühterem tanilinan bir ailedendir. Çocuklugunda oku-

nur talebeleri üstadi meşhur molla Saidin yakişikli babayigit tavri maga heveslenerek oldukça tahsil görmüş ve bir zaman sonra ilim ve irfan merkezi olan Istanbula giderek bir müddet tahsilde buluntuktan sonra memuriyet hayatina atilmişti. Son memuriyeti halkali ziraat mektebi alisi muhasebeciligi idi çok güzel frnsiz ca, arapça lisanlarini bilen mumailiyh Kürt milletinin her cihetten mahrumiyetini görerek milletinin dertlerine çare aramak ihtiyacini duymuş; Kürt lisaninin sarf ve nahvini kaleme alarak birde kamusunu meydana getirmişti. 1900 tarihinden itibaren Istanbulde bulunan mumuiliyh Kürt gençleri ile tanişmiş ve onlarla milli meseleler etrafinda dertleşmek suretile milli duygularin inkişafina çalişmiştir. Tesadüf kendisini o tarihlerde mektebi tibbiyede okumakta olan hür düşünceleri sebebile bilahara maktepten çikarilan aslen Çermik kazasi Zazalarindan olup Diyarbekirde mukim Tevfik efendinin oglu ziya efendi ile tanişmişti. — Ziya efendi türkleşince ZIYA GOKALP lakabini takinip türk ocagi ve türk yurdu müessislerindendir — mumaileyh ile birlikte kürdçenin sarf ve nahvini kaleme almişlar birde kamusunu yazmaga başlamişlardiki Ziya efendi mektepten çikarilinça Diyarbekire dönmege mecbur oldugundan bu yazilmakta olan eserleride beraberinde Diyarbekire götürmüştü. O tarihten itibaren irtibatlari kesilmiş oldugundan meşrutiyetin ilanina kadar Halil Hayali bir daha ziya efendi ile ittisal edememişti. Meşrutiyeti müteakip Selanikte toplanan ittihat ve terakki cemiyeti kongresne Ziya efendinin Diyarbekir mürahassi olarak iştiraki münasebetile istanbulda bulundugu esnada Halil Hayali kendisinden kismen beraberce hazirlamiş olduklari kürtçe sarf ve nahv eserlerini istemiş isede Ziya efendi bunlari yaktigini söyliyerek vermek istemediginden Halil Hayali Kürt milletinin muhtaç oldugu bu eserlerini yeniden yazmaga başlamişti.

Halil Hayali Kürt Terakkiteavvün Cemiyetinin teşekkülüne çalişanlardan biri olarak taninmiş ve neşri maarif cemiyetinin müssislerinden biridir. Bediüzzaman Molla Said iki mektebi müsibetin şehadetnamesi nami ile yazili kitabinin 44 üncü sahifesinde, ebnai cinsimede burada bir kaç sôz sôleymezsem bence bahis natamam kalir, diyerek Kürtlere bir takim nasihatlardan sonra aynen bu kelimelerle Halil hayaliyi tavsif ederek demiştirki — Türkçe tarzi beyani noksan olan Bediüzzamanin ifadesini anlamak

müşkül olmakla beraber yazdigini aynen okuyucularimin gözleri önüne koyuyorum — «Işte hamiyeti millinin bir misalini size takdim ediyorum, ki oda motkili Hall Hayali efendidir, hamiyeti millinin her şubesinde oldugu gibi bu şubeyi lisan meydanindan Kesebi sebeki-ihraz eylemiş ve lisanimizin esasi olan elifba ve sarfu nahvini vucuda getirmiş hatta diyebilirimki, hamiyyet ve gayret ve fedekarlik ve himayeti züefa imtizac ederek vucudi manevisini teşkil etmiştir. Hakikat, Kürdistan madeninden böyle bir cevheri hamiyete rastgeldiginden bizim istikbalimizi onun gibi umidinden bir cok cevahr işiklandirmaktadir. Işte bu zat şayani iktidar bir nümunei hamiyyet göstermiş mühtaci tekamül lisanimiza dair bir temel atmiş onun eserine gitmekle ve temeli üzerine bina etmegi ehli hamiyete tevsiye ederim» demiştir.

Bundan 283 sene evvel «Mem u Zin» divaninda Kürtler ve Kürt vatani hakkinda yazdigi kiymetli beytlerle büyük bir kürt millet severi oldugunu her kesin kabul ettigi ve dünyada emsaline az tesadüf edilir, büyük şair — AHMEDI HANI den sonra kürmanci lehçesi ile yazan Kürt ediplerinin hepsinden fazla Halil Hayali Kürtçülük his ve fikrinin neşrine çalişan kiymetli bir zatti. Mumaileyh Istanbulda metfundur.

Miri katibi zade cemil bey Diyarbekirin taninmiş mühterem bir aile çocugudur. Dürüst ahlaki ile ve cesareti medeniyesile tanilinan mumaileyh çok keskin ateşli bir kaleme sahip kürtçülük mefkuresi ile mütahassis hürmetle anilan bir kiymetli şahsiyet idi. 1908 tarihinde Istanbulda bulundugu esnada Kürt terakki ve teavün cemiyetine intisap etmiş ve cemiyetin neşrettigi Kürdistan gazetesinde M. Cemil imzasini Kullanarak gazetenin baş yazari ve müdürü mesullugunu yapmişti. Kürdistan ahalisinin mahrumiyetinden ve kürdüstanin yoksul ve bakimsizligindan bahseden degerli yazilari vardir, cemiyet kapatilinca neşri maarif şubeside mecburi olarak kapilarini kapamiş gazetede, çikmamaga başlamişti. Mumaileyh dogdugu Diyarbekir şehrinde metfundur .

Kürdizade Ahmet ramiz bey diyarbekirin lice kazasinin yetiştirdigi milliyetçi bir şahsiyettir. Bütün hayati Kürt siyasetile ugraşmakla geçmiştir. 1900 tarihinde Diyarbekirli Fikri efendinin

teşebbüsü ile teşkil edilen Kürdistan azmi kavi cemiyetine intisap etmiş 1904 senesinde misira iltica ettiginden oradan bu cemiyet namina çalişmiştir. EZHER kürt revakinda tahsil eden merhum misirda çalişan jön türklerle temas ederek bunlar arasinda muhim bir mevkie sahip olmuş, şehamet ve cerbezerligi ile şöhret kazanmişti. Meşrutiyetin ilan'ndan sonra Kürt neşri maarif cemiyetinin Istanbulda açtigi mektepte müdürlük yapmiştir. «I — hataya selef ve halef. 2 -ihtara dicle ve firat ve ya gaziya havara, mabeyni nehran 3-paşvemana Kürdan ve ya kürdistan 4-himayekirina muarif ve ya himaya nekirina maarif» isimlerile eserleri vardir. Son günlerini şam kürtleri arasinda geçiren merhum şam da kürt mahallesinde metfundur.

Ittihad terakki cemiyeti tanilmiş siyasi içtimai akideye sahip bir teşekkül olarak degil, sirf sultan HAMIDIN istibdadini ve zülmünü ortadan kaldirmak için vucude gelmiş bir cemiyetti. Bu cemiyet mekteb' tibbiye siralarinda talebeler tarafindan tesis edilidiginde birer Kürt olan Diyarbekirli Doktor ishak sukuti ve arapkirli Doktor Abdüllah cevdet tesiste mühim amil olmuşlardi. Cemiyetin mahdut olan efradi sultan HAMIT hükumeti tarafindan dagit'ldiktan sonra Rumelili Doktor Nazim ve bir kisim cemiyet efradi aslen Edirneli olup selanikte basit bir posta memuru olan Talat efendinin iştiraki ile ki sonradan Sedirazam Talat paşa olan zattir-Sultan HAMIDIN istibdadi eleyhine ittihad ve terakki namile gizli çalişmalar'na devam ederek genç vatanperver zabitleride içlerine almak suretile mevcudiyetlerini kuvvetlendirm'şlerdi.

Avrupalilarin «can çekiştiren hükumet» diye tavsif ettikleri Osmanli devletini — raval-konfransinda aralarinda taksim etmegi tasarladiklari bir zamanda, bulgar çetelerininde hararetli faaliyetleri bu ittihatçi zabitleri gayrete getirdiginden binbaşi Niyazi bey ve erkani harp yüzbaşi si Enver beylerin idaresinde faaliyete geçen osmanli çeteleri bir taraftan bulgar çetelerine mükabele etmekte diger taraftan Sultan HAMIT ten meşrutiyet ve hürriyetin ilanini istemekteidiler. Sultan HAMIT 24 Temmuz 1908 efrenci, 10 Temmuz 1324 Rumi tarihinde hüriyettin ilanina b'r takim zaruretler yüzünden müztar kalinca o vakta kadar cemiyetin

mevcudiyetinden haberdar olmayan baz açik gözlüler vilayet merkezlerinde ittihadi terakki cemiyeti mürahaslari olmuşlardi. Bir müddet sonra selanikte içtima eden ittihat ve terakki cemiyeti kongresi bu türedilerin iştirakile yapilmişti. Ekseris mefkuresiz insanlardan möteşekkil olan bu kongre azalari bazi müfrit Türk gençlerinin tesiri ile Osmanli devleti mefhumunu yikarak yeni nazariyeler ve yeni Kararlar dogurdu. Genç türk hükumeti siffatile ortaya çikan hükumet türkçülük ve turanciligi devletin şuuru yapmiş hükumetin takip etmege başladigi yolda tükçülük siyaseti olmuştu. Cemiyet merkezi selanikten Istanbula nakledilerek türklere mahsus türk ocagi kurulmuş bir de türk yurdu isminde bir mecmua çikarmaga başlanmişti. Bu mecmuada türk gençleri yazilari ile türkçülügü ve turancilig propaganda etmekte idiler. Ziya Gökalp Yusuf akçola, Ahmet agayif gibi ilim adamlarida türk tarihine ve türk futuhatina dair ilmi ve siyasi makaleler yaziyorlardi. Her Suretle artik Osmanlilik tabiri kalkmiş devleti teşkil eden diger islam unsurlarinin ögündükler osmanlilik türkçülük şekline çevrilmişti. Işte bu türkçülük siyaseti tesiriledirki kendilerini mazlum vaziyette gören osmanli islam unsurlari Araplar, Arnavutlar Kürtlerde kendi milliyetlerini ortaya koymak lüzumunu hissederek milli teşekküller meydana getirdiler Araplar müntediül-edebi, Arnavutlar Başkim, Kürtlerde HEVI cemyetlerin tesis etmişlerdi. Birer talebe cemiyeti olan bu teşsekküller hakikatta milli duygularin intişsarina birer başlangiç olmuştu. Türkler Turanizm siyasetini bütün manasi ile takip ediyorlardi. Dünya kurulalidan beri kürdistan olarak tanilan ve yerlisi kürt olan o günkü alti büyük vilayeti ittihad ve terakki cemiyetinin naşiri efkari — TANIN — gazetesi baş yazari Hüseyin cahit vilayeti şarkiye tabiri ile tevsif ederek Kürt lefzini ortadan kaldirmiş bulunuyordu. Bundan sonra osmanli devleti haritasinda Kürdistan diye bir kit, a yoktu. Turancilikta o kadar teassüp gösteriyorlard ki din lisani arapça ve kur, anin mukaddes bir kitap olarak arapça gelmiş olmasina ragmen, kendilerinden adetçede beş on kat fazla olan araplarida türkleştirmek istemek gafletini gösteriyorlardi.

● ●

1911 senesinde Halkali ziraat mektebi alisine girmiştim .

Mektepte bulunan Kürt talebe arkadaşlari ile milli mesaile derinden alaka göstererek hasbihal etmekte idik bu sirada mektep muhasebe memuru mühterem Halil Hayali beyin bizleri irşad ve teşviki, milli duygularimizi kuvvetlendiriyorda. Arkadaşlarla müttefikan bir Kürt talebe cemiyeti tesisini Kararlaştirdik. Ben Omer cemilpaşa van milletvekili Tevfik beyin oglu Fuat temo Diyarbekirli cerrah zade Zeki ile beraber — Hevi — namile bir talbe cemiyeti nizamnamesini mektep cam'inde günlerce toplanarak tanzim ettikten sonra 1912 senesinde resmen hükumetten lazim gelen rühsati alarak Hévinin teşekkülünü ilan ettik. Istanbulda diger mekteplerde bulunan Kürt talebe arkadaşlarda ayni ruh ve fikirli duygulu olduklarindan Hévinin teşekkülünü büyük bir sevinçle karşiladilar. Biz kürt gençleri ile daima ihtilatta bulunan Madenli doktor şükrü Memet bey SEKBAN milli duygularimizi canlandiran ateşli fikirlerle bizi dolduruyordu. Muma'-l'yhin maddi yardimi le Sirkecide yeni postahane karşisinda Erzurum apartumaninda bir mahal kiraliyarak Hévi cemiyeti merkezi oldugunu gazetelerle ilan ettik. Héviyi tesis eden bizler cemiyet kongresi akdedinceye kadar muvakkat olarak Omer Cemil Paşayi cemiyete mesul Katip intihap ettik idi, şükrü Memet bey yardimi ve milli fikirlerin gençler arasnda dagilmasina gayreti inkar edilemezsede sonaradan iltica ettigi Bagdattan af edilerek istanbula dönmek için türklerin hoşuna gitsin diye Kürtlerin Inhilalini isteyen yazdigi brôşürde bühtan olarak Hévinin iklimi düşüncelerle teşkil edildigini Kürt milli duygulari ile bir alakasi olmadigini söyliyorki bu hakikata aykiri bir iftiradir.

Milli mesaile dair her vakit beraberce hasbihal ettigimiz Ekrem Cemil Paşa ve Memduh Selim bey daha ilk günden Héviye aza kayd olunmuş, Cemiyetin çalişmasina iştirak etmiş bulunuyorlardi. Kürt talebeleri sicak bir istekle Héviye aza kayd olunduklarindan az bir zaman zarfinda intisap edenlerin miktari bir yekun teşkil etmişti. Bunlar arasinda belli başli olarak merhum maslup Kemal Fevzi, Kardeşi, Ziya Vehbi, kerkülü Necmeddin hüseyni, Baban zade Aziz, Arvasli şefik, mikisli Hamza, Harputlu Tayyip Ali, Süleymaniyeli Abdülkerim, Diyarbekirli Salih, ve yine Diyarbekirli Abdulkadir, Asef Bedirhan, Diyarbekirli Mustafa Reşat Mahabatli Doktor Mustafa şevki, sineli Mihr', Doktor mer-

Omer beg Cemil paşa
Hêvî cemiyet'nin ilk mes'ul Katibi.

hum meslup FUAT hakkarili şair Abdürrahim Rahmiyi zikredebilirsiz.

Hévinin istanbulda teşekkülünden sonra Kürdüstan vilayetlerinde gençler arasinda hasil olan uyaniklik dolayisi ile Erzurum da tahsilde bulunan Darahinili merhum meslup Teyyip Ali de Erzurumda Hévinin bir şubesini açmaga teşebbüs etmişti. Diger kürdüstan vilayetlerinde bulunan talebelerde alaka göstererek Hévi merkezi ile mühabere etmekte idiler.

● ●

Az bir müddet sonra Isviçreye tahsile gitmiş Héviden uzaklaşmiştim 1913 tarihinde Lozanda bulunan Kürt arkadaşlarla, Ekrem, şemsettin cemil Paşa biraderler. Baban zade Ricai Nüzhet Dersimli Selim Sabit ile birlikte Hévinin bir şubesini teşkil ederek Istanbulda bulunan merkezin bu hususta muvufakatini aldik. Maksadimiz avrupanin diger memleketlerinde bulunan Kürt talebeleri ile mesai birligi yaparak milli mefkurenin Intişarina çalişmak ve avrupalilara milletimzi tanitmakti. Avrupaya her hanki bir sebeple seyahat etmiş olan kürtler kendilerini Kürt olarak tanitmiş olmamalari, Kürtleri tanitacak hiç bir propaganda ve neşriyat yapilmamiş olmasi yüzünden Kürt milletinin tanilinmasi bazi ilim adamlarinin bilgisine münhasir kalmişti. Bu münasebetle geçmiş bir kissayi anlatmak isterim. Lozanda — AVENU LUMEN DE PANSIYON SOLIYEYE — yerleştigim gün adedleri ondan fazla muhtelif milletlere mensup pansiyonerlerle beraber yemek sofrasina oturdugumuzda pansiyon sahibesi madam x, bana hitaben Müsyö istanbuldan geldigine gôre Türkmüsün ve ya Rummusun diye Sordu? çok az bildigim fransizca ile ne Türk ve nede Rumum dedim. Ya Nesin, hanki millettensin deyince KURDUM dedim kendisi ile berazer sofrada hazir bulunanlar garip bir şey işitmişler gibi tuhaf tuhaf bana bakmaga başladilar. Ben bittabi bu haldan utandim. Mensup oldugum milletin tanimiş olmamasi agir geldi. Bereket versin sofrada hazir bulunan iki Rus pansiyoneri imdadima yetiştiler. Kendilerine Kürt ve Kürdistan hakkinda tefsilat verdiler. Ertesi gün kahvealtidan sonra salonda otururken pansiyon sahibesi sen Kürdüm diyorsun memleketin neresidir. diye sordu? Salonda mevcut bulunan hariteyi açarak böyük ya-

zi ile yazili kürdistan kit, asinda Diyarbekir şehrini göstererek işte buradanim, dedim. Madam, dosti gazet dô lozan sahbi müsyö caka bir kürt misafiri oldugunu sôylemiş müsyô cak avrupa salonlarinda bir kürt bulunacagini hiç zannetmem demiş. müsyö cak uzun zamandan beri bazi Ermenilerin siyasi maksatlarla Kürtler aleyhine yaptiklari hakikata mugayir propagandalarin tesiri ile Kürtleri o kadar vahşi bir dag adami olarak işitmiş olacak ki hayretini gidermek için beni görmege geldi. Kendisi gibi tertemiz bir efendi ile karşilaşinca yanliş bir fikirle aldatildigina itizar etti.

Bazi Ermenilerin hakikata aykiri siyasi maksatlarla yaptiklari propaganda neticesi demiştir. Bunu anlatacagim aşagidaki izahat ispata kafidir. 1914 harbinden az bir müddet evvel lozanda çikan gazetelerde bir ilan gördük bu ilan Kürt elbisesi giymiş bir adam Amerikali misyoner oldugunu Kürtler hakkinda Konfrans verecegini bildiriyordu. Ben ve Ekrem konfrans gününü sabirsizlikla bekliyorduk konfrans verilecegi gün konfrans mahalli olan protestan kilisesine gittik. Kürt şal u şapigini giymiş kara kuru birazde topallayan bir adam kürsiye çikti. Ingiliz lisani ile kendini bir amerikan misyoneri olarak tanitti. Şivesinin bozuklugu uzun zamandan beri kürtler arasinda yaşamiş olmasindan ileri geldigini söyliyerek Kürtlerin vahşi bir halde daglarda yaşadiklarini hiç bir din tanimadiklarini ve daha pek çok pis şeylerle Kürtleri tevsif ettikten sonra koynundan bir incil çikardi. Işte allahin bu kitabini bunlar arsinda neşredebilmek için paraya ihtiyac olduganu bildirerek hazir olanlardan iane de bulunmalarini istedi. Biz bir amerikalinin kürtler hakkinda yaptigi tahkikattan ne iyilikler, malumatlar beklerken kendine amerikan müsyoneri süsünü veren bir Ermeni sahtekarinin küstahane hareketinden çok içerlemiş bulunuyorduk. O gün bu alçak adama mevcut olanlarin huzurunda derhal cevap vererek yalanlarini yüzüne çarpacak kadar fransizcaya vakif olmadigimizdan kendisini haklamak için kilise kapisinda çikmasini bekledik. Nihayet çikti kendisine kürtler hakkinda yaptigi bu alçakça iftradan utanmadgini Kürtlerin bizim gibi bir çok cocuklarinin avrupada istanbulda tahsil etmekte olduklarini sôyledik. Ekrem kendisini tehdit edici bir kaç sôz sôyledi. Herif Kürtçe lisanile Ermeni oldugunu söyliyerek baban de-

den beni tüfekle vurarak yaraladi sende burada hançerini çikar vur dedi. Burada degil kürdistan daglarinda görüşürüz dedik ve ayrildik?

● ●

1914 harbinin ilanindan sonra pariste fransiz, Ingiliz, Alaman lisanlariile çikardigi fransizca — DUCUMENT PROGRE — gazetesle sosyalistilk amancini propaganda eden meşhur alimlerden müsyô büroda yi düşman tabasidir diye fransadan çikarmişlardi, mumaileyh harp aleyhtari oldugu için memleketi olan Avusturyaya gitmiyerek isviçreye gelmişti. Kendisi ve ailesi tesadüfen bizim pansiyona yerleştilerdi. Ilk def, a yemek masasina oturdugumuzda benimle şemsettini pansiyon sahibesi kürt diye tanitti. Müsyö büroda şemsettinin temamen bir alaman tipinden farksiz oldugunu görerek işte alamanlarla kürtlerin amuca ogullari olduklarina bundan daha açik delil olamaz, dedi. Bir kaç gün sonra söz arasinda Kürtlerin niçin Ermenilere bu kadar zülüm yaptiklarini sordu. Bazi Ermenilerden işşitigi ve yazilarindan okudugu asilsiz iftiralardan kürtler hakkinda pekte hoşa gimiyecek fikirleri vardi. Bu zata hakikati hali izah ederek bu propagandalarin siyasi maksatla Ermeniler tarafindan icat edildigini anlatmaktan güçlük çekmedik. Eger Ermenilerin bir şikayeti versa bizden degil Türk hükumeti otoriteesinden almali dedik. Çünkü memleketin idaresini ellerinde tutan onlardir. Mumaileyh mecmuasini lozanda çikarmaga başladi. Her hafta muntazaman üç lisan üzre neşrediliyordu. Haftada birde umuma mahsus konfrans verirdi., Ben muntazaman bu zatin konfranslarina gider istanbulda iken bazi sosyalit gazetelerin neşrettigi merhum şair şinasinin — milletim Nev, i Beşer vatanim ruyi zemin — nazariyesini daha vasi ve daha esasli olarak bu zattan dinlerdim.

Harbin ilanindan dört ay sonraya kadar ben ve amcam oglu şemsettin lozanda kalmiştik. Türk hükumeti seferberlik ilan edince isviçre hükumeti kendisi ile posta muamelesini kesmiş bir daha para verip almamişti. Bu sebeple bize evden gönderilen paralar yetiştireceklerine hariciye vezareti kasasinda mühafaza etmişlerhariciye vezareti yolu ile gönderilmiş o mübareklerde parayi bize di. Bereket versin pansiyon sahibesi madam ahlakimizi ve veziye-

ti hali iyice bildiginden bizden ücret talep etmeden oldugu gibi yiyip içmege devam edyorduk. O da bizim gibi Cinevrede kalmiş olan amcam Cevdet dagistanli meşhur şeyh şamilin ogullari gönüllü olarak Türk ordusuna iltihak için istanbula gitmek istemelerinden faydalanarak istanbulda verilmek üzere kendilerinden bir miktar borç para almiştik. Bu para ile pansiyona olan borcumuzu vererek istanbula dogru hareket ettik. Pansiyon arkadaşimiz müsyö büroda madamki sen türklerden memnun degilsin ne diye Türk ordusuna hizmete gidiyorsun, Gitme diyordu. Eger maişetinden korkuyorsan benim gazetede çaliş ben idareni temin ederim diye birde lütüfkarlik gösteriyordu. Bu harbin sonunda mühim siyasi tebeddüller olacagini söyliyerek bu esnada milletimin arasinda bulunmak isterim demiştim.

● ●

1913 SENESINDE MOLLA SELIM VE ŞEYH ŞEHABETTININ SIIRT VILAYETI HAVALISINDEKI KIYAM HAREKETI

Sultan Hamidin ilan ettigi Hüriyetin efkarda uyandirdigi ileri düşünceler ve bunun müsebbibi ittihat cemiyetine muariz olan molla selim bir kisim ülema ve aşair rüessasile ittifak ederek 1913 senesinde Siirt havalisinde hükumet aleyhine kiyam ettiler. Hizanli gavs ailesinden şeyh şehabeddinin liderligi altinda yapilan bu kiyam hareketine iştirak edenler pek azdi, ittifak etmiş olanlar harekete iştirak etmek cüretini gösteremediklerinden hareket yaliniz hizan şeyhi mintikasinda bulunan aşaire münhasir kaldi. Bundan dolayi ittihad hükumeti büyük bir zorluga tesadüf etmeden kiyami bastirarark hareket lideri olan şehy şehabeddini ve kardeşi seyit aliyi tutarak idam etti. Molla Selim Bitlis Rus konsoloshanesine iltica ettiginden kapitalsyon şeraiti mucibince taarruzdan masum bulunan konsoloshanede birinci umumi harbin Ilanina kadar mahpus kaldi. Türkler ruslar aleyhine harbe girdikten sonra Rus konsoloshanesini basarak molla Selimi yakaliyarak derhal idam ettiler. Dini ve geri düşünceler tesiri ile yapilan bu kiyam hareketi kürdistanda yapilmiş olmasi itibarile zikrinden sarfi nazar edemedik.

● ●

Biz Kürt talebelerinin lozanda Türk talebelerinden ayri bir varlik göstermemiz, türk talebelerinin gözüne batiyor katiyen bizi çekemiyorlardi. Sonradan Türkiye hariciye veziri olan menemenci oglu Numan ile Tokat milletvekili kôse Ismail paşanin oglu Rifat bu talebelerin ileri gelenlerindendi. Bunlarla her firsat düştügünde münakaşa etmek adet haline gelmişti.

Bir türlü Kürt milletinin mevcudiyetini kabul etmek istemiyorlirdi Osmanli devletinin alti büyük vilayetinde şimdiki idari teşkilatina göre yrmi vilayette oturan ve adetleri o zaman 1914 senesinde laakal beş milyona balig olan Kürtlerin mevcudiyetinden gafil bulunmak istiyorlardi. Aradan yarim asir geçtigi halde Kürt nufusu şimdi sekiz milyondan fazla oldugu muhukkak olmasina, beşer düşüncelerinde görülmekte olan fikir uyanikliklarina ragmen ve her milletin kendi mükadderatini istedigi gibi idare etmek hususunda milletlerce kabul edilmiş demokrasi esaslar hilafina türkler hala kürt milletinin mevcudiyetini Inkar ve dagli türk tabiri ile tevsif ederek çok mühim hayati bir mesele olan Kürt dayasini üstün koyu sôzlerle kapatmak safderunluguda bulunmaktadirlar. Binenaleyh kendisine dagli türk demekle hakaret edildiginin farkindadir. Muhakkak olan bir şey varsa ne vakit olsa, zafer uyanmakta olan kürt vicdani millisinin olacagina şüphe yoktur. Kürt milletinde gôrülen uyaniklik ve milli gayenin elde edileşine gösterilen alaka türk boyundurulugundan kurtuluşun uzuk olmadigini tebşir etmektedir.

— HEVI CEMIYETININ MILLI SAHADA HIZMETLERI —

— HEVI — Kürt milletinde milli duygulari, kürt mefkuresini uyandirmak ve Kürt kültürüne çalişmak gayesini gütmekte idi. Ilk evvela Süleymaniyeli Abdülkerim beyin mesul müdürlügü altinda 1913 senesinde — ROJI KURT — Adi ile kürt lisani ile yazmaga çalişan haftalik bir mecmua çikardi bu mecmuanin türkçe kismida vardi. Türkçe kisminda yazi yazanlar arasinda Darülfunun hukuku esasiye prôfesôrü Baban Zade Ismai lhakki bey ve içtihat mecmuasi sahibi Doktor Abdullah cevdet bey vanli Memduh Selim bey, bitlisli meslup Yusuf Ziya bey, meslup kemal Fevzi beyle bir takim gençler bulunuyorlardi. Kürtçe kisminda kerkü-

klü Necmett'n hüseyin bey süleymaniyeli Abdülkerim bey mikisli hamza bey ve saire vardi — ROJI KURDUN — Hedefi, mesaisi Kürt kültürünü yükselterek Kürtçeyi Kürtler arasinda okunup yazilir bir hale getirmekti. Kürtlerin islamiyetten evvel zengin bir edebiyati vardi. Islamiyetten sonra zamanla bilhassa osmanli Sultanlari zamaninda. Hilafete sedaketle olan baglililiklari kendi özlüklerini ihmale sebep olmuş zengin bir edebiyat lisani olan Kürtçeyide yazi lisani olarak kullunmadan vaz geçmişlerdi. Bununla beraber soran lehçesile ve Kürmanci lehçesile bir çok kiymetli eserler vucude getirmişlerdi. FEKIYE TEYRAN, MOLLA AHMEDE CEZIRI, MOLLA AHMEDE HANI, gibi yöksek edipler kiymetli divanlar telif etmişlerdi. Soran lisan'le de yüksek şairler, bir çok kiymetli eserler meydana getirmişlerdi.

Doktor Abdüllah Cevdet bey yazilarinda arap harflerinin kürtçeyi ifadeye kafi gelmedigini hévicilere sôyliyerek latin harflerinin kullanilmas'ni tevsiye ediyordu. Istanbul posta memurlarindan HEVI ye mensup Diyarbekirli Faiz beyde latin harflerinin kürtçeye tatbikinin makuliyet'ni ispata çalişiyor kürtçe yazilarda bu harflerin kullanilmasini Istiyordu. — ROJI KURT — Mecmuasi hükumet tarafindan tatil edildikten sonra Mikisli Hamza beyin idaresi altinda — HETAVE KURD — mecmuasi Çikmaga başladi. Bu mecmualarda Kürt gençleri ataşli kiymetli yazilar yaziyorlardi. Bilhassa hekkarili şair Abdürrhim Rahmi beyin edebi yaziliri, her kesin takdirini üzerine çekiyordu. Bu yazilardan Ekrem cemil paşanin 1911 senesinde yazdigi aşagida dercettigim — NALINA REBENEKI — menzumesi zikre şayandir.

— Nalina rebeneki —

Rabe, Rabe çav bigerin çarmedora
Çi kirine lime Romi heya Nüha
Em şélandin. Tü avayi lime nema
Birç', tazi xuki bidén li memura
Iro hek şürp sibé kamçur ji devletra
Hekké xüendin derd u bela maye durra
bibe esker xuas u tazi her yemen a
Xun birijin bo nav şané van romiyan

Çi bu? mayi xizan u nezan li d'néda
bira biji vali beg u ferik paşa

Istanbul 1911
E. C. Paşa

Hétavé Kürt mecmuasi hévi cemiyetinin faaliyette bulundugu 1914 Seferberlik ilanina kadar neşriyatina devam etti. Harp ilani ile Hévi mensuplarinin pek çogu hizmeti mahsureye tabi olarak askeri hizmete alindiklarindan gazetenin neşrine imkan kalmamişti, hévinin teşekkülünden harbin ilanina kadar geçen müddet zarfinda her sene cemiyetin kongresi toplanarak idare heyeti intihap edilir ve istikbalde yapilacak işler için kararlar alinirdi. Cemiyetin idaresine ve neşriyat yaplmasna lazim gelen masarifin mühim bir kismi istanbulda mevcut kürt vücehasindan ve merhum meslup Seyid Abdulkadir efendi delaletile kürt amelelerinden temin edilirdi.

Amucasi seyid Abdulkadir efendi ile bariştirmak için ittihatçilar tarafindan 1912 senesinde şemdinandan istanbula getirilen seyit Taha ve beraberinde bulunan arkadaşi karçikan aşiret reisi haci Musa begden Héviye muavenet istemek için mumaileyhimin nezdine hévi merkezi idare heyeti benimle merhum meslup Doktor Fuadi göndermiş ti mumaileyhime ziyaret maksadimizi anlatinca haci Musa bey istanbula degil Kürt talebelernin tesis ettigi bir cemiyet Kürtler namina bir firin yapilmiş olsa kendimizi odun olarak o firinda yakmamiz lazimdir, diyerek hammiyetli sôzlerle bizi teşvik ettigi gibi mühim bir miktarda ianede bulundular. Bu aydin fikirli ve milletini seven zat 1914 harbinin başlangicinda Ermeniler tarafindan gadren öldürüldü.

Mahallinin darligi sebebile HEVI cemiyeti merkezi — MESERET OTELI karşisinda icar edilen bir mahalle nakledilmişti. O tarihte türk ocagi reisi bulunan Hamdullah Süphü bey HEVI nin türk ocagina iltihak etmesini teklif ve türk ocagi binasinda HEVI ye mahsus bir oda tahsis edebileceklerini söyledi. Türklerin maksadi bu suretle Hévinin kürtçülük çalişmalerini söndürmekti. Hamdulluh süphü beyin bu teklifi bittabi reddedildi.

HEVI nin sene yi devriyesi münasebetile şükrü Memet beyin

taşviki Ile şehzade baş'ndan kalabalik bir toplantiya kafi gelecek oldukçe geniş bir mahal kiralamişti. Bu mahalde 1913 senesinde toplanan kongrede Diyarbekir millet vekilleri pirinçi zade Fevzı bey, pirinçi zade zülfü bey genç vilayeti millet vekili Muhammet bey, Bed'rhani Halil bey, Doktor şükrü Memet bey hazir bulundular. HEVININ katibi umumisi siffatile Memduh Selim bey söylediği nutukta büyüklerin milli mesaile lakayt kaldiklarından şikayet etti. Kemal Fevzi bey söyledigi ateşli ve uzun bir nutukla Memduh selimin sôzlerini teyid etmişti Ziya vehbi bey Ahmedi haninin kürtlerin methine dair. Mem u Zindeki meşhur kasidesini okudu Diyarbekir millet vekili Feyzi bey gençlerin siyasi işlere karişmamasi kendi dersleri ile ugraşmalari lazim geldigini sôyliyerek Memduh selimin büyüklere yaptigi hücumu red, ziya vehbinin okudugu kürtlerin medhine dair Ahmedi haninin kasidesin'n kürt istiklalini istemek oldugunu söyledi. Feyzi bey bu beyanatina şükrü memet bey itiraz ederek büyükler in milli mesaile alakasizl'gindan dolayi gençlerin siyasetle ugraşmaga mecbur kaldiklarini söyledi. Halil Rami beyle şefik efendi avras ta şükrü memet beyin sözlerini teyid ettiler. Feyzi bey adeta dargin bir halda içtimai terk etti. Bu macerayi müteak'p Hévinin kanuna uygun olmiyarak teşekkül ettigi iddia edilerek hey, eti idare azalari hükumet taraf'ndan mahkemeye sevkolundular. Dava devam ederken seferberlik ilan edildi heyeti idare azalari hizmeti maksureye tabi olduklarindan askere alininca davada kendiliginden bertaraf oldu. Bu esbabe binaen Hévi heyeti idaresi muvakkat olarak hévinin faaliyetini durdurmaga karar verdi. Türklerin HEVI hakkindaki husumeti daha başlangiçta, Hévinin teşekülü anindan itibaren kend'ni göstermekte idi. Meşhur seffah Cemal paşanin Istanbul merkez kumandanligi esnasinda kaç def, a Hevi heyeti azalarini tazyik ve kaç def, a Hévinin mes, ul katibi ömer cemil paşayi Bekir Aga Bôlügü namile tanilinan hapishaneye sokmuştu.

● ●

Isviçreden avdet'mizde yol ugragi olarak Avusturya devletinin hükumet merkezi viyanadan geçerken hummali bir faaliyet ve bütün memleketi kapliyan heyecanli askeri hareketler dikkati nazar'mi üzerine çekmekte idi trenle viyanadan romanyaya do-

gru yol alirken harpten çikmiş Istirahat halinde bulunan bir askeri kitasinda görülen perişanlik daha harp başlangicinda bôyle acinacak bir halde olursa harp uzayinca ne vahim neticeler verecegini anlamaga kafi idi.

Romanya tariki ile üç gün sonra istanbula yetiştigimizde harp faaliyeti, heyecani kendini gôsteriyordu. Gôze çarpan büyük binalarin duvarlari zaferi müjdeliyen askeri belaglarla dolu idi Rus cephesinde her gün bir şehrin ruslardan zaptedildigi şaşaaile tantana ile Ilan ediliyor türk ordusunun müzafferiyeti kutlulandiriliyrdu. Türkiye harbiye veziri umumi askeri hareketi kumandani Enver Paşa kişin şiddetli bir zamaninda bizzat hareketi idare ile Erzurum cephesinde yaptigi taarruzda Rus erkani harbiyesi aldatici bir askeri hareket olarak üçüncü osmanli ordusunun taarruzuna mukavemet gôstermeden ve ya pek hafif mukavemet göstererek kafkasya daglarinin cenup kisminda bulunan Allahü ekber dagina kadar ordusunu çekmişti, arkadan ihtiyacini yetiştirecek muntazam bir levazim teşkilatindan mahrum osmanli ordusu kitaati, Ruslari kaçirdik sevinc'le pervasiz ilerliyerek Allahüekber dagina kadar ilerlemişlerdi. Burada ruslardan yedigi agir darbe ile çok büyük zayiat veren ordu adeta ordu halinden çikmişti. Bu taaruzu yapan osmanli kitaati askeriyesinin yüzde sekseni telef olmuş, ekserisi sovuktan donmuştu Enver Paşa Avrupa cephesinde alamanlarla harbeden rus kuvvetlerinin bir kismini osmanli ordusu üzerine çekerek alamanlarin yükünü hafifletmek niyetile Kumandasi altinda yaptigi bu askeri harekette vatan çocuklarini alamanlar hesabina öldürterek büyük bir felakete sebebiyet vermiş idi. Ruslar hiç bir mukavemet görmeden tekrar Erzurum önlerine kadar geldilerdi.

● ●

Maarif vezaretinden mektebi ali talebesi olduguma dair aldigim resmi vesika ile askeri dairesine müracaat ederek istegim üzerine suvari ihtiyat zabiti talimgahina kabul edildigimden dôrt ay askeri talimi gördükten sonra bazi arkadaşlarla beraber Erzurumda bulunan üçüncü orduya gônderildim. Erzum hafif suvrai alaylari denilen Kürt hamidiye alaylarina iltihak etmekti. Karargahi — ARDI — köyünde bulunan ikinci suvari firkasi kumandani

Mürsel bey bizleri kit, alara dagitirken iyi bir tesadüf olarak beni Hesenan ve Cibran Kürt aşiretlerinin teşkil ettigi ihtiyat livasina gönderdi. Liva Kumandani Amasyali Hamdi bey emir zabiti olarak liva karargahinda beni birakmasina sevinmiştim, bir kit, aya verilse idim ancak mahdut kimselerle temas edeblecektim. şimdi liva karargahinda bulunmam bana livada bulunan Hesenan ve Cibran alaylari zabitleri Ile livaya merbut daha bir takim Kürt zabitleri ile tanişmak fürsatini veriyordu. Türk zabitanina hissetirmeden milli mefkure etrafinda bu zabitlerle anlaşabilmek imkanina kavuştugumdan çok memnun idim. Fakat ne çareki bu aşiret zabitani arkadaşlar islam halifesine böyük bir sadakatla bagli olduklarindan Kürtlerin milli mesailine ait hiç bir şey dinlemek istemyorlardi. Bu yüzden bu hususlaki çalişmam istedigim semereyi vermedi. Yaliniz Bir Kürt ve kendilerini kardeş gibi sevdigmi anlayebildiler o kadar.

Ben Livaya iltihakimdan bir sene belki biraz daha fazla bir zamandir harp oluyordu. Rus Kazaklari ellerindeki iki bin metre uzakligindaki hedefe isabet ettirebilecek uzun menzilli tüfekle, yanlarinda asili bulunan bir vuruşta deveyi ikiye böler tabirine misal olacak şekilde keskin meşhur Kazak palalarina mukabil zavalli Kürdlerin elinde en uzun menzili bin metreyi aşmayan ve her patlayşta soba borusu dumani gibi bir duman çikaran dokuz ateşli mavzer tüfegi ile sanki tenekeden yapilmiş gibi ince hafif kiliçlar virdi. Bu gayri müsavi silahlara ragmen yine her çarpişmada Kürtler rus kazaklarina muveffekiyetle mukavemet etmekte, bazende tefevvuk etmekte idiler. Iaşeden mahrum cephane noksani pek nakis bir surette ikmal edilen Kürt aşair alaylari harbin müşküllerine nasil dayandiklarina hala akil erdiremiyorum. Iaşe namina haftada bir Erzurumdan bir kaç somun ekmek ya gelir yada gelmez idi muntazam bir iaşe teşkilati yoktu. Kürtlerin ihlas ve fedakarlikla harp etmelerine mukabil türk kumandanlari hiçte kend lerine iyi bir gözle bakmiyorlardi. Erzurum ordu karargahinda bulunan arkadaşim ve aziz hemşehirlim ihtiyat zabiti Memduh Selim beyin bana arasira erzak cihetinden yardimi olmazsa idi halim fena pek çok fena olacakti. Alti ay bu suretle aşiret alaylari ihtiyat livasinda bulunduktan sonra livamiz ilga edilginden beni Ahlatta bulunan yirmi üçüncü nizamiye suvari alayi-

na verdiler. Kalbimde yaşattigim emel ve arzuya göre bir hizmette bulunamadigima mükedder olarak Ahlat yolunu tuttum. Yol ugragi Hinistan geçerken sibikan aşiret reisi ABDULMECIT beyin yarali olarak hinista oldugunu söylediler, cesaret ve civanmertligi ile nam alan mumaileyhi şahsen tanimayi ganimet bildim. şehrin haricinde kurulmuş bir çadirda yarali olarak yatiyordu. Kendimi tanittim, niyetim yarim saatlik bir zaman ziyaretten sonra yoluma devam etmekti, fakat bu mümkün olmadi. Beni yemege alikoymada israr etti, bende yemek hazirlanincaya kadar geçecek müddet zarfinda milli mesail konusu etrafinda hasbihal etmek fürsatini kaçirmak istemedim. şerapnelle diz kapagindan yarali olan mumaileyh epeyce iztirap çekmekte idi. Orada bulundugum iki üç saat zarfinda iki defa çadira ugrayan jandarmalar kaza kaymakami tahir beyin emri var, buradan içerilere dogru gitmelisin. Burada kalman olamaz, diye tebligatta bulunuyorlardi. Omuzunda miralay apuletini taşayan ABDULMECIT beye bir jandarma neferi hakimane bir tarzda ihtarda bulunuyordu.

Türkiye hükumeti ruslar sizi katliam eder bahanesi ile ruslarin işgal ettikleri yerler ahalisini rus gelmeden evvel yerlerinden çikararak tehcire tabi tutmakla kişin dondurucu şiddetli sovugunda bunlari mahvetmek istiyordu, vesaiti nakliyeden mahrum ahali türklerin icbari ile sümmetedarik elde bulunan çok mahdut vesaitle hiç bir erzak taşimaya imkanlari olmadan yola çikariliyor, ve bu yolcu kafilelerini daha ziyade perişan ve mahvetmek için durdumadan mütemadiyen garbe dogru harekete icbar ediyordu. Maksatlari tüfek kullanmadan bu kafileleri imha itmekti. Bundan dolayi Abdülmecit beyin harpte hizmeti yararligi görülmüş askeri hamidiye alayinda mir alayi olduguna ehemmiyet verilmiyerek bir jandarma çavuşu kendisini tazyik edi yorddu. Ben bu halden çok müteessir oldum. Zemini müsait bularak türk hükumetinin zülmünden ve milletimizi mahvetmek istediginden bahsi açtim. Mübahasamiz esnasinda Abdülmecit bey Ahhh, dedi allah belami versin harbin bidayetinde ruslar bana adam gönderdiler ne istersen rütbe, mal verecegiz bizimle ol dediler. Ben alçak itihat ve terakki hükumetinin bir islam hükumeti oldugunu düşünerek halifeye ihanet nasil olur diyerek kendilerine cevabi red verdim. Sonradan bu alçak hükumetin hakkimizda ne hayin oldu-

gunu anladim amma, iş işten geçti.

Ittihat ve terakki hükumeti yaptigi tehcir kanunu ile ölümden kurtulan Kürtler anadoluya garbe nakil ve orada vilayetlere tevzi ederek kürdüstani her ne şekilde olursa olsun Kürtlerden boşaltmak yerlerine türk getirip yerleştirmek istiyordu. Ki artik bir daha kürt davasi vardir denilemez hale gelsin. Ittihat ve terakki hükumeti bu zalim icraatini müsirrane tetbik etmek istediginden Kürtleri aç ve perişan bir halde yollarda öldürmekte idi bunun içinde sefil bir halde hicret ettirilen Kürtleri durdurmadan hareket halinde bulundurarark maksatlarini yerine getirmek istemekte idiler. Bu imha siyaseti ermenlere tetbik ettigi şekilde degil tüfek kiliç kullanmadan ruslar sizi katliam eder perdesi arkasina gizlenerek aç ve perişan bir halde 15-20 derece sifir altinda bulunan bir hava sovuklugu içinde kendilerini hicrete tabi tutmakla yapiyordu. Bu halin dogrudan dogruya öldürmekten daha ziyade iztirapli azapli oldugu şüphesiz degilmidir.

Erzurum cephesi bozgunundan sonra alayimiz karadeniz havalisinde faaliyette bulunan pontozcurum çeteleri nin takibine gönderildi. Bir müddet bu çetelerle ugraştik. Ruslarin Çar hükumetinden kuvvet alan çeteler karadeniz sahilinde ki eski pontoz hükumet ni yeniden kurmak istiyorlardi. Bu esnada bazi türk zabitlerinin vahşetini gösteren bir vak, ayi okuyucularima anlatmak isterim.

Suvari bölügümüz çetelerin takibine memur hareket kumandan Çarşamba ahzi asker şube reisi şükrü beyin emrine verilmişti bir müddet Çarşamba ve Samsun taraflarinda dolaştiktan sonra Ayi tepesi nami ile taninan sarp bir mahalde yerleşmiş pontozcu çetelerini, başka kuvvetlerinde ştirakile muhasara etmege gidiyordu. Hareket kumandani şükrü bey yolumuzda bulunan rum köylerinde tarama yaptiriyor 15-16 yaşlarinda ve daha küçük yaşta bulunan çocuklari toplatiyordu. Bu toplanan 20 kadar çocugu askeri kuvveti ile beraber getirerek ayi tepesine yakin deredeki kulubeye koydu , bir müddet sonra bana bunlari gidip öldürmemi emretti. Muharebe esnasında askeri emre itatsizligin cezasinin pek agir oldugunu bildigim halde fezileti her kaygudan

üstün gören Kürt damar'm tuttu bu cinayeti yapmaktan beni menetti ben bu işi yapamam dedim, çetelerle harbe hazirim lakin bu çocuklari ôldüremem diye cevap verdim. Hiddeti gazabi faide vermedi israri şidditli emri yürümeyince bu işe elverişli diger birisini gündererek zavalli çocuklari birer birer kulubeden çikartarak öldürttü. Işte bir türk zabti tarafindan insaniyet ve medeniyete aykiri yapilan şahidi oldugum yüz karartici bir hadise.

Filistinde ingilizer tarafindan tazyik edilen orduya iltihak için mensup oldugumuz suvari livasile beraber alayimizda oraya gönderildi. Bir aydan fazla süren yolculuktan sonra amman cephesinde — bahri lutun-şimal'nda giriştigiliz harpte ingilizlere esir olan alaymiz zabitani le beraber Iskenderye seyd beşir üsera karargahinda bir buçuk sene eserette kaldim. Itiraf ederimki mezun bulundugum bir kaç ay müstesna olarak daima ateş hattinda bulundugum üç sene zarfinda bir gün ne ruslarla ve nede ingilizlerle candan harpetmedim. Fakat düşmanla her çarpişmada şahsi şerefimin muktazasi için namus belasi dôgüş esnasinda arkadaşlarin önünde degilsem bile muhakkak surette onlardan geridede degildim. Milletimin katili türk hükumet' hisabina kanimi akitmak istemiyordum. Biz esir olduktan bir ay sonra ingilizler umumi hücuma geçmişler f'l'stin cephesinde harp eden osmanli ordusunu yok etmişlerdi. Karargahi nablista bulunan ordu kumandani mustafa kemal Paşa zor kurtulabilmiş. şamdada tutunamiyarak solugu halep te almişti bir taraftan ingiliz nizamiye askeri diger taraftan ingiliz loransin yetiştirdigi Faysal kuvvetleri şami işgal ederek şimala dogru yürüyüşe devam ettiklerinden Mustafa Kemal Paşa nihayet halebide birakarak adanaya kadar çekilmişti. Bu esnada alamanlar bilakayduşart teslim bayragini kaldirmiş oldugundan pariste toplanan sevr sulh konfransinda dünya milletlerinin mukadderati bahsedilmeye başlanmişti. Kurnaz bir diplomat olan ingiliz devleti başvekili luvit Corc le fransizlarin kaplani baş vekil kilemenson safdil amerika reisi cumhurunu ellerinde oynatmakta ididler. Reisi cumhur Vilson milletlerin hürriyete istiklal kavuşturacak 14 maddelik programini ingilizler fransizlar türklerden zabtetikleri yerler ahalisinin bir devleti idare edecek seviyede olgun olmadiklar'ni iddia ederek bunlari birer devlet haline getirmek için bir müddet böyük devletlerin mandasi altinda

yetiştirilmeleri zaruret'ni Vilsona kabul ettirerek orta asyanin mühim bir kismini — Sayks Piko-anlaşmasi ile nufuz mintikalarina ayirmişlardi. Suriye frans'zlarin Irak ve cenubu kürdistan ingilizlerin idaresine terkedilmişti. Türklerle itilaf devletler'nin mondrosta yaptiklari ittfak mucib'nce Istanbul galip ordular tarafindan işgal altina alinmiş izmir ve havalisi yunanlilara ver'lmiş antalyaya italyanlar asker çikarmiş kilikya ismi altinma Adana ve civarinida fransizlar işgal etmişlerdi.

Ajanslar sulh konfransi müzakeratini ve milletlere ait havadisleri günügününe neşrediyorlardi. Kürt mürahaslarinin Kürt milli hukuk ve mütalibatina dair sulh konfrans'na verdikleri müzekkereleri ajanslarda okurken heyecan geçiriyor bir an evvel esaretten kurtulup memlekete dönerek bir amele gibi bende bu milli harekete iştirak etmege can at'yordum. Suriyenin türkiyeden ayrilmasi dolayisi ile esaret kanpinda bulunan arap zabitlerini seçerek memleketlerine iade etmekte :diler bu fürsattan istifade ederek ingiliz kamp kumandanindan ben'mde bunlarla gönderilmemi rica ettim. Muvafakatini alarak bende arap zabitani arasina kariştim.

Mustafa Kemal Paşa harp esnasinda Diyarbekirde ikinci ordu Kumandani olarak bulundugu zeman Kürt rüesasi ile çok iyi münasebette bulunarak bunlarla adeta kardeşlik derecesinde bir dostluk kurmuştu. Idrisi Bitlisinin tavassütü ile Kürt ümerasi emaretlerinin ist'klalini muhafaza etmek yaliniz beyt'lmali müslimine senede bir miktar para vermek ve yapilacak harplere iştirak etmek anlaşmasile devleti osmaniye tebiyetine giren ümera iran şahi şah Ismail Sefevi ye karşi sünni türklere yardimci olarak harbe iştirak etmeleri harbin kazanilmasini kolaylaştirmişti. Muzafferiyet temin edildigi tarihten itibaren Kürt emaretlerini birer hilleli tetbirlerle ortadan kaldirarak Kürtler mahvedici türk siyaseti hilafina Mustafa Kemal Paşa Karargahinin muhafazasina mahsus Kürt milli elbise ve kolos dismalile bezenmiş Dersimli Hasan Hayri beyin kumandasinda bir Kürt askeri taburu teşkil etmişti. Bittabi Kürt ismini dünyadan kaldirmak Isteyen türk hükumetinin siyasetine uymayan bir işti. Mustafa Kemal Paşa Kürt askeri taburunun giydig' elbise tarzinda temiz giyinmiş sekiz on

yaşlarında iki yetim Kürt çocugunuda daima arabasında beraberinde gezdiriyordu. Diger taraftan babasiz ve annesiz sokak ortalarında terkedilen açliktan canlari çikmak üzre olan bir deri bir kemik yüzlerce muhacir çocuklarinin ciger parçalayan hali ve bu elim halin tehammül edilemez manzarasina ilaveten geceleyin eşyanin buz parçasi hal ni alan şiddetli sovugunda bu biçare çocuklarin yagmurdan kardan kendilerini korumak için şaneşinlerin altinda takriben çiplak bir halde b'r kaçinin bir biri üzerine yigilip güya yatişlari esnasinda çikardiklari eninleri duyupta zal m vahşi türk hükumetine ve zemamdarlarina lanet okumamanin ve bu mezalime kan aglamamanin imkanimi vardi? Insan, bir insan o'mak itibarile bu hali kanini içmeye teşne düşmanina bile reva göremez. Bu feci, hal adedleri pek az olan Kürt milliyetçi gençlere kan aglâtiyordu isede, yaşlilarin kalin perde ile kapali gözleri hâlife muhabbeti ile dolu kalpleri milletlerine yapilan bu şeni cinayeti görmege mani oluyordu. Mustafa Kemal Paşa iki yetim çocugu tertemiz giydirip yaninda gezdirmesi alicenap iyi kalpi kürtleri aldatmaga kafi idi; bu gösteriş bir taraftan Kürt milletine çok cemiyane bir surette tetbik edilen imha siyaset nin aksi tesirini karşilamak, diger taraftan «paşanin Kürtleri sevdigini» göstermek iç n yapilipordu. Mustafa Kemal Paşanin Kürtlere zahiren gösterdigi bu yakinlik o derece tesirini göstermiştiki. Mustafa Kemal Paşanin aslen Kürt oldugunu söyliyenler bile vardi.

Bir türlü geçinemedigi ittihat cemiyeti erkani bilhassa Enver ve Cemal Paşalar harpten sonra iş baş nda kalmiş olsalardi. öyle zannediyorumki Mustafa Kemal Paşa kürtlerden gördügü derin muhabbet ve dostluktan istifade ederek kendisi için bir kürdüstan teşkilini b le aklindan geçiriyordu.

1914 te başlayan harp 1918 de nihayete ermiş, türkiye magiup olarak çok bitkin bir halde harpten çikmişti. Ittihatçilara mensup adedleri mahdut bir kaç harp zenginden başka bütün millet osmanli ülkesi halki perişanlik ve zaruret içinde idiler. Harbi açan ittihatçilarin ileri gelenleri memleket haricine kaçmişlar. Ikinci derecede olanlarda tevkif edilerek malta adasina gönderilmişlerdi. Ortada bazi ihtiyar şahsiyetlerle beceriksiz hürriyet ve itilaf cemiyeti taraftarlari kalmişti. Devlet hazinesi bomboş, halk bin

türlü yoksuzluk içinde çirpiniyordu. Memurlar' maaş alamiyor' ordu döküntüleri zabitandan bazilarinin kahvelerde eglence mahallerinde garsonluk yaptiklari bile görünüyordu. Hükumeti teşkil eden Tevfik Paşa hükumeti paroté sevrde toplanan sulh konfransna gönderdigi murahaslar vasitasi ile harp mesuliyetini ittihat cemiyeti hükumetine yükletiyor, ittihatçilarin eseri cinayeti olan ermeni katliami n de utanmadan kürtlere isnad ediyordu. Şöyer türk hükumetinin kürtler hakkinda ne imansiz zalimane icraatta bulunduklarini anlatmiştim. Mutedil güya daha ziyade insani gôrünen ittihatcilarin düşmani bu aralarinda kürtler hakkindaki ift ralarina ne demeli. Ittihatçilar ne kadar düşmanlari olsa bile kürtler dururken ittihatçilari ittihama agizlari varmiyordu. görülüyorki türk hükumetin n şövenide muhtedilide kürdün düşmani, kürde hayir istememekte hemfikirdirler.

Mazlum milletlerin hürriyete istiklala kavuşturacak Amerikan Cumhur re si vilsonun 14 maddelik prensibinden kürtlerinde istifade etmege çalişmak arzusu ile Diyarbekirde HEVI cemiyeti mensuplari gençlerin teşebbüsü ile 1918 tarihinde — Kürt Teali Cemiyeti-ismile bir cemiyet tesis edildi. Cemiyeti teşkil için — Kara cami-denilen mahalde böyük bir Kalabalik toplanmiş Cami avlusu ve civar sokaklar hinca hinc dolmuştu. Bütün halk cem, iyete ilgi gösteriyor; Taninmiş kimseleden Cemil Paşa Zade Kasim bey Nakibi Eşraf Bekir sitki Bey şeyh Ahmet Gülşeni ülemadan hoca Hamdi Efend gibi kimseler tarafindan da testeklenivordu. Hatipler Siyasi vaziyeti izah ederek kürt milletinin asirlardan beri gasbedildigi milli haklarlinin istirdadina çalişmasi zaruretini heyecanli nutuklarla istediler. Avrupa devletleri kürdüstani ermenilere bahşiş edecegini beyan eden dah liye veziri ali kemalin gazetelerde neşredilen sözlerini zikrederek halkin gayret ve gazabini tahrik ettiler. Hatta hat plerden son olarak sôz sôyleyen Hamdi efendi koca osmanli inparatorlugu kangren olmuş, bir vucuda benzer, bu vucudun saglam kisminin selameti işin kangiran olmuş kismi kesip atmak lazimdir. Bu hususta, tereddüt etmeden istical göstererek Kürdüstani kangrenden kurtarmali, demişti. Saatlerce devam eden bu ilk umumi içtimada Kürt teali cemiyeti — AHALI ARASINDA KURT KULUBU DEMEKLE MARUF — isminde bir cem, ivet tesisine karar verildi. Cem, iyeti ı mumi

Ekrem Cemil paşa.

idaresi ile hükumet nezinde lazim, gelen resmi muamelenin takibine Ekrem Cemil Paşanin Riyasetinde Cercis Zade Kerim Çerhi zade Fikri Gani zade Reşat Cemil Paşa Omer beylerden müteşekkil bir bey, et intihap edildi. Kürdüstan Siyasi meselelerile beraber Kürt lisaninin okutulup yazilmasinin t'eminine, Kürt Kültürünün ilerlemesine ehemmiyet veren hey, et geceli gündüzlü çaliraber Kürt lisaninin akutulup yazilmasinm te'minine kürt kültüşiyordu. Memlekette mevcut bulunan iptidai rüştü idadi okul ögretmenlerinin hepsinin istisnas'z cemiyete dahil olmasi Kürt milletinin aydin çocuklarinin bundan elli sene evvel bilgi ile Kürtlüge bagl liklarini göstermesi memnuniyet verici bir haldir. Kürt Teali Cemiyeti az zaman zarfinda bir çok Kürt kasabalarnda şubeler açilmiş bulunuyordu. Yaliniz Diyarbekir Merkezinde cemiyete kaydolunan bin adetten fazla aza var id'. O günlerde Istanbuldan Diyarbekire gelen gani zade Doktor Cevdet bey cemiyete dahil oldu. Doktor FUAT beyde cemiyetin azasindan bulunuyondu. Bu tecrübe gôrmüş muktedir zevati iş başina getirerek ilimlerinden tecrübeferinden istifade etmek niyeti ile hey, eti idare, istifasini verdi. Toplanan kongre Cemil Paşa Zade Kasim bey he, eti idare riyasetine gani zade Doktor Cevdet bey ikinci reisligine cercis zade Kerim kasadarliga Omer, Fikri, Ekremi de heyet azaliklarina Hamdi efendi hocayida reis müşavirligine seçti.

Istanbulda müteşekkil Kürdüstan — Teali cemiyetindan Diyarbek'rde müteşekkil KURT Teali Cemiyetine gönderilen neşriyat kürtçe yazilmiş gazeteler mecmualar ve kasidelerin lüzümlü kisimlari cemiyet matbaasinda külliyetli miktarda çogaltilarak halka dagitiliyordu. Hey, eti idare Avkat Muhammet efendi — BAVE TUJO — Feyzi efendi zade Muhammet efendi. Miri Katibi zade Cemil bey, liceli Ali efendi den mürekkep teşkil ettigi propaganda hey, eti bütün mevcudiyiti ile gayret göstererek, vazifesini lay'ki ile ifa etmekte idi, Cemiyet mensuplari hamiyetli gençler her ne pahasina olursa olsun, lisan işini yürütmegi ve halk arasinda okunup yazilmasi adet edinmiş bir hale getirilmesini amanç edinmişlerdi. Bu esnada Kürdüstan keziyesine muhalefeti ile taninmiş Müftü Haci Ibrahim efendi ve akrubalari Pirinçizadeler müstesna olmak üzere bütün Diyarbehirliler — Kürt Teali Cemiyeti etrafinda toplanmişlardi. Istanbulda teşekköl eden Kürdüstan teali cemiyetinin mesai ve teşebbüsatini teyid eden Diyar-

Diyarbekir Kürd teali cem'iyeti reisi :Kasim beg.

bekirdeki cemiyet kendilerine yardimci olmaktan geri kalmiyordu. Hararetli bir istekle çalişan Kürt teali cemiyeti heyeti vazafesini mükemmel surette yapmakta, gün be gün kuvvetlenmekte idi şehrin halk kitlesi temamen ceiyeti teyit etmekte idiler.

● ●

Kendini kürtlerin hamisi şeklinde gösteren Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlari Sivasta daha geniş bir şekilde topladiklari kongrede müdafai hukuk cemiyeti şubelerinin Anadoluda kürdüstanda açilmasina karar vermişlerdi. Mustafa Kemel Paşa Diyarbekir şubesi ile yaptigi muhaberatta Kürt davasina alaka göstererek sevgi izhar etmekte, takip etmekte olduklari davanin Kürt ve Türkün hayati davasi oldugunu söyliyerek Kürtleri okşamakta idi.

Diyarbekir şubesine yazd gi bir yazida ecnebi istilasina ugrayan memleketi düşmandan temizledikten sonra, Kürt kardeşlerinin milli haklarina riayetkar olacagini b ldiriyordu. Bu hususu halk firkasi urfa millet vekili osman aganin amcasi Abdurrahman agaya yazdigi bir mektuptata açikça söylemişti.

Kazim Kara Bekir Paşan n Istiklal harbimiz nami ile yazdigi hatirasinin 106 inci sahfesinde 7 Agustos 1335 umumi tarihinde Erzurumda toplanan şarki anadolu müdafai hukuk cemiyetinin aldigi mükarraratin birinci maddesini şöyle kaydediyor: Trabzon vilayeti, can k sancagi ile vilayeti şarkiye namni taşiyan Erzurum, Sivas, Diyarbekir mamuretülaziz, Van, Bitlis ve bu saha dahilinde ki elviyei müstekile hiç b r sebeple ve bahana ile yekdigerinden ve camiai osmaniyeden ayrilmak imkani tasavvur edilmeyen bir küldür. Saadet ve felaket te Iştiraki tammini kabul ve mukadderati hakkinda ayni maksadi hedef ittihaz eder. Bu sahada yaşayan bilcümle anasiri islamiye yekdigerine karşi mütekabil bir hissi fedekari ile meşhun ve veziyeti irkiye ve ictimaiyelerine riayetkar özkardeştirler.

Yine Kazim paşanin istiklal harbimiz kitabinin 216 ici sahifesinde 11-9-1355 tarihinde Sivasta toplanan kongrenin aldigi Ka-

rarin birinci maddesinde deniliyor ki : Devlet osmaniye ile itilaf devletleri arasinda akdedilen mütarekenin imzalandigi 30 teşrini evvel 1333 tarihindeki hudumuz dahilinde kalan ve mintikasi islam ekseriyeti ile meskun olan memaliki osmaniye aksami yekdigerinden ve camiayi osmaniyeden gayri kabili tecziye ve hiç bir sebeple iftirak etmez bir kül teşkil eder memaliki mezkurede yaş ayan bilcümle anasiri islamiyi yekdigerine karşi hürmet ve mütakabil fedekarlik hissiyatile meşhun hukuku irkiye ve iştmaiyeleri ile şeraiti muhitlerine temamile riayetkar özkardeşlerdir.

Bu Kararlarda Vilayeti şarkiyede ehemmiyetli bir varliga sahip bir tane islam unsuru olarak yaşayan Kürtlerin ictimai ve irki hususiyetlerine riayet edilecegi ve öz kardeş addedildigi itiraf edilerek Kürtlerin bütün kudretler ile yardimi temin edilmişti. Muzaferiyetten sonrada Kürt milletinin hukukuna riyet degil mevcudiyiti bile inkar edilmek suretile ahde vefasizlik gösterildi. Mustafa Kemal Paşa Halifeye hitaben neşrettigi beyanname ile hasim devletlere karşi bu hareketi yapmaga Halifen'n kendisini memur ettigini bildirerek dindar ahali arasinda mevkiini çok kuvvetlendirdigini daha evvel söylemştik. Hoca kiyafeti ile bir takim din ülemasi ile beraber aldirip ahalye tevzi edilen resmine bakarak Mustafa Kemalin din bir mefkureye sahip olduguna inanan bir çok kimseler teşebbüsat ve amalini takdir etmekte idiler. Hükumet memurlarinin 90 % ni bilhassa ordu zabitani parlamaga başlayan bu işigi kutlayarak bütün kuvvetleri ile alkişliyorlardi. Hükumet taraftarlarin'n yaptigi mubalagali propagandalarla Mustafa Kemal Paşayi islam halifesini büyük devletlerin saytaratindan ve memleketi ecnebi istilasindan kurtarabilecek şekilde göstererek ahali üzerinde tesir yapmaga çalişiyorlardi. Artik aşair reisi agalar Mustafa Kemal Paşaya begliliklarini izharda yekdigeri ile rekabet ediyonlardi. şehir ahalisi ihtiyarlarinda da bir kaçi müstesna islam halifesi mevzuu bahis olunca kendilerinde gürülen eski hararet kalmamişti. Mustafa Kemal Paşanin Diyarbekir kumandanligi zamaninda tanidigi, aralarinda dostluk bulundugu reislerde birer suretle taltif edilerek hediyelerle gönüllerinin alinmasida işe karişinca hükumet git gide kuvvetleniyordu. Aşiret reislerine hükumet hediyesi olarak kondagi üzerine yapiştirilmiş süslü nühas levhalar üstüne isimleri yazili mavzer tüfengi hediye

Mustefa Kemal ve Hocalar .

ediliyordu. Bu vaziyette Kürt cemiyetinin mevcud yeti yaliniz hamiyetli gençlere ve pek mahdut ihtiyarlara münhasir kalmasi cemiyeti dag tmakta hükumetin cüretini artirdi. Hükumet kuvvetleri bir gece cemiyet merkezine baskin vererek eşyasini müsadere ve efradinin bazilarinni tevkit etti. Mütebaki cemiyet efradi birer tarafa çekilmege mecbur kaldilar. Cemiyetin en faal bir uzvu olan Ekren Cemil Paşada şiddetli takibe ragmen ele geçmedi. Istanbula gitmege muvaffak oldu.

Mondoros mütarekesile harp nihayetlenince istanbulda bulunan Kürt vatan severleri, kürdüstanin hukuku milliyesini elde etmek amanci ile Kürdüstan taali cemiyeti namile bir siyasi cemiyet tes s etmişlerdi. Bu cemiyetin müessisi bulunan bediüzzaman Molla Said Mikisli Hamza Motkili Halil hayali beyler faaliyete geçerek cemiyete aza kaydetmekte idiler. Istanbulda kesretle bulunan Kürt aydinlari ve vücahas milli davaya ilgi göstererek cemiyete girmiş, çalişmaga başlamslardi. Yapilan hey, eti idare intihabinda aşag da isimleri zikredilen zevat Idare hey, etine seçilmişlerdi.

Birinçi Reis	— şemdinanli seyit Ubeydullah efendinin oglu avan azasindan seyit Abdulkadir efendi.
Birinci reis vekili	— Botan ümerasindan Bedirhani Emin Ali bey.
Ikinci reis vekili	— Süleymaniyeli esbak hariciye vekili Said Paşanin oglu ferik Fud Paşa .
Katibi umumi	— Erkani harp mütekadidi ferik Hamdi paşa
Muhasebeci	— Seyit Abdulkadir efendinin oglu seyid Abdullah.
Aza	— Dersimli Miralay Halil bey.
Aza	— Miralay mütekaidi Bedirhani M. Ali Bey
Aza	— Askeri Kaymakami mütekaid Süleymaniyeli M. Emin Bey.
Aza	— Ulemadan Hoca Ali Efendi.
Aza	— Müderrislerden Arvasli şef k efendi.
Aza	— Tercüman gazetesi baş müharriri Baban zade şükrü bey.

Teşkilati ictimaiye cem'iyeti reisi : Emin Ali beg Berdirhan.

Aza — Baban Zade Fuat Bey.
Aza — Tüccardan Fethullah efendi.
Aza — Profesör doktor şükrü Memet bey sekban

Cemiyet heyeti idaresine intihab edilen bu zevat istanbulda bulunan amerikan ingiliz, fransiz komiserlerini ziyaret ederek Kürt milli metalibatini dava etmekte idiler. Amerikan komiseri ile yaptiklari bir toplantida Kürtler tarafindan seyid Abdulkadir efendi Bedirhani Emin Ali bey Bediüzzaman molla Said Doktor şükrü memet bey uzun bir beyanatta bulunarak harita üzerinde Kürdüstan hududunu bel rterek denizlerde bir mahreçleri bulunmasi zaruretini anlatmişti. Amerikan komiseri Kürdüstanin büyük bir kismini içine alan bir Ermenistan teşkiline karar verildigini söylemesi üzerine Bediüzzaman cevaben kürdüstan eger deniz sahilinde olsa idi diritnautarinizla belki bu karari tetbik edebilirdiniz. Fakat kürdüstan daglarina diritnavutlariniz çikamaz. Bu kararinizda tetb k edilemez demişti.

Amerikanin Kürt milli haklarinin teminine yardimci olmasi Istenince — AIDE TOI — DIEU TAIDRA — diyerek ictimaa nihayet vermiş, manasi: sen kendine yardimci ol allahta sana yardim eder.

Kürtlerin en ziyade temasi ingiliz komseri ile idi kürt milli hukukunun taninacagini vad eden komser Kürtlerin sukunet ve itidalla hareket etmeleri menfaatlari icabi oldugunu söyliyerek Kürtleri avutuyordu.

Cemiyet heyeti idaresi Pariste toplanan sevr sulh toplantisinda Kürt mürahasligina Süleyman yeli Handan ailesinden Said Paşanin oglu şerif Paşayi intihap etmişti. Kendisine müşavir olarak Verilen Diyarbekirli Fahri beyin iştrakile Kürt milletinin istilal hakkini sulh konfransi nezdinde müdafaa edyorlardi. şerif paşa 1919 — 1920 senelerinde Sulh konfransina takdim ettigi iki müzekkere ve harita ile kürdüstanin tevhidini ve istiklal nin taninmasini talep etmişti. Ermeni mürahass Nobar paşa ile yaptigi ittifakta ermenistandan ayri müstakil bir kürdüstanin mevcudiyetini bildiren müşterek bir beyan, sülh konferansina vererek kon-

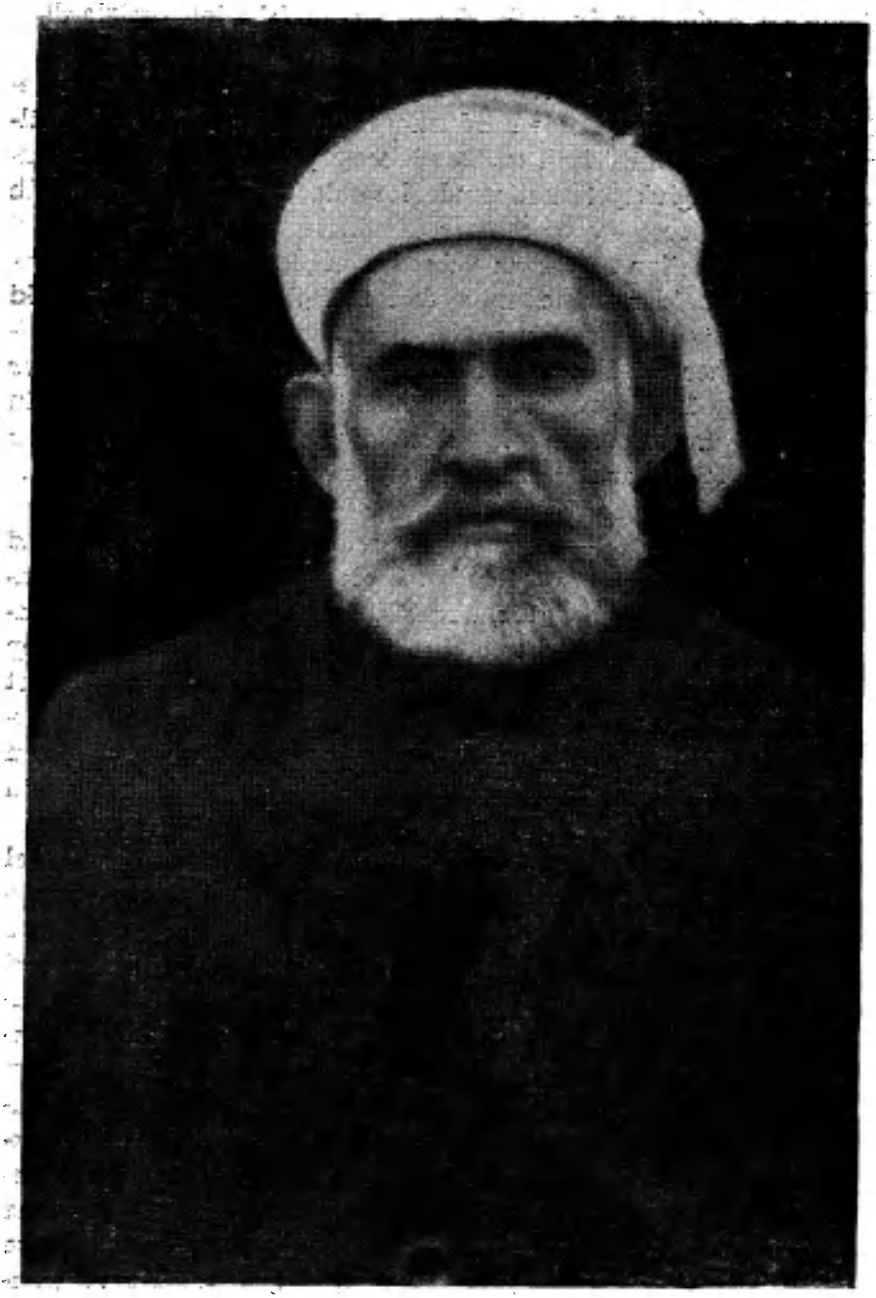

1908 Tarihinde Teşekkül eden Kürd Tarakki ve tavun cem'iyetı reisi : seyyit Abdulkadir.

fransin mebdeiyyen bu müzekkereye muvafakatini almişlardi.

Sevr muahedesinde kürdüstan faslinin 62-63-64 inci maddelerinde izah edilen şekilde kürdüstan hududu takriben tayin edilmiş ve hukuku millisinin tetbik edilecegi yerler gösterlmişti. Yunanlilarin maglubiyeti neticesnde lozanda toplanan ikinci sulh konfransinda sevr muahedesinde kürdüstan muhtariyeti idaresi için kararlaştirilan mevadtan bahsedilmedi isede bu karar:n kürtlerin siyasi haklarinin teminine dair milletler cemiyeti evraki arasinda mevcut siyasi bir vesika olarak muhafaza edilmekte oldugundan, her Kürdün bilmesi lazim gelecegi döşancesi ile sevr konfransinin 12 Agustos 1920 tarihindeki ictimaindan kürdüstanin milli haklarinin taninmasi kabul edildigi ni b:ldiren tarihi bir vesika olmasi itibar:le tercümesini aynen aşagiya dercediyorum.

Madde 62 — Iş bu muahedenin mevkii meriyete vezi tarihinden itibaren 6 Alti ay zarf:nda Ingiliz, Fransiz, Italya hükumetler tarafindan tayin edilecek üç azadan mürekkep bir komisyon istanbulda toplanarak Kürt unsurunun sak:n bulundugu firatin şarkinda bilahara tayin edilecek Ermenistan hududunun cenubunda iş bu muahedenin 27 inci maddesinin ikinci ve üçüncü f:kralarinda gösterilen Türkiye, Suriye beynel nehreyn hudutlarinin şimal:ndaki mintikada mahalli bir Kürt muhtariyeti idare planini ihzar edecekler. Iş bu planin bazi noktalarinda komisyon azalari arsinda ihtilaf zuhur ederse bu ihtilafi tabi olduklari hükumetlere bildireceklerdir. Bu plan Kürdüstan muhtariyeti arazisinde bulunan Asuri, kildani ve sair irki ve dini akaliyetlerin muhafazasi hakkinda kafi teminati ihtiva edecektir. Iran hududuna müteallik noktadan ihtiyaç hasil olursa ingiltere, fransa, Italya, Iran Kürt memurlarindan mürekkep bir heyet mahallinde

General : şerif paşa, Sever Konferansind Kurd murahassi.

yapacagi tahkikata binaen lazim gelen tadilati yapacaktir.

Madde-63 — Osmanli Hükumeti — 62 — inci maddede zikredilen komisyon tarafindan ittihaz olunacak mukarrerati kendisine teblig tarihinden itibaren üç ay zarfinda kabul ve tatbik etmegi şimdiden teahhüt eder.

Madde-64 — Işbu muahedenin meriyete konmasi tarihinden bir sene sonra 62 inci maddede zikredilen menatik ahalasi milletler cemiyetine müracaat eder ve halkin büyük bir ekseriyeti Türkiyeden mustakil olmak isterse milletler cemiyetide mezkur ehalinin istiklale ehil oldugunu kabul ettigi takdirde milletler cemiyetinin bu mintikaya ait her türlü hukuk ve mündeiyatin-Türkiyenin feragat etmesi tevsiyesine Türkiye hükumeti riayet edecegini şimdien teahhüt eder. Bu feragetin teferruati müttefik devletlerle Türkiye arasinda tanzim olunacak bir mükavele ile tesbit edilir. Bu feragatin vukuu halinda şimdiye kadar Musul vilayeti dahilinde yaşamakta olan Kürtler arzulari ile mustakil kürt hukumetine iltihak etmek isterlerse mütefik devletler hiç bir veçh ile bunlarin arzularina muhalefette bulunmiyacaklardir.

Kürdistan tealî cemiyetini İstanbulda bulunan bütün kürtler destekliyordu. Bu ana kadar kürtlügü gizli kalmiş aslen ne kadar kürt varsa hepsi birer kürt milleyetperveri siffalile meydana atilarak hocasida, alimi de, cahilide hepsi kürt milli hukunun birer müdafii vaziyetinde kendilerini göstermekte idiler. Hilafet ve saltanatin. Inkiraza sürüklenmekte oldugunu gören bu zevat amali ve istikballarinin teminini vucuda gelecek kürdistana baglamşlardi.

Heyeti idarenin büyük bir kismi kürdistanca taninmiş hanedan mensubeyni ve nufuz sahibi kimseler idi. Eger bu zevat bulunduklari şerait içinde fiilen istanbuldan kürdistanla irtibat teminin müşkülatini göz önüne getrerek cemiyetin merkezi faaliyetini kürdistana nakletmiş olasalardi Diyarbekirde müteşekil kürt teali cemiyetilede mesai birligi yaparak Kürdistanin muhtelif mahallerinde nufuz sahibi kimselerin çalişmalari çok muhtemeldi ki deha semereli olur ve istenilen netice alinirdi. Mustafa Kemal Paşa hükumetinin zuhurundan sonra Kürdistanla alakasi kesilmiş olan cemiyetin bütün mesaisi istanbuldaki mahdut siyasi faaliyete münhasir kalmişti.

Bazi cemiyet azalarinin seyid Abdulkadir efendinin ve heyeti idare azalarinin kürdistana giderek orada çalişmalari teklifine heyeti merkeziye muvafakat etmedi.

● ●

Yeniden faaliyete geçen — HEVI — JIN ismi ile neşrettigi mecmua ile kürt milli dava sini müdafaa ediyordu. Merhum meslup Kemal Fevzi Memduh Selim, ve sair gençler mantiki yazilari ile dünya efkarini kürdün meşru ve hakli davasindan haberdar ederek bu haklarin elde edilmesine çalişiyorlardi.

Türk gazetleri Seyid Abdulkadir efendinin bir taraftan şurayi devlet reisi diger taraftan kürdüstan istiklalini isteyen bir cemiyet reisi olmasini tenkit ederek ya şurayi devlet riyasetinden çekilsin ve yahut kürdistan istiklalini iddiadan vaz geçsin diye yayinlari üzerine müşarünileyh gazetelere beyantta bulunarak Kürtlerin istiklal istemedigini kürdistana muhtariyet idare talebinde bulunduklarini beyan etmesinden dargin olan heyet azalarindan bir kismi kürdistan cemiyetinden ayrilarak teşkilati ictimaiye namile bir cemiyet tesis ettiler. Bedirhani Emin Ali bey Bedirhani Ferit bey, şükrü bey Baban, Fuad bey baban Hikmet bey baban, Doktor Abdullah Cevdet bey, Doktor şükrü Memet bey Bitlisli Kemal Fevzi bey, Ekrem bey Cemil Paşa, Kerküklü necmettin Hüseeyin bey, Molan Zade Rifat bey ve Memduh Selim beyden mürekkep bir cemiyet kuruldugunu devletler komiserlerine bil-

dirdiler. HEVI cemiyeti tarafindan neşredilmekte olan « JIN » mecmuasinda teşkilati ictimaiye cemiyetinin neşir efkari olarak yevmi bir gazete şeklinde çikmaga başladi.

Cemiyet'in faal genç azalari Kürdistanda cemiyetin meksatlarini teyid edecek bir fikir cereyani uyandirmak ve ameli harekette bulunmuk üzre 921 senesinde Ekrem Cemil Paşa ile miksli Hamza beyi kürdistana göndermişlerdi. Ekrem Diyarbekir havalisinde gizli olarak çaliştigi esnada evinde misafir oldugu HEVERKAN aşiret reisi Abdülkerim Ali Remmo kendisini tutarak Türklere teslim ettiginden Ankara istiklal muhakemesinde muhakemesi yapilmak üzere mevkufen Ankaraya gönderildi. Hamza beyde bir suretle ele geçerek Diyarbekirde bir müddet hapsedilmiş ti.

Teşkilati ictimaiye cemiyeti Bedirhani Halil Rami bey, Mustafa Paşa Yemliki, Kemal Fevzi, Molan Zade Rifat, beylerden mürekkep bir heyeti 1921 Senesinde cenubi Kürdistandan geçerek şimali kürdistana gitmek üzre Iraka gönderdi. Ingilizler bu heyetin Iraktan geçmesine mani oldular. Yaliniz Mustafa paşa süleymaniyeli oldugundan Süleymaniyeye gitmesine müsade ettiler. Mustafa paşa Sölüymaniyeye giderek şeyh Mahmudun melekiyeti altinda teşekkül eden hükumette maarif veziri oldu. Teşkilati ictimaiye cemiyeti uzunlama olarak üç renkten müteşekkil yukarida kirmizi ortada beyaz üzerinde güneş ve altta yeşil renkli kürt bayraginin renk ve şeklini tesbit ederek milli bayrak oldugunu ilan etti.

Necmettin Hüseyin, Memduh Selim, Kemal Fevzi, Baban Zade Aziz beylerin teşkil ettikleri Kürt millet firkasida milli gayenin tahakkukuna hararetle çalişiyor teşkilati içtimaiye cemiyetinin mesaisine iştirak edyordu.

Ingilizler osmanli devletinin inhilali karşisinda orta şarkin amudi fukarisi mesabesinde olan bilhassa çok zengin petrol menbalarina malik olan kürdistan mintikasinda nufuzlari altinda bir kürdistan hükumeti teşkilini tasarlamakta olduklarinda işgalleri altinda bulunan cenubi kürdistanda şeyh Mahmudun Melekiyeti

altinda bir kürt hükumeti Kurulmasina mani olmamişlardi. şimali kürdistanda sivas vilayet merkezine yakin bir yere kadar bir kürt hükmi zati idaresi yapilmasina sevr muahedesinde karar verilmişti. Türk kuvvai milliye teşkilati ehemmyetli bir varlik gösterince menfaatlarini bu hareketi kuvvetlendirmekte gören ingilizler Kürdistan tesisinden vaz geçtiler. Mustafa Kemal Paşanin muvaffak olmasina yardimci oldular. Mustafa Kemal Paşa meşhur nutkunda söyledigi gibi yunanlilarla harbin en şiddetli bir zamaninda Samsuna çikan bir ingiliz zabiti hükumetinin kendisine iki vapur dolusu harp malzemesini hediye gönderdigini haber vermişti. Ingilizlerin dost ve müteffiki yunanlilarin türklere maglup olmalarini istediklerine bundan daha açik bir delil olamaz. Kuvvai milliye hükumeti yunanlilari denize döktükten sonra lozanda toplanan sulh konfransinda Kürtlerin milli haklarina ait hiç bir bahis konuşulmadi, ve nede maalesef kürt cemiyeti mürahassi tarafindan bu konfransa bir müracaat yapilmadi. üstelik iki defa toplanan lozan konfransina iştirak eden türk mürahassi Ismet Paşa bir defasinda Diyarbekir millet vekili pirinçi zade Fevzi beyi diger defasnda mllet vekili zülfi zade zülfi beyi birer Kürt siffatile beraberinde götürerek orada biz Kürtler türklerle kardeşiz ayrilmak istemeyiz aramizda bir fark yoktur. sôyletmek suretile kendilerini milletlerine karşi tarihi lanete mustahak bir hiyanet yaptirdi. Mustafa remzinin Ismet paşaya hitaben yazdigi mektupta babasi merhum Memet Aganin bu konuda Feyzi ve zülfi beyleri muaheze ettiginde güya biz sagirin yani ismet paşanin bu kadar muhannet oldugunu ne bilelim demişler. Ve kendilerini mazur göstermek istemişler, halbuki hiyanetin ve denaetin büyügünü kendileri irtikap etmişlerdi, eger birer Kürt idiseler milletlerine bundan daha büyük bir hiyanet olamaz, ve dünya durdukça lanete mustahaktirlar. Eger Kürt degilseler kürtler namina sahtekarlikla gidip orada bir milletin hayatina bagli bir meselede yalan söylemekten daha büyük bir rezalet olurmu. Her iki şekildede insanlik siffatini taşimaga layik olmayan kimselerin yapabildigi denaeti irtikap etmişlerdir.

● ●

Ingilizler müteffikleri fransiz ve italya devletlerinin Anadolu sahillerinde muhim yerlere el koymasini hoş bir gözle gôrmiyor-

lardi. Fransizlarda italyanlarin antalyayi işgaline razi degildi. Italyanlarda yunanlilarin izmirde bulunmasni istemiyorlardi. Bütün bu sebeplere ve Antepte fransizlara karşi açilan şiddetli çete harpleri tesiri ile fransiz hariciye veziri Franklen liyonun türklerle yaptigi anlaşma neticesi fransizlar adana havalisini ve antebi boşaltip çekilmişlerdi. Antep harbini yapanlarin ekserisi kürtüler, Antebin kurtuluşunun ve gazi antep diye adlanmasini Kürt kahramanlarinin cesurane ve fedekarane savaşlari temin etmişti. Bu harplerde — Vurun Kürt uşagi namus günüdür — diye Medih yolunda çagrilan türküler harpten sonra vurun türk uşagi namus günüdür şekline çevrilerek Kürdün hizmet ve fedekarligina karşi her vakit oldugu gibi yine nankörlük gôsterilmişti. 1920 senesi sonlarina dogru esaretten Diyarbekire döndügümde Kürt milliyet çiligi tühmetile hapsedilen arkadaşlardan bazilari birakilmişlardi.

Bunlardan Vatan şehidi meslup dava vekeli Muhammet efendi-Bavé tujo-ki ona hacci ahti diyede isim verilmekte idi muhakemesi esnasinda hakimin bütün israrlarina ragmen türkçe ifade vermek istememiş Kürdistanda adaletin layiki ile yerine getirilmesi için muhakemelerin Kürtçe olarak yapilmasi fikrinde israr ettiginden nihayet tercüman vasitasile ifadesi kürtçe olarak alinmişti. Cesur ve milletini çok seven — BAVE TUJO — 1925 senesi istiklal muhakemesindede sorulan suallere arslanca cevap vermişti. Zalim türk süngüleri ile çevrili oldugu halde asilirken «yaşasin kürdistan» diye haykiran, Kahramani türk askeri bir taraftan asarken diger taraftan süngü ile yaralamişlardi.

Dünya durdukça Kürt milli vicdaninda milli birer aziz olarak Yaşayacak olan bu gibi büyük vatan severlerin fedakarliklari gençlerimize numune olmalidir.

Milletine düşkün Doktor Fuad, BAVE TUJO, ÇERHI ZADE FIKRI, LICELI ALI gibi arkadaşlarla milli mesaile dair yaptigimiz toplantida Mahmut Berzencinin vaziyetini iyice anlamak ve teşkilati ile ittisal yapmak için bir arkadaşin Süleymaniyeye kadar gitmesi lüzumunu kararlaştirdik. Bu iş için aramizda çekilen kurada bu vacibin ifasi — BAVE TUJO — ya düşmüştü. Bavétu-

jo bir kaç gün içinde remman yolu ile musula yetişti, fakat tam ingilizlerin şeh Mahmut aleyhine yaptiklari harekete tesadüf eden bir zamana tesadüf etmesinden ingilizler bavé tujonun süleymaniyeye gitmesine müsaada etmediklerinder başka kendisini tevkif ederek türklere teslim ettiler. Muhakemesi yapilmak üzere ankaraya gönderilen bavé tujo Ankara hapishanesinde bir müddet yattiktan sonra serbest birakildigindan tekrar Diyarbekire döndü.

«ŞEYH MAHMUT BERZENCININ MELEKIYETININ ILANI»

1917 Senesinde Ingilizler Iraki işgal etmişlerdi. Cenubi Kürdüstan 1918 senesi mondros mütarekesinden sonra işgal edildi. Ingilizler zengin petrol menbalarini ele geçirmek için cenubi kürdistani işgal ederken Kürt milletinin milli hukukunu taniyacaklarini söylemekte idiler. Sevr muahedesi mucibince kürtlerin şimali kürdistanda müstakil hükumet teşkiline liyakati milletler cemiyeti tarafindan tastik edilrse kürdistanin bir cüzü olan cenubi kürdistan halkida arzu ettigi takdirde şimali kürdistana ilhak edilmesine mümanaat edilmyecek, deniyordu.

Vilson prensibinin sarahatan her milletin istiklali taninacagina ragmen kürdistan tesisi işini sulh konfransi hey'eti elestiki bir şekilde sevr muahedesine koymuşlardi. Kürt milletinin istiklalinin taninmasi mlletler cemeytinin takdirine daha dogrusu büyük devletlerin arzu ve ihtiraslarina oyuncak olarak birakilmişti. 1918 tarihinde kuvvayi milliye hükumeti anadoluda daha inanilacak bir varlik güstermeden evvel kürtlerin milli haklarinin kabulüne müsaid olan ingilizler türkleri cenubi Kürdistandan attiktan sonra şirvan ile büyük zab nehri arasindaki vasi arazide şayh Mahmut Berzencinin melikiyet tesisine itiraz etmediler fakat pek az bir müddet sonra ingilizler şeyhin nufuz mintikasini kisarak yaliniz süleymaniyeye hasretmek istediler. şeyh Mahmut buna razi olmadigindan ingilizlere karşi isyan ederek 27 Mayis 1919 da süleymaniyeyi işgalle ingilizleri süleymaniyeden tart etti 9 Haziran 1919 da «BENDER BAZIYAN» da ingiliz kuvvetleri ile yapilan şiddetli çarpiçmada şeyh Mahmut yarali olarak ingilizlerin eline esir düştü. 29 Temmuz 1919 da ingiliz mahkemesi şeyh Mahmuda idam hükmü verdi isede bu hüküm ebedi hapis cezasina tahvil

edilerek şeyhi Hindistana nefi ettiler.

1922 senesnde lozanda toplanan milletler cemiyetinde türkler musulun ekseriyetinin türk oldugunu iddia ederek kendilerine birakilmasini istemege kalkmalari üzerine ingilizler kürt davasini yeniden kurcalamak istediklerinden milli bir sembol olarak tanilinan şeyh Mahmudu menfasi Hindistandan süleymaniyeye dönderdiler. şeyh Mahmut «Meleki Kürdüstan Mahmudi evvel» adi ile kendini ilan ederek isimleri aşagida yazilan zevattan mürekkep bir hükumet teşkil etti.

Baş Vekil	:	şeyh Kadir «şeyh Mahmudun Kardeşi»
Baş Kumandan	:	Hefid şeyh Abdülkadir
Dahiliye Bakani	:	şeyh Muhammet Garip
Maliye Bakani	:	Abdülkerim Alke
Maarif Bakani	:	Mustafa Paşa Yamliki
Gümrük Bakani	:	Ahmet Bey Fettah
Polis ve zabitiye	:	Ahmet Berzenci
Milli Müdafaa	:	Salih Zeki bey Sahipkiran
Adalet Bakani	:	Hacci Molla Said

şeyh Mahmut hükumet heyeti, devletin idaresini tanzime çalişmakta iken yeniden ingilizlerle aralarinda çkan anlaşmamazlk sebebile şeyh Mahmut ikinci defa olarak ingilizler aleyhne kiyam etti. Yapilan muharebelerde tayyarelerle takviye edilen ingiliz ve irak askeri kuvvetleri 19 Haziran 1924 tarihinde süleymaniyeyi tekrar işgal ettiler. şeyh Mahmud ingiliz hava kuvvetlerinin vahşiyane yaptiklari tahribattan şehri korumak için daglara çekilmeye mecbur kalmişti. Bir müddet sonra ingiliz ve irak hükumetlerile yaptigi ittifakta Melekiyetten vaz geçerek siyasetle ugraşmamak şartile af edilerek müsadere edilen emlakinin kendisine iadesine kabul ettiler. Bu ittifaka binaen şeyh Mahmut hiç bir şeyle alakadar olmiyarak yaliniz emlakinin idaresi ile meşgul iken, ingilizlerin Irak hükumeti ile 930 senesinde yaptigi muahede irakin milletler cemiyetine mustakil bir devlet olarak girdiginde, Kürtler milli haklarinin zayi edilmekte oldugunu gördüklerinden süleymaniyede büyük bir nümayiş yaptilar. Halk mutasarrif dairesine hucum etti. Hükumet kuvvetleri ile yapilan dögüşte ahaliden 14 şehid ve 23

yarali vardi. Hükumet kuvvetlerindende 11 maktul bir o kadarda mecruh vardi. Bu hadiseden takriben bir ay sonra şeyh Mahmut irandan süleymaniye hududu içerisine girerek Irak hükumeti aleyhine isyan etti. Hanikinden Zahoya kadar Kürt mintikasinda Ingilizlerin intidab altinda bir Kürt hükumet teşkilini istiyordu. Bu isyan hareketi 1931 senesi ilk baharina kadar devam etti. Irak ordusu ingiliz kuvvetleri ve tayyarelerinin yardimi ile yaptigi askeri taarruza mukavemet imkan bulamayan şeyh Mahmut kendisini teslime mecbur oldu. Reşit Ali Geylaninin 1941 senesinde yaptigi inkilaba kadar irakin cenubunda menfada kalan şeyh Mahmut bu inkilap hareketinden istifade ederek Kürdistana döndü. şeyh Mahmud 20 Kanuni Sani 1923 senesinde Tebriz Konsolosu vasitasi ile Sôvyet hükumetine müracaat ederek dostluklarini ve yardimlarini istemişti. Yazdigi mektupta şôyle deyiyordu: «**Bütün dünya 1917** Oktobir inkilabinin hürriyet avazini işitti. «Milletinizîn zalîm ve müstebit bir idareden kurtulduguna bütün alem sevindi. Kürtler hakli olan milli davalarinda muvaffak olmak azmi ile giriştikleri mücadelede ellerini size dogru uzatyor. Bütün Kalpleri ile ve samimiyetle sizinle arkadaşça ve kardeşçe beraber yaşamak arzusunu besliyorlar. Aramizda diplomasi irtibat olmadigindan ehvalimiza tefsilatile vakif olmayan Sôvyet hükumetine bu yazi ile her şeyi bildirmege imkan yoktur. Mazlum, esarette bulunan milletlerin hamisi olan Sôvyet hükumetinin Kürt milletinide himaye edecegine, emindir; bütün Kürtler soviet hükumetine şarkin hamisi nazari ile bakmaktadirlar. Mükadderatlarini soviet hükumeti mukadderatina baglamaga hazir olan Kürtler mütekabilen sizinle irtibat **tesis etmegi sabirsizlikla bekliyor.»**

● ●

Ingilizler Irak mandater hükumeti siffati ile Bagdat hükumeti ile müştereken 22 Kanuni evvel 1922 de milletler cemiyetine verdikleri bir müzekkerede cenubi Kürdüstan da sakin Kürtlerin bir Kürt hükumeti tesisi hakkini taniyan Britanya hükumeti Irak hükumeti, muhtelif Kürt gruplarinin kendi aralarinda süratle anlaşip ittifak etmege muvaffak olarak iktisadi, siyasi münasebetlerini saglayacak, mes'al heyetlerini Britanya hükumetile Irak hükumeti nezdine göndermelerini ümit ederler. Demişlerdi. Bu aldatici sôz-

Kurd Krali Birinci Mahmud Berzenci.

lere kani olmayarak milli haklarinin temamen teminini isteyen cenubi kürdüstan halki ile her biri musulun kendisine aidiyetini iddia eden Ingiliz ve türk hükumetlerinin talebi üzerine 30 Eylul 1922 tarihinde Milletler Cemiyeti Konseyi sabik Macar Başvekili Kont teleki Belçikali Kolonel A. Polis, Isveçli vezirlerden A-Anversinden mürekkep bir heyeti tahkikat yapmak üzere Musula gönderdi. Tahkik Komisyonu yaptigi tahkikata müarazasi yapilmakta olan arazi üzerinde ne türk ve ne de araplarin bir hakki olmadigini ahalinin büyük bir ekseriyetinin Kürt olmasi itibarile bu kitanin mustakil Kürdistan devletine aid olmasi lazim gelecegini bildirdi. Bu arazi üzerinde yaşayan ahaliye Kendi irklarindan kendi lisanlari le konuşan kendileri gibi Kürt olan yezidilerde ithal edilirse ahalinin sekizde altisini Kürtler teşkil etmekte oldugunu raporlarinda bildirmişlerdi, çok sarih olarak kürtlerin hakkini Ispat eden tahkikat heyetinin raporu cenubi Kürdüstana sahip olmak istiyen Ingilizlerle türklerin hiç birin memnun etmedi. Tahkikat hey, eti irak hükumeteni mi yoksa türk hükumetini mi? Istiyorsunuz tarzinda ahaliden sual soruyordu. Buna itirazen Baban Zade Izzet bey sualinizi bu iki hükumetten hankisini istediginize hasrediyorsunuz neden bir kürt hükumeti isteyip istemedigimizi sormiyorsunuz demişti. Tahkikat heyetinin raporundan memnun kalmayan Ingiliz ve türk mürahhaslarinin istemesi üzerine milletler cemiyeti General Senderin riyaseti altinda ikinci bir tahkik heyeti tekrar gönderdi. Bu Heyet raporunda cenubi Kürdüstanin Iraka ilhakinin lüzumunu bildirerek Kürtler için de sakin olduklari yerlerde Kürt lisaninin resmi lisan olarak mekteplerde okutulmasi idari, adli hükumet dairelerinde Kürt lisaninin istimali zaruretini bildrmişti. Bu raporn üzerine Ingilizler ahalinin fikrini sormadan cenubi kürdüstani bagdada rapttetiler.

Bu tahkikat hey'etlerinin Kürt milletinin mevcudiyetini tesbit eden raporlari birer vesika olarak milletler meclisinin resmi evraki arasinda bulunmaktadir.

Ingiliz mandater hükumeti ve Irak hükumeti Kürtlerin kültür ve idare haklarina riayet edeceklerini milletler cemiyetine karşi teahhüt ettiklerine ragmen, kürdüstan çok şedit bir merkezi

idareye tabi tuttular. Kürtçe lisaninin mekteplerde okutulmusi mahdut şekilde yaliniz Süleymaniye ile Erbil şehirlerinde iptidai okullarda okutuluyordu. Mütebaki Kürt şehirlerinde adliye lisani tedris ve talim her şey Arap lisanile yapilmakta idi Kürdüstana zorla tatbik edilen bu haksiz muamele hep mandater ingilizlerin muvafakati ile yapiliyordu. Kürdistanin ayrilmaz bir panşasi olan cenubi Kürdüstani artik ingilizler ve iraklilar bir arap arazisi gibi gôrüyorlardi. Kürtler milli haklarini elde etmek maksadi ile müteaddit kanli isyanlar yaptilar. Bu isyanlar sebebile şôven Irak hakimlerinin avkatligini yapan askeri mütekaidi Mahmut Dürra tarihi hakikatlari tahrif ederek — Keziyei Kürdiye-ismi ile yazdigi kitabin 242 inci sahifesinde işaret ettigi suretle irakta gürülen vahdeti siyasiye uzun asirlardan beri araplarla kürtlerin imtizacindan kar ve zararda müşterek olarak beraberce yaşamiş olmalarindan dogdugunu belirterek bunlarin birbirinden siyasiyen, cografiyen, iktisadiyen ayrilmalarina imkan olmadigini gôstermek istiyor. Bununla Mahmut bey demek istiyorki bu gün irak vahdeti içinde bulunan kürdüstanin cenup kismi daima irakin bir parçasi halinde hukuku çignenerek benliginden tecrit edilmiş bir vaziyette Irak hakimlerinin keyfi idaresine bagli olarak yaşamalidirlar.

Tarihi mukaderat bu iki milleti osmanli devletinin tahammülü müşkül zalim idaresine tabi tutarak asirlarca beraber bulundurddu. Her iki milette zülüm ile dolu bir idarenin müsibetlerinden müşteki olarak inlediler. Müşterek müsibetler bu iki milleti birbirlerine baglayip sevdirtmişti. Bunun bariz şekli 1912 senesinde istanbulda birer talebe cemiyeti olarak araplarin teşkil ettigi müntedi el edebi ile kürtlerin teşkil ettegi hévi merkez azalarinin dostane ve kardeîçe münasebetlerinde gôrülmektedir. Osmanli devleti dahilinde ayni müsibete ugramiş olan bu iki mazlum islam unsuru yekdigeri ile daha iyi kaynaşarak çok samimi bir kardeşlik duygusu ile sevişiyorlardi. Birinci dünya savaşinin nihayetinde siyasi, askeri, iktisadi sebeplerle ingiliz devletinin meydana getirdigi irak hükumetnin teşekkülünden sonra Kürtler islam kardeşleri Araplardan ne yardimlar ümit ederken maalesef Mahmut bey gibi şôven ve dar düşünceli kimselerden daima haklarina hayir istebemekle karşilanmaktadirlar. Kitabin 243 üncü sahifesinde türklerin

dagli türk diye aldandirdigi kürtlere vurdugu tenkil darbelerile kendilerini izmihlale götürmekte oldugunu gönülhoşlugu ile sôyliyerek Diyarbekir havalisinde Kürtlerin türklerle indimac ettigini Kürtlük ve Kürtçülügün ortadan kaldirilmiş oldugunu ima etmek Istiyorki bu tamamen hakikata muhaliftir. Bilakis Kürdüstanda bilhassa Diyarbekirde Kürtler her zaman türklerle ihtilaf ve mücadele halindedirler bir çok kürt aydinlarinin tazyik altinda hapis cezasi çekmekte olmasi buna delildir. Kürtler .... türklerle her çarpişmada izmihlale degil bir adim daha gayeye yaklaşmaktadirlar. Türklerin Kürtleri türkleştirmek emelinin mezara gömüldügünü Mahmut beye müjdeliye biliriz. Kürtler hiç bir tazyik ve tethiş icraatina ehemmiyet vermiyerek Kürdistan vilayetlerinde milli mevcudiyetlerini belirten her an yaptiklari mitnglerle Kürdistanin hakiki sahibi olduklarini, ve her türlü cefaya tahammül ederek milli varliklarini izhardan çekinmedikleri bunun şahididir. Milattan dôrt bin sene evvel bu gün sahibi olduklari arozide yerleşen kürtler memleketlerine gelip geçen büyük fatihlerin kahhar ordularina milli mevcudiyetlerinden bir şey kayip etmeden bu güne kadar mukavemet gösterdiklerini tarih sôylemektedir Bundan sonrada milli mevcudiyetlerinin mafharati içinde ilelebed serfiraz olarak yaşayacaklardir. Çok şükürki necip arap milleti arasinda Kürtlerin hakiki varligini görüp anlayan zevat az olmakla beraber günbegün adedleri çogalmaktadir. Kitabin — 291 — inci sahifesinde kavmi bir arap ceridesinin, Irak ordusunun bu gün söndürmek istedigi hareket ne bir savaş ve nede ansizin çikmiş bir isyan hareketidir. Bu hereket derin ve Kendine mahsus bir kavmi keziyedir. Bunlarin aleyhine kullanilan silahin Kullananin elinde patlamasi muhtemeldir demesi ve yine dger bir kavmi ceridede yapilan askeri hareketten memnun olmadigini gösteren yazida komonist bayragini Kürtlerin evleri üzerinde dalgalandigini görürsek kimse Kürtleri müatebe edemez. Diye askeri icraati aleyhinde olmasi gôrüşümüzün dogrulugunu gôsterir. Mehmut bey kitabinin ilk sahifesinde Kürtlerin şimdiye kadar bir devlet teşkil ettigi gôrülmemiştir. Diye iddiasi hilafina bu yakinlarda Diyarbekır ve myafarkin havalisinde hükumet kuran mervanilerle iranda bir devlet teşkil eden kerim zendanin ve Eyyubi hükumetlerinden sarfinazar islamiyetten binlerce sene evvel Kürt milletinin bizzat kendisi olan Kürtilerin birer kolu ve bu güne

kadar bakiyeleri Kürt olark Kürdistanin muhtelif bölgelerinde yaşiyan halitiler, mitaniler, huriler, gibi şubeleri asur ve kildani devletlerini ortadan kaldirarak yerlerinde asirlarca hükumet kurduklarini tarih sahifelerini karıştirsa görecektir. Bundan başka islam ordusunun kürdistani aldiktan sonra 932 miladi tarihinde lor kitasinda beş asir bir müddet saltanat kuran kürt — fizuliye-devletine otuz beş hükümdar hükümdarlik yapmişti. Yine şarzorlu heinssune bin Hüseyin 981 tarihinde deno, şarzor ülkelerini hükmü altına alarak kurdugu mustakil devlet on bir hükümdar tarafindan 141 sene idare edildi. Yine Délim Kürtlerinden — ümmadi devle-alinin tesis ettigi — al peveye-yahut — Delmiyan-devleti 942 senesinde Bagdatta taşakkül ederek 127 sene hükümran oldu. Inkar kabul etmez bu tarihi hakikatlar mevcut iken Kürtlere şimdiyi kadar bir devlet teşkil etmemiş demek hakikatlari görmemek demektir. Orta doguda araplarla Kürtlerin ezeli siyasi düşmanlari türk hükumeti suriye dahilinde hummusa yirmi kilometre yakin bulunan Rusteni, Halep havalisini cezireyi musulu milli hudutlari içindl sayan bilhassa araplarin mali olan Iskenderun livasini mülküne zammeden türklere dargin hislerle duygulanacagina Mahmut bey bilakis kitabinin — 243 — üncü sahifesinde türkleri kerkük petrolunun sahibi olarak gösuermek gafletinde bulunuyorki binlerce sene evveline nazaran milletler tarihinde daha dün denecek kadar yakin bir zamanda bundan 400 küsur sene evvel Bagdad seferinde dördüncü Murat Patişah, türk sayteresinin devamini temin, devletinin emniyetini saglamak için yol ugraginda yer yer biraktigi küçük Türk topluluklarindan biri olarak birakilan kerkük Türklerinin Kürtlerin bizzat tasarruflari altinda bulunan arazideki petrolun sahibi olduklarini söylemesi bittabi garazkarane sôylemesi bittabi garazkarane sôylenmiş bir sôzdür. şari zor — Kerkük-bôlgesinin sahibi olan zerdüştü dinine salik Kürtler hariçten gelen islam ordusuna bu diyarda mukavemet ederek şiddetli ve kanli muharebeler vermişlerdi. Islam dinini kabuldan sonrada yine bu bôlgenin sahibi olarak iraki idare eden Türk Valisinin hükmü altinda bulundulursada sonradan teşkil edilen musul vilayetine baglandilar. Umumi harbin zuhuruna kadar bu hal devam etmişken harbin neticesinde ingilizler irak hükumetini tesis ettiklerinde cenubi kürdüstan kürtleri yani musul vilayeti Kürtleri arzu ettikleri takdirde şimalda Türkiyede

teşekkül edecek olan Kürt hükumetine iltihakina hiç bir mümanaatta bulunulmiyacagi sevir muahedesinin Kürdistan faslinin — 64 — üncü maddesinde zikredilmişken ingilizler Türklerle Lozan muahedesile anlaşarak milletler cemiyeti tarafindan Kürtlere tanilinan zati idareden vaz geçince, cenubi Kürdistan Kürtlerinin rey ve muvafakiyetini almadan kendilerini Iraka raptettiler. Bu hala razi olmayan Kürtler cenubi kürdüstanin iraktan ayri bir memleket oldugunu bildiren milli hareketlerde bulundular. şeyh Mahmut Süleymaniyede ikidef, a 1919-1922 senelerinde hükumet kurdu. 1929 senesinde millet vekilleri Meclisi azalarindan Cemal Baban, Seyfüllh Handan, Hazim şemdin aga, revandizli Ismail Aga, Mehmet Aga caf, Mehmet Salih agalar tarafindan meclise takdim edilen layiha ile Süleymaniye, Erbil, Kerkük livalari ile musulun kürtlerle meskun kazalarini birleştirerek bir birlik tesisile bu birligin merkezle irtibatini saglayacak bir müfettişle idaresini istemşlerdi.

1930 da Ingilizlerin Irak hükumeti ile akd ettigi muahededen sonra Irak müstakil bir devlet siffatili milletler cemiyetine aza olarak girdiginde kürtlere verilecek zati idareden bahsedilmemesini milli menfaatlarina mühalif gôren Kürt züemasi ingiliz Ho Komiserine ve Melik Faysala protesto telgraflari gônderdiler. Ve milletler cemiyetinden evvelce verdigi karara binaen bir Kürt devleti tesisini istediler. Ilerde bahsi geçtigi gibi 1930 senesinde Süleymaniyede bu metalibati teyiden yapilan mitingde hükumet kuvvetlerile çarpişmalarda kürtlerden on dôrt maktul yirmi üç mecruh asker ve polisten 11 maktul üç mecruh vardi. Bu hadiseyi müteakip şeyh Mahmut hükumet aleyhine kiyam etti. Britanya Ho Komiserinden Hanikinden Zahoya kadar kürdüstan kitasinda ingilizlerin intidabi altinda bir Kürt hükumetinin tesisini istedi. 1931 senesinde şeyh Ahmet Barzani Kürtlerin milli haklarinin taninmasini dava ederek kiyam etmişti Bu isyan hareketi 1934 senesine kadar devam etti. 1944 senesinde molla Mustafa milli haklarin elde edilmesi için kiyam etti. Irak hükumeti vezirlerinden Macit Mustafa hükumet namina Barzani ile yaptigi ittifakta Kürtlerin milli metalibinin kabul edildigi resmen ilan edildiginden Reisi Vüzera Nuri Said bu münasebetle sôyledigi bir nutukta bu hususu sarahatan itiraf etmişti. 1961 senesinde molla

Mustafanin riyaset ettigi Kürt demokrat parti ile aîair kuvvetleri milli haklarin taninmasi için Irak hükumeti ile 1969 tarihine kadar harp halindedirler. Irak hükumeti elinde kesretle bulunan tayyare, tank, büyük çapta toplar vesaiti harbiyenin en müthişi ile muti ve aman içinde kôylerinde iş güçlerile meşgul ahaliye hücum ederek kôylerini tahrip, mezruatlarini, baglarini bahçelerini yakmak gibi vahşiyane icraatlarla, Kürdistani viraneye çevirmesine ragmen Kürt savaşini susturamadi. Icz içinde kalan Irak hükumeti şimdide zati idare haklarini itiraf edecegi vadi ile savaş liderlerini aldatmak istemektedir. Bu bildirdigim birbirini takip eden savaşlar ve silmi müracaatlar gôsteriyor, ki ingilizlerin Kürdistana ayak bastiklari günden itibaren bu güne kadar Kürtler milli haklarini istemekten vaz geçmemişler ve Irak hükumetlerinin zorla tatbik etmek istedigi idaresiz temini riza gôstermemişlerdir. Kürdistann mazlum bir halde birakilmasi hep ingilizlerin işidir. Ingilizler menfaatlarna uygun gôrselerdi sevr muahedesinde itiraf edilen Kürdüstanin hukukunu tanir bir Irak hükumeti meydana getirdigi gibi bir kürt hükumetinide yapabilirlerdi. Binaenaleyh bu izah ettigim ahvala nazaran Mahmut bey ve emsali ne irkan nede tarihen ve nede cografiyen irakin bir cüz, ü olmayan cenubu kürdüstani kendilerine tabi olarak ezici hükümler altinda bulundurmaga ne sebeple yeltenmekte olduklarini anlamak müşküldür. Bilhassa iraklilar fatih siffatile Kürdüstana girmiş degiller ki bôyle bir iddiada bulunabilsinler. Bu hususta çok yanliş düşünen Irak hükumeti ile kürtlerin imtizacina imkan yoktur. Kürtler canli bir millet varligi ile lazim gelen evsaf ve şeraiti ziyadesile haiz olarak mevcut bulundukça kendi müked-deratlarina ve insani haklarina sahip olacaklarindan emindirler. Kendilerini hür Kürdüstana yetiştirecek sahla üzerinde metin adimlarla yürüyüşlerini durduracak milli varliklarini yok edecek hiç bir kuvvet dünyada mevcut degildir. On beş milyon zinde, çesur, buna ilave olarak tabii manialara malik daglari bulunan Kürt milletini ortadan kaldirmak tasavvur edilebilirmi?.

Cenubi Kürdüstan Kürtleri Irak devletinin muvakkat düsturunda zikredildigi gibi araplarla müsavi hukuka sahip olarak hakiki bir kardeşlikli Irak milli vahdet dahilnde yaşamak emel ve arzusunu beslemektedrler. Bu ciheti muhterem Barzaninin ve di-

ger savaş liderlerinin fürsat düîtükç verdikleri tasrihlerden ôgreniyoruz. Irak hükumeti şimdiye kadar oldugu gibi bu ciheti takdir etmezde Kürtlerin isteklerinin hallinde aldatici bir tavirda devam ederse Kürtlerin artik aldanmiyacaklarindan emin olabilirler. Orta dogunun en degerli ve hür düşünceli bir şahsiyeti olan Mustafa Barzaninin hakkinda hakikata mugayyer verdigi malumati reddetmek vicdani borcumuz olmazsa idi Kaziyei Kürdiye kitabinin bahs mevzuu edilmesine hiç lüzum olmazdi. Mesela on beş bin nufustan ziyade bir halk kütlesi ile 1946 senesinde Mahabat Kürt Cümhuriyetine iltihak ettiginde üç bin musallah bir kuvvetle cümhuriyet hükumetinin müdafaa kuvvetini teşkil eden Barzani kendisine Mahabat hükumeti tarafindan verilen General rütbesi ile bu müdafaa kuvvetine ve cephede bulunan diger kuvvetlere kumandan tayin edildigi her kesin malumu oldugu hakikatini sakliyarak Barzani ile beraber Mahabada iltihak eden eşhasin adedinin çok küçülterek elli kişiye indirmekten Mahmut beyin maksadi nedir anlaşilamaz. Irandan avdetinde beraberinde bulunan yirmi dôrt kişi ile siyasi mülteci olarak Sôvyet hükumetine iatica ettigini sôyliyerek avdette iyice teslih edilmiş askeri talim ve terbye gôrmüş Irakl olmayan yeddi yüz elli kişi bir Kürt kuvveti ile dôndügünü sôyliyor. Barzani 565 musallah bir kuvvetle Sôvyet hükumetine iltica etmişti, orada bulundugu 12 sene zarfinda bir kisim arkadaşlari evlenerek evlat sahibi olduklarindan avdetlerinde bunlarin adetleri çoluk ve zevceleri ile beraber dukuz yüz küsura balig olmuştu. Mahmut Dürra bu iddiasile Sôvyet hükumeti kendi ajani olan Barzaniye General rütbesini vererek bu talim gôrmüş musallah kuvvetin başinda Irakin asayişini bozmak için gôndermiş oldugunu sôylemek istiyor, diger taraftan kitabinin — 125 — inci sahifesinde Istimar yani Ingilizler Irak hükumetni tazyik etmek istedigi zaman ajanlari arsinda her kesten ziyade bu işe elverişli bulduklari Barzuninin tama ettigi Irak kürdüstanin hatta bütün kürdüstana hakim olmak hevesini tahrik ederek kendisini silahla malla takviye ederek savaşa sevkediyor. Demektedir. Bir taraftan sôvyetlerin ajani oldugunu ima ederken diger taraftan ingilizlerin adami oldugunu sôylemek gibi iftiralarla siyasi ve askeri dehaya malik tarihin en büyük kahramanlari saffinda yükselmiş olan hür yaradilişli hürriyet ve demokrasinin orta doguda emsalsiz müdafii büyük Barzaniye yapilan

bu iftiralari red ederek hakikati bir daha okuyuculara, ve umumi efkara izah etmegi insani, ahlaki bir borç bildigimizden bu redd'n yapilmasini zaruri gôrdük. Mahmut bey kitabinin 19 uncu sahifesinde Kürtler islam alemi ile temamile indimac etmiş olduklarindan lisaninin ekserisi, dôrtte üçü arabı kelimelerinden mürekkeptir diyecek kadar ileri gidiyor. Ne ala !! Türklerde «dagli türk» dedikleri kürtlerin lisanlarinin ekser kelimesi türkçeleşmiş farisi kelimelerden alinmiştir.? ! ! Diyorlar. Bundan daha güzel ne olabilir. Türklerin turanizim siyeseti mürevvici lisaniyat ilminde vasi malumata sahip ziya gôkalp 1926 senesnde gireson vilayetinde neşredilen giresun gazetesinde yazdigi bir makalede «orta doguda arap lisanide dahil oldugu halde kürtçeden daha vasi bir lisan yoktur». Demes'ne ne buyrulur. Sonra Iskenderi kebirin Iran ülkesine hakim oldugu zaman iranin vasi bôlgelerinde konuşulan umumi lisan Kürt lisani oldugunu tarihi merduhun 401 inci sahifesinde okusalardi Kürt milleti lisaninin en eski ve en vasi bir lisan oldugunu ôgrenirlerdi. Hiç zahmet buyrulmasin Kürtler ne türkleşmek ve nede Araplaşmak istemezler .... Kendi milletlerinin gurur verici mefharetleri içinde yaşamagi her şeye tercih ederler. Mahmut bey kitabinda Irak Kürtlerinin siyasi ve medeni hukuka malik olduklarini devletin umumi vazife ve menasiblerindede dige riraklilar gibi nesiblerini aldiklarini bildiren dogrulugunun şüpheli olmasi ekit olmakla beraber, acaba! devletn mühm işlerine tealluk etmeyen üçüncü dôrdüncü derecedeki vazifelerde bazi Kürtlerin istihdami hatta bunlardan bazilarinin vüzera reisligine bile yukselmeni kürtlerin milli. Istekleri-ni temin edebilirmi? Irak hükumetlerinin muhtelif tarihlerde muhtelif vesilelerle Kürt lisaninin Kürt mintikasinda resmi lisan olarak tanilacagi hakkindaki tesrihatlari ile Irak hükumetine melik olarak getirilen Faysala biat etmek istemeyen Kürdüstan halkina hitaben 1922 senesinde Ingiliz Ho Komiserinin yaptigi beyanatta Ingiliz hükumeti ile Irak hükumeti Kürtlerin Irak hududu dahilinde bir Kürt hükumeti tesisi haklarini itiraf ederler, demesine ragmen Süleymaniye Erbil iptdai okkullarinda sene be sene kisiltilmak suretile biraz daha küçültülen Kürt lisaninin okutulmasi verilen vaitleri ve bu hususta yapilan tasrihatlari Karşiliyabilirim ?

1958 Senesinde neşredilen muvakkat düsturun üçüncü mad-

desinde Irak cümhuriyeti bilcümle vatandaşlarin iştirakile vucuda gelen bir küldür. Cümlesinin hürriyet haklari müemmendir. Araplarla Kürtler Irak devletinde şerik ve milli haklarina tamamile sahiptirler. Muvakkat düstür bu milli haklari zaman altina almiştir, diye zikir edilmektedir. Bu hakikat ise, şirket mükteza-si yapilan işlerde şürekanin meşvereti ve memleketin hayratindan şüreka adetleri nisbetinde istifade etmesi lazim gelmezmi? Bu hususta Kürtler daima uzak birakilmişlardir. Memleket mukadderetina ait işlerde bile fikirleri alinmamiştir. Nede adedleri nisbetinde vazife sahibi olmuşlardir. Kürtler en az'ndan Irakin dôrtte biri kadar bir nufusa malik olduklarina kanidirler. Bundan vaz geçtik bazi iraklilarin de digi gibi yüzde on nisbetinde olduklarini kabul etsek bile yüzde üç nistbetinde memleketin hayratindan istifade etmiş degillerdir. Devlet varidatindan 850 sekiz yüz elli milyon dinarin sarfiyatini düzenleyen heyetin yirmi aza-s'ndan biri Kürt degildir, bu büyük mablagin yüzde biri olsun Kürdüstana sarfedilmiş degildir. 1964 senesi mizaniyesine şimalin imari Için bütçeye konulan beş milyon dinardan bir para bu ugurda sarfedilmiş degildir. Propaganda olsun diyi her sene muvazeneye konmaktadir. Hakiki Kardeşlik şartlarina uymayan bu gibi muamelelerin yapilmakta oldugu intikal devresi bir nihayet bulamiyacakmidir? Bir kaç zabitin dayandiklari kiliç zoru ile milletin hukuk ve hürriyetini çigniyerek hüküm sürmelerinin elbette bir neticesi olacaktir. Millet demokrasi hayatina kavuşacak yapacagi hür intihapla toplanacak millet meclisi memleketin yüksek menfaatina uygun şekli kabul ederek araplarla Kürtleri hakiki bir kardeşlik duygusu ile birbirine baglanarak kardeşlik muhabbetile yaşayacaklardir.

KOÇGIRI KIYAMI

Kürt milli tarihinde ehemmiyetli bir yer alan Koçgiri, Zara, Divrigi, Kangal, Refahiye, Hafik, Dumurcuk kaza ve nahiyeleri aşiretleri reisleri ile Zarali Mustafa paşanin oglu Alişan bey Kürdistani milli haklarina Kavuşturmak için 1918 senesinden beri aralarinda yapmaga çaliştiklari ittifaka muvaffak olarak 1920 senesinde Türk hükumeti aleyhindeki kiyamda tahammül ettikleri

fedekarliklari cismani ve maddi zararlara ragmen hareketi daha elde edilemedi. Daha isyan bidayetinde reislerin bir kismi saglam iyi tanzim etmek imkan'nin bulunmamasindan beklenilen netice bir inançla işe girişmiş degillerdi. Bu reislerin taninmiş şahsiyetlerinden bazilari Mustafa Kemal Paşayi sivasta ziyaretinde büyük devletlerin Kürdüstani Ermenistan yapmak istediklerinden buralardaki nufus çoklugunun Kürt oldugunu isbat ederek osmanli devletine bagli bir Kürdüstan muhtariyet idaresi istemekten başka bir gayeleri olmadigini sôylemişti. Diger taraftan o günlerde kangal kazasinin yelice nahiyesinin Hüseyin Abdal Tekyesinde canikan ve kureyşan aşiretlerinin iştirakile yapilan toplantida sevr muahedesi mucibince Diyarbekir, Van, Bitlis, Elaziz, Dersim, Koçg'ri mintikalarini içine alan bu yerlerde bagimsiz bir Kürdüstan teşkili için silaha sarilmaga bu ugurda sonuna kadar savaşmaga ittifakla karar vermişlerdi. Yukarida ismi geçen mahaller ahali'sinin ve dayandiklari Dersimin kahramanliklanri zalim Türk hükumeti idaresine karşi ôteden beri besledikleri düşmanlik hissi heyecanlanmiş oldugundan kasdedilen hedefe vusul işin halk harp etmege sabirsizlik gôsteriyordu. Refahiye ilçesinde şadan aşiret reisi PAŞO Refahiye kaza merkezini işgal ve Türk kuvvetlerini esir almiş kendini kürt milli kuvvetleri kumandani ilan etmişti. Koçgiri aşairi birinci derecede reislerinden zarali Mustafa Paşanin oglu Alişan bey isyan hazirliklarini gôrmek için Dersimde bulundugu bir zamanda Hozat merkezinde yapilan toplantida bir Kürt hükumeti tesisi için and içildiginde hazir bulunmuştu. Yine bu günlerde dersimliler Elazz vilayeti yolu ile Ankara millet meclisi riyasetine 25 teşrini sani tarihinde verdikleri telgrafta Sevr muahedesinde Diyarbekir, Van, Elaziz, Bitli, vilayetlerinde tatbiki kararlaştirilan Kürt zati idaresinin kabulünün ihtirafi yoksa bu hakki silah kuvveti ile almaga keziyeye teşebüs edeceklerini bildirmekte idiler. Bazi başlarin gevşek baglarla bagli olmasina ragmen fiilen savaşa kalkan, Kangal, koçhisar, Divrigi, zara, Refahiye, Kuruçay, kemah kazalari ta Dersim hududuna kadar uzanan bôlge temamen Kürt savaşçilarin eli altina girmişti. Hükumet Koçgiriye bir nasihat hey'eti gôndererek feveranda olan halki sukunete davet ve her hanki bir kiyam hareketine mani olmak türlü yalanlarla ahaliyi aldatmaga çalişiyordu. Bu yalanlara her kesten ziyade koçgiri aşiretleri reislerinden Hay-

dar bey inanmişti. Haydar bey kan akitmadan türklerle anlaşarak Kürt milli haklarinin temin edilebilecegini zan ediyordu. O ise nasihat hey, etinin bütün gayreti isyani tenkile hazirlanan Nuredtin paşa ordusunun nevakisini ikmalle isyan sahasina yetişebilmesine lazim gelen vakti kazanmaga matuftu. Haydar bey nasihat hey, etinin vaitlerine aldandigindan isyanin tertip ve tenzimi işlerinde bir gevşeklik hasil olmuştu. Az bir müddet sonra koçhisar, Zara, Kangal cihetlerinden Nureddin Paşa ordusunun pişdarlarile başlayan muharebe şiddetini gittikce artiriyordu. Meşhur laz osman çetesininde refahiye üzerinden koçgiriye taarruza geçmesile her tarafta şiddetli harplar başlamişti. Aldandigini anlayan Haydar bey artik var kuvvetile harbe iştirak edereek yararliklar gôsterdiginden çok kanli muharebeler günlerden beri devam etmekte idi. Türk taraftarligini yapan kangal kazasi agalarindan haci aga milan daginda Geniyan aşiret reisi Murat paşa ile yaptigi gizli bir gôrüşmede Murad paşayi Türk tarafina geçmege ikna etmiş oldugundan Murat paşa Beypinar nahiyesindeki evine dôndügünde cephane ve erzak dagitilacak bahanesile Türklerle harp halinde olan Seyit azizle zalim ve kardeşi Hüseyni evine davet ederek kanciklikla yakalayip Türklere teslim etti. Cesur ve degerli kumandanlardan Sabit ve Bahri beylerle güzel agada şehit düştüklerinden takriben kumandansiz kalan muharip Kürt kuvvetleri cepheyi terk ederek geriye çekilmege başlamişlardi. Koçgiri aşiret reisi Haydar bey iki bin kişilik bir kuvvetle Dersime çekilirken türuklere hoş gôrülsün diye kurişan aşiret reisi kôr paşo bir kaç bin kişilik kuvvetle yolunu keserek dersime gitmesine mani olmuştu. Bazi rüesanin türk tarafina geçmesi bir kismininda hiyanetle tutulup tôrklere teslim edilmesi ve mühim bir kismininda kahramanca yaptiklari harsi ve mühim bir kismininda kahramanca yaptiklari harpte şehit pte şehit düşmeleri sebebile Nureddin paşa ordusu ile, 180 km genişlinginde bir cephede harbe devam imkani kalmarigindan 15 arkadaşi ile beraber Türklerin eline esir düşen Haydar bey ve seyit Aziz sevkedildikleri askeri mahkemesinde haklarinda idam hükmü verildi isede bu hüküm degiştirilerek nefi edilmelerile iktifa edildi. Çok yazik ki epeyi uzun süren ve ehemmiyetli bir kuvvetle yapilan bir çok fedekarliga mal olan temiz ve asil bir düşünce mahsulü **bu kiyam hareketide bir tanzima tabi olmayarak aşair vari hareket edilmesi yüzünden matlub faideyi vermeden sönüp gitti.**

Vatan ugrunda can veren şuhedamizin hatirasini derin bir hürmetle yad eder Kürt gençlerinin bu birakilan eser üzerinde yürüyerek bagimsiz bir Kürt hükumeti teşkiline muvaffak olacaklarini bütün kalbimizle inaniriz.

Kürt milliyetçilerinden merhum Ali şér bütün bu geçen ahvaldan müteessir olarak yazdigi bir menzumede hozatlilarinda yardima gelmediklerinden şikayet etmektedir. Manzume şudur:

Koçgiri başladi harbe
Sesi gitti şarka garba
Bir ordu asker geldi
Dayanamadilar bu darde
Dilo yaman, yaman yaman
Çiyan girto berf u duman
Mera bişin şahi merdan
Ew dermané hemu derdan
Ovacigin aşireti
Zabteyledi mahalleri
Geriden imdat gelmedi
Hozat çekmedi gayreti
Dilo yaman yaman yaman
Çiya girto berf u duman
Mera bişin şahé merdan
Ew dermane hemu derdan
Kürdüstanin ordulari
Kahretti barbarlari
Vatan için ölecegiz
Istemeyiz Mogollari
Dilo yaman, yaman, yaman
Çiya girto berf u duman
Mera bişin şahé merdan
Ew dermané hemu derdan
Yemin edenler elmaya
Zülfikari mürtezaya
geriden teller çektiler
dilo yaman, yaman, yaman
çiya girte berf u duman
mera bişin şahé merdan
Ew dermane hemu derdan

ISMAIL AGA SIMKONUN KIYAM HAREKETI

Birinci harbi umumi sonunda almanlarin mütefiki olan Türklerde maglup olduklarindan itilaf devletleri osmanli devletini bir kaç parçaya ayirmişlardi. Sevr de toplanan sulh konfransi Amerikan Reisi Cumhurunun ilan ettigi on dört maddeli programinda sôyledigi şekilde her millet gibi Kürtlerde bir Kürdüstan hükumeti hüsulüne çalişiyorlardi. Kürdüstanin muhtelif mahallerinde bazi Kürt züema ve aydinlari sevr muahedesinde tanilan haklarin elde edilmesi için gayretler sarfetmekte idiler. Diyarbekirde teşekkül eden Kürt tealli cemiyeti va yine istanbulda bazi Kürt vatanseverlerin tesis ettigi Kürdüstan teali cemiyeti, Kürt teşkilati içt'meiye cemiyeti gibi siyasi cemiyetler teşebbülerde bulunarak milli Kürt hukukunun tahakkukuna çalişyorlardi, bir takim Kürt reisleride silah kuvvetine dayanarak milli haklarin elde edilmesini istiyorlardi. Kürdüstanin şimali garbisinde Dersimden ta Sivas kapilarina kadar uzanan Kürtlerle sakin ülkede Zarali Mustafa paşanin oglu koçgiri aşiretler reisi Alişan bey ve arkadaşlari Türklere karşi isyan ederek Sevr muahedesinde Kürtlere tanilinan haklarin tatbikini istiyorlardi. Kürdüstann cenubunda Seyh Mahmut Berzenci Kürdüstan meliki olarak Kürt hükumati esasatini kurmuştu doguda Iran, Türkiye hududu üzerinde bulunan — şikakan — aşireti reisi ônemli Ismail Aga kiyam ederak Iran Kürdüstaninin mühim bir kismini, urmiye gôlü havalisini 1920 senesinde hükmü altina almişti. Ismail agani n1925 senesine kadar devam eden müteaddit kiyam haraketlerinde Türk-Iran ordulari ile yaptigi harplerde pek çok def, alar gelip gelmişti. Bir defasinda iki bin mevcutlu bir Iran askeri k't, asina SAVUCBILAKDA yaptigi hücumda Iranlilari perişan ederek firara mecbur etmiş iki seri ateşli Rus cebel topu ile yedi mitralyôz ve bir çok miktarda hafif ve mühimet igtinam etmiş idi dogu Kürdüstan Sevr muahedesinde bahis edilmemesine ragmen Iran hükumetinin acz muvafakiyetle yürütmekte idi.

Ismail aga 1923 Senesinde Süleymaniyeye Seyh Mahmudu ziyarete gelmiş ve aralarinda dostluk kurmuşlardi. 1925 senesinde

Rizahan iran şahinşahi ve diktatörü olunca iranda bulunan Kürtleri temsil etmek siyasetine başladi. Ilk evvela nufuz ve kuvvatinden çekindigi Ismail aganin vücudu'imhanin çok müşkül oldugunu hisaba katan şah işi dostane şekilde mühasebet kurmak suretile becermegi düşünerek muhtelif vesilelerle Ismail agaya yakinlik gôsterip dostluk kurmuştu. 1930 senesi nisan ayinda şino kasabasi Amiri, fena niyetile, şinoya geleecek olan Riza şa-Riza şahla gôrüşmekiçin Ismail Agayi şinoya davet etti, bundan evvelde Ismail aga bir kaç defa şahla gôrüşmüştü. Ismail aga bir keç Suvariden ibaret az bir kuvvetle şinoya gelerek hükumete misafir olmuştu. Amiri fevc Serheng sarahan Ismail agaya fazla hürmet ve misafirperverlik gôstererek hiç bir şüpheye mahal birakmiyordu. şahin şino ya gelmesini bekleyan Ismail aga ile beraber az bir kuvvet bulundugu fursat gôren amiri fevc şahin istegini yerine getirerek Ismail agayi hiyanetle üldûrdû. Bu hadiseyi müteakip Hemedani Cafer Sultan riyasetinde iranilere karşi bir isyan daha yapildiisede bu, isyanda muvaffak olmadi.

1914 Harbi bidayetinde Ismail Aga ve Kürt ümerasindan Bedirhani Abdürrezak bey şemdinanli Nehri şeyhi seyid ûbeydullahin evlatlarindan Seyit Taha ittifak ederek Rus çar hükumetine iltihakla Kürdüstanin milli haklarinin elde edilmesine çalişmişlardi. 1917 Oktobor inkilabina kadar çar hükumetile el birligi yapan bu zevat Sôvyet inkilabindan sonra Türkiyeye avdete mecbur kalinca Bedirhani Abdürrezak bey Türkler tarafindan tevkif edilerek Musul hapishanesinde bir müddet hapsedildikten sonra bila hüküm üldürüldü, Seyit Taha ve Simko ele geçmediklerinden hayatlari kurtulmuş oldu.

Şeh Said, 1925 Hareketi lideri.

ŞEYH SAID EFENDININ KIYAM HAREKETI

Halifeyi ecnebi devletlerin tehakümünden kurtaracak Islamiyetin muhafazasini sagamlaştiracak inanci ile Mustafa Kemal Paşaya içten baglilik gösteren Kürtlerin büyük bir kismi yunan harbinin kazanilmasina degerli hizmetlerde bulunarak muvafakkiyetinin teminine yardimci olmuşlardi.*

Yaliniz adedleri mahdut bir kaç millet sever Kürt genci bu propagandelarin yalan oldugunu biliyor inanmiyordiarsada kimseyede anlatamiyorlardi. Yunanlilar denize dökülüp harp kazamildiktan sonra Mustafa Kemal Paşa yüzündeki perdeyi yirtarak din ve dünya işini birbirinden ayirip Halifeyi saltanattan uzaklaştirinca Türk, Kürt bütün islamlarin bilhassa Kürt ülemasinin kendisine karşi besledikleri mühabbet ve itimadi zayi etmege başladi. Mustafa Kemal Paşa dinsizlige doğru her adim attikça Türk, Kürt aydinlari çok kiymetli bir şahsiyet olan Cibran açireti reisi Mir Alay Halit Beyin etrafinda toplanarak 1932 senesnde istiklal manasina gelen AZADI — adi ile bi siyasi cemiyet teşkil ettiler. Kürdüstani azadi ye kavuşturacak kafi derecede geniş bir savaş teşkilatinin zaruretine kani olan millet sever Kürt aydinlari bunun icrasina çalişiyorlardi. Kürt subaylarindan Bitlisli Ihsan Nuri, Süleymaniyeli mülazim Ismail Hakki şaveys Hertulu Hurşid cemiyetin mühim azalarindan idiler. Erzurumda bulunan Cemiyet merkezinden aldigi talimat üzerine Kürdüstanin muhtelif mahallerinde teşkilatin ikmali vazifesini üzerne alan mülazim Ismail Hakki şaveys Diyarbekirede ugramiş idi. Diyarbekirde ben, cemilpaşa zade kasim bey Doktor Fuad, Dava vekili Mehmet Efendi — BAVé TUJO — yani meşhur Haci ahti, Ekren Cemil

---

* Hakimiyeti milliye ve halifei islamiye: yeni gün matbaasi yirminci yil 1925 efrendi 1341 rumi tarihinde yazilip ilan edildigi vaemrile k bn nusha baslarak tab edilmişti.
muş Türk ve Kürt develeti muahatasinin mücahedesile iktisabi zafer ve galibiyet etmişti-BuBroşürün Mustafa Kemal paşanin emrile iki bin nusha basilarak tab edilmişti.

AKS mecmuasi Sayi — 4 6 Kasim 1967 sahife 15

paşa ve bazi diger arkadaşlarinda iştirakile cemiyetin bir şubesi şubesi açildi. Diyarbekir şubesinin Erzurumda bulunan merkezle muhaberesi şifra ile elden gönderilmek suretile Dara hini şube mümesili fedekar gençlerden Teyib Ali vasitasile yapiliyordu . Kürdüstenin her tarafinda milli uyaniklik baş göstermekte idi. Cemiyetin merkez heyeti azasindan Bitlis millet-sever bir zat olan Yusuf ziya bey Nestoriler aleyhine askeri hareket yapmakta olan firkada bulunan kardeşi mülazim Rizaye çektigi telgrafin manasi yanliş tefsir edildiginden firkada bulunan azadi teşkilatina dahil subay arkadaşlardan Firka Erkani harbi Ihsan Nuri ve zabit arkadaşlari Rasim, Hurşid, Tevfik cemil ile beraber maiyetlerindeki askarlala daga çekilerek isyan ettiler. Bu kiyami takviye edecek Kürdüstanin hiç bir tarafinda bir ayaklanma gibi kiyam hazirliklarini civar aşiretlerdede bir kimildanma olmadi, dagda isyan halinde kalan Ihsan Nuri ve arkadaşlari bir savaş icrasina imkan bulamadiklarindan, maiyetlerindeki askeri terhis ve kendileride Suriyeye iltca zorunda kaldilar. Suriyedende ingilizlerin mandasi altinda bulunan Cenubi Kürdüstana geçtler. Türk hükumetinin dikkat nazarini çeken bu hareket Incelenince maslup şehid Yusuf Ziya beyin telgrafinin bu harekete sebebiyet verdigi anlaşildi. Esasen — AZADI — cemiyetinin gizli teşekkülünden haber almiş olan hükumet bu teşekkülü yok etmege bir bahane ariyordu. Bu telgrafi vesile ederek Cibranli Halit beyi, Yusuf Ziya beyle Haci Musa beyi ve yirmi kadar arkadaşlarini tevkif ederek Bitlis Askeri muhakemesine getirdiler. Askeri mahkeme azasindan sivasli binbaşi Sari Hasan beyin bilahara bana anlattigina göre askeri mahkemesi Halit bey ve arkadaşlarini itham edecek kanuni bir sebep bulamiyordu, yaliniz Yusuf Ziya beyi zararli propaganda yaptigi suçu ile suçlandirarak üç sene müddetle nefi edeceklerdi.

Ne çareki kader yerini bulacak Kürdüstan gaddar Türk Ordusunun pençesi arasinda kan aglayacakti. Halid bey askeri mahkeme reisi Kadikôylü miralay ferit beyin rütbesinin kendi rütbesi derecesinde oldugundan muhakemesinin kendisinden rütbece yüksek bir kimse tarafindan yapilmasi Kanuna uygun olarak istedi. Bu sebeple muhakeme riyasetine tayin edilen yeni reis Elaziz Firka kumandani Nureddin paşa araba ile bitlise yolculugu es-

General Halid Cibri , Azadi cemiyeti reisi.

Yado aga, 1925 de Harput Cebhesi Kumandani.

nasinda araba kazara Maden deresinde devrildiginden paşanin ayagi kirilmiş uzun müddet mahkemeye iltihak edememişti. *

Bitlns Askeri mahkemesi alakadar gôrerek ifadelerinin alinmasina lüzum gôrdügü şeyh Said efendi ile Hesenan aşiret reisi Halid beyin mahkemeye getirilmelerini istemişti. şeyh Said efendi bu davete icabet etmedigi gibi evinin bulundugu mahale yakin bulunan hinis mahkemesine giderek istinabe suretile de istenen ifadeyi vermedi. Türklerin fena niyette olduklarini sezen şeyh efendi Genç , Çabakçur, Darahini, ilçelerini dolaşarak halki yekdigeri ile bariştiriyor ve aralarindaki düşmanligi kaldirarak ittifklarini temin etmek suretile istikbalde yapilacak kiyam hareketine esas kurmak istiyordu. Diyarbekire 30 kilometre mesafede bulunan piran nahiye merkezine vusulunda pirandaki jandarma karakol kumandani şeyh efendi ile beraber bulunan bazi eşhasi tevkifle şeyhin nufuzunu kirarak arzularini başarisiz birakmak istedi. şeyh efendinin ricalarina ragmen karakol kumandani bu eşhasi tevkif etmek fikrinden vaz geçmedi, tevkife başlayinca aralarinda vukua gelen silahli çarpişmada şeyhin kardeşi şeyh Abdüürehim ve arkadaşlari 8 şubat 1925 günü jandarma müfrezesinden birini ôldürmüş ikisinide yaralamişlardi. Tertip, tanzim edilmemiş birisyanin başa gitmeyecegini blien merhum şeyh Said isyaninin başka yerlerde sirayet etmiyerek mahallinde dar bir çerçeve içinde kalmasi için hemen pirandan uzaklaşti isede heyecan halinde olan kürtleri her nereye gitti ise ayaklanmiş buldu. şeyh efendi Pirandan hani nahiyeesine geldiginde piran vukuatini haber alan hani nahiyesi ahalisinn heyecan halnde oldugunu gôrdü, isyanin çabukça lice, cabakçur, Darahini ve diger mintikalarida sirayet ettigini gôrünce mükadderati ilahi bôyle imiş diyerek isyan hareketi başkanligini ister istemez üzerine aldi, genc vilayet merkezini işgal eden kiyamcilar valiyi ve memurlari esir etmişlerdi. Kiyamcilar şeyh Said efendinin emiri mücahidini Nakşebendi siffatile isyan hareketi riyasetini dereuhde ettigini bir ka-

* şeyh Said efendi merhumun derdestini müteakip şeklen sümme tedarik yapilan muhakemede halit bey ve arkadaşlarina bitlis vali ve kumandani Kazim paşanin emrle idam hükmü verilerek derhal tanfiz edildi.

rarla ilan ettiler. Kürdüstan hükumet merkezi olarak muvakatan darahini intihap edildigini ve modan aşirete reisi feki hasaninda Dara hini vilayeti valiligine tayin edildigi ilan edildi. Işte şeyh Said efendinin kiyaminin sebep ve tevesüünün hakikati hali bu bildirdigim şekildedir. Türk hükumeti emniyet memurlarinin icad ettigi ingilizdir diye bir Türk komiseriile yapilan temaslar ve Diyarbekirde kürdüstan harbiye bakanligi adina gönderilmiş oldugu sôylenen ingiliz Silah fabrikalarinin teklifleri gibi uydurma haberler hep bunlar, emniyet memurlarinin umumi efkari igfal için tertib ettigi yalanlardir. Bôyle degilse Mustafa Kemal, ve Ismet Paşlalar rakiplerini vurmak için isyani bütün türkiyeye şamil dini bir irtica hareketinin başlangici olarak gôstermelerile Ingiliz Silah fabrikalarinin Kürdüstan harbiye bakanligina gönderdikleri sôylenen tekliflerle bu nasil telif edilebilir.

Kürdistanin muhtelif mahallerinde başlayan isyan hareketi az bir zaman zarfinda çabucak bir çok yerlere sirayet eteti. Çabakçur ZAZA aşiretleri lice merkezini işgal ile Hani bogazinda harbe tutuştuklari Türk askerine bir çok telefat verdirerek perişan bir halde esir almişlardi. şeyh Abdurrahim kumandasinda hareket eden bir kuvvet Ergani Madenini işgal ile Siverek kazasi istikametinde hareketine devan ediyordu. Hani, Lice ilçeleri kuvvetleride Diyarbekiri muhasara etmişlerdi. Günlerce süren çevirme hareketi esnasinda şehrin surunda mavcut deliklerden beraberinde 60 kişilik bir kuvvetle şehir işine girmege Muvaffak olan — MIHé HELé — ile askerler arasinda şehir içindeki çarpişmada mucahitler şehrin zabtina muvaffak olamadilar. Çan şeyhlerinden şeyh Mustafa kuvvetide Vartoya dogru yürüyüşüne devam ediyordu. Sekizinci kol ordu kuvveti ile yaptigi harpte bir kisim kitaati muhasara ederek esir almakta iken Türk askerine yardim etmekte olan hiromak ve Lolan aşiretlerinin mücahitlere arkadan yaptiklari hücumla muhasara yarilarak asker esaretten kurtulmuştu. Hesenali halit bey ve arkadaşlari Halil Mehmet Hatto Kerem bey kolagasi zirki baba bey Sadik bey mordagi, osi haci Ismail aga solihan, Malazgirt ve Muş havalisini temamen işgal ederek büyük bir kuvvetle Muş vilayeti merkezine hucuma geçmişlerdi. Hesenanli Halit bey ve arkadaşlari dokuzuncu ve altmiş ikinci firkalarin mukavemetini kirarak püskürtmüşlerdi, bu fir-

Ismail Simka agor şkaki Aşireti reisi.

kalarin yeniden aldiklari takviye kitalari ile Motki, hiromek, lolan aşiretlerininde yardimi ile mukabil hücuma geçerek muhim başarilar elde ettiginden Hesenanli Halit bey Kumandasinda bulunan bu mücahitler Iran arazisine ilticaya mecbur kaldilar. Halit bey müsafir bulundugu şikakan aşireti reisi Ismail aganin yaninda çok müddet kalmiyarak tekrar mücahedeye deveam için Hesenan aşireti mintikasina dönmütü şirvan, şeyh köyünde istirahatta oldugunu haber alan Türk hükumeti ansizin yaptigi bir baskinla Kendisini tevkif ederek Diyarbekir istiklal muhakemesine gönderdi. Mahkeme hakkinda idam karari vererek idam etti.

Gökderelei şeyh şerif ve namdar kahramanlardan YADO aga kuvvetleri paloyu işgal ederek palo ahalisinin iştirakile elaziz vilayet merkezinin Türklerden temizlemişlerdi. Elaziz köylerinden Hüsevniktek cephane edepolarinda vukua gelen inficar ahali ve mücahidinden bir çok kimselerin telefine sebep olmuştu. Bu patlayişin kimin tarafindan yapildigi anlaşilmamasindan dogan şüpheli vaziyet mücahidinin birligini sarsmişti, bundan dolayi mühtelif zümrelere ayrilan mücahidin malatyadan Eleziza dogru taarruza geçen kazim paşa ordusu ile ciddi muharebeye girmiyerek palo istikametine çekiliyorlardi, palo vadisinde vaki kanli muharebede YADO aga kuvveti muhasara çemberini yararak çabakçur daglarina çekildi. Hastaligi sebebile palo havalisinde bir maga rada sakli olan bu cephenin hareket kumandani şeyeh şerif türkler tarafindan tutularak istiklal muhakemesine gönderildi.

Adanadan şark ekispresile Mardine indirilen Naci paşa Kumandasindaki kol ordunun şiddetli taarruzuna Diyarbekir ovasinda mukavemet edemeyen şeyh Said efendi kuvvetlerinin bir kismi Diyarbekir cephesinden şarka ve şimale çekilerek Melekanli şeyh Abdullah kuvvetlerile birleşmişti. şeyh Abdullah 12 inci firka ve hain hürümek Lolan aşiretleri kuvvetlerile şerefeddin daginda çarpişirken firkanin 25 inci alayi baglar gedigini işgal etmişti. şeyh Said efendinin Iştirakile Kuvvetlenen şeyh Abdullah Bozalanda bulunan Türk kuvvetlerine hücumla gedigi zabtetmişti. Muş ovasinda Murad çayi köprüsünü işgali altinda bulunduran 34 üncü alayla şiddetli bir muharebeeden sonra vartoya dogru geriye dönmege mecbur olmuştu.

şeyh Sa'd efendi ve berabrinde bulunanlar vartonun çarbuhur kôprüsünden geeçerek irana gitmek istiyorlardi. Eu esnada kenedilerine iltihak eden şeyh Said efendinin bacanagi cibran aşiret reislerinden Aasim bey şeyh Said efendinin çarbuhur kôprüsünden geçmek istedigi haberini Türklere yetiştirdiginden şeyh ve beraberlerinde bulunanlar kôprünün iki tarafina kurulan pusuya düşüşrülerek hafif bir müsademeden sonra yakalanarak vartoya getirlildiler. Ve mühim bir kuvvet muhafazasinda Diyarbekir Istiklal muhakemesine sevkedildiler.

Diyarbekir ovasinda kamişli kôyünde sakin Huveydanli şeyh şemseddine şeyh Said efendinin kuvvetleri ricata mecbur edildikt en sonra isyana kiyam ederek firka kumandani Cemil Cahidin emri altinda bulunan askeri kitaati ile Farkin kaza merkezi yakinlarinda çok şiddetli bir harbe tutuşmuştu. Bekiran, Reşkotan, aşiretleri kuvvetleri batman kôprüsünde, Firkanin bir alayini mahvettilerdi. Farkin kazasi Kürt kuvvetleride firkanin diger kitiatini muhasara ederek esir almaga bir şey kalmamişken gecenin basmasi ve şiddetle bir yagmur yagmasi sebebile nizam ve disiplindn marhum Kürt kuvvetlerinin civar kôylere dagilmasi firsatindan istifade eden firka kitaati kendini toplayarak ertesi gün yeniden şiddetli bir harbe girişmişti, neticede şeyh şemseddin de tutularak şeyh Said efendi ile birlikte muhakamasi yapilmak üzere Diyarbekir istiklal muhakemesine getirildi ve idam edildi.

Yukarida kisaca bahsettegim isyan sahalarinda Kürtlerin gôsterdigi, Insan kuvveti üstü csaret ve fedekarliklar, **tanzim edilip** bir tertibe tabi olmamasindan her nefer kendi başina ve ya birzahmetler, katlanilan felaketler maalesef amanci yerine getirmekten çok uzak kalmişti. Bir kaç defalar muhtelif mahallerde abluka edilen büyük askeri kuvvetlerini esir almaga bir şey kalmamişken ya yagan şiddetli bir yagmurdan veya gecenin basmasi firsatindan istifade eden ferdler kendilerini yerlerine baglayacak bir amire tabi olmamalarindan mevkilerini terk ederek bir kôye istirahata gitmeleri düşmanin esaretten kurtuluşuna imkan vermişti. **Herekati tanzim edecek liyakatli bir kumanda heyetinin mevcut**

Şex Mahmud, Kral Kiyafetile .

olmamasi ve hareket nizam altinda kumandandan nefere kadar bir tertibe tabi olmamasirdan her nefer kendi başina ve ya birleşen bir kaç arkadaşin arzusuna gôre çarpişmalarda rol almalari işin düzeninde gitmşmesine meydan veriyordu. Yoksa gôsterilen kahramanliklar ka'tlanilan fedekarliklar hiç bir milletin yapmaga muktadir olmayacagi bir derecede insan kuvvetinin çok üstünde bir kudretle yapilmiştir. Nizam ve intizama baglanmiyan başi bozukça yapilacak hareketlerden bir faide umulmaycagi bu tecrübelerlede sabit olmasi bize ibret dersi olmalidir. Her halde isyan hareketi ne şekilde olursa olsun ister vaktinden evvel zamansiz yapilmiş olsun veya olmasin Kürtlere çok pahaliya mal olmuşsada Kürt milletinin bütün dünya milletleri gibi bir hayat hakkina sahip oldugunuda aleme anlatmiştir.

Şeyh Said efendi merhum ailesi efradinin rahat ve refah içinde yaşayişlarini bu ugurda feda etmek büyüklügünü gôstermekle Kürt milli mücadele tarihinde en büyük hizmeti milletine yapmiş ve şimali Kürdüstan binasini mübarek cesedi üzerine Kurmuştur. Dünya durdukça Kürt milletinin rahmetle ve minnetle yadedecegi merhumun ve şehid arkadaşlarinin ruhlarina bizden hürmetler ve minnetler.

8 şubat 1925 Tarihinde Türk karakol efradindan bazilarinin piranda ôldürüldügünün habereni Diyarbekirde işittigimizde bu hususta bir şeyden haberi olmayan AZADI teşkiline merbut Diyarbekir şubesi efradi bizler vukuatin mahiyetini ve ne maksatla yapildigini anlayamadik. Cemeiyetn resi Halit bey Cibri ve nufuslu azalari mahpus, cemiyet teşkilatinin tamamlanmamş olmasindan cemiyet kararile bu kiyam hereketinin yapildigini çok uzak gôrüyorduk. Hayret ve tereddüt içinde idik. Hakikati hali ôgrenmek için vukuat mahalline gônderdigimiz adamin getirecegi dogru haberi beklerken Kürtçü olarak taninmiş arkadaşlarla bereber tevkif edildim. Bir bôlük askerin mühafazasi altinda adliye dairesinde mahpus bulunan milliyetçi Kürtler Diyarbekir vileyet merkezine yapilan hücumu ve patlayan tüfeklerin muhtelif şekillerdeki seslerini dinliyerek kendi kendimize tefsirle neticenin lehimize olmasini merakla bekliyorduk. Yirmi gün kadar devam

eden bu hal Adanadan gelen kolordu kitatinin Diyarbekiri muhasara eden mucahidine taarruza geçmesile işin rengi degişti. Artik mahpus oldugumuz mahalden tüfek seeslerini işitmiz olduk, isyan hareketi bertaraf edildikten sonra icraatin bu derece vahşiyane, denatkarane olacagi hiç tahmin edilmezdi. Vicdansiz bazi kumandanlarin yaptigi icraat ne HOLAKO ve nede NERON zamaninda gôrülmemiştir, hiç bir vicdan sahibi insanin inanmayacagi bu çok feci' cinayetler ve mezalim isyanin umumi şekli durdurulduktan sonra isyan mintikasinda takibat yapmakta olan hunhar kumandar Ali Haydar ve Ali Barut mufrezeleri tarafindan yapilmiş olduguna inaniniz. Mesela Lice Kazasinin Serdi, comelan, Enher, Derkan, kôylerinde ele geçirilen ihtiyarlarda dahil oldugu halde — 150 — kişi iplerle sim siki yakdigerine baglanarak makinali tüfeci' cinayetler ve mezalim isyanin umumi şekli durdurulduktan abilir. Bekira aşireti kôylerinden şilmo kôyünde hareket kuvvetinden mahrum ihtiyarlarla kadin, çoluk, çocuktan mürükkep yetmiş kişilik bir kafile hapis edildikleri samanlikta yakilmak suretile ôldürülmüştü.

Sayilmayacak kadar envai türlü tazp usullerinden birini zikretmek insaf ve vicdan sahibi kimselere bu yapilan zülümler hakkinda bir fikir vermege Kafidir. Sivan aşiret reisi kasim aga kôse yarali olarak Hani nahiyesnin şimalinda Hazi ovasinin Nerib aga mevkiinde müfreze kumandani Ali haydarin eline düşmüştü. Ali Haydar ateşte kizartilmiş bir demir çemberini zavallinin boynuna yapiştirarak canini dagliyordu. Utanmadan da Kaso bu ne haldir diye birde alay ediyordu. Yapilan bu çok feci' muameley bir ah demeden kahramanca dayanan Kasim aga çok merdane bir tevirla bu erkeklerin başina gelen bir haldir. Ne zülm yapabilirsen yap diye verdigi cevapla Ali Haydarin vahşi hislerini daha ziyade tahrik ettiginden mumaileyhi etrafindaki askerlerle taşlatarak ôldürttü. 1924 seesinde takip alay kumandani Tahir bey isyan halinde bulunan hoyitli Nuh beye yiyecek vermekle itham ettigi motikanin Torin kôyü muhtari çaçan ile ogullarinin kollarini baglatarak büyük bir kazanda kaynatilan kaynar suya birer birer batirarak haşladigini sôylerken tüylerim ürpermektedir. Bazi zalim, vahşi kimselerin yaptiklari bu denaatlara bakarak insanin insanliktah nefret edecegi geliyor. şeyh Said efendinin kiyam hareketi

Mustafa Kemal paşa hükumetini çökmekten kurtardi. Yunan harbi muvafakiyetinden sonra gururu pek çok kabaran Gazi Mustafa Kemal Paşa artik mücahede arkadaşlarini mühimsemiyordu. Başta Karabekir Kazim paşa oldugu halde Hamidiye zirhlisi kumandani Reuf bey, Fuad paşa, Refet paşa, Cafer Tayyar paşa, ve saire gibi çok yakin askeri arkadaşlari kendisine karşi terakki perver cemiyeti namile bir muhalif cemyet teşkil etmişlerdi, cemiyetin teşekülünden az bir zaman sonra umumi efkerin hemen ekserisi bu yeni firkayi teyide başlamiş olduklarindan nüfuzu gün be gün erimekte olan Mustafa Kemal paşa şeyh isyanindan istifade ederek kendini topliyarak muhaliflerine karşi kuvvet istimalina fursat buldu. Isyan hareketi amillerini cezalandirmak ve ayni zamanda kendisine karşi muhalif durumda olan terakki perver cemiyeti ile inatçi ittihatçi bakayasini temizlemek için ele fursat geçiren Mustafa Kemal paşa isyani cumhuriyet aleyhine bütün Türkiyeye şamil mukabil dini bir irtica hareketi şeklinde göstermek istiyerek muhaliflerini temzilemek için biri Diyarbekirde digeri ankarada olmak üzere ürfi salahiyetle iki istiklal muhakemesinin kurulmusini istiyordu. Hükumet baş vekili Fethi bey Okyar isyanin mahalli bir Kürt hareketi oldugunu söyliyerek Diyarbekirde kurulacak muhakemenin her türlü icraatina muvufakat ediyor. Lakin eski arkadaşlari olan ittihatçilar ile terakki perverler aleyhine yapilacak icraata elimi kana boyayamam diye muvafakat etmiyordu. Gazi Mustafa Kemal paşa Fethi beyle anlaşmayinca Ismet paşayi vezaret reisligine getirerek biri ankarada digeri Diyarbekirde olmak üzere geniş selahiyetle iki istiklal muhakemesi teşkil ettirdi.

● ●

Ismet paşa Ile Fethi bey arasinda düşmanlik derecesine varan rekabette Diyarbekir millet Vekili Feyzi bey ve arkadaşlari millet vekilleri Fethi bey tarafini tutmuş Ismet paşaya düşmanlik göstermişlerdi. Bu yüzden Ismet Paşa kendilerinden dargindi. Senelerden beri Fethi bey hükumetine dayanan Feyzi bey ve arkadaşlari diyarbekirde adeta bir Hekemoni Kurmuşlardi. Ne idari ve nede adli daireleri bu zümrenin arzusu haricinde bir iş yap-

maz olmuştu. Hak ve adl' Feyzi beyin arncasi oglu Sidki beyin duduklurindan çikan sôze bagli kalmişti. hükumet memurlari onun istediklerini muhakak yerine getirirlerdi. Buna riayet etmek istemeyen memur yerinde kalmazdi. Diyarbekire gônderilen Istiklal mahkemesi heyeti hükumetin düzenini bozan ve rüşvet ve haksizliga dayanan bu kanunsuz işlerede bakmak için lazim gelen talimati almiş olmalidirlarki mahkeme heyeti Feyzi bey adamlarinin yaptiklari cürümleri sormakta ciddi davrandi. Isyan hareketine karşi hükumetin teşkil ettigi kuvvayi milliyeye dahil Feyzi bey mensuplarindan surgeci aşiret reisi avinanli Kamilin yaptiklari kesesine kalir kanaatile aralarinda mahalli ve şahsi düşmanlik bulunan Baravili Hacci Hüseyne ait isyan sahasindan uzak Kogi kôyü ile etrafindaki yedi küyû yakarak emval ve eşya sini yagma etti idi. Hacci Hüseyin ugradigi zülme ragmen isyana iltihak etmeyerek bitgin br halde gelip Dyarbekir ordu kumandanligina teeslimi nefsetti. Kamilin yapmiş oldugu cinayetten şikayette bulundu. Isyan hereketinin çok kizgin bir zamaninda yapilan bu cinayetin vukuu tahkik edilmedigi gibi bilakis hacci Hüseyin tevkif edilerek yari deli bir halde mevkuf oldugumuz Adliye dairesine hapse getirildi. Evi parki yanmiş yagma edilmiş, ailesinin akbetinden habersiz bir çilgin gibi aramizda bulunan haccinin maneviyatini kuvvetlendirerek arkadaşlarin teselli verici sôzleri olmasaydi muhakkak ki hacci Hüseyin timarhanelik olurdu. Istiklal mahkeme heeyti bilhassan azadan Ali Saib daha evvelden iyice bildigi Feyzi bey adamlarinin hükumet nufuzunu hiçe indiren yolsuz ve kanunsuz işlerini meydana çikarmakta çok titiz davraniyorlardi. Bir avkat kadar konuşmasini bilen ve kendisinden daha fazla cerbezeli mevkuf Derikli Hacci Osmani Reşşo Aganin oglu Ilyas efendinin konkusuz olarak pirinçilerin kanuna muhalif olarak yapmiş olduklari fena işlerine dair ne biliyorlarsa sôylemelerine fursat verdiler. Hacci Hüseynin ittihamina binaen yapilan tahkikat neticesinde Feyzi beyin amcasi oglu Sidki ve avinali Kamil derhel tevkif edildiler. Daima Türk taraftarliklari ile tanilinan bunlara karşi gôsteerilen sert muamele Kürtçülük tôhmetile tevkif edilmiş olan bazi mevkuflara yapilan muamelenin şiddetini gevşetmiş oldu.

INSTITUT KURDE de PARIS · BIBLIOTHÈQUE ·

Istiklal muhakemesi kendisini tecziye edecek esasli hiç bir suç isnat etmeden mahkemede isticvabi sirasinda Zaza oldugunu sôylemesini idamina kafi derecede bir cürüm addederek doktor Fuada idam hükmü vermişti. Bu hüküm çok cessur idealist yüksek bir şahsiyet olan Kürt milliyetçilerinin ileri gelenlerinden doktor Fuadin hiç bir kilini kibirtamiyarak yüzündeki gülümsemeyi silememişti. Etvarndaki vakarile de idam hükmünü hiçe saydigini gôstermekte idi. Idam hükmü verildikten sonra fazla tazip için mahkum üç gün bekletilerek sonra hüküm tenfiz edileyordu. Güya müddeiumuminin hükmü temyiz etmesine mühlet veriliyordu. Halbuki müddeiumumi, mahkemenin hiç bir hükmünü temyiz etmiş degildi. Işte bizim kiymetli Doktorumuz Fuad hapishane müdürü bitlisli Aziz efendinin ifadesine gôre hiç bir teessür eseri gôstermeden asabina temamen hakim olarak bu üç gün zarfinda her gün kendisini ziyarete gelen ailesile müdür odasinda yaliniz birakilmasini müdürden istemiş ve her üç günde su dôkülmek suretile din tarifi mucibince temizlenmişti. Idam hükmünden sonra bu kadar kuvvetli bir asab metanetini kürten başka hanki bir millet efradi gôsterebilir. Bu Cima mahsulü olarak Dünyaya gelen erkek çocugu babsinin ismini taşimaktadir. Idam edilirken sôyledigi şu kit, a Doktorun kiymetini takdire kafidir.

şevek tari ya hebu ya tüne bu niv ;

Deşt di xew da çiya digri ne hilate hiv.

Doktor Fuad aslen Çermik kazasi ahalisinden olup diyarbekirde oturan taninmiş ailelerden hacci Ibrahim efendinin ogludur. Iptidai, orta tahsilini Diyarbekirde okuduktan sonra Istanbula oradanda parise giderek okumuş sihhat doktoru olmuştu. Meslekinde emsalsiz bir bilgi sahibi olan Doktor küçük yaşindan beri milletinin alamile ilgili olmuş zülüm ve esaretten kurtulmasina çalişmişti. Nihayet bu ugurda en kiymetli varligini; Hayatini veren bir Kahramandir.

Kürdistanda veya kürdistan haricinde mevcut Kürt şahsiyetleri imha etmegi kararlaştiran Mustafa Kemal hükumeti Kürdistanin meşhur dini Tarikat şeyhlerinden şemdinanli seyid Ubey-

şehid Dr. Fuad beg.

dullah efendi nehrinin oglu seyid Abdulkadir efendiye ve oglu seyid Mehemedi istanbulda tevkif ederek Diyarbekir istiklal muhakemesine getirdiler. Muhakemeleri yapilmak üzere yine Diyarbekir istiklal muhakemesine getirilmiş olan palolu Kôr Sadi ve bir Türk olan hoca askeri ismindeki şahislarla birlikte hiç bir münasebet olmadan muhakemeleri yapilmakta idi. Ve yine çok kiymetli bir Kürt vatanseveri olan mevkuf Kemal Fevzi, ve avkat Mehmet efendi-bavé tujo — Ekrem Cemil paşa, merhum seyid Abdulkadir efendinin takip ettigi iddia edilen Kürt Istiklal davasile alakadar addedilerek muhakemeye ithal edilmişlerdi. Seyid Abdulkadir efendiyi kürdistanin istiklalini istemek cürmü ile cezalandirmak istyorlard. Kemal Fevzi ve Ekrem Cemil paşaninda seyid Abdulkadir efendi ile beraber çaliştiklari iddia etmekte idiler. üstün kôrü yapilan muhakeme neticesinde Ekremin şeyh Said isyini ile alakasi bulundugunu iddi eden müddeiumumi evrakinin bu muhakemeden ayrilarak şeyh Said muhakemesile birleştirilmesini istedi. Ve evreklerini ayirtip digerlerine zülmen idam hükmü verildi. Asilirken dar agaci altinda Yaşasin Kürdistan diye kahramanca haykiran Bavé Tujo — Hacci Ahti — yi in sanlik duygusundan mahrum türk askerleri süngü ile yaraladilardi.

Kürdistan istiklalinin taninmasi için sevr sulh kongransinda çalişildigi esnada kürdistanda Türkler aleyhine hareket yapmak isteyenlere karşi seyid Abdulkadir efendi merhum Türkler yunanilarla harbederken bende kendilerini arkadan vurursam ceddim bana lanet eder diyerek bu hususa muvufakat etmemekte idi şimdi Türkler kendisini ve oglu Mehmedi zülmen asmakla büyük bir cinayet yapmiş oldular.

Seyid Abdulkadir efendi merhum Istanbulda bulunan Kürt toplulugunun mümesili, sembolü bir şahsiyetti. Kürt amelelerin her işleri hal müşkülleri onun şahsiyetinin müdahelesile hal edilirdi. Istanbulda Kürt talebelerinin Hévi cemiyetine Kürt işçilerinin maddeten yardimi muşarünileyh vasitasile yapilmakta idi. Kemal Fevzi Kürt milletinin nadir olarak yetiştirdigi heyecanli bir kürt vatanseveri idi. Aslan hizan kazasindan olup bitliste oturan muhterem bir aile çocugudur. Mektebi harbiye tahsilini ikmal

ederek zabit çikmiş balkan harbinde aldigı yaradan sakatlanarak emekli olmuştu. Çok kuvvetli bir kalem sahibi olan Kemal Fevzi Hévi cemiyetinin çikardigi — JIN — ve — ROJI KURD — mecmualarinda ateşli yazilarla Kürt milletinin arzu ve elemlerine tercüman oluyordu. Jin yevmi gazete şeklinde çikmaga başlayinca yazdigi baş makaleler kürtlerin hukukunu müdafaada mantika dayanan heyecanin ateştli birer nümuneleridir. 1925 Isyani ile ne uzaktan nede yakindan hiç bir alakasi olmadigi halde ruhunda ve kaleminde yaşayan büyük mukaddes milli ateşin tehlikesini anlamiş olan Türk hükumeti kendisi ni zülmen asti. Kemal Fevzi milleti ugrunda hiç bir fedakarliktan ve hizmetten kaçmaz cesur, hamiyetli bir şahsiyetti. Kürt gençlerinin ibret ve hürmetle hatiralarinda yaşatmalari lazim gelen bu fedekar büyük zat kendilerine numune olmalidir.

Avkat Mehmet efendi — Bave tujo — Medeni cesarete malik milletine derin bir muhabbetle bagli kuvvetli bir kaleme sahip bir vatan severdi. Kendikendine tahsil eden Mehemet efendi adliye meslegine intisab etmiş bir müddet memurlukta bulunduktan sonra o zama bir şarta tabi olmayan avkatlik meslegini intihap etmişti. Içinde bir volkan gibi yanan millet sevgisi daima kendini milli meselelerde ön safa yükseltmişti, her zaman milli hizmete hazir bulunan ve kandini hiç bir hizmetten geri çekmeyen degerli avkatimiz hayatinin son nefesinini verirken bile yaşasin kürdistan naresile Kürdistana olan muhabettni izhar etmiş ve Kürdistan varliginin her şeyin fevkinde oldugunu anlatmak istemişti.

● ●

Cibranli kasim beyin ihbari ile vartonun Çar Buhur köprüsünde arkadaşlari ile beraber yakalanarak Diyarbekirdeki istiklal muhakemesine sevk edilen şeyh Said efendi merhum beyaz sakalinin çevreledigi nurlu yüzü ile mücahidin kafilesi önünde olarak bulundugumuz hapishaneye getirildi. Ihtiyarligina ragmen yol yorgunlugu mübarek yüzünün gül rengi güzelligini hiçte bozmuş degildi. Beraberinde bulunan kirk yedi arkadaşlari ile beraber hapis hanenin bir tarafina yerleştirildiler. Ihtilattan memnu olduklari için şahsen kendisini ziyaret etmek mümkün degldi. Lakin

şehid Avukat M. Ahti, (Bavê tujo)

bilvasita hatirini sordurarak br lüzumu varsa emr etmesini istemiştim. Isyan esnasindaki durumlari sebebile daha evvel tevkif edilmiş olan genc vilayeti valisi Ismail Hakk, çabakçur kaymakami Çerkez Hüseyin Hilmi, madenli Kadri efendi, Cemil paşa ogullari, Hanili Mustafa beyin oglu mahmut bey, Hani beylerinden eski maden müftüsü Salih bey, Elaziz cephesi Kumandani palolu şeyh şerif efendi, şeyh Said efendinin kirk yedi kişilik kafilesine katilarak hep birlkte, vaktile Ermenilere ait kilise binasi salonunda muhakememiz yapilmakta idi.

Mahkeme reisi kiyamin birinci derecede mesulu tanilan şeyh Said efendiyi ilk evvela isticvaba başlamişti. Merhum şeyh efendi zerre kadar telaş ve korku eseri gôstermeden gayet cesurane verdigi cevaplarla mahkeme heyetinin huzurunda hükumetin efalini tenkit ederek yapilan fena işleri sôylemekte tereddüt etmiyordu. Bir defasinda mahkeme reisi islam arasinda fitne çikarmanin küfür oldugunu bildiren kurandan bir ayet okudu. Bunun ayet olup olmadigini sordu, şeyh efendi bu kurandan bir ayettir. Dedi, ôyle ise, niçin islam arasna fitne soktun diye reis sôyleyince, mahkeme reisinin bu sôzüne cevaben istihfaf eder bir şekilde ya ... siz müslümanmisiniz. Demek suretile Islamlikla bir alakalari olmadigini anlatmak istemişti. Mahkeme reisi bu cevaba kizdi isede şeyh sôzünü sôylemiş oldu.

Türk hükumeti bu isyanin ingilizlerin teşvik ve yardimi ile yapildigini iddia etmekte isede bu esasindan yalandir. Türk hükumeti, ve kürt milletinin hukukunu gasip hükmetler iyice bilmelidirlerki kürtlere hanki bir zamanda azcik bir ecnebi yardimi olsa idi Kürdistan bôyle elim, yoksul halda Kalmazdi. Kahraman Kürt milleti Kürdistanin hanki bir kôşesinde yaptigi Kiyami sirf kendi bazusuna ve çok basit derme çatma silah kuvvetine dayanarak yapmiştir. Büyük devletler kürdistanin hayirlarini müştereken paylamak için daima müstevli devletlerin yardimcisi olmuşlardir. Intidap devletlerinin bilhassa Ingiliz devletinin Cenubi Kürdistan halkina yaptigii fenaliklar milli haklarina ait teminat almadan kendilerini Irak hükumetinin rahmetine birakmasi buna açik bir delildir.

1925 Hareketin meznunları

Iki ay devam eden muhakemede her fert mahkeme reisinin suallerini şehsi maslahatinin icabina gôre cevaplandiriyordu. Kiymetli bir din alimi olan Hanili Salih bey bu kiyami musallah bir miting şaklinde tefsir etmeşti. Palolu şeyh şerif efendi merhum vakurane cevaplari ile hakikatan bir varlik gôsteriyordu. şeyh Said efendi merhum ile muhakeme edilmekte olan mütehimler şayani hayret bir surette sogukkanliklarini muhufaza etmekte idiler. «Isyan sebebile tevkif ediien milliyetçi kürtlerin evleri çok dak'k bir surette araştirilmişken mevkuf bulunan Cemil paşa ogullarinin evleri aranmiş, kurbanlik gibi tanilan, bunlarin aleyhine istihbarat dairelerinde mevcut oldugunu zanattikleri dosiyelerindeki delili kafi gôrmüşlerdi.

Merhum şeh Sait efendi kiyamindan iki sene evvel Diyarbekir kolordu istihbarat dairesi reisi Suleymaniyeli merhum Salih Zeki beg Sahibkuran, bir gün bana demişti, ki Cemil paşa ailesi efradi hakkinda tutulmuş mevcut dosyalarin kaffesini yaktim. Hiç bir eser birakmadim. » Çok kiymetli bir vatansever olan Salih Zeki Beyin bu milliyet perver asil hareketni takdir ve bu iyiligini minnetle hürmetle burada yadederek merhumun ruhunu şadetmeki sterim.

Mahkemenin elinde Cemil paşlalari itham edecek hiç bir evrak mevcut degildi. Ekremin her kesçe taninmiş kürtçülügün ileri gelenlerinden olmasinida Ali saib ve kendisi ile beraber bir evde oturan mahkeme azasi lütfü müfide rüşvet olarak verilen binlerce kirmizi altin ber taraf edince hayati kurtarilmiş oldu. Yaliniz on sene hapis cezasina mahkum ettiler. Ziya bey Cemil paşanin aile namina Türk ordusuna bir tayyare satin alarak hediye etmeside işe yaradigindan aile efradindan mahpus bulunanlarin hepside ademi mesuliyet kararile serbest birakildilar.

Mahkeme reisinin bildirdigi idam kararini başta şeyh Said efendi merhum oldugu halde bütün mücahitler çok metinane karşiladilar. Mahkeme reisi hükmün tebliginde bazilariniz deni agrazi şahsiyenize bazilariniz siyasi metaiminizi tahakkukuk için ecnebi devletlerine alet olarak yaptiginiz bu isyan hareketinde hepiniz bir noktada birleşerek bir kürdistan tesisine çaliştiniz. Akittiginiz kanlarin sôndürdügünüz hanumanlarin cezasini adalet meşnekesinde ôdiyeceksiniz demişti. Bu şüheda içinde bulunan azadi cemiyetinin cabakçur mümesili kiymetli bir aydin olan

tayib Ali isyan hareketine iştiraki olmadigini sôyliyerek cabakçurda bir kürt Aydininin bulunmasi hükumetin çok gôrdügünü müdafaasinda sôylemişti. Vaktile 1912 senesinde Erzurumda okulda okurken Hévinin bir şubesini Erzurumda açmaga teşebbüs eden bu degerli gencin hatirasini hürmetle anmak her kürdün borcudur.

Hüküm verildigi 27 Haziran 1925 gününün akşami dag kapisi haricindeki meydana kurulan elli bir adet dar agacinda asilarak rahmeti rahmana kavuşturulan bu kahramanlar ilelebet Kürt milletinin ôlmez hatiralarinda yaşayacaklardir. Kürt milletinin selamet ve istiklala kavuşarak zülüm ve esaretten kurtulmasi için Kendi hayatlarini feda eden bu hamiyyet sahibi kimselerin ôlmez ebedilikleri ônünde millet daima diz çôkerek minnettarlik vacibini hürmetle ifa edecegine şüphe yoktur. Bir çok masum Kürde esasli bir tôhmet isnad edilmeden mahza Kürttür diye vicdanasizca idam eden Diyarbekir istiklal muhakemesi zalim icraatini Elazizde sayisiz adette mevkuf bulunan mahbuslarada tetbik için oraya naklolunmuştu, oradada Diyarbekirde oldugu gibi kan akitmaktan zevk alan canavar bir hayvan gibi ôlüm saçti.

● ●

Isyan başladigi tarihten bir sene geçmeden Kürdistani kürtlerden boşatmak istiyen ankara hükumeti ilk evvela aşiret reislerini taninmiş eşhasi kürdistandan Anadoluya nakletmege başladi. Dikkate şayan olan cihet Türk hükumeti isyan esnasinda kim kendisine yardim ettise evvela bunlari ilk kafile olarak nefi etmesidi. Hükumetin iyi gôzle gôrmedigi Kimseler kendilerini hükumet memurlarindan uzak tutmakta idiler. Hükumet yardim etmiş veya en azindan vatani düşünceleri kisa kimseler isyan basildiktan sonra hizmetlerine mukabil mükafat veya hiç olmazsa aferin almak niyetile hükumet kapisinda ayrilmiyorlardi. Bundan dolayi vefasiz gaddar hükumetin icraatina ilk kurban bunlar oldu, nefi edildigim Bordu villayetine yetiştigimde benden evvel borduya gônderlmiş türkofilliklirile taninmiş bir kisim Kürtleri orda mevcut buldum, eskiden konya vilayetinin Küçük bir kazasi olan, Borduda üç yüz kadar kürdüstanli hemşeri toplanmiştik. Bediüzzaman merhum Molla Said de aramizda bulunuyordu. üç yüz kürdün mevcudiyeti bu küçük kasabanin rengini degiştirmişti.

Başlangiçta bir aile eferadinin her brini ayri bir memlekete nefi ederek yekdigerinden uzak bulundurulmalarini usul ittihaz eder, hükumet bir müddet sonra bu hususta şiddet gôstermekten vaz geçtiginden bir aile efradinin bir yerde birleşmesine müsaade ettiler. Sonradan adetleri bine yakin kürdüstanli menfiler başlica beş kasabada toplandilar. Bunlarin içinde bulunan Kürt aydinlari bu beş Kasabadaki topluluklari birer siyasi mektep haline getirmişlerdi. Türk hükumetinin kürtleri imha kastile Kürdistanda yaptiklari zalim icraat de laikile Kürt aydinlari tarafindan bu topluluklara anlatilarak Kürt milletinin de diger dünya milletleri gibi milli hukukunda sahip olmasi lazim geldigi zarureti izah edilerek milli fikirlerin zihinlerde yerleşmesine çalişiyorlardi. Kürdistandan uzaklaştirma icraati vakia Kürtlere maddi ve cismani büyük zararlara mal oldu isede milli mefkurenin zihinlerde yerleşmesine fursat vermesi itibarilede çok faideli oldu. Kürt milliyetçileri milyonlar sarfetselerdi bôyle bir fursati ele geçirmezlerdi. Kürtler haklarinda reva gôrülen bu zalim siyaset mukabili milli sahada en azindan yarim asir ileri gittiler sôylersem mübalaga yapmiş olmadigima kaniim. Türklere aldanmak Türk taraftarligini yapmiş olan kimseler Pişmanlik izhar ederek nedamet gôstermekte idiler. Kürdistandan nefi edilen eşhasin hükumet terefinden el konulan emlakine mukabil nakledildikleri yerlerde kendilerine emlak verilecegi esasi üzerine büyük millet meclisince yapilan kanuna gôre emiakimiz müsadere edildigi halde ara dan bir sene geçmişken bizlere ikamet olarak tayin edilen yerlerde bir şeyler vereceklerine delalet edecek bir emare gôrünmüyordu. Kahraman Kürt milleti kuvvetinin disiplenmemiş olmasi yüzünden yunan ordusunu maglup eden (kuvetten) daha büyük bir askeri kuvvetle isyani bastirmaga muvaffak olan Türk hükumeti meseleyi istedigi gibi kôkünden sôküp atamamişti. Türkler emiri mücahidin şeyh Said efendiyi ele geçirdikleri halde kürt milleti silahi atmamiş Çabakçur daglarinda Botiyan aşiret reisi OMERé FRO, Mestan aşireti reisi MUSO, Palolu YADO, Frkin daglarinda şEYH FAHRETTIN, Sasun daglarinda MEHEMET ALI YUNUS Agri daginda Celali Aşiret reislerinden HESSO BIRO TELLI, Hesenan aşireti reislerinden FERZENDE, Azizanli NADO, Heyderan aşiret reislerinden NADIR ve MAMO beyler gibi kahramanlar mücahedeye devam etmekte idiler.

Kürt milletinin öz fedekar çocuklarinin meydana getirdigi Hoybun Cemiyetinin tesisi ve teşnak cemiyetile mahdut şekilde iş birligi yapmiş olmasi düşmanlarimiz tarafindan garazkarane tefsir edilerek Hoybunun Ermeniler hisabina çalistigini propaganda etmek suretile umumi efkari Kasden igfal etmek istediklerini göstermek için hoybun programile hedef ve gayesini, teşkilatin esaslarini ermenilerle yapilan mesanin şeklini tefsilatile bildirerek yapilan itihamin iftradan ibaret oldugunu belirtmek isterim :

HOYBUN CEMIYETININ TESISI

Kuvvayi milliye hükumeti yunanlilari denize dôktükten sonra istanbulu işgali altinda bulunduran itilaf devletlerinin Türklere yumuşak bir yüz göstermeleri dolayisile kuvvayi milliye kumandanlarindan Refet paşa Istanbula gelmiş ve 90% kuvvayi milliyeye taraftar olan istanbul halkinin coşkun tezahüratile karşilanmişti. Refet paşa Istanbulda söyledigi nutuklarada kuvvayi milliye kuvvetlerinin Istanbula gireceklerini bagira bagira söyliyor. Istanbulu işgalleri altinda bulunduran büyük devletlere karşi haşin davraniyordu. Dahiliye veziri meşhur gazeteci Ali Kemalin istanbuldan kaçirtilarak izmitte linc edilmesinden gözleri korkan kuvvayi milliye muhaliflerine yapacaklarini bilmez bir halde şaşirmiş vaziyette idiler. Içtihat mecellesi evinde Kürt teşkilati içtimaiye cemiyetinin yaptigi son içtimada Izmirin Istanbulda çalişmalarina imkan kalmadigi kanaatile merkez azalarinin Istanbulu terk etmeleri kararlaştirildigi halde azadan bazilari şahsi zaruretler yüzünden istanbulda kalmakta mecburiyet görmekte idiler. Kürt millet firkasinde teşkilati içtimaiye cemiyetile beraber yürüyordu. Kürdistan teali cemiyeti ise faaliyetini temamen durdurmuştu.

Ingiliz hükumeti kuvayi milliye hareketine muhalefet göstermiş olanlari isterlerse türkiye haricine götürmekte oldugundan istifade eden Kürt millet firkasi mümesillerinden arkadaşlardan Iskender, babasi ve dayisi ile beraber kendini türkiye haricina atmişti bir müddet amelelik yaparak karinlarini doyurabilmek perişaniyetini çekmişti bununla beraber LIGUE KURD-namile

belçikada toplanan tazyik altindaki milletler konferansina — LES NATION OPRIM-Notalar vererek Kürtlere yapilan mezalimden bahisle, Kürt istiklali ve hukuku milliyenin teminini dava ediyordu.

1925 senesi şeyh Said kiyamindan sonra Iskender bey arkadaşimiz Doktor Memet şükrü sekban ve diger milliyetçi arkadaşlarla (evvelce tanidigi Ihsan Nuri ve Cihad arkadaşlari mülazim vanli Rasim, hertuşlu mülazim Hurşid ve cenubi Kürdüstanin milletperver bazi şahsiyetlerile) görüştü. Kürt milletinin umumi halini incelemek milli meslahatlarini lüzumunu her kes kabul ettigi halde, böyle bir fikrin o günlerde kuvveden fiile çikmasina imkan görmemekte idiler. Iskender, şeyh Said efendinin oglu şeyh Ali Riza efendi ilede muhabere ederek kongrenin yapilmasina taraftar oldugunu ögrenmişti. Pariste bulunan şerif paşa ilede mektuplaşarak avrupada Kürtler lehine siyasi faaliyette bulunmasi teklif etmişti.

Her Kes kongrenin toplanmasini istemekte idiler. Berazi aşiret reisi Mustafa şahin bey, şeyh Said isyani esnasinda bir beyanname neşrederek Kürt milli haklarinin istihsalina derin alakasini göstermişti. Iskender, Kürt mütenefizan reislerinden kongreye iştirak edecekleri vadini aldiktan sonra artik kongrenin toplanacagi yerle bu toplantiyi mümkün kilacak vesaiti temin ciheti kaliyordu. Iskender ayni zamanda Ermenilerlede temaste bulunmakta idi. Paris sulh konferansinda Kürt mürahassi şerif paşa ile ermeni mürahassi Nobar paşanin kararlaştirdiklari esas üzerinde müzakereye başlandi. Her iki milleti hakimiyeti altinda ezen Türk hükumeti bunlarin hususi vaziyetlerini istismar ederek hürriyet ve istiklal mücadelelerinde iş birligi yapmalarina mani oldugunda hem fikir idiler. Iki millet arasinda hasil olan anlaşamamazlik sebebile uzun zamandan beri ermenilerin Kürtler aleyhine yaptiklari propagandalarin durdurulmasi zaruretini ermeni mürahasi kabul etti. Ermeniler malik olduklari neşriyat vasitalari ile her hanki memlekette olursa olsun Kürt davasini müdafaa edeceklerini avrupada amerikada yaptiklari aleyhdar propagandalarin aksine olarak kürtler lehine propagandada bulunmayi teahüt ediyorlardi. Sonra ermeniler muhtelif memleketlerde bu-

Taib Ali

Abdurrehman aga A. Yunus. Sasune lideri.

lunan kürtlerin birbirile ittisaline Kürt teşkilati ikmal edilinceye kadar vasita olacaklardi. Kürdüstanin büyük bir kismini içine alan muhayet büyük Ermeni davasindan vaz geçeceklerdi.

1927 Senesi teşrini evvel ayinda toplanan kongrede Doktor şükrü Mehmet beyin riyaset etti Kongre çalişmalarina devam ederek — HOYBUN — namile siyasi bir cemiyet tesisine cemiyetin nizamnamesile siyasi armancini gösteren bir kürt — Peymani millisi — tanzimine karar verdi.

● ●

Hoybun 1925 Kiyamindan beri Çabakçur Farkin, Sasun, agri daglarindaki Türklerle mücadele etmekte olan kuvvetli Kürt çetelerinin daginik halde olmalarini teknik cihetinden bir program etrafinda topliyarak bu canli Kürt kuvvetlerini milli gayenin istihsali yolunda daha faideli bir hale getirmege çalişiyordu.

Kahraman Ihsan Nuri ve arkadaşlari Rasim, Hurşidle beraber iraktan kaçarak agrida bulunan mücahitlere iltihak etmek istemeleri şüphesizki büyük bir kahramanlik eseridir. Hüviyetlerini gizliyerek iran hükumeti arazisinden geçerken Iran hükumeti tarafindan mevcudiyetleri his edildiginden derdestlerine Koyulan müfreze ile yaptiklari müsademede, Rasim şehid düşmüştü. Bunun üzerine Hurşid iraka dônmuş Ihsan azminden geri Kalmiyarak tek başina bin bir müşkülat ve tehlikelere ehemmiyet vermeyüp yoluna devamla agriye gelmişti. Çok iyi idaresi sayesinde az bir zaman zarfinda agride bulunanlar arasinda ônemli bir mevkie sahip olan IHSAN yüksek kabiliyeti ve dirayeti hesebile mücahidin arasinda yapmaga muvaffak oldugu tanzimatla agri daginda şuurlu bir varlik vucuda getirmişti. Ihsanin Agrida bulundugunu haber alan hoybun merkezi derhal kendisini Agri askari murahassi ve milli hareketin umumi Kumandani olanak tayin etti.

Ihsan Kürt milli kuvvetlerinin nazimi ve agri teşkilatinin reisi siffetile umumi merkezle irtibatini muhafaza ederek aldigi talimara tevfikan çalişmalarina devam ediyordu.

Ihsan Nuri yaliniz askeri tanzimi degil Ibrahim Heski paşanin riyaseti altinda agrida medeni bir hükumet esasni bile kurdu

Iskender beg, Hêvî muessislerinden.

Her türlü vesaitten marhum o dag başinda — AGRI — adinda neşrettigi gazetede kürt milli davasindan bahis, yazilar yazilmakta idi. Ihsan icbari ikamete tabi olarak şimdiye kadar Tahrandan bulunmaktadir, bu ikameti esnasindada boş durmiyarak milletinin temiz aslini ve geçirdigi şekl tarihi devirleri bildiren — Nejadi Kürd isimli bir kiymetli Tarih kitabide neşretmiştir.

Agri gazetesinin bir nushasinda — HéLBE AGRI — marşi neşredilmişti bu marşi aynen dercediyorum.

— AGRI —

Agri Agri tu agir bu
Nav dunyayé ser bilind bu
li Kürdistan tu çira bu
Hélbe agri Hélbe agri
Ronayi direşand her deran
Agir di rijand ser seran
erd dihejand car caran
Hélbe agri Hélbe agri
Ji hirsate lav revi bu
Her keviré te çun agir bu
Wé çagé te dizani bu
Turan neyaré ari bu
Hélbe Agri Hélbe Agri
Bé şek disa hirsa te hat
Ew agiran bune kelat
Kom bun édi ser te civat
Hélbe agri Hélbe agri
şerq u Gerb basik girtiye
Ser singa xue lav girtiye
kürmancara sitar buye
Hélbe agri Hélbe agri
Nevalén te tiji xun bun
Xilxil tiji cendekbun
Raste beré agir tu bu
Iro agir lawé te bu
Hélbe agri Hélbe agri

Bozan şahin beg, Hoybun müessislerinden.

Roja azadi ser te hilat
Ronika te da besra reşat
nav milleta azadi çand
Hélbe agri Hélbe agri
Ser şinga te si girtiye
Ala Kürd pél didiye
Kürdanre tu Kabe buye
Hélbe agri Hélbe agri
Hélbe agri Hélbe agri
Ji sawa te tirk digiri
te dit çawa rom revi
Hélbe Agri Hélbe Agri

Ihsan Nuri ve dolayisile Hoybun Agride kurdugu milli ve medeni teşkilatla kürtlerinde her medeni millet gibi hürriyet ve istiklal mücadelesinde kabiliyetini ispat etmiştir. Hoybunun milli mücadeledeki mesaisi kürtlerin hakli davasini medeni dünyaya tanitmaga ziyadesile hizmet ettigine şüphe yoktur. Kahraman Ihsan Nurinin himmetile kurulan medeni ve askeri teşkilatin agri dagindaki maglubiyeti hakikatte bir zaferdir. Kürtlere hak tanimayan bazi devletlerin aleyhdarligi ve Türklere Yardimi olmasa idi agrideki bu Kürt siyasi teşkilatin devamini Türkler men, e muktedr olmayacamlardi.

Ihsan Nuri agridan çekildigi zamah Türk gazeteleri — Mustakil Kürdistan — buruda medfundur. Diye Kürd bayraginin üzerine kondugu bir mezarla keyifleniyorlardi. Kürd davasi ile enteresan kimseler ve teşkilatlar, Hoybun Kürt istiklalinin bir Remzi olarak tanidigi gibi yaptigi siyasi neşriyatilede Kürd davasinin kazanilmasi yolunda çok büyük hizmetlerde bulundugunu itiraf etmektedirler.

Yukarida izah ettigimiz esaslar üzerinde ermenilerle hoybun ittifakinda bir zaruret vardi. Milli bir nidalda dahili ve harici alemde propaganda yapilmasnin lüzumu karşisinda kürt milletinin elinde kendisini medeni aleme tanitacak en küçük bir neşriyat vasitasi yoktu. Muhtelif Kürt mintikalari arasinda rabita tesis

Ceneral Ihsan Nuri, Agri dag Kiyami l:deri.

edecek imkana malik olmiyan hoybuna yardim edecek, dostluk güsterecek ne bir heyet ve nede bir Hükumet vardi. Bütün bu mülahazalara binaen ermenilesle dostluk kurmada bir faide gôrülmüştü ermenilerin Kürtler aleyhine yaptiklari propagandalarin ônü alinarak lehte propaganda yaptirilmasida bir işti. Bu anlaşmanin — Defi zarar ve celbi menfaat-noktasindan ehemiyetinin takdir edilmesi lazimdir.

Kürtlerle Ermeniler arasinda Ihtilaf mevzuu olabilecek Kürdistan ve Ermenistan hudutlarinin halli meselesi istikbalde teşekkül edecek kürt ve ermeni hükumetlerine birakilmasi tarafeynce kabul edilmişti. Sonra ermeniler Kürt teşkilatinin ikmali için yapacaklari muavenet hisabide yine ileride iki milletin hükumetleri tarafindan gôrülecekti. Hakikatan bidayette Ermenilerin vesaitinden çok istifade edildi. Muhtelif memleketlerdeki Kürt mintikalari ile yapilan ittisalatin büyük bir kismini onlar temin ettiler. Agri dagi mücahtlerile Hoybun merkezinin irtibati onlar temin ettiler. Agri dagi mücahitlerile Hoybun merkezinin irtibati onlar vasitasile yapildi. Avrupada amerikada lehte yapilan ermeni neşriyati Kürtler aleyhindeki fena fikirleri teshihe çok yaradi. Ermeniler bu neşriyatlari ile hakkimizda vakile yaptiklari aleyhtar propagandalri nakzetmiş oluyorlardi. Türk hükumetinin şiddetli aleyhtarligina ve bazi düşük ahlakli kimselerin fesadina ragmen hoybun kuvvetli olarak yolunda yürüyordu. Andoluda menfada bulundugumuz zaman Kürdistanda gittikçe şiddeti artan milli faaliyetlerin kuvvetlendigini ve agri daginda Ihsan Nuri ve Ibrahim Hesso telli ile arkadaşlarinin durmadan yaptiklari milli cidale dair türk gazetelerinin farkinda olmadiklari yazilarla hoybun cemiyetinin teşekkülüne ve kürt milli hareketine dair ifşa ettikleri haberlerden Kürdistandaki ehvali ôgrenerek büyük bir sevinç duymakta idik.

Gôrünmez milli metin baglarla yekdigerine baglanmakta olan anadolunun muhtelif memleketlerinde Kürdistan menfileri menfalarindan kaçarak Kürdistanda yapilmakta olan kurtuluş mücadelesine iştirak için birbirimizi teşvik ve cüretlendrmekte idik, bazi arkadaşlar fiilen harekete geçerek menfi bulunduklari mahallerinden kaçarak Kürdistana girmişlerdi. Bunlardan liceli Ga-

lip aga kürdistan menfilerinin menfaalarindan kaçarak kürdistanda yapilmakta olan kurtuluş mücadelesine Iştirak için içten içe kaynaştiklarini yüzeliliklerden halepte bulunan dogru yol gazetesi sahibi celal kadriye anlattigimda benimde ismimden bahsetmş olmasi haberini Celal kadri Türk konsoloshanesine yetiştirmiş oldugundan anadoludaki menfilere hükumetin mürakebesi daha ziyade bir ihtimamla artmişti. Bundan dolayi izmir polis dairesi tarafindan fotografim çogaltlarak anadolu vilayetlerine dagitildigi gibi beni siki bir mürakebeye tabi tuttulardi. Filhakika ben ve bir kisim arkadaşlar blhassa bu arkadaşlar arasinda merkezi Kürdistanda çok büyük bir nufuz sahibi ve haddi zatinda şahsen çok alicenab temiz ahlakli «M» isimli arkadaşta dahil oldugu halde izmirden kaçarak kürdistana gitmek tedbirini hazirlamakta idik. Aslen Diyarbekirli olan ve izmirde yerleşmiş kayikçi şevketin istanbotu bizi bir gece Rodos adasina çikaracakti. Müşkülü rodosa geçebilmek idi. Oradan suriyeye ve Kürdistana gitmek kolay bir işti. Kürdistandan mütemadiyen bizlere kadar yetişen muhtelit daglardaki milli hareketlerin ümit ve emel verici haberleri göksümüzü istikbala ait hayirli ve nurlu duygularla dolduruyordu. Türk hükumeti senelerden beri kuvvet istimalile söndüremedigi bu milli hareketler ber mutad aldatmak yolu ile halle tevessül etmişti. Bir çok vadlerle savaşçilari aldatmak istiyor, af edileceklerini söyliyerek kendilerini hükumete taata davet ediyordu. Bu maksatla agri kahramani Ihsan Nuri ve arkadaşlarinin 1928 senesi eylül ayinda Beyazit vilayet merkezine otuz kilometre bir mesafede bulunan şeyhli köprüsünde hükumet mümesillerile yaptiklar toplantida Kürtlerin bir kisminin emlaki müsadere edilerek anadoluda süründürülmekte olduklari devam ederken yapilacak affin ciddiyetine nasil ininabileceklerini itiraz şeklinde söyliyerek bu menfilerin memleketlerine iade edilmelerini ve emlaklarinin tekrar kendilerine verilmesini anlaşmaya esas şart olarak koyduklarindan Baş vekil Ismet paşa millet meclisinde söyledigi bir nutukta vilayeti şarkiyedeki harekati durdurabilmek için bir affin icrasi zaruri oldugunu hiç beklenmiyen bir zamanda meclise bir af kanunu yapilmasini kabul ettirmiş, tebidimizle emlakimizin müsaderesi hakkinda yapilan kanunun mürekkebi henüz kurumadan yeniden tanzim edilen bir kanunla menfilerin yerlerine iadesi ve isyanla alakadar bilumum mahpuslarin tahliyesi yapildi.

Her zaman Kürtleri yalanlarla birer surette aldatan Türk hükumeti bu sefer Ihsan Nuri ve arkadaşlari tarafindan aldatilmiş oldu. Menfiler yerlerine dôndüler, mahpuslarda birakildiklari halde isyan agri daginda daha kuvvetli olarak davam ediyordu. Ekrem mahpus bulundugu Kastamonu hapishanesinden birakilmiş fakat idareten kastamonuda alikonmuştu. Hem Ekremi ziyaret etmek ve hemde menfiler mahallerine avdetten sonra haklarinda yapilacak muamelelerin iyice anlaşilmasina intizaren bir kaç ay istanbulda kalmagi münasip gôrmüştüm. Diyarbekire avdetimde agri isyani deha ziyade ehemmiyet almişti o havalide cereyan eden vekaiyeye dair agizdan agiza mübalagali bir şekilde dolaşan haberlerden memnuniyetini saklamayan halk adeta agrida vucut bulan milli varligi Kürdistanin halasina bir mesnet olarak gôrüyordu.

Agrida bulunan mücahitlerle irtibat temin etmek için menfa arkadaşlarimdan milli mesailde bereaberce çalişmaga menfada iken sôzleşmiş oldugumuz fedekar arkadaşlardan egilli «Z» beyi agriya kadar gôndermek istedik mumaileyh yol ugraginda ve civar yerlerde bulunan arkadaşlarlada sôz birligi yapacakti. Talori dagindan geçerken hayvandan düşerek ayagi kirildigindan ühdasine aldigi milli vazifeyi yerine getirmege muvuffak olmadi. Diger taraftan Hoybun cemiyeti merkezilede ittisal ederek milli. mesaide el birligi yapmagi zaruri gôrdügümüzden arkadaşlardan Cercis zade «M» efendiyi merkeze gônderdik. Hoybun merkezi ile temas ederek cemiyetin nizamnamesi ile peymani milli metnini ve lazim gelen talimati alark Diyarbekire bize getirdi. Kürdistanin her tarafina dagilmiş nufuz sahibi menfa arkadaşlarimi hoybun nizamina bagliyarak çok ehemmiyetli bir merkezi milli olan agryi kuvvetlendirmek suretile kurtuluş mücadelesini muvafakiyete erdirecek ciddi bir tanzime ve fedekarane çalişmaga zaruret vardi. Bu mesainin ise eeçok dar olan «AMED» Diyarbekir Vilayet merkezinde gizli tutulmasina imkan yoktu. Bilhassa bu işte çalişacak olan arkadaşlarin bir çogu hükumetin kontrolu altinda oldugundan yapilacak faaliyetten çabucak haber alinacagi çüphesizdi. O günlerde istanbuldan Diyarbekire gelmiş olan Ekremle sôz birligi yaparak Türkiye haricine çikip bu teşkilati oradan tanzim çalişmagi daha muvafik gôrdügümüzden babadan, dededen

malik oldugumuz olduwça mühim bir mülkü terkedip Türkiye haricina çikarak Hoybun cemiyetine iltihak ettek. Gizli olarak çaliştigimiz AMED şehrine bir müddet sonra Kürt bayraginin şerefli gölgesi altinda dönecegimiz emel ve kanaati göksümüzü şerefle kabartiyordu. Bir kisim dagli arkadaşlarin menaeti tabiiyesi müdafaaya elverişli bulunan daglarina gidp orada aleni bir surette çalişilmasi teklifini teşkilatli bir disipline baglamadan evvel kabul etmeyi maslahata uygun görmedigimizden hudut haricine çikmagi tercih ettik. Ammedten çiktigimiz 1929 senesi Mart ayindan bu güne kadar aradan kirk sene geçtigi halde ümid ve kanaatimizdan bir zerre kayip etmiş degiliz. Miletlerin hayatinda sayili bir kaç senenin ne kiymeti olabilir. Dünya siyasetinin şimdilik emperyalist devletlerin menfaati icabi, aleyhimizde olmasi tahakkuk edecegine emin oldugumuz Kürdistan istiklali emelinin yerine gelmesini geriye birakti sede Kurtuluş yolu üzernde milletimizin saglam adimlarla yürümekte olmasi kalplere sevinçle dolu iman vermektedir.

Hoybun cemiyeti mümesillerile ittisal etmiştik. Arkadaşlar bizi muhabbetle karşiliyarak sicak br kabul gösterdiler, bizim Hoybun cemiyetine iltihakimiz cemiyetin faaliyetine daha ziyade bir hiz vermişti.

Hoybun cemiyeti merkezi heyet azalari ve mintikalar mesullerinin iştirakile yapilan bir toplantida beni ve Ekremi merkez azaliklarina intihap etteler. Cemiyet merkezinin (H.) ye naklina ve cemiyetin hariçle yapacagi ittisal ve münasebetlern, yalnız merkezin emir ve Kararile icrasi tekrar kararlaştrildi. H. den Kürdistan dahilinde bulunan arkadaşlarla sühulele ittisalda bulunabiliniyordu.

Gün geçtikçe ehemmiyeti artan Agridaki milli faaliyet Türkleri fena halde kuşkulandirmakta idi. Kahraman Ihsan Nuri paşa agriyi mustakil Kürdistanin bir vilayeti şeklinde idare ederek idari ve askeri bir teşkilat vucuda getirmişti. Hoybun cemiyeti paşalik rütbesile celali aşiret reisi Ibrahim hesiki paşayi Agri vilayeti valiligine tayin ederek vileyitin diger memuriyetlerinede aşagida isimleri gösterilen kimseler teyin edilmişlerdi.

Ceneral Ihsan Nuri, ve mühterum ailese Agri daginda.

Vilayet jandarma Komutanligina : Temir Aga
Korhan kazasi Kaymakamligina : Molla Hüseyin efendi
Boti nahiyesi Müdüriyetine : Ibrahim Aga
Ortili Nahiyesi Müdüriyetine : Hasan efendi
Kori Nahiyesi Müdüriyetin : Musa Berkili Aga
Koahan kazasi kaymakamligina : Omerin Aga

Bu hamiyetli zevat Kürdistan bayraginin şerefli gôlgesi altinda milletin zülüm ve esaretten kurtuluşuna hizmet etmekte idiler.

Agrida muntazam bir teşkilat ve askeri kuvvetin hazirlanmakta oldugunu gôren türk hükumeti bunun daha ziyade tehlikeli bir şekle girmeden ortadan kaldirmaga teşebbüs ederek Salih paşanin Kumandasinda tertip ettigi kirk bin piyade, on batariye top, beş yüz elli mitralyôz, ve elli harp tayyaresinden mürekkep bir askeri kuvvetle agri dagindaki Kürt milli kuvvetlerine 11 haziran 1930 tarihinde taaruza geçti. Kürt kuvvetleri Kumandani Ihsan Nuri paşa tarafindan verilen emir üzerine agri civarindaki Kürt kuvvetleri agryi müdafaaye ve agrinin garb ve cenubi garbisinde bulunan Kürt milli kuvvetleride Türk ordusunun arkasinda Deyadin, Tendürük, batnos, ala Dag, sipan, zilan mintikalarindaki Türk askeri topluluklarina hucuma başladilar. Bu hücum hareketi Türk ordusunun agriya saldirişini durdurarak ileriye gitmesine mani olmuştu. Yirmi hazirana kadar yapilan muharebelerde Türk ordusu bir muvafakiyet temin edemediginden başka, fazla miktarda telefat vermişti. Ganimet olarak otuz mitralyôz altmiş deve yükü cephane beş yuz tüffelelli çadir Kürtlerin eline geçmişti. Agri civarindaki Kürt kişla ve karakollari yakilarik müdafileri kismen esir ve kismen katledildi. 11 haziran-dan 20 hazirana kadar. Yapilan bu çarpişmalarda beş türk tayarreside düşürülmüştü. Yirmi hazirandan yirmi yedi temmuza kadar yapilan harbin en şiddetlisi zilen deresi civarinda yapildi. Bu harplardan bahisle Londrada neşredilen taymis gazetesinin 24 Temmuz 1930 tarihli nushasinda agriya taarruz eden Türk kuvvetlerinin miktarini türk gazetelerinde teyid ettigi gibi altmiş bin kişi olarak gôsteriyordu. Türkler bu muharabalarde bir muvafakiyet elde edemedikleri gibi sekiz yüz maktul ve iki bin yarali ve yedi yüz esir verdiler. Bir çok levazim harp ganaimi olarak Kürt-

lerin eline düştü.

Türk askeri zabitani muharip kürt kuvvetlerine karşi muvafakiyetsizliklerinin hincini ovadaki Kürt Kôylerini tahrip ve muti Kürt ahaliyi ihtiyar ve çoluk çocuklari katletmekle almakta idiler. Türk ordusu bu hareket esnasinda agri civarinda yüz otuz, ve zilan civarinda iki yüz kôy yakmişlar vü on binden ziyade masum ahaliyi katlatmişlerdi. Türk ordusunun bu vahşi icraatina mukabele olarak agri kürt kuvvetleri Borsudan başliyarak Beyazide kadar uzanan hat üzerinde türklere şiddetli bir taarruz yapa rak büyük zayiat verdirmiş bütün levazimatile iki adet agir top yirmi dôrt adet dikers, ve otuz adat hoçkis, mitralyôzü alti yüz adet tüfek, pek çok miktarda bomba ve cephane, telefon makinalari ve sair levazimi harbiye, zabtetmişler sekiz Türk tayyaresinide mitralyôz ve tüfek kurşunlari ile düşürmüşlerdi.

20 aguztos 1930 tarihine kadar harp cephesinin muhtelif mahallerinde yapilan çarpişmalar Kürtlere müsait bir şekilde devam etmiş igdir Kasabasi Kürt muharipleri tarafindan zaptedilerek külliyetli miktarda mühimat ve cephane ele geçirmişlerdi. Ararat ovasini, Beyazid ve Eleşgirt ova sindan ayiran daglarin iki mühim geçidi olan «ZOR, DRGONI» bogazlari Kürt Kuvvetleri tarafindan işgal edilmişti.

Agri Hoybun teşkilatina bagli olan Hesenanli Seyidan kabilesi reisi Seyidhan ve Berazan kabilesi reisi Ali can agalarin idare ettigi kuvvetli çeteler türk ordusunun gerisinde Muş, Malazgirt mintikalarinda faaliyite geçerek agriya taarruz eden askerin taarruzunu başarilmamasina gayret ediyorlardi.

üç aydan beri büyük bir askeri kuvvetle yapilan hücumlara ragmen Türk ordusu Agrinin hiç bir mintikasini ele geçirmemiş dag mintikasina nufuz edememişti, büyük küçük agri daglari «ARARAT» ve buradan toprakkaleye kadar Kdrduk, tendürük, ala dag, miliç gedik, erciş, z'lan, abaga, bargiri ve diyadin hala kürtlerin elinde bulunmakta idi. Türk askerlerinin maneviyati fena halde bozulmuştu. Kürt kuvvetlerini Ihsan Nuri, Ibrahim heski paşlar idare etmekte idiler. Başlica mühim kumandanlar Demir paşa, Emin paşa ogullari, Heyderanli Mamo ve Nadir bey-

ler, Hesenanli Ferzende bey ve halit bey, seyid Resul ve Hüseyin agalardi. Aylarca devam eden muharebelerde Türk Askeri önemli bir muvufakiyet elde edemediginden Tashihi hudut ismi altinda van vilayetinin bir kisim arazisini iranilere terketmek suretile verdigi avantajlarla yardimlarini temin etmiş oldugundenagri kahramanlarinin her tarafla alakalari kesilmişti. Haftalarca açliga katlanan mücahitlerin bu şerait dahilinde harba devamlari imkansiz bir hale gelmişti. Aç, sefil, perişan kalan aile ve çocuklarini muhakkak olan açlik ôlümünden kurtarmak için maalesef agriyi terke mecbur olarak Iran hükumeti arazisine iltica ettiler. Kürtlerin büyük bir şecaatla müdafaasi karşsinda acz içinde kalan Türk ordusu komşu devletlerin yardimi olmasaydi yüz bin kişilik bir kuvvet daha getirmiş olsalardi Türkler yine agriya giremiyeceklerdi.

Ihsan Nuri paşa hoybun merkezine gönderdigi agriya yapilan Türk ordusunun taarruzunu bildiren raporunda gösterdigi arzu ve zarurete binaen heyeti merkeziye agrinin yükünü hafifletmek maksadile cenubten 3 — 4 agustos 1930 pazartesi gecesi Türk kuvvetlerile harbetmege 112 rakam 10 Temmuz 1930 Tarihinde sureti aşagiya dercedilen karari verdi.

HAREKATI IHTILALIYEYE MUBADERET

Karari

11 haziran 1930 tarihinde hoybunun agri mintikasina Türk kitaati tarafindan taarruz edildigi askeri komiseri Ihsan Nuri paşanin olbabdaki raporundan ve taarruzu mezkurun mühim istihzarati askeriye ile icra ve hedefin Agri mintikasi ve havalisindeki kürtleri imha oldugu Türkçe gazetelerin neşriyatindanda anlaşilmakla keyfiyetin tahkik ve tetkikine ibtidar olundu. Muhtelif gazetelerle dahilden alinan raporlar ve haberler dahile gönderilen kasitlarin getirdikleri malumattan anlaşilmiştir.

1 — Agriye vuku bulan taarruzun hedefi agriyi imha Van, Bitlis, erzurum havalisindeki Kürtleri katliam etmektir. netekim

Agrı dagında Kürt Askerleri

türkçe gazeteler ordu güzergahindeki kôyleri şimdiden yaktigini ve ahalisini katliam ettigini itiraf etmektedirler. şarkta bu hareket muvafakiyetle yapildiktan sonra garbe ve cenubi garbe teveccühle buradaki Kürtler hakkindada ayni vecihle hareket edilerek Türkiye dahilinde bir daha Kürt meselesini ihdas edebilecek hiç bir unsuru faal birakmamak arzusundadirlar. Vakia hoybunca mütesevvir olan umumi bir ihtilalin Icrasina lazim gelen vesait henüz tedarik edilmemiş oldugu gibi memleket dahilinde yapilmasi derecei vücupta olan teşkilat da henüz tamamile vucuda gelmiş olmamakla beraber ancak yukarida dendigi gibi türkler agriya vaki taaruzlarinda muvaffak olduklari takdirde Kürt milli şuurunun canli bir ifadisi olan agriyi dagitarak Kürdistanda yapacaklari tahribat ve katli amlarin vuku, una meydan birakmamak mülahazasi ile Merkezi umumi ister istemez emrivakii kabul, Türklerin hedef ve gayelerine vusullarina mani olarak Kürtleri katli amdan kurtarmak emeline binaen cenulten şimali Kürdüstana bir taarruz hareketi yapilmasina Karar vererek saha ve hedefleri savaş hareketi planinda gôsterilen fermandarliklari ihdas ve hareketi ihtilaliyeye allahin yardimi ile 3 — 4 agustos 1930 pazarertesi gecesi iptidara karar vermiştir. 10 — temmuz 1930.

Bu karara bnaen cenubteki hoybun teşkilati alti fermandarliga taksim edilerek Irak hududundan cerablusa kadar uzayan hududtan şimale dogru bir taarruz hareketi yapilacakti. Ben mardin vilayetinden Derik kaza merkezine Kadar olan caphede, Ekrem Cemil paşanin fermandarliginda türkiyeye geçen kuvvetle beraberdim. Harekete başlanacagi 3 — 4 agustos gecesinden evvel bu cephenin şimalinde bulunan hoybuncu arkadaşlarla muhabere suretile ve ya bizzat gôrüşülerek mezkur kararin tanfizi Için alinmasi lazim gelen tertibatin şekli kararaştirilmişti. Bu arkadaşardan bilahara Türkler tarafindan i'dam edilen gurslu Mahmud Ali şér aga gizli olarak geldapi hareket hakkinda lazim gelen şekli istişareden sonra tesbit edilen talimati alarak avdet etti. Meşkinanli Sado hemi Gaso agayada mutemedi vasitasile tebligat yapilarak kararin tetebiki hususunda anlaşma yapildi. Derik eşrafindan Haci Osmani reşşo aganin oglu kiymetli münevver bir vatan sever olan ilyas efendide yapilan muhabereye binaen derhal gelerek hareketin tertibine iştirak etti. Bu arkadaşlarin

muvafakati ile ve kuvvetlerine dayanilarak tanzim edilen hareket plani maalesef tetbik edilemedi. Hareketin icrasi kararlaştirilan 3 — 4 agustos gecesi mardine alti kilometre yakin bir mahal olan «DIYRé BéNDERA» da içtima mahalline gittigimizde birisi Mahmudi Ali şér digeri Sado hemo gaso tarafndan gönderilen yaliniz iki haberci bulduk. Bizim Mardini muhasara etmemizi ve kendi kuvvetlerininde arkadan yetişecegini bildiriyorlardi. Halbuki müştereken tertip ettigimiz hareket planinda biz Diyaré bénderaya yetişmeden evvel kendileri Mardini muhasara edecekler şehrin hariçle alakasini telgraf ve telefon tellerini keserek kati, edeceklerdi. Bizim muvasalatimizla şehre taarruza geçilecekti. Bu vaziyet karşisinda mecburen Mardine hucumdan vaz geçilerek beraberimizde bulunan adedi cidden mahdut kuvvetimizle mazidagina geçtik. Mahmut Ali şerin akrubalari yapilan hareketten haberleri olmadigini ve muvafakatlari alinmadigini sôylyerek kiyam hareketine iştirak etmek istemediler. Sado Hemo Gaso bir kisim kuvvetle gelip bize iltihak etti isede, Hurslularin harekete iştirak etmemesi kendisinide sogutmuştu. Memafih bir hareketin yapilmasina mütemayildi. Ortada Ilyas efendi cemaati tarafdarlari kaliyorduki. Bunlarda digerlerinin vaziyetlerini gôrerek hararetli bir arzu gôstermemekte idiler. Belki bir hareket yapmaga imkan olur ümidi ile bir kaç gün daglarda dolaştiktan sonra nihayet merkeze dônmege mecbur kaldik. Diger fermandarlar Haco aga, Celadat bey Bedirhan ve arkadaşlari ile baraber hareket istikameti olan HEVéRKA daglarina geçmişlerdi. Haco aga hasimlarinin muhalefetine ugradigindan onlarda bir şey yapmaga muvaffak olamiyarak dôndülerdi. Dôrdüncü mintika fermandari milli aşiret reisi Mahmut bey Ibrahim paşa ikinci mintka reisi Bozan bey alinan karara ve verilen vade ragmen yerlerinden kimildamadilar. Yaliniz Bozan bey gônderdigi bir müfrezee ile suruç kazasina yakin bir karakola baskin yapmişti. Bu harekati müteakip mandater hükumet cemiyetinin taninmiş şahsiyetlerini dahile nefi etti. Hoybun cemiyeti Kürdistanda yapilmakta olan ihtilal hareketlerinin sebeplerini izah ve kürt haklarini müdafaa eden bir arapça «El keziye Kürdiye » Digeri Fransizca « LA QUESTION KURD » ve ayni maalda birde ingilizce üç kitap neşrederek cihan efkarini Kürt davasi hakkinda tenvire çalişti.

● ●

Mustafa Kemal paşa hükumeti 1928 senesinde yaptigi af kanunu ile Kürtleri yatiştirmadigini anlayinca Agri askeri harekatindan sonra 1932 senesi mayisinda gayri türk topluluklarin temsil ve dagitilmasi hususunda bir Kanun neşretti. Bu kanun layihasinda sarahatan Kürt kelimesi talafüz edilmemekle beraber Türkiyede kesafet itibarile Kürtten başka bir diger unsur bulunmamasi yapilan kanunun kürtleri ortadan kaldirmak kasdile yapildigina şüphe edilemez. Bu kanun layihasina gôre Türkiye dahilinde nufus kesafetinin tesbit ve tanzim edilecek bir program dahilinde tevzii selahiyeti dahiliye vekaletine birakilarak iskan noktasindan Türkiye dôrt mntikaya ayrilmişti.

1 numarali mintika Türk harsina mensup nufusun teksifi matlup yerler.

2 numarali mintika Türk harsina temsili matlup nufusun nakil ve iskanina tahsis edilen yerler.

3 numarali mintika Türk harsina mensup muhacirlerin hükumetten muavenet istemeksizin serbestçe yerleşecegi yerler.

4 numarali mintika sihhi, maddi, harsi, siyasi, askeri, inzibati sebeplerile boşaltilmasi meşrut alelitlak iskan ve ikametin memnu oldugu mintikalar.

Bu kanun dolayisile Hoybun cemiyeti 16 haziran 1932 tarihinde Kürt milletine tevzi ettigi aşagidaki beyanla milleti mukavemete ve mukateleye teşci etmişti.

Aziz vatandaşlar.

Işte bu gün Kürt alemini felakete gôtüren büyük tehlike gelip çatti. Oteden beri Kürdü imha etmeyi emel edinen Türk hükumeti hiç bir gün bu Kadar sarih olarak maksadini meydana koymamişti.

Büyük millet meclisi nami verilen dalkavuk gurubunun yapmiş oldugu kanunu şimdi sizde her halde gôrmüş, okumuşsunuz-

dur. Maahaza can alacak noktalarini Istanbulda çikan milliyet gazetesinin 5 Mayis 1932 tarih 2237 numarali nushasindan alarak aynen yaziyoruz. «Ana dili Türkçe olmayanlardan mürekkep olmak üzere yeniden kôy mahalle, sanat ve hizmet zümresi veya iş sinif teşkili veya bu kabil kimselerin bir mahalleyi bir sanat zümresini ve ya bir iş şubesini kendi mensuplarina mahsus ve münhasir vaziyete getirmesi yasak olacaktir.» Ana dili türkçe olmayan ve Türk milletine mensup olmayanlarin dagitilmasi milyonlarca kürdü dôrt bin seneden beri ecdadinin yaşadigi ve elan kendisininde yaşamakta oldugu, ana baba yurdundan alip lisanini bilmedigi anadolunun insanlari içine bütün çoluk çocu gu ile aç ve sefil atmak bunlari mahvetmek degilmidir. Bundan başka ilk sevkiyatta sizi ôldürmediklerine pişman olan Türk hükumeti bu sefer ermeni kafilelerine yaptiklari gibi her hanki izbe bir derede sizi biçaktan geçirmyecekleri ne malum? Türk hükumetinin canavar ve hunharligindan her şey beklenebilir.

Aziz milletaş.

Sen de kürdün kiymetli bir uzvusun tarih nazarinda, ahfat nazarinda şeriat muvacehesinde günahin büyüktür. şimdiye kadar zuhur eden müteaddit fursatlardan rahatimizi bozmamak düşüncesile istifade edemedik. Bundan dolayi aldandigimizi çok feci bir şekilde şimdi gôrmekteyiz. Hain Türk hükumeti mecnunane saldiriyor. Bir tek Kürt birakmayacagini ilan ediyor. Bu vaziyet karşissinda yapacagin iş kendi milletin efradi ile olan her türlü münafereti, husumeti terk ederek silaha sarilmak olmalidir. Türk hükumetinin katil icraatina ancak ve ancak bu şekil ile mukabele edile bilinir.

Mukaddes Kürdistanimizi bu suretle zalimlerin elinden kurtarabiliriz. Bir defa düşününüz ilk menfaya gidenler fiilen gôrdükleri gibi aç ve sefil olarak jandarma neferinin Eşek Kürd diyerek tahakkümüne zelilane tahammüldense babanizin annenizin kabirlarini, kemiklerini taşimakta olan ocaklarinizi kaninizla, başinizla müdafaa etmek daha evla daha namuskarana degilmidir. Zannetmeyinizki artik içim izde bana dokunmayacaklar zahabina kapilan safdiller bulunsun. Çünkü kanun aşikardir. Kürdistanda bir

Ismail beg şaweys, Azadi teşkilati aza larindan.

tek Kürd birakmiyacaklardir. Hiç bir kimse bu kanunun şumulu haricinde degildir. Hatta en basit bir rençber bile Kürdistanda Kalamiyacaktir.

Haydi Kardeş.

Silah başina Kahraman ecdadinizin kahraman evlatlari oldugunuzu bütün aleme ispat edelim. şerefimizle ôlelim ve ôldürelim. Kürtlügümüzün kurtuluşu vatanimizin halasi bundadir. Kürdistani ayaklar altinda ezilmesi yazik degilmidir. Kahramanca ôlmegi gôze alamazsak açliktan ôlecegimiz muhakkaktir. Bütün bunlari gôz ônüne alarak hiç bir zaman kayip etmeden bütün vetendaşlarinla ittifaka çaliş ve kendini ele verme.

Memlekette silah patladigi takdirde onu takviye edecek pek çok zabitan ve müneveran hazir olmakla beraber hepimiz bütün varligimizla bu namus cidalina atilacagimizdan emin olunuz. Vatanimizin halasi Kürtlügün zelil olmamasi silaha sarilmakta oldugunu düşünerek bila tereddüt kararini ver ve ôn ayak olmaktan çekinme. Çünkü bir kuzu kadar zararsiz usluda olsan kürt oldugun için aile efradinla beraber ôlüme mahkumsun, vatan için, hak için zelil olmamak için emin olarak kanimizi akitmaktan çekinmiyelim. Bir kismimiz şehit olsada mütebaki milletimiz çoluk çocugumuz evine kôyüne sahip olarak müsterih ve mesut yaşamak imkanini bulur.

Aziz Kardeş

Milletin iyiligini vatanin halasini isteyen iyi bir Kalple size yaptigimiz bu tavsiyelere ittibainiz halinde memleketimizin zülümden halasi muhakkaktir. Aksi takdirde şerefimiz zelil olarak ôlecegimizden emin olalim, muvafakiyetler temenni ederiz aziz vatandaş.

Hoybun heyeti merkeziye

16 Haziran 1932

Celdet beg Bedirhan, Hoybun muessislerinden, Kürt lisan alimlerinden.

Tatbirk ve icrasi Türkiye hükumetinin imkan ve iktidari haricinde olan yukarida bildirdigimiz tarhili ve iskan kanununun mevcudiyitine ilaveten 1938 Senesinde Diyarbekirde umumi müfettiş bulunan Abdin ôzmen kürtlerin temsil ve yok edinmelerine dair tasavuratini bildiren imzasi altinda elimizde bulunan Ankaraya takdim ettigi raporda 1924 senesinden beri bilecik kaymakamligindan başlayarak mülkiye müfetişliginde şark mintikasinin muhtelif vilayetlerinde valiliklerde bulundugunu, istatistiklara, resmi ve hususi kaynaklardan aldigi haberlere dayanarak hedefe vusul için alinacak tetbirleri şôyle izah etmektedir: Ilk evvel 1927 senesinde (Bittabi Kürt nufusunun büyük bir kismi kasden kaydedilmemiş oldugu halde) yapilan nufus araştirmasinda Müfettişligi dahilinde bulunan Kürtlerin Türk nufusundan iki kat daha fazla gôsterildigine itiraz ediyor. 1935 araştirmasinda yine ayni usulla Kürt nufusunun azaltlmasi gayretine ragmen bu seferde daha büyük bir farkla Kürt nufus kesafeti tesbit edilmekte oldugundan bahis ederek 1927 kaydina nazaran 1935 senesi nufus kaydinda kürtlerin nufus miktari — 250,000 iki yüz elli bin artmasina mukabil Türk nufusunun ancak — 20,000 — yirmi bin artmiş oldugunu sôyliyerek müfettişligi dahilinde bulunan Kürtlerin bir kismi Kürtleşmiş türkler, bir kismida, ne vakit ve ne zaman Kürt olduklari belli olmayan Kürtler, diye ikiye ayiriyor. Mecmui — 1,267,573 — bir milyon iki yüz altmiş yedi bin beş yüz yetmiş üçe balig olan bu nufusun kaçinin birinci kisimda kaçinin ikinci kisimda oldugunu gôsteren bir istatistik yapilmamiş oldugunu sôyliyerek dünya umumi efkarina ve kürtlük için çalişan bin bir kurula bir bôlge nufusunun yarisindan fazlasinin kürt oldugunu rakamlarla gôsteren bir istatistigin neşredilmesini memleketin menfaatina uygun bulmuyor. *

Istatistikte kürt bahsedilen nufus ekseriyetini Kürtleşmiş Türk gôstermek niyetinde olan Abidin ôzmen, Müfettişligim bôlgesinde

* 1965 sayimindan umum türkiye nufusunun otuz bir milyon iki yüz doksan bir bin iki yüz yedi olarak tesbit edildiginde bunun iki milyon üç yüz yirmi beş bin yedi yüz yetmiş sekiz nufusunun kürtçe konuştugu gôsterilmiştir.

BİRİNCİ

UMUMİ MÜFETTİŞLİK

Kalemmüdürlüğü

Adet

Özü = Birinci Umumî Müfettişlik bölgesindeki Bitlis, Diyarbekir, Van, Hakkâri, Muş, Mardin, Urfa, Siirt Vilâyetlerinin iç siyasal durumları hakkında rapordur .

İlk sözde , netice ve gayemi derhal bildirmek isterim ! . Raporumun hedefi, Kürtlük işinin herhangi bir hâl şekline iktiran ettirilerek tabiatın bir çok varlıklar ve zenginliklerle doldurmuş olduğu bu bölgenin, daima Türk vatanının ör ve ayrılmaz bir parçası olarak kalmasını temindir . .

Bu yazımda, istatistik, teşkilât ve hayvandırlık işlerinden neye temas edersem edeyim , bu tarafımdan ancak aynı gaye için yapılacaktır .

1924 senesinde Şeyh Said isyanında urfî idare bölgesinde birecik kaymakamı idim . Ve 926 - 927 de Diyarbekirde urfî idare âmiri olan Üçüncü Ordu müfettişinin yanında mülkiye müfettişi olarak mülkiye müşaviri idim . 1928, 29, 30, 31 senelerinde de Bitlis ve Muş valiliklerinde bulundum . 19 Aydan beri de Umumî Müfettişlik âdevini ifaya çalışıyorum . Görülüyor ki , Doğu Vilâyetlerimizde meydana gelen bir çok hadiseleri , ya yakından seyretmek veya içinde bulunmak suretile kendime göre tahlil etmiş bulunuyorum .

Bu itibarımla, kendimi şark Vilâyetleri mütehassısı diye takdim etmek niyetini beslemedim . Yalnız , bu görüşlerime ve istatistiklere, resmî ve özel kaynaklardan aldığım haberlere dayanarak,arz edeceğim fikirlerde hangi geçmiş olduğum kanaatların doğrulması emelindir .

Müfettiş A. Özmenin raporun ilk sahifasi .

Kürt yoktur olanlarda kürtleşmiş Türklerdir. Deyip işin içinden çiksa idi kendisi için daha kolay olur degilmidi.?

Kürtleşmiş Türklerdir diye bir kisim halki vasiflandirmasi dikkate deger bir mes, eledir. Idrisi bitlisinin tavassutu ili Türklerin süni müslüman olmalari hasebile kendi isteklerile muayyen şartlarla osmanli devleti tabiiyetine geçmiş olan kürtler asirlardan beri Türk hükumetinin resmi lisaninin Türkçe olmasina mekteplerde ve bütün resmi muamelatta Türk lisani istimal edilmesine ragmen kendilerile ihtilatta bulunan Türkleri Abidin beyin itrafi veçhile Kürtleştirecek kader kuvvetli bir benlige sahip olan kürtlere, milliyet ve kavmiyet mefkuresinin kalplere yerleştigi bu zamanda, yaşasin kürdistan diye seve seve can vererek asilan kahramanlarin manakibine ve bütün mezalime aslanca gögüs gererek kürtlügü ile iftihar eden bir millet efradina kürtleşmiş türk demenin ne kadar derin bir safdillik eseri oldugunu sôylemek yerinde olur, zannederim. Abidin beyin Ankaradaki amirleri bu raporu okuyunca muhukkak ki bivik altindan gülmüşlerdir. Müfettiş diyorki: «milliyet prensibi sôzle olsun her agizda yer bulmasindan itibaren Kürtler arasinda bilhissa hudutlarimiz haricinde yaşayan kürtlerin kafalarinda bazi muharriklerin tesirile yer bulan türkten başkalik ve Türk düşmanlik, hissinin gôründügü muhitler ve şahislar olmuştur. Memleket içinde ufak tefek ve bazen iki üç taburu senelerce işgal edecek şekavetlerden başka alametini zahirde hissetigimiz bu cereyanlarin haristeki çalişmalarinin artmakta oldugunu gôrüyoruz.» Milliyet cereyaninin bazi şahislara tesir ettiginden bir satir evvel bahseden müfettiş bu mukaddes milli cereyani şekavet tarzinda tefsir etmek istemesile ne büyük bir haksizlik etmiş oluyor. Müfettiş Türk ordularini senelerce işgal eden koçgiri isyani, şeyh Said kiyami, bilhassa Agri dag kahramanlklarini unutmuş gibi gôrünmektedir Hindistan hükumet resi büyük mütefekkir ve büyük insan merhum — NEHRO — nun (Alem tarihinden gôrüşler) adli kitabinda Kürtlerden şôyle bahsetmekte oldugunu acaba gôrmemişmidir. Nehro Diyorki : «Mustafa Kemal paşa teşkil ettigi hususi istiklal muhakemelerile binlerce kürdü merhametsizce mahvetti. şeyh Said Doktor Fuad ve diger bazi rü-

esayi idam ettirdi, bu kahramanlar Kürdistanın istiklale kavuşma emelini bir lahza gôzlerinden ayirmiyarak can verdiler. Son zamanda kendi hüriyetleri için çarpişan Türkler gôrüyoruzki kendi hürriyetlerini müdafaa eden Kürtleri çiynemekte zalim davranmaktadirlar, kendi vataninin hürriyetini müdafaa eden bir kavmin başka bir kavm hürriyetini vahşiyane bir surette çignemesi acayip degilmidir. 1929 senesinde Kürtler ikinci def, a olarak yine isyan ettiler ve lakin maalesef velev muvakkat bir zaman için olsun harakatlari bastirildi, bôyle milli bir hareket ilelebed nasil durdurula bilir? mademki Kürtler hüriyetlerinin bahasini kanlarile ôdemekte ve dar agaclarinda «yaşasin kurdistan demekte tereddüt etmemektedirler» .. Işte büyük devlet adami Nehronun Kürdistan kaziyesi hakkindaki gôrüşü.

«Her ne kadar aslen Türk olan kasabalar — Van, Erciş, Adilcevaz, Ahlat, Bitlis, Diyarbekir — gibi vilayetler ahalisinin Kürt deyince müteessir» olduklarini sôyliyen bay müfettiş 1925 te Diyarbekirde Kurulan istiklal muhakamasi dosyalarini tetkik etmesini tavsiye ederiz... Orada gôrecektirki. «yaşasin kürdistan» diyerek asilan kürt aydinlari ve halen Kürtlük için çalişan milliyetcilerin ekserisi hep bu vilayet merkezleri halkindandirlar. Ve kürtlüklarile iftihar etmektedirler. Eger bu kasabalar ahalisi türk idiseler hatta türklere en ziyade yakinlik gôsterenler bile 1926 senesinde niçin kürdistandan alakalari kesilerek anadoluya nefi edildiler? Kürdistana türk nufusu teksif edilmek istenirken bunlarin nakli tezat teşkil etmezmi? hiç bir Kürt iftiharla bagli oldugu milletini terkedip ne Türk nede başka bir millete temesülünü istemez ve bundan nefret eder. Müfettişin zaninca yukarida Türk oldugunu sôyledigi kasabalardan başka müfettişligi bôlgesi dahilinde bulunan diger kasabalar ahaliside hükumetin Kuvvet ve kudretinden ürkerek kendilerini Türk gôstermek istiyorlarsada benim lisanimi konuşmayan bazi kimselerin muhalif siyasi cereyanlare. Kürtlük propagandasina alet olabilecegi aşikardir demektedir. Zalim bir idarenin ürpertici korkusu ile zayif tiynette yaradilmiş insanlar şahsi menfaatlarini korumak kaygusu le Türk hükumetine yaranmak için müfettişin dedigi gibi belki kendlerni

Türk gôstermek isterler fakat bunun umumi oldugunu kabul etmek çok yanliştir.

Şeh Said hadisesi Kürtlük duygusunu besleyib büyüttügü bir hadise oldugunu raporunda sôyleyen müfettiş, kürdistanin muhtelif yerlerinde vaki kalkinmalarin ayni pilin cereyaninin verdigi tesirle oldugunu belirtmektedir. Diyorki: «agri dagi vakasi, zilan vakasi ayni mefkureye istinad etti 80 — 100 efradile bir kaç taburu senelerce işgal eden, Ali can, Seyithan çeteleri bu ugurda çalişmişlardir. Ali Yunusun oglu Abdurrahmanin sasunun memnu bôlgesinde bir beylik kurmaga çalişmasi Kürtlük duygusunun yarattigi hadisedir. Hesenanli Ferzende, hesenanli Ado, yado, Ali can Seyid han gevaşli Adil Izzeti Musa, Simko, Cibranli Halid, Hesenanli Halid, Bitlisli Yusuf Ziya, Ihsan Nuri gibi, ôlü ve ya diri bir çok şahislar bu gün halk arasinda fedekar birer kahraman olarak anilmaktadirlar. Bu kiyamlar ve isyanlarin kaffesini milli bir duygunun meydane getirdigini itiraf eden yüksek mevki sahibi bir idare adami müfettiş bôlgesi nufusunun büyük bir ekseriyeti istatistik umumi müdürlügü tarafndan çikarilan nufus araştirmalarinda kürt oldugu tesbit edilmişken şôvenizim tesirile mukaddes tanilinan insani ve beşeri haklari çiyniyerek bunlari topyekun yok etmek istemesi ne kadar büyük bir vahşettir. Yüksek Müsteşrik — Basil Nikitinin — 1932 senesinde pariste neşredilen diksiyoner Diplomatik mecmuasinin birinci cildinin «120» ve mütebaki sahifelerinde Kürdistan meselesi dolayisile yazdigi makalenin aşagidaki sahifelerinde yazdigi m a k a l e n i n aşagidaki şekilde neticelendirmekte oldugunu Türk hükumeti büyüklerinin gôzleri onüne koymak isterim. Nikitin diyorki: « bu pek muhtasar tetkikatimizda Kürt meselesi hakkindaki derin kanaatimizi izhar ile nihayet verecegiz. Kürt milli davasina mukadder olan tali her ne olursa olsun bundan bôyle vicdani beynelmilel için bu davanin vasfi hakikisinden tecahülüne ahlakan cevaz olmadigi gibi hukukan cemiyeti akvamin eline tevdi edilmiş beşeriyeti hazirenin mirasi müştereki olan telekiyata muhalif olarak Kürt davasini hakiki mecrasindan çikararak seyrini degiştirmege de artik imkan kalmamiştir.»

Paris — Kanun — 1932

Iki tarafada fenalik getirecek bu imha siyaseti yerine asirlarca beraber yaşamiş ve daima türk hükumetinin şerefini yükseltecek hizmetlere nefsini feda etmiş olan Kürt milletini Türke yaklaştiracak, sevdirecek bir siyaset tarzi takip edilse acaba daha insani daha dogru bir yol tutulmuş olmazmi?

Büyük alim doktor Abdullah cevdet beyin ROJI KURD mecellesinin 9 Temmuz 1913 nushasinda yazdigi — ITTIHAD YOLU — başlikli makalesindeki nasihatlardan ôgüt alarak Kürt milli haklarini itiraf etmek suretile bu iki milletin birbirile anlaşarak müşterek bir idare dahilinde kardeşçe yaşamasinin müktezasini düşünmek zamani çoktan gelmiş degilmidir?

Fakat bu hakikati gôrüp mucibince yürüyecek devlet adami nerede?

Müfettiş bey «Erivanda Markizizim-Leninizim enstitüsünün Kürtlük propagandasi yaptigini işittim; Ermenistanda bu gün topraga baglanmamiş, kendi ana lisani ile tedrisat yapmayan Kürt kôyü hemen hemen az bulunur». Demektedir «Sôvyet hükumeti geri kalmiş kürt halkini ileri gôtürmek için mesai sarfettigini sôyliyerek kürtlerin benliklerinin takviye edilmesi Kürt kesafeti bulunan memleketlere karşi fena düşünceler beslememekte oldugunu gôstermektedir» diyor. Bu ne kadar zavalli çirkin bir düşünüştür. Ittihadi sôvyet hükumeti az miktardada olsa memleketi dahilinde yaşayan bir millet var. Bu milletin de insani haklarindan istifade etmesini kabul etmesi vicdaninda hakki taniyan her medeni şahsin tasvip edecegi adilane amel degilmidir? Yoksa milletler arasi toplantilarda insan haklari. milletlerin kendi mükadderatini idare etmek tabirleri gibi her milletin bizzat türklerin fursat düştükçe iddia ettegi mefkurenin kiymeti nerede kalir? Işte, Ittihadi sôvyet hükumeti de tebasi hakkinda her medeni milletin tabii hatta zaruri bulacagi insani bir muamele yapmaktadir. Türkiye dahilinde yaşayan sekiz-on milyonluk bir Kürt mevcudiyetinin kendi lisani ile okuyup yazmak degil hatta konuşmasni bile kabul etmemesi ne kadar zalimane ve medeni duygulara avkiri bir harekettir. Bôlgesi dahilindeki ahalinin büyük bir kisminin Kürt ol-

dugunu sôyledigi halde bunlari yok etmek fikrinde olan Müfettişin düşünüşü gibi ittihadi sôvyet hükumetide kendi ülkesindeki Kürtleri yok etmesini mi düşünsün?

Bundan bir buçuk sene evvel erivanda bir «Kürdoloji» kongresi toplandigini bizi pek alakadar edecek kararlar ittihaz ettigini işitmiş oldugunu sôyleyen müfettiş, alinan kararlari şu şekilde tanzim ediyor.

A — Kürdü Türk kültürünün tesirinden Kurtarmak

B — Kürtlerin aslini eski hadiselere dayanarak bulmak ve bir kürt tarihini yazmak.

C — Kürtlerin yezidilerle ve ermenilerle irki münasebetlerini bulmak.

D — Bir Kürdistan haritasi yapmak.

H — Kürtçedeki lehçeleri birleştirerek tek bir dil vucuda getirmek bir gramerle bir lugat yapmak ve yaziyi tesbit etmek.

Müfettiş bey bu kararlarin alinmasile Kürtlügün takviyesini Kendi memleketlerinin zararina bir inkişaf gibi gôrmektedir. Her türl insani haklari çignyerek bir milleti dünya yüzünden kaldirmayi amaç ittihaz eden müfettiş bey ancak bôyle düşünebilir. Hiç olmazsa büyük hamileri Amarika müdafaa veziri MAKNAMARAnin 1965 senesi şubat ayinda amerika meclisi silahlanma bütçesinde sôyledigi sôzlerden bari ibret alabilseler.

MAKNAMARA orta şarkta sükunet ve istikrarin temini üç müşkülün hallile kabildir, demişti.

1 — Arap devletlerinin Israil devletile anlaşmasi.

2 — Arap devletlerinin yekdigeri ile iyi geçinmesi.

3 — Orta şark devletlerinde mevcut kuvvetli kürt akaliyetleri nin hukukunun teminile mümkün olabilir.

Dünyanin ôbir kôşesinde bulunan bir devlet adami bile kürtlerin hakkinin taninmasi bir zaruret olarak anlamişken gôzleri kapali hak tanimayan Türk büyüklerinin hala hakaiki anlamak istememeleri istikbalde Kendileri için büyük bir felaket doguracagindan habersizdirler.

Hayalhanesinde yaratarak «muhtelif isimlerle adlandirdigi haricedeki ondan fazla teşekküllerden bahseden müfettiş bey büyük bir kürdüstan kurmak için çalişmakta olduklarini ve gayelerinin husulü için yardim temini maksadile bir çok devletlere baş vurduklarini zikreden müfettiş bu teşekküler Kuracaklari tesanütle bu gün bir muvafakiyet elde etmege muktedir olmazlarsada Türkiyenin her hanki bir harici gaile ile meşgul oldugu ani beklemek suretile gayelerine nail olacaklarini ummaktadrlar. Filvaki her hanki bir dar zamanda Türkiyeye hücumla dahildeki Kürtleride ayaklandirmak arzusunu besleyen suriye kürtleri onbinlerce mülehaza ettigi bu teşekkülerin Türkiye cümhuriyetine yapacagi zaralarin ônünü almak zamaninin gelip geçmiş oldugunu» kaydettikten sonra hükumetin isabetli kararlarina yardim olmak üzere iktirahlarda bulunuyor.

Müfettişe gôre ilk evvela düşünülecek şey şudur:
«Birinci müfettişlik bôlgesinde nufus tahririle mevcut oldugu anlaşilan bir milyona yakin Kürt,» yok edilerek cennet kadar güzel olan bu topraklar Türk vataninin ayrilmaz bir parçasi halina mi getirecektir? yoksa her hanki bir aksi amelden dogacak ufak vakaya bile meydan vermemek üzere hükumet kuvvetlerinin kontrôlü altinda bir çok senelerden beri sürüp gitmekte olan halin kabul edilmesi tarzina mi gidecektir? bu şekillerin hankisinin tatbikinda yani kürtlerin yok edilmesinde oldugunu bildiriyor, ôyleki hudut haricinde kürtlük gayesile ugraşanlarin bu hudut içerisinde kendilerinin konuştuklari dili anlar ve hisleri onlarla müşterek adam kalmadigina kanaat getirsinler. Insani ve medeni duygulardan sarfi nazar bu icraatin tatbikini müfettiş o kadar ko-

lay mi zannediyor. Bir kaç satir evvel Alican, Seyithanin yüz kadar çete efradile bir kaç taburu senelerce işgal ettigini sôyleyen müfettiş bey adetleri milyonlara balig olan Kürtleri hemen cefülkalem ortadan kaldirmanin mümkün olmadigini anliyamiyormu.?

Büyük Insan tevfik fikretin dedigi gibi.
Zülmün topu var, kalesi var güllesi varsa.
Hakkinda bôkülmez kolu dônmez yüzü vardir.
Gôz yumma güneşten ne kadar nuru kararsa
Sônmez ebedi her gecenin gündüzü vardir

Ya Müfettiş bey ...
Müfettişe gôre Türkiyede bu günkü günde tatbik edilmekte olan iskan usulu bu müşkülü halle kafi degildir, bunun için her türlü vasi salahiyetlere malik ve her türlü mütahassislerden mürekkep komisyonlar teşkil ve bunlar vasitasile Türk muhacirlerini iskan edecek evler, kôyler tesisini lüzumlu gôrüyor. Ve diyorki. geri bir milleti ileri bir milletin kültürü temsil edebilir. Yoksa binbir ihtiyaç içinde yirtik pirtik beyaz don ve mavi fir maniye ile vucudunu saklamaga çalişan sitmali berbat eski izbelere yerleş tirilmiş yari aç yari çiplak hastalikli bir halde bulunan ve her gün bir dava ile elinden hükumetin verdigi arazi mahkeme kararile almak istenen bir gôçmen iri yari vahşi kiyafetli olsa bile üstü başi temiz saglam bir dagli kürüu temsil elemani olamaz; eyi ya Türk hükumetinin bu zavalli gôçmenleri getirip hayalhanesinde kolaylikla yapacagini zannetigi temsil işine alet etmesnde ne mana vardir. Mikdar ve adetleri mahdut binleri geçmeyen bu zavalli gôçmenleri rahat bir hayata kavuşturacak kudretten mahrum olan Türk hükumeti milyonlarca halkin yerini dolduracak kalabalik bir insan kütlesine refah bir hayat nasil temin edebilir. Müfettiş beyin tasavur. Ettigi ve tatbikini istedigi Kürdistana getirilecek milyonlarca gôçmene yapilacak yardma lüzumu olan paranin elde edilmesine Türkiyenin borç altinda inleyen zaif mali hali degil uşakligini yaptiklari amerikanin bütçesi bile zor tahammül edebilecegini anliyamiyormu.?

Bu münasebetle Ismet Paşann 1935 senesinde Kürdistane ya-

ptigi bir seyahatta Diyarbekir ovasina yerleştirilmiş bu zavalli perişan Gôçmenleri gôrüp hal ve ehvallarini sormak suretile gônüllerini hoş etmek Istemiş ve gôçmenlere demişki inşallah etrafinizdakilere Türkçe konuşmayi ôgrettiniz? gôçmenler cevaben ne deseler begenirsiniz paşa hazretleri biz Kürtçe ôgrendik. Paşa iyi oglum iyi. Lisan ôgrenmesi fena degildir.Işte müfettiş bey sizin düşünüp danişmadan Kürtleri temsil etmek siyasetiniz. Bundan sonra müfettiş lisan işini ele aliyor. «Türk camiasi içinde kaynatmak istedigimiz kimseleri Kürtçe yerine Türkçe dilile konuşur hale getirmek icap eder.» Bunun içinde bildigi tetbirlerin başinda leyli mektepler ihdasi lazim geldigini sôyliyerek bu mekteplerin dôşürme yolu ile toplanacak çocuklara annesinin, babasinin yedigi şekilden ayri yatagi basit tahta kereviti kendilerine temin edilmek suretile Kürt çocuklarini alip yatili mekteplerde okutmak fikrini dermeyan ediyor? Bu müessese ilk evvel Vanin kavaş, hakkarinin beytülşebap, bitlisin hizan, muşun malazgirt Siirtin Bervari, Diyarbekirin Egl «şERBETI» Mardinin Derik, Urfanin viranşehir kazalarinda olabilir, diyor, beyanile Müfettişlik bôlgesinin temamen kürtlerle meskun oldugunu itiraf ediyor, ve zannediyorki bu gibi müesseseler yapilsa Kürtlük kolaylikla silinip ortadan kaldirilabilir. Beş bin seneden beri bu ülkede müteaddit hükumetler kuararak oturdugu ve Kadim bir medeniyete sahip oldugu tarihen malum olan Kürt milleti bir çok fatihlerin futuhat dalgalarina mukavemetle mukaddes tanidigi benligini kayip etmemiştir. Ve yine bu benligi muhafaza edecek ve hiç bir kimse hiç bir vakit bu benligi sarsamayacaktir. Her Kürd — Ez kürdim-dedigi zaman gôksünü mafharatla doldugunu his etmektedir. Ve ilelebed Kürtlük medari iftihari olarak kalacaktir. Ba husus, kürdistanin diger aksaminin bazilarinda Kürt lisanile tedrsat yapilirken ve Kürtlük mefkuresi her ferdin dimaginda yer tuttugu bu sirada bu gibi gayri insani icraatin büyük zarari bu icraati yapmak isteyen hükumetin hissesine düşecegi muhakkaktir.

Temsilin yapilmasi için Kürtçe konuşmak meselesi üzerinde durmak lazimdir diyen müfettiş, halkevlerinin bilumum, memurlarin devlet daireleri ve müesseseleri memur ve müstehdemlerinin Kürtçe konuşmalarina katiyen müsaade edilmemelidir. Işi

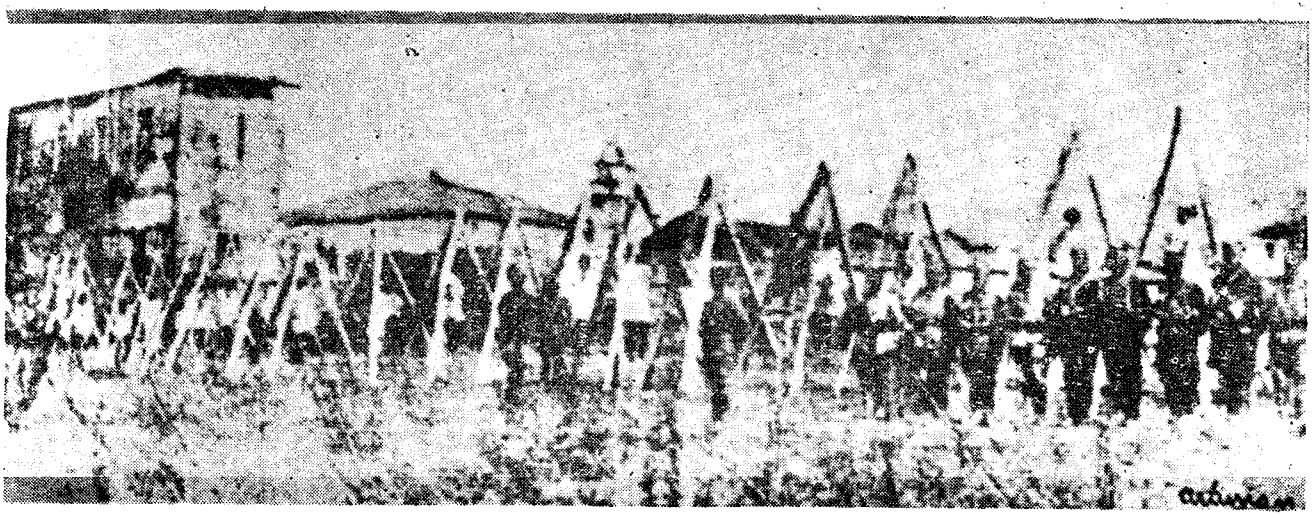

şeh Said ve arkadaşlari idam sehpalarinda.

olan kôylü Türkçe bilmiyorsa kôylü ile kürtçe konuşmamali memur olmayan bir tercüman getirmege mecbur tutulmalidir, diyor. bundan evvel Kürtçe konuşulmasi kanunla men edilmişti. Hükumetin bu hususa ehemmiyete ragmen netice ne oldu. Kürt yine ferah fahur lisanini konuşmak zevkinden kendini mahrum etmedi.

Kürt lisani, Kürt edebiyati, Kürt iktisadiyati, Kürt içtimai hayati osmanli devleti tabiiyetine girmeden evvel daha mütekamil ve daha müterakki oldugu tarihin şehadeti ile sabit iken hükumetin sui idaresi sebebile gerilemekte olmasi, yetmiyormuş gibi, modern Türk hükumeti bunlarin ana lisanlari ile konuşmasini bile men edecek derecede içtimai ve tabii Kanunlar ziddina bir yol tutmuş oluyorki bu fikrin muvafakiyetine imkan tasavvur edilemez. Nitekim bu hususlaki bütün mesaileri hep boşa çikti.

Kürt mütefekiri merhum Refik Hilmi Beyin «Kürt meselesi safahatindan ünvanli kitabinin 48 inci sahifesinde Müsyô Aleksandirin Kürtler hakkinda mülahazalar ve haberler mecmuasinda Fransizca yazilmiş risalesin den alinmiş bazi ibarelerde osmanli devletine Iltihaktan evvel Kürdistan da çok miktarda mektepler mevcuttu. Orada ilme karşi fazla bir temayül gôrülüyordu. Kürdistanin her kasaba veya kôyünde en azindan bir veya iki bazen daha fazla mektepler bulunmakta idi. Mektepler Kürt emirlerinin himayesinda olduklarindan alim kimseler her türlü müsaadeye nail olmakta idiler.

Kürdistanda her kes ülum ve senainin kadrini bilirdi. Cezirede, Umadiyede, Soran, Siirt, Bitlis, Diyarbekir ve kürdistanin her tarafinda mümtaz müderisler vardi. şehadet almak için on iki ülumdan imtihan vermek lazimdi. Osmanli devleti idaresine geçince mektepler azaldi. Müderrislerle talebe takriben tam bir zavala ugradilar. Veya mevcudiyetleri hissedilmiyecek bir dereceye geldi. Bu müterakki hal osmanli idaresinde yavaş yavaş tedeni ederek bu günku acinacak hale düştü. O tarihlerde kürdistani gezmiş olan evliya çelebinin seyahatnamesinde bu hususa dair verdigi tefsilati okumasini müfettiş beye tavsiye ederim. Evliya çe-

lebi «ROJKI» emaretinin Merkezi olan Bitliste gôrdügü ilmu marifet ve umran osmanli devletinin diger bôlgeleri ile kiyas kabul etmez derecede yüksek oldugunu sôylemektedir. Kürt milleti aydinlari bu hakikatlari temamen bilmekte ve milletinin düştügü hale yürekleri sizlamaktadir. Ve ihtiyaçlarinin temini için lüzumlu şeylerin yapilmasina dair uzun boylu mütalaalar serdetikten sonra Kürtlük hakkinda ne şekilde hareket edersek edelim idaresi başinda bulundugum bôlgenin memleketin diger taraflarina hiç bir yônden benzeyişi olmadigini sôyliyerek diger bôlgelere tatbik edilen kanunlarin ayni ile bu bôlgeyi idareye devam etmenin arzu edilen sükun ve temsil işini hal edemeyecegini Kabul etmek zarureti vardir. Demektedir. «Bin bir cereyanin yarattigi çerçisini, casusunu, servisini, şakisini müsbet delillerle kanunun pençesine Koymaga imkan yoktur. Hududun gece gündüz geçmege müsaid olan her noktasinda, içeriye giren propagandacisi, casusu hiç bir cezaya ugramadan hudut harici edilmesi annesi, babasi, ailesi müraffah olarak kôyünde rahat içinde yaşayan bu şakinin kazandiklari ile refahlarinin artirilmasina mukabil haklarinda hiç bir şey yapilmamusi bu çeşid işleri yapan adamlarin cesaretini ve adedini artiracagina şüphe yoktur. Eger hududa pasaportsuz ve ya vesikasiz giren bir adam hudut boyunda bir kurşunla karşilanacagini ve ya aylarca hapiste yatacagini bilirse kendini himaye edecek ailesinin derhal yerlernden kaldirilacaklarini hesap ederse bu yola süluk edeceklerin azalmiş olacagi muhakaktir. Bu gibi icraatin tatbikina verilecek selahiyetin konya valisine ve ya amasya valisine verilmesine hiç lüzüm yoktur. Fakat Mardin valisine verilmesi mülkün selameti icabindandir» mütalaasinda bulun muktadir bay müfettiş «Bôlgeyi bugün Kürtlük propagandasi yarin Kürtlük istiklal çereyani kaplarsa bu günkü adli prensiblerin memleketi kurtaracagina kanaat getiremiyorum». Diyerek birinci umumi mufettişlik bôlgesinde hususi bir adliye rejimi kurulmasinin lazim oldugunu belirterek raporuna nihayet veriyor.

Işte müfettiş beyin hülasa ettigi yirmi iki sahifelik raporu nu münderecati.

Yüz kizartici bu kurunu vusta faşist zihniyetile, zalimane düşüncelerle Kürdistani idare ederek Kürtleri Kürtlügünden çikar-

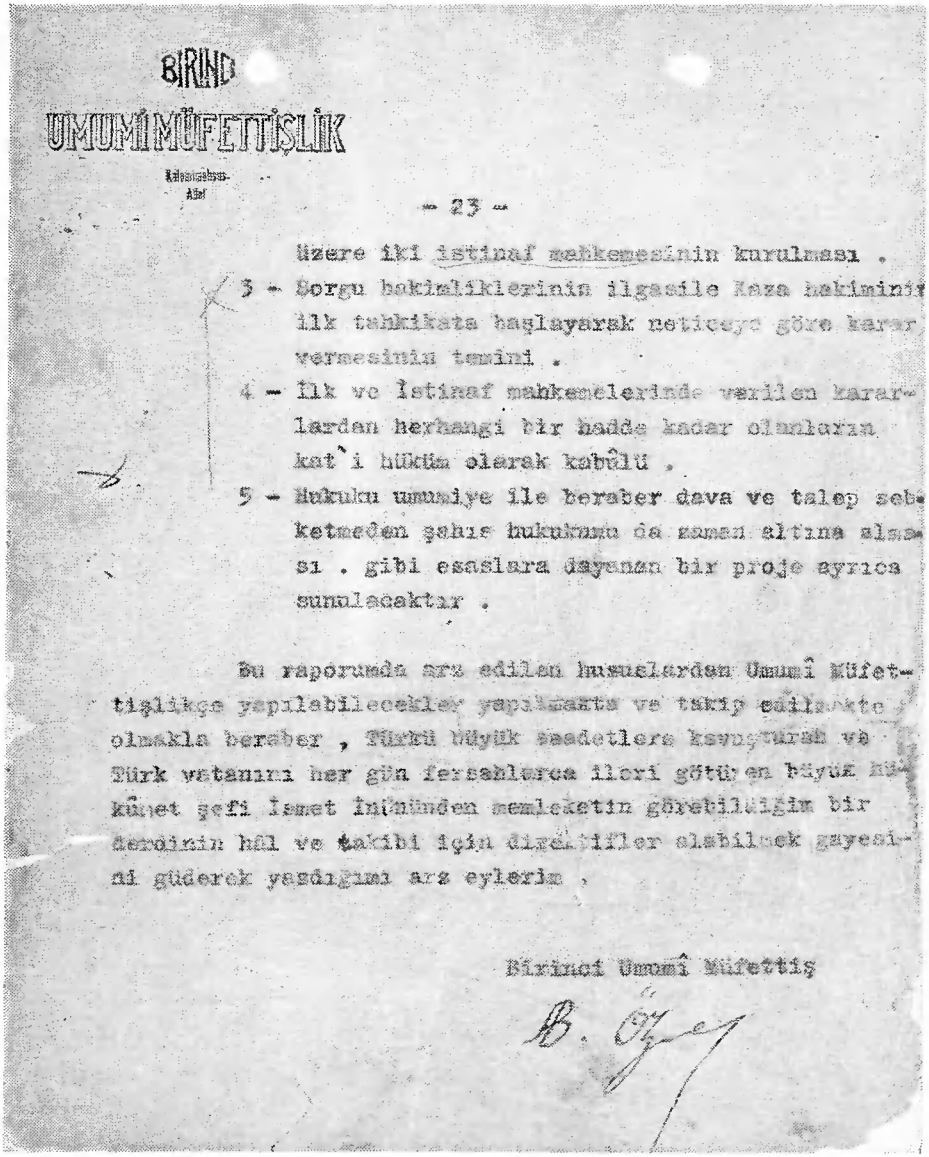

BİRİNCİ

UMUMÎ MÜFETTİŞLİK

- 23 -

üzere iki istinaf mahkemesinin kurulması .

3 - Sorgu hakimliklerinin ilgasile Kaza hakiminin ilk tahkikata başlayarak neticeye göre karar vermesinin temini .

4 - İlk ve İstinaf mahkemelerinde verilen kararlardan herhangi bir hadde kadar olanların kat'i hüküm olarak kabûlü .

5 - Hukuku umumiye ile beraber dava ve talep sebketmeden şahıs hukukunu da zaman altına alması . gibi esaslara dayanan bir proje ayrıca sunulacaktır .

Bu raporumda arz edilen hususlardan Umumî Müfettişlikçe yapılabilecekler yapılmakta ve takip edilmekte olmakla beraber , Türkü büyük saadetlere kavuşturan ve Türk vatanını her gün ferahlarca ileri götüren büyük Hükümet şefi İsmet İnönünden memleketin görebildiğim bir derdinin hal ve takibi için direktifler alabilmek gayesini güderek yazdığımı arz eylerim .

Birinci Umumî Müfettiş

B. Öz

Müfettiş özmenin raporunun son sahifasi.

mak istemenin doguracagi vahim vukuatlarin tarih muvacehesinde mesuliyeti bu gibi sakat düşünen idare adamlarinin omuzuna yüklenecek ve Kürt milleti muhakak olarak esaretten, zülümden kurtulacaktir.

Kürdistanin her tarafinda şimalinda, şarkinda, cenubunda, garbinda, Kürt milleti efkarinda gôrülen uyanikliklara bakarak bu gayri insani idareden kurtuluşu gôrmemizin pek uzak olmadigina inanmak lazimdir. Kitabin sonunda bu rapor sureti fotografisi aynan neşretmek suretile Türk idare adamlarinin fena zihniyetini gôsteren bu vesikayi umumi cihan efkarina bildirmek isterim. Türk hükumetlerinin Kürtler hakkindaki gayri insani muamelelerine ragmen TURK MILLETI ARASINDA KURTLERLE KARDESÇE, DOSTCA BERABER yaşamak ihtiyacini duyan ve bunun her iki milletede getirecegi faideyi takdir eden necip düşünceli kimselerin bulundugu takdirle gôrülmektedir.

17 mayis 1932 tarihinde halepte neşredilen «DOGRU YOL» gazetesinin 745 inci nushasinda — Kürtler ne istiyorlar ne verilmelidir-başligi altinda bir Türk mütefekkri tarafindan yazilan makaleyi ehmmiyetine binaen buraya nakletmeyi muvafik gôrdüm.

«Kürtler ne istiyorlar, ne verilmelidir».

Senelerden beridir Türkiye müzmin bir Kürt ihtilalinin yükünü taşimaktadir. Son zamanlarda Kürt unsuru iran ve irak topraklarindanda bazen mahdut bazen daha mühim daireler dahilinde ihtilal hareketleri yapti. Ez cümle son Barzan herekati büyük bir mahiyet kesbetti.

Bu vaziyet karşisinda Kürt meslesi hakkinda düşündüklerimizi milletimize sôylemek bizce mühim bir vazife şeklini aldi. Her Kürt hareketinde matbuat müsbet menfi bir çok şeyler yaziyor. Bazen bu milletin hareketlerini taassübe bazen ingiliz parasinin tesirine bazen kürt milletinin hür ve müstakil yaşamak arzusuna atf olunmaktadir. Türkiyeyi ve kürdistani Yakinda tanimak itibarile ve gayet sogukkanli ve her ikik milletin menafiini gôster-

mek arzusu ile bu satirlari yazmakta oldugumuzdan bu muhtelif şayiati bir tarafa birakip dogrudan dogruya noktai nazarimazi izah edecegiz.

Bu satirlarin mevzuunu Kürdistan meselenin en mühim kismi yani Türkiye Kürdistani meselesi teşkil edecektir. Harbi umumiden beridir. Büyük küçük bütün milletler arasinda siyasi, içtimai ferdi hayat noktai nazarindan milli hareketler derin tesirler yaptigi inkar olunnmaz. Bütün dünya milletleri bu prensiplerin tesiri altinda bulunuyor. Ikinci derecede mevzuu bahis olabilecek amilleri bir tarafa birakirsak, bütün Kürt hareketinin hakiki derin ve canli sebebi bu milletin hakki için mücadele noktasi ile hülasa olunabilir. Hakikatan Türkiye cumhuriyeti mazide yapilmiş olan hatalari nazari dikkata alarak Kürt unsuru hakkinda teceddüt etmiş yeni müsmir hürriyetperver bir siyaset takip etmesi lazim gelirken mutaassip dar ve şedit bir siyaset takip etti. Türk unsuruna pek faideli olmasi mümkün ve muhakkak olan bu unsur zarar verici ve zarar getirici bir unsur halini aldi. Bu hatadan geri dönmek zamani gelmiştir. Türk milleti ile Kürt milleti arasinda asirlarsa sürmüş olan bir iştirak mevcuttur. Bu unsurun yarisindan ziyadesi bir Türk kadar türkçe bilir münevverlerinin kismi azamisi türkye mekteplerinde tahsil ve terbiye gôrmüşlerdir. Binaenaleyh Kürt milleti üzerinde mevcut olan türk tesirini mütekabil hukukunu tanimak teşrih etmek suretile müsbet bir şekilde idame ve tezyida çalişmali. Bunun menfi bir şekil olmasina müsaade etmemelidir. Kürde «Sen Türksün» demekten bir şey çikmaz. Kürdistan yoktur demekle kürdistan ortadan kalkmaz. Bizce Kürt meslesinde atilacak ilk adim Kürt milletinin ve kürt vataninin vucudunu Kabuldur. Ikinci adim bu milletin metalibatini kavi ve büyük bir agabeyi siffatile tecrubedide müteenni derin nazarli bir rehber ve hami sifatile dinlemektir. Hayat başkalarinin hakli hayatini kabul ve onlara imkani hayat vermekle kuvvet bulur. Ve devam eder. Büyük ve kavi elşekime ingilterenin Ingiliz olmayan anasir hakkinda takip ettigi siyaset gôz ônündedir. Misir Avusturalya kanada ve iliahir gibi memalike karşi ne kadar hürriyetperverane bir tarzda hareket ettigi zahirdir. Ingilizler hiç bir zaman Türklerden ziyade civanmert de-

gildirler. Fakat menfaatlari bunu icabetmektedir. Rusyanin, gürcistan, ermenistan gibi hükumetleri tanimasi ve hatta oralarda bulunan elli bin kürde Kürd mektepleri açmasi şayani dikkat degilmidir.? Kürtlere latinca elifbayi rusyada moskova akademisi yapmiştir. Ingilterenin son zamanlarda irlandada gôsterilen mubalagali mutalibata karşi takindigi mutedil vaziyetten alinacak dersler vardir. Ingilterenin irlandayi muvakkat bir tedip emeliyesinden geçirmesi mümkün idi. Fakat ingiltere bunu yapmadi. Çünkü bu müvakkat muvufakiyet idi. Hüsrani intaç ederdi. Suriyede fransanin gôsterdigi itidal yumuşaklik bir çoklarinca zaf ile tefsir edilmektedir. Halbuki bu tarzi hareket hekim ve dur endiş fransiz siyasetinin teeni ve ihtiyatini, kuvvet ve tesrini gôsterir. Iran ve irakin Kürtlere karşi takip ettigi şedit siyaset Türkiye için tecviz olunamaz. Türkiye cihan hayatsiyasiyesinde mevki sahibi eski ve büyük bir devlettir. Türkiyenin cihan fikir cereyanlari, hayati, iktisadi, içtimai ve siyasi zaruretleri kabul etmesi, tatbik etmesi lazimdin Türkün siyasi ve içtimai hayat itibarile şarki karibin en mütekamil bir unsuru oldugunu anlamak kurdetinden kürtlerin mahrum olduklarini iddia etmemeliyiz. Türkler kürtlere avrupaca alalumum kabul edilen arazilerinde lisanlarini konuşmak bu lisan ile gazete neşretmek mekteplerinde türkçeden sonra kürtçe okumak kürtleri idareye teşrik etmek gibi müsaadatta bulunmakla kürt milli cereyanina pek ala müsbet bir istikamet verilebilir. Kürdün. Istiklal isteriz dedigi zaman milli camiasi, lisani, adati dahilinde yaşama ve tekamül etmek istiyoruz. Dediginde tereddüt etmiyoruz dersek yanilmadigmiza kaniiz. Kürtlere karş büyük bir agabeyi vaziyetinde bulunmasi lazim gelen türkleri kürtlere haklarini vermek suretile memnun etmege ve haklandan fazlasini istedikleri zaman «DURUNUZ» demege muktadirdirler. Zeki çalişkan ve cesur olan bu unsuru türk vataninin yardimcisi hakiki evladi haline getirmek lazimdir. En büyük rahati onlara türkiyede gôstermek suretile dirki, kürtleri memleketin ôz evladi yapabiliriz. Kürd hukuku için çalişanlarin bazi taşkinliklarini gôrüyoruz bundan pek müteesiriz. Fakat bu teessürü hüsumet şekline ifrag etmemeli türk milletinin kuvveti tarihi, içtimai siyasi, kemali bunu icabettirir. Kiliç ile yapilan kiliç ile yikilir. Hakka müsefehaya mütekabil muhabette müstenit ha-

yat münasebetleridir, ki beka ve ebediyete mazhardir. Işte türkiye noktai nazarindan Kürt meselesi hakkinda takibi mucip olan yol budur.»

Doktor Abdullah Cevdet beyin «ROJI KURD» Mecmuasinin iki rakamli 30 tişrini sani 1335 rumi ve 1313 efrenci tarihli nusnasnda Kürtlerle Türklerin beraberce kardeşçe yaşamalarinin lüzumuna dair «ITTIHAD YOLU» başligi altinda yazdigi makale ile güzel bir surette izah etmektedir.

Makale münderecati şudur:

«Roji Kürd» mecmuasini yazi masasinin üstünde gôren bir mühterem ve muazzaz dostum, nedir bu mecmua dedi? Kürdolojiye organi yani Kürtlük hakkindaki tetkikati içtimaiye ve irkiyenin vasitai neşri dedim. Arkadaşim mecmuayi açti gôzü kürtçe yazilmiş bir makaleye tesadüf edince: madamki Kürtçedir tefrika gazatasidir diyerek «ROJI KURD» u masanin üzerine birakti bu bir hadisedirki bence kayd ve dikkat edilmege çok layiktir. Bu sureti hüküm ami ve umumidir. Buna pek teessüf ederim. Bu sahte felsefenin havasimizi dahi dairei nufuzuna almiş olmasina pek yanarim. Türkiye avrupayi osmaniyenin ziyaindan sonra dahi yine muhtelif unsurlardan müteşekkil azim bir imparatorluk kalmaktadir. Bu unsurlari tevhid etmek ve hiç olmazsa yekdigerine yaklaştirmak ümidi henüz zayi olmamiştir. Henüz iş işten getmemiştir. Ben Türk ve ya Kürt nami siffatile degil türkiyenin hür ve hür endiş bir vatandaşi olmak siffatile sôyliyorum. Tevhidin müessir çaresi tefrittir. şüphesiz bu hüküm bir tarife gôrünecektir. Yani hakikati mahza oldugu halde bir davayi kazip bir davayi mutedal gôrünecektir. Izah edeyim, allah insanlari tevhid için tefrid etmiştir. Kur, anda — Onlari kabileler ve şubeler halinde halk ettik taki yekdigerini taniyalar — demiştir. Bundan sarahatan anlaşilirki unsurlarin arasinda muarefe ve mevalatin teesüs etmesi için her unsur kendi temayülati tabiiyesine ve irkiyesine serbest bir sahai tetbik bulmalidir. Muhtelif unsurlardan müteşekkil imparatorluklarda bu unsurlarin ittihad yolu münferid bir lisanin münferid tarzi amalini istimal ve tetbiki oldugu zahabi batildir. Bundan iki sene evvel «Kadi Kôy» ittihad ve te-

rakki kulubunda tevhidi anasir hakkinda bir konferans vermem talep olunmuştu. Ben o zaman tevhidi anasir, tevhidi menafidir, demiştim. Bunu demelkle türkiye imparatorlugunda ittihadin nasil olabilecegini sôylemiş oldum; iki adami birbirine sim siki baglayiniz. Ayni ip bu iki adami yek digerine kis kivrak raptetsin, diger iki adamida serbest olarak yanyana koyunuz; yek digerine simsiki bagil olan iki adam, yek digerine daha ziyade merbuttur yoksa serbest olarak yanyana bulunan bu son iki adammi? bu suala cevap vermek bile ebestir. Isviçre yirmi iki kantondan müteşekildir. Her kanton idarei mülkiye ve adliye temamen müstakildir. Mesela cenevre kantonunda katil idam olunamaz yani idam cezasi yoktur. On sene evvel LOKOTI isminde bir anarşist italyan cenevrede avsturya imparatoriçasi ELIZABIT ibir hançer darbecigile katletmişti. Lokotinin idam edilmesini avusturya hükumeti muazzame sine bir cemile çakmayi hükumeti merkeziye — BERN — hükumeti çok arzu etti. Fakat cenevre hükumeti cevaben madamki cinayet cenevre cumhuriyeti topragi üzerinde irtikap olunmuştur. Caninin cezasi cenevre ehkami adliyesine gôre olacaktir dedi. Caniyi idam etmektende, avusturyaya teslim etmektende istinkaf etti. Bizim bir vilayetimiz kadar olan bu isviçre tabiri digerle — HELHETIYA — hükumetini teşkil eden mini mini cümhuriyetler yek digerine gayri merbut oldugu mustakil bulundugu nisbette biribirine daha ziyade samimi bir irtibatla merbut bulunan isviçre irkida muhtelif üç kavimdan müteşekildir. Fransiz, Alaman, Italyan isviçre vatandaşlarinin dinleride ayni degildir. Protestanlar, katolikler, ortodokslar, falonistler vardir. Din ve irk ihtilaflari her memleket ahalisinin temayülat ve istidadinin müedasi olan ehkami idareye ve adliyedeki istiklali sayesinde naçiz ve tesirsiz kalmiştir. mudirani ümurumuz şüphesiz şunu takdir ve idrak etmekte teahür etmezlerki asrimiz milliyet asridir. Ve en zişekime en şedit hükumet ve devletler dahi bu cereyanin ônüne geçmege muktedir olmamiş ve olmayacaktir.

Tabiati külliyenin arzularina mükavemet etmekle o arzulari kabul etmekten o arzulara inkiyad etmekten başka bir şey yapilmiş olamaz. Tevhidi anasir istiyoruz tefridi anasiri isteyebilmeliyiz. Bu meselen sosyolociyace tefrid demek tefrik demek

degildir. Allah kardeşi kardeş yaratmiş kesesini ayri yaratmiş darbi meselemiz dahi bunu sôyler. Kürtler lisanlarini tedvin etmek istiyorlar. şahsiyeti milliyelerini daha müdrik daha medruk bir mertebeye yükseltmek istiyorlar, ben eminimki münevver olan hükumetimiz bunu iyi gôzle gôrecektir. Kürt vatandaşlarimiz ermeni vatandaşlarimizla yanyana yaşiyorlar. Ermeni vatandaşlarimizin kôylerinde şIKISPIRIN hamelti MKIYOJI JOL SEZARIN firadliri okunuyor ermeni kôylerinde ALFERTIN DENTENIN MONTISKO nun DARVENIN bundan elli sene evvel evvet elli sene evel ermeniceye venedik şehrinde MAKINARISTLER mektebinde tercüme ve ayni müessesi ermeniyenin muazzam tabi edilmiş asarini okuyorlar irtifaliri bu kadar gayri silahlari çatmak ve imparatorlugumuzda bir huzuri faalane gôrmek müyesser olurmu ?

Benim gônlüm ümit ile doludur. ümidi olmayanlar yanima gelmesinler her gelen şad gider.

7 Temmuz 1913

Abdullah Cevdet

Rahmetli doktor, medeni bir insan siffatile hekimane sôyledigi bu sôzlerin ve yürüttügü mütalaalarin kiymetini ne o zamanki şôven ittihad ve terekki hükumeti ve nede bu günkü güya demokrat cumhuriyet hükumeti anlayamadigi gibi koyu bir taassüb milli ile anlamakta istememektedirler. Kôhne çürümüş osmanli imparatorlugunun enkazi üzerinde 1914 harbinden sonra alti adet genç arap hükumeti kurulmasini bile araplarin aleyhine yapilmiş bir iş gibi tefsir etmek safligini arasira bazi türk gazetelerinde gôrmekteyiz. Bu ne derin bir safdillik ve hakikati gôrmemezliktir. Anlaşilmaz.

şeyh Said isyaninin umumi şekli bastirildiktan sonra askeri hareket kumandanlarinin yaptiklari zalim icraat, milli hamiyetleri tahamül edemeyen eruh aşiret reisi yakub aga ile bervari aşiret reisi Gürgin aga ve heske kazasinin garisan aşireti mintikasi halki şeyh Abdürrahman garisi riyasetinde kiyam ederek heske

leti halasi yolunda kiymetli bir evladini daha gaib etmiş oldu.

Agri çarpişmalarinin Kürtlerin zararna netcelenmesi üzerine dahilde ve hariçte neşredilen gazetelerde hoybun cemiyeti erkanin hoybunu dagitarak türk hükumetine ilticaya karar verdiklerini bildiren bazi yazilar gôrüldü. Türk ajanlari bu konuda bazi şahislarin isimlerindende bahsetmiş olduklarindan 12 agustos 1933 tarihirde hoybun cemiyeti merkezi, Halebte neşredilmekte olan dogru yol gazetesinin bu hususstaki yazisini yalanlamak üzere mezkur gazete müdürüyetine gônderdigi tahrirat suretile Hoybunun bu mevzua dair düşündüklerini bildiren neşrettigi bürôşôrün suretini aynen dercediyorum.

DOGRU YOL GAZETESI MUDURLUGUNE

Ceridei feridenizin 6 aguztos 1933 tarihli nushasinda «Hoybun Cemiyeti kendiliginden dagildi». Başligi altinda — Elifba — ve — ELNIDA ? gazete lerinden mulhem olarak neşrettiginiz fikrada hoybun cemiyeti azalari türkiye hükumeti tarafindan neşri mukarar aftan istifade için cemiyeti dagitmiş olduklari haberini okuduk. Kürt milletinin zülümden halasi maksadile senelerden beri akittigi kan ve katlandigi çok büyük fedekarliklarin dogurdugu bir zarureti milliyenin ifadesi olmak üzre milletin sinesinde yer bulmuş ve bizzat onun mahsulu olan bu cemiyeti siyasiyenin Kendi teşkilatina istinaden Ihsan Nuri, Biro, Ferzende, Mamo, Nadir gibi büyük evlatlarinin himmetile yaratildigi mücahadatin hayret verici akisleri daha bu güne kadar Kulaklarimizda çinlamakta olmakla beraber her şekli mesaisile milletin halasina vakfi mevcudiyit etmiş olan bu milli teşekkülün, zülm ve ceberutile hakki hayati naz, i etmek isteyen türk hükumetinden bekleyecek hiç bir af olmayacagi aşikar bir hakikat degilmidir.? Bir defa düşünülmeli Kürdistanin her bir tarafni harabezara çeviren binlerce kôyü harab ve türab eden on binlerce kürdü çoluk, çocuk, kadin, ihtiyar demeyüp yandirdigi kôylerin ateşinde yakan masum, muti bi günah, bir sürü halkin kollarini baglayip makinali yaylim atişine tutarak mahveden ve Kürt olmaktan başka hiç bir kaba-

ve dehuk kaza merkezlerini işgal ile mevcut bulunan türkleri esir ettiler. Şeyh Abdurrahman türklerin ellerinde depolarda mavcut esliha ve mühimati müsadere ederek karargah ittihaz ettigi «ERSI» kôyünde aşiretler efradina tevzi ederek bir kisim ahaliyi teslih etti. Kiyamcilar üç ay bir müddet türklerle çarpiştiktan sonra iraka ilticaya mecbur kaldilar. Şeyh Abdürrahman ve arkadaşlari iraka ilt'ca ettikten sonra evlerinde işlerile meşgul ve hiç bir harekete iştirak etmemiş mintka ahalisinden üç yüz kişiyi askeri kumandani toplatarak HASKE deresinde cümle halinde hepsini mitralyôz ateşine tutturarak ôldürttü.

«HOYBUN CEMIYETININ» teşekkülünden sonra Şeyh Abdürrahman cemiyete intisapla Hoybun cemiyetini musul mürahassi olarak çalişmakta iken 1932 senes'nde hakkari ve mikis cihetlerinde mikisli Arif Beyin ehemiyetli bir kuvvetle isyanda oldugunu ve Ibrahim heski paşanin oglu Davut aganinda dôrt yüz kişilik müsallah bir kuvvetle tekrar agriya dônerek yerleştigi haberinin tahkiki ile türk askeri harekatina sahne olan zilan deresi ve civari mahallerdeki ahalinin perişan hallerini yakindan gôzle gôrerek cemiyet merkezini hakiki vazyetten haberdar etmek ve irana iltica etmiş olan arkadaşlarinda durumlarini anlamak ve kendilerile ittisal etmek vazifesile degerli bir vatan sever olan Şeyh Abdürrahman efendi garisi riyasetinde ihlas ve cesaretlerle taninmiş «KEVER» mintikasinin ERSI kôyünden Yusuf mirza ve eruhlu Abdürrahman Mehemed, Ali kolçi ve mülla refakati ile tertip edilen yirmi kişilik bir müsallah çeteyi hoybun merkez heyeti tarafa gôndermişti. Bu müfreze eruh kazasi yakininda — GEVERI MIRDE» Biné çiravde istirahatta iken Şeyh Abdürrahman efendi şahsi hizmetinde bulunan siirili Necmo ile kafileden uzaklaşarak tüfengini necmoya teslim edip abdest bozmak istedigi bir sirada hain deni necmo muma ileyhe arkadan ateş ederek ôldürdükten sonra kafasini kesip karanliktan bilistifade kaçmaga muvafak olarak gôtürüp türklere teslim etmişti.

Merhum Şeyh Abdürrahman efendi çok kiymetli ve milletini çok seven emsalina az tesadüf edilir aydin vatan sever bir zatti. Ziyaina bütün milletçe derin hüzün ve teessür duyduk. Kürt mil-

hati olmayan Kemal Fevzi, Doktor Fuad, dava vekili Mehemet, Tayip Ali gibi bir çok zevati kürd olduklarini sôylediklerinden dolayi idam eden bu hunriz idareden talebi af etmek mecnunane bir hareket olmazmi.? Bu gün bile Kürdistanda temadi edip gitmekte olan mümasil ciger suz vakayi ortada dururken bôyle bir bühtani Kürt gençlerine Isnad etmek, büyük bir günah olur, farzi mahal milli menafia mugayir olarak bir, iki kişinin af talep etmesi varid olsa bile nihayet selahyeti şahsin hududunu geçmeyen bir harakat bir cemiyeti siyasiyeye nasil mal edilebilir. Türkler bundan beş sene evvel bir af daha yaparak bu suretle Kürt mücahedesini durduracaklarini tahayyül etmişlerdi. Bundan sonra geçen vekayi pek güzel ispat etmiştirki Kürt vatanperverleri ulvi gayeye dogru açilmiş olan şahrak üzerinde hiç bir sedayi igfale kulak kabartmadan çok metin hatvalarla ileriye yürümektedirler. Hakkindan emin ve bunu Imani milliyenin yaktigi aşk kaynagindan aldigi kuvvetle tahakkuk ettirecegine mütmein olan Kürt gençleri hiç bir an tehevvüre kapilmadan pür ümit gôzlerini meşimei dehrin vucuda getirecegi hadisata tevcih etmişlerdir. Zülüm saçan mahkamalarin kurdugu idam sehpalarinda yaşasin kürdistan diye haykiran kahramanlrin hatiralari kalplerde yaşadikça ideali ugruna ülmesini ve üldürmesini bilen mefkureli bu bedbeht gençler hiç bir zaman en tabii hak olan milli davadan farig olamazlar. Her milletin kavuştugu, ve kavuşmakta oldugu mesut hayata nihayet Kürt milletinede mecvud ve mükadderdir. Bunu kalbimizin bütün kudretile bôyle bilir ve iman ederiz. Okumasinlar diye kapatilan mekteplerden hariçte kalmiş kanli, canli gençlerden tutunuzda son nefesini saymakta olan ihtiyarlara varincaya kadar bütün millet bu refah ve saadet getirecek günü beklemektedir. Bu hakayik her kesin bilhassa her kesten ziyade türk hükumetinin malumü iken nasil olurda vatanin haricinde mahza vatan için kalbi çarpan mefkureci Kürt milletinin hak ve mevcudiyeti medeneyesini inkar eden bu idare sistemi Kürdistanda baki kaldikça oraya avdetine imkan mevcut olurmu. Bu tesrihatin neşri ricasile Ihtiramlar.

Türk Affi Umumisi Karşisinda Küdtler

Türkler zencirli cümhuriyetlerinin onuncu yil donümünü idrak ederken adi ve siyasi bilumum «mücrimine» şamil bir affi umumi yapacaklarindan bahsediyorlar. Henüz meydana çikmamiş ve şekli katisi tebellür etmemiş olan bu affi umumi hakkinda gerek türkiye ve gerek suriye gazetelerinde bir çok şeyler yazildi. Bunlarin hiç biri Hoybunu alakadar etmez ve hiç bir izah ve mukâbeleye lüzum gôstermezdi. Fakat bazi türk ve Arap gazatalari Hoybun cemiyetini idare edenlerin bu aftan istifade etmek için türkiye hükumetine müracaatta ve ricada bulunmuş olduklari yolunda neşriyata başlayinca hoybun cemiyeti efkari umumiyeyi bu risale ile tenviri ve her fursatta zikr ve tekrar etmiş oldugu hedef ve maksadini bir kerre daha neşrini müfid gôrdü. Türkiye cumhuriyeti bir affi umumi yapabilir. Ve bir takim türk siyaset menkuplarini vatanlarina dônebilirler. Fakat bununla Kürt milliyetperverlerinin hiç bir münasebeti olamaz.

Onlarin Türkiyeye Müteveccih ziddiyetleri yaliniz bir idare bir siyaset ve bir zihniyet ihtilafindan mütevellit degildirki kabili zeval veya tadil olsun. Onlar bu gün Türkyenin zülüm ve ceberutu altinda ezilen milletlerinin hürriyetini ve harabazara çevrilmiş vatanlarinin istihlasini gaye edinmişlerdir. «HOYBUN» bu gayenin istihsalina hadim ve milli şuurun yarattigi bir müesise dirki fertlere degil bir millete müstenittir. Binaenaleyh gayenin elde edilmesine kadar Kürt milletperverlerinin mücadelelerinden feragetlerine davalarindan nukule ve türkiyiye dônmelerine Hoybununda terki faaliyet etmesine imkan yoktur. Evet bir gün dôneceklerdir. Ve buna emindirler. Lakin bu dônüş türkiyeye degil «KURDISTANA» hür ve mesut vatanlarina olacaktir. O vatanki bu gün orada en gayri kabili tahaküm en tabii ve en mukaddes hüriyetlerden olan kendi dilini konuşmak bile memnudur. O vatanki evladi meşum, zalim ve müstebit bir idarenin keyif ve menafiine alet edilmekten başka bir hak ve nasibe malik degilildir. On seneden beri esir vatanlarinin istihlasi için kanini, hayatini ve hanumanini esirgemiyerek mücadele eden Kürt milletinin 1925 te şeyh Said isyani 1930 da agri isyani ismi verilen milli ih-

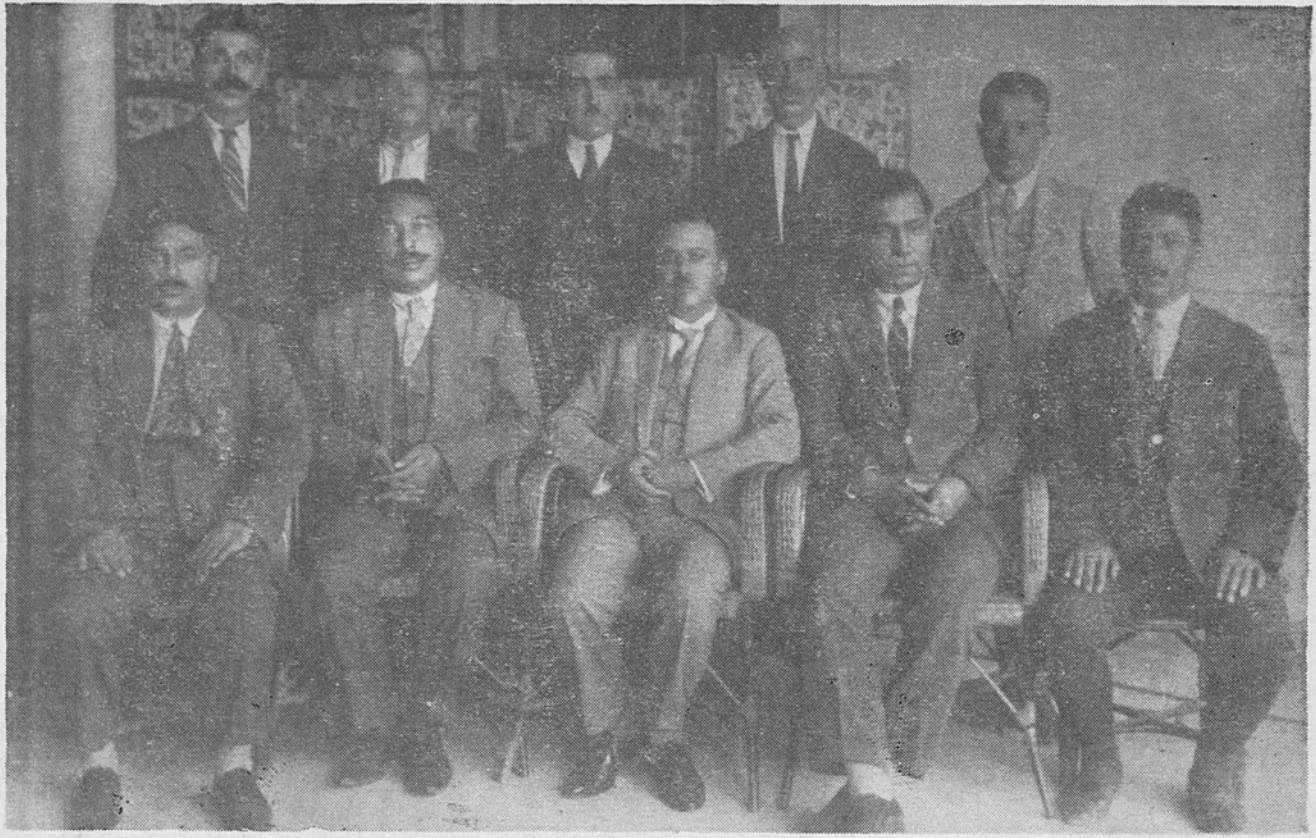

Hoybun Kongrasmda.

tilallarin Türk hükumetnin hiç bir hak tanimayan zülüm ve dehşetini bu masum millet üzerine saldirtti. Buna ragmen bu ikinci kiyam Türkiyeyi mücavir iki büyük devletin fiili ve siyasi müşterek müzaheretlerini dilenecek bir zarurete soktu. Ve Türk hükumeti ancak bu suretle o milli mukaddes sesi susturmuş gôründü. 1925 Senesinden beri Jandarma neferlerinden istiklal muhakamalarine kadar her Türk müessesesi Kürt milletinin celladi kesildi. Binlerce kôyler ahalisi ile beraber yakildi. Kurşunla, sehpa ile, dipçikle durmadan katliamlar yapildi. On binlerce nufus tehcir ve tebid edildi. Fakat bu ses dindirilemedi. Bu dava fasledilemedi. Kan içtikçe kuduran bir canavar gibi her sedayi hakki daha feci bir gyz ve şiddetle bogmaktan kendisine bir dehşet otoritesi kurmaga çalişan Türkiye hükumeti Kürt vataninin her tarafinda şarkinda, şimalinda, garbinde, cenubunda Kürt kiyamcilari Ile Türk askerlerinin müsademelerine nihayet verdiremedi. Bu çarpişmalar on sene devam etti ve halada devam ediyor. Bu gün Kürdistanda devam eden bu hadisat bilainkita uzanip gelen zencirin bir halkasidir. Türkler askeri kuvvetlerile kiramadiklari bu zenciri affi umumileriile kesmek fikrinide ihmal etmediler. Bu fasilai zaman arasinda işte ikinci affi umumiyi ve kim bilir kaçinci affi hususiyi yapiyorlar. Fakat nasil afmedeni ve munsirf milletlerin magdur veya mücrim vatandaşlarina bagişladiklari ve onlara vatanlari üzerinde serbest teneffüs, serbest saiy, serbest tefekkür hakki veren af degil. Türklerin şimdiye kadar Kürtler için ilan ettikleri aflar ancak bir tuzak olmuştur. Devletin sôzü olan af kanununa, hükumetin sôzü olan idare reislerinin teminati şifahiye ve tahririyesine güvenerek Türk hakimiyetinin havzasina giren Kürtlerden kaçi bu gün berhayattir.? Ber hayat olanlardanda kaçi hapishane kôşelerinde hayatlarinin son nefeslerini vermiyorlar.? Türkün Kürdü affetmesindeki bu feci yalanciligi ispat edecek deliller mi lazim.? Yaliniz kemalist idarenin Türkiyede teessüs ettigi günden bu ana kadar şeyh Said, Agri mes, elelerinden evvel ve sonra cereyan edipte mazhari af olmuş vukuatta medheldar, olsun olmasin Suriyeden, Iraktan, Irandan dônmüş ve ya iltica ettekleri daglardan inerek, sigindiklari magaralardan güneşe atilarak Türk hükumetine teslim olan Kürtlerden kaçinin basit bir insan hüriyetinden degil fakat basit bir hayatin

teneffüs imkanindan müteneim oldugunu bu hükumet gôsterebilir? Bu affin bir millet, bir hükumet, bir devlet tarafindan verilen bir şeref ve namus sôzü olduguna inanarak içeriye girenlerden yüzde doksan beşi degilse yüzde seksen beşinin ya arkadan gelen gizli bir kurşunun ve ya sebepsiz, asilsiz bir hükmün ya ihdas edilen bir cürmün velhasil affin kiymetini ve tesirini sifira indrecek her hanki bir cürmün kurbani olmuüş ve gitmiş bulunuyor. Beş sene evvel yapilan ve bôylece Kürtlere sayisiz kurbanlara mal olan affi umumi, Kürt davasina nasil bir zaf iras etmedise bü gün yapilacak olanda bôyle bir tesir ikaindan tamamen mahrumdur. Beş sene evvelki affin üzerinden pek kisa bir zaman geçmeden «ARARAT» ta gürleyen Kürt narasi bütün cihani irşad etti ki Kürdün tek yaliniz tek bir matlubu vardir. Kendi vataninda her millet gibi hür ve insanca yaşamak; Kürt vatanina sahip degil Kürt kendi lisanile Konuşamaz, dininin icabini ifa edemez, kitap yazamaz, gazete çkaramaz, mektep açamaz, siyasi hürriyetlerden kati nazar insanligin en tebii haklarindan imkanlarindan mahrum olan Kürt, her türlü Ifrattan uzak yaliniz hakkina ve imanina dayanarak hakkin ve imanin zaferine güvenerek bu gayeye bu her şerefli insanin istedigi mücadele ettigi gayeye gidiyor. Işte bu gaye ugruna dir, ki araratta Ihsan Nuri ve Ferzende gibg canli abidelerin şahislarinda tecelli eder Kürt azim ve imani millisi kendi harikavi kudretini bütün dünyaya kafi nisbetti gôstermiş ve ne Istedgini kanli ve ateşli bir belagatla haykirmiştir. Türkler bu gün yeni bir tecrübe daha yapmak istiyorlar. Büyük kürt davasini Kürt azmi ve imanini yenerek degil fakat hile ve igfal ile, Kürt civanmertlegini, Kürt ruhunun safvetini tuzage düşürerek halletmege çalişiyorlar. Kürt milleti bunun cevabini ve mukabelesini davasindan feragat etmekle degil bilakis sebat etmekle verecektir.

Türk Matbuati tarafindan cihan efkari umumiyisine gah irticgah ecnebi devletler antirikasi, gah eşkiyalik halinde arzedilmek istenmiş olan Kürt kiyami millisnin hedef ve mahiyeti bu gün dünyaca malum olmuştur. hiç bir irtica ve eşkiyalik olamaz ki, bir hükumet on sene bütün vesaiti itfaiyesile ugraşsinda onu iskat ve tiskin edemesin. Eger bu ôyle bir hareket ise ve türk hü-

Mustefa şahin beg , Hoybun müessislerinden.

kumeti buna ordusu ile, Jandarmasile, istiklal muhakemelerile, tehcir ve tebidlerile nihayet affi umumilerile hal ve teskin edemiyorsa demek Türk hükumeti bir imanla, bir imana dayanan mukaddes bir gaye ile, bir hakla çarpişiyor. Sonra bir milleti kendi gayeleri ugrunda istismar etmek isteyen hiç bir ecnebi devleti yokturki o milletin ihtilalindan evvel ihtilali devam ederken ve ihtilalindan sonra o milletin fertlerinden başliyarak bütün varligin bütün hareket ve hürriyet kuvvetlerini son haddina kadar zecr ve tazyik etsin. Kürt milleti her milletin girişmiş oldugu bu mübarek mücadelesinde insaniyetin ve her medeni milletin maddi degil, manevi ve kalbi olsun alakasini beklerdi. Lakin heyhat, bütün miletlerin yaliniz manevi alakasini degilde maddi ve fiili tazyikat ve tesibatini gôrdü. Yüreginde hak ve insaf hissini taşiyan her izan sahibi insan, hemen teslim ederki bütün bu hadisat bir milletin milyonlarca nufusu ile bir milletin umumi ve kendiliginden kiyamidir. Insanca yaşamak için şerefle ôlüme atilişidir. Kendi ruhunun ve insanlginin ihtiyaçlarindan dogmuş ülvi feveranidir. Bu nasil durdurulabir ve nasil başkalarinin teşvikine muhtaç olobilir. Türkler bunu siyasi mahdut şahislarin mahdut münevverlerin eseri sandilar, onlari astilar kestiler. Fakat Doktor Fuad, Avkat Mehmet, Kemal Fevzi, Salih bey, şeyh Said, Mualim fikrinin kanlari ile sulanan vatan topraklari onlarin eş ve peydevlerini daha mebzuliyetle verdi. Onlar yaşasin Kürdisan diye ôlürken ellerindeki azm ve iman bayragi yere düşmedi. Ve hiç bir zaman düşmiyecektir. Kürt davasi bir milletin hakki hayat davasidir. Bir milletin zülüm ve esarete syanidir. Bir milletin hür medeni ve mesut olmak kararidir. Bir vatan ve millet davasidir. Bu dava adi mücrimler fikra ve siyaset menkublarina mahsus affi umumilerle degil, bu milletin her millet gibi en tabiii ve insani haklarinin verilmesile biter. Bu davanin muakipleri ancak o zaman gônülerinde itminanla vatanlarina dônerler. Ve bu millet efradi ancak o zaman yüreklerindeki gazabi silerler. Hoybunda ancak o zamandirki vazifelerini ikmal etmeş olanlarin istirahati vicdanile ortadan çekilir. Milletin hür kütlesi arasinda dagilir gider. Bundan başkasini beklemek gaflet degilse tegafüldür. Muhtemeldirki Türk affi umumisdolayisile bazi menfaat düşkünleri zaif imanli kimseleri Türkiyeye dônmeyi düşünsünlar.

Haco aga, Hoybun müessislerinden.

Her millette bulunabilecegi gibi Kürt camiasi içindede bir kaç müterediinin bulunmasi tabiidir. Hiç bir millet bôyle sefil evlatlara malik olmadigi iddia edemez. Fakat bu bir kaç bedbaht ve derbederin hareketleri kürt davasini sarsamaz. Kürt davasi Kuvvet ve kiymetini bunlar gibi malul evlatlarindan degil, canli, kanli, imanli ogullarindan aliyor. Ve şayani ftihardirki bu sonuncular bir ekseriyeti azime ve evvelkiler bir fiei kaliledr. Onlar sefaleti ruhiyelerinin kendilerine hazirladigi mezlekei bedbahtide istedikleri kadar sürünsünlür. Kürdü hakiki ogullari hayatin gôsterecegi her şekilde ona sadik ve onun saadetine hadim kalacaklar ve onu gayesine isal edinceye kadar her şeyle, hatta kaderle çarpişacaklardir.

Hoybun cemiyeti hiç bir fursati kaçirmiyarak büyük devletlere milletler arasi münasebetler dolayisile zaman zaman toplanan düveli konseylere daimi müracaatlari ile Kürt milletinin siyasi hukukunun taninmasi lüzum ve zaruretini iddiadan geri kalmiyordu. Kürdistan dahilindeki ittisalatilada milletin uyunmasina çalişmakla beraber Cezirede «ARIKARIYA BELENGAZEN KURD» nami ile teşkil ettigi cemiyetle hayirli işlerde hizmet etmekte Idi.

Hoybun mesaisine iştirak eden Bedirhaniler Botan emaretinin verdigi bir hissi gururla kendilerini daima arkadaşlardan üstün tutmagi farzetmek istiyerek daima diktatorane bir tavir takinmalari, milli sahada yapilmakta olan hizmetin sirf kendi mesailerile hüsule geldigi fikrini harice telkin etmek istemeleri milli faaliyete iştirak etmiş olan arkadaşlarin kendilerine karşi kirginliklarina sebep olmakta idi, bu kabilden olarak ecnebi müellefatinda Kürt milli mesailine dair bedirhaniler tarafindan yapilmiş gibi gôsterilen bazi malumatlarin yanlişliklarini teshih ederek bu hususa çalişmiş olan vatanseverlerin tarihi mesai ve emeklerini belirterek mesailerini şükranla yadetmegi vicdani bir borc addatmekte yim. Mesela Amerikali DANA ADEM IşMITIN «JONNEY ONOY BRAN MIN» adli kitabinin 157 inci sahifesinde bildirilen «modern ilk kürt mecmuasi Bedirhaniler tarafindan Botan lehçesile neşredilmiş oldugu» haberi dogru degildir. Ev-

Hasan Haco aga, Belengaz Hayriye Cem'iyeti reisi.

vela botan lehçesi diye bir lehçe yoktur. Olsa olsa botan aksani vardir. Her milletin kendine gôre bir konuşma tarzi. Oldugu gibi saniyen ilk mecmua 1908 tarihinde hürriyetin ilanindan sonra Kürt teraki ve teavvün cemiyetinin yardimi ile ve himayesi altinda Diyarbekirli Miri katibi zade Cemil beyin idaresinde Halil Hayali Motki ve Liceli Ahmet Ramiz beylerin mesailerile neşredilerek millet arasina dagitilan Kürdistan gazete ve mecmuasidir. Sonra soran lehçesi ile neşredilenlerden başka HéVI talebe cemiyeti tarafindan neşredilen «ROJI KURD» ve «HETAVé KURD» gazeteleri bundan daha evvel milletin amal ve ihtiyaçlarinin ifadesine tercümanlik edecek bir gazete neşredilmiş degildir. Eger reklam kabilinden her hanki bir gazete azami bir ve ya iki nüshayi geçmemek suretile çikarilmişsa bittabi bu mevzuu bahis haricidir. Yine bu kitabin 157 nci sahifesindi Bedirhan biradeler tarafindan ilk defa olarak latin hurufile neşredildigi alfabe haberide sihattan aridir. Latin harflerinin kabulünü ilk evvela 1913 tarihinde istanbulda posta memuru Hévi cemiyeti mensuplarindan Faiz bey Hévi cemiyetine teklif etmişti. Doktor Abdullah Cevdet beyde arap harflarinin Kürt lisanini temamile ifade etmedigini sôyliyerek bu harflerin latin harfleri ile tebdili lüzumunu — Roji Kürd — mecmuasindaki yazilarinda sôyliyordu. 1931 senesinde şamda Ali Aga Zilfonun evinde toplanan Celadet bey Bedirhan, Mikisli Hamza bey, şam kürtlerinden Musa bey ve Ekrem cemilpaşadan mürekkep bir komisyon latin harflerinin bu gün kullanilan şeklinin kabulünü ve kürt lisanina tatbikini muvafik gôrdü. Bunu müteakip arkadaşlar tarafindan muhtelif tarihlerde bir kaç alfabe neşredildigi gibi kamuran Bedirhan beyde yaliniz kendi ismini taşiyan bir alfabe neşretmişti. Dana şimitin kitabinin 165 inci sahifesinde güya süreyya bey Bedirhan misirda bazi arkadaşlari ile birlikte dersimli şerif paşayi Kürd hukukunun müdafaasi için SEVR Sulh konfransina gôndermişti. Demektedir. Zavalli Süreyya bey 1918 — 1919 tarihlerinde yani Sevr konfransinin toplanisi esnasinda misirda Mahmut Mühtar paşanin ailesi misir prensesi Nimet muhtarin çiftliginin müdürü siffatile basit bir vekil olarak bulunuyordu. şerif paşa Osmanli devletinde bir kaç defa vezirlik yapmiş olan Süleymaniyeli handan ailesinden meşhur Said paşanin ogludur. Süleymaniyelidir. Der-

Dr. A. Nafiz.

simli degildir. Fransizlarin SENSER mektebindin mezun bulunan şerif paşa Sultan Hamit devrinde Berlin ve Stokholm Sefaretlerinde bulunmuş meşrutiyetten sonrada ittihatçilar aleyhine Pariste «MEŞRUTIYET» naminda bir gazete neşreden zattir şerif paşa Istanbulda müteşekkil Kürdistan teali cemiyeti tarafindan sevr konfransina Kürt Mürahassi olarak tayin edilmişti. Süreyya beyle ne uzaktan ve nede yakindan hiç bir alakasi yoktu. Bu gôsterdigim hakikatlara uymayan malumatlardan yüzlercesinin Bedirhaniler tarafindan yayinlanarak Kürdistan davasinin muakibe ve müdafaasini yaliniz Bedirhanilere hasretmek gibi dar bir düşünce taşamalari milletin ruhunda yaşayan demokrasi efkare mugayyer şôven bir hareket olmak itibarile kürdistan davasina zarar vermiş olduguna şüphe edilemez.

1932 senesi agustos ayinda hoybun cemiyet merkezi azalari ile mintikalar reisleri ve hoybun müsteşari kamran beyin huzuru ile yapilan toplantida vaki şiddetli münakaşa neticesinde kamran beyin hoybundan uzaklaştirmasi üzerine kardeşi Celadet bey de cemiyetten ayrilmişti. Celadet bey merhum haddizatinda ihtirama layik ve kürt lisanina hizmeti itibari ile takdire ve şükrana müstahak etvarindaki merdaneligle de şahsiyetine muhabbet celbeder bir zatti. Her Kürt nezdinde mümtaz bir mevkie Sahip olmakla beraber ondada botan emareti hatta kürdistan «kiralligi hevesi» var idi !

Süreyya beyin misirda efradi, azasi, reisi kendisinden ibaret olan programin neşrettigi kürdistan istiklal firkasinin dokuzuncu maddesindeki efkare hayret ve taaccüple bakmamak mümkün degildir istiklala kavuştuktan sonra hayati şaibedar olmamiş Kürt hanedanindan bir zatin Kürdistana Hükümdar tayin edilmesini» istiyor* Gônül isterki milli sahada hizmetleri sabketmiş ve bu günde etmekte olan bu zevatin hayatta bulunanlar asrin ve tarihin tetevüratina uyarak her kesin demokrasi, iştiraki bir hayata

---

* Biz de, diyoruzki: Kürdler, hürüyetlerine kavuştuktansora, Kürt parlemani, Kürdüstana bir Cümhur başkani seçecektir.

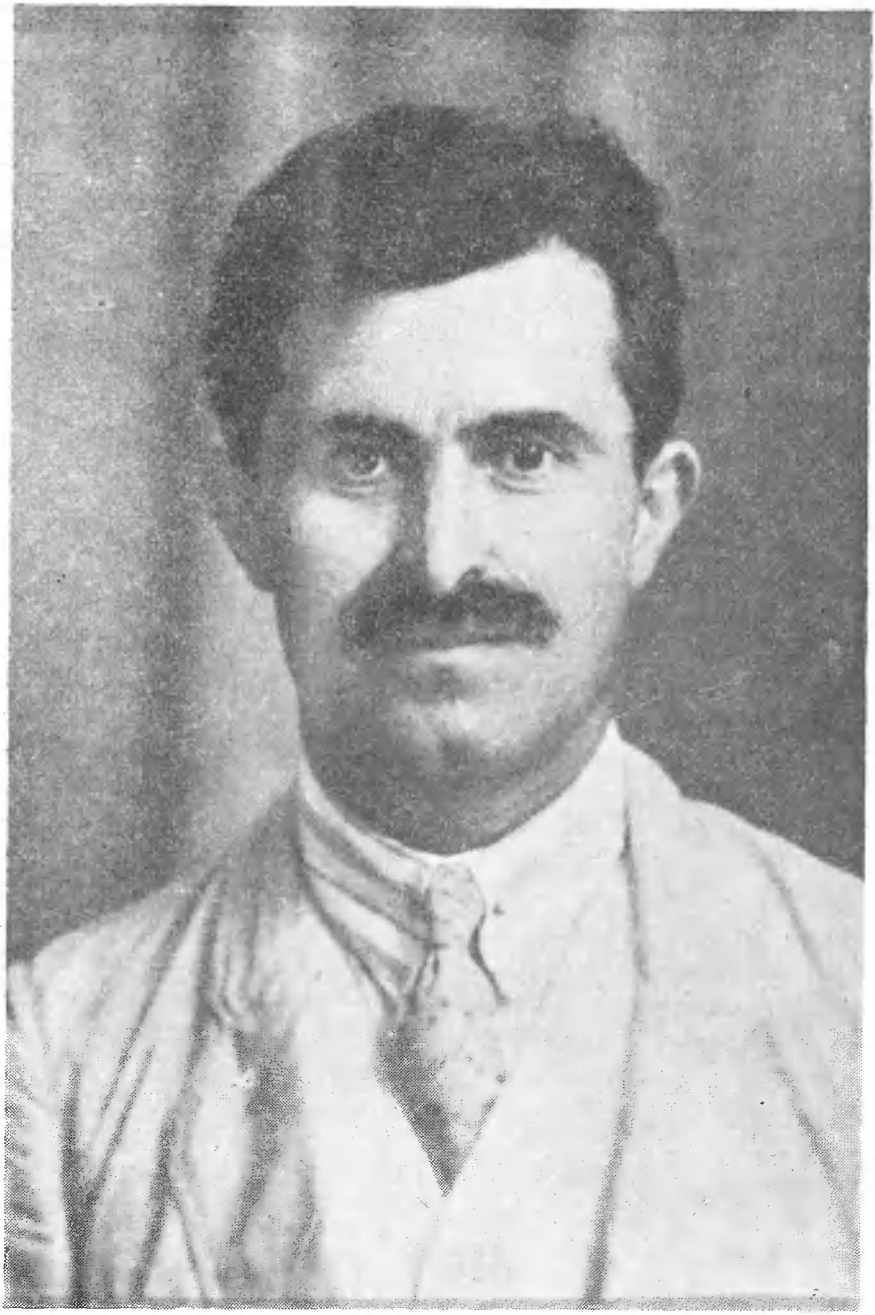

Hetav gazetesi mes'ul müdürü Hemze beg.

kavuşmak için, mücadele etmekte oldugu bu zamanda, artik bir serab olan botan emareti ve ya kürdistan kiralligi! gibi, kôhneleşmiş fikirlerin zebunu olarak kalmasinlar. Kürt siyasi hayatinda mühim bir mevkie sahip olan kamran bey ceddinin şôhretine dayanarak tac ve taht istiyecegine fitretindeki zeka ve malik oldugu ilmi kudrete dayanarak demokrasi nazariyelerinin işigi ile milletin sinesine yerleşerek takip edecegi dogru ve dürüst siyasetle, layik oldugu mevkie yükselmiş olsun.

Tarihe hizmet, milletimizin yeni ve gelecek nesline ibret olmak düşüncesi ile bu hakikatlari bildirirken bir taraftan teessür duyuyor, diger taraftan vacibimizi eda ettigimizden, müteselli oluyoruz.

«DERSIM KIYAMI VE TURK» ASKERI HAREKETI

Kürdistan kitasinda ehemmiyetli varligi ile başli başina bir alem olan aslanlar yatagi, bulutlara baş çeken Dersim daglarinin sadik ve vefali evladi buralara gelip geçen fatihlerin hiç birine boyun egmemiş ve Türk hükumeti hakimiyetinide sôzle kabul etmişti. Fiilen Türk hükumetininde bu diyarda bir devlet mahiyeti yok idi. ôteden beri Dersimlileri temamen hükumleri altina almak arzusunu beslemekte olan Türk hükumeti bilahere koçgiri Isyani esnasinda koçgirileri muhafaza eder duruma olmasindan kuşkulu bulunan Mustafa Kemal hükumeti, dersime agir bir darbe vurmagi planlaştirmakta idi. Bu niyetle 1936 senesinde idari, askeri hazirliklara başlamişti. Abdullah akdogan paşa, askeri kumandanligina tayin edilmiş mintikanin valilik vazifeside ilaveten kendisine verilmişti. Abdullah paşa, vilayet merkezi olan Elazizden yayinladigi beyannamelerde Dersim, Palo çabakçur mintikalarinin islaha muhtaç oldugunu bildiriyor ahalinin, hükumetn emirlerine itaat etmek lüzumu tehdit edici bir lisanla ilan ediyordu. Ikinci bir beyanname ile Dersim adinin «Tunceli» adi ile degiştirildigini ve dersimin mühtelif mahallerinde askeri kişlalar yapilacagini ahaliye bildiriyordu. Dersimliler, bu teşeb-

A. Abbas beg

büslerin dersime karşi yapilacak askeri harekatin başlangici oldugunu anlamakta olduklarindan aşiret reisleri toplantilar yapiyor, durumun vahim akibetini önlemek üzre ittifak yapmak ihtiyacini duyduklari halde, yaradilişlarindaki benlik, yüzünden birinin digerini çekememesi sôz birligi yapmalarina mani oluyordu. Reisler felaketin yaklaşmakta oldugunu muhakkak olarak gôrdükleri halde aralarindaki husumeti birakarak tamami bir ittifak yapmadilar. Yaliniz birbirine dost olan aşiretler aralarinda ittifak yapilabildi. Buda bôlge, bôlge ittifaklar meydana getirdi.

Seyid riza kendisi ile dost olan yukari Abasan, Ferhadan, Kara Baliyan, Bahtiyar, Yusufan, Dumuman, Hayderan, kismen Kalan aşiretleri ile siki fiki bir ittifak yapabilmişti. General Alpdogan askeri kaymakamligindan emekli Dersimli Hidir ismindeki şahis vasitasile Seyd Rizayi igfal etmege ve hükumetin iyi niyette olduguna iknaa çalişiyordu. Kaymakam Hidirin teşviki Ile ve verdigi teminata güvenerek Elazizde Abdullah paşa ile gôrüşmege gelen Seyid Riza Abdullah paşa ile yaptigi toplantida paşanin gizli fikirlirini sezmege muvuffak olmuş Dersime dônünce bu gaddar düşünceleri aşiretlere bildirmişti. Bir müddet sonra Abdullah paşa istihbarat reisi binbaşi şevket aşiret reislerini ziyaret niyetile Dersime gônderd. Ovacik aşiretleri arasina gelen binbaşi şevket oradan iki üç aşiret reisi ile bereber Seyid Rızayi ziyarata gitmek istedisede, Seyid Riza bunlarin ziyaretini kabul etmedi. Binbaşi şevket Seyid Rizanin kendisini kabul etmedigini gôrünce Haçli kôyünde oturan kardeşi oglu Rehberin yanina gitti, arazi meseleleri sebebile aralarinda sogokluk bulunan Rehbere, Seyit Riza, Ali şiri gôudererek binbişi şevkete aldanmamasini tenbih ettisede Rehber amcasi Seyid Rizanin sôzlerini dinlemiyerek şevketin igfalina kapilip kendisi ile beraber Elazize gelerek Abdullah paşa ile gôrüştü. Abdullah paşa, Rehbere bolca para vererek, ve bir çokta vaidlerde bulunarak, amcasi aleyhinde bulunma sini temin etmişti. paşa Rehberi tarafina kazandiktar sonra Dersimlilere Yaptigi bir tebligatta umum Dersim aşiretlerinden iki yüz bin tüfek istiyordu. Dersimliler bu tebligin neticesi ne oldugunu anliyor, ve müdafaa hazirliklarini yapiyorlardi. Binbaşi şevket Hozat Aşiretleri arasinda dolaşarak aralarina tefrika sokmaga çalişiyor ve hükumetin alacagi tetbirlerin Dersimin islah

ve refahina yarayacagini propaganda ediyordu. Ilk evvela islah edileceklerin Seyid Riza ve mütefikleri aşiretler olacagini sôyliyordu; diger aşiretlerin tüfekleri alindiktan sonra yerlerinde serbest birakilacaklari havadisini halk arasina yayiyordu. Bu sirada Dumanan, ve kismende Nazimiye aşiretleri hudutlari üzerinde yapilmakta olan askeri binalari tahrip etmişlerdi.

Seyid Riza Dersime tatbik edilmek istenen tazyik siyasetinden vaz geçilmesini Dersime milli haklari taniyan bir idare sisteminin tatbikini Abdullah paşadan istiyordu. Abdullah paşa, Dersim hududuna askeri kitaati dolduruyor, ve her sabah diyarbekirden uçan tayyareler Dersim üzerinde tehdit uçuşlari yapiyorlardi.

Her tarafta Dersimlilerle askerler arasinda müsademeler baş gôstermişti.

1937 Senesi ilk baharinda Silah toplamak üzere Yusufan aşireti mintikasina gônderilen bir askeri müfrezesi askerlerinden biri, bir kizin namusunu bozdugunu haber alan aşiret reisinin oglu FINDIK, müfrezeye hücum ederek tüfek kuvvetile müfrezeyi, aşiretleri mintikasi haricine çikardi. Seyid Riza oglu Ibrahimi Elazize Abdullah paşaya gôndererek yapilan pisligi, paşaya bildirmiş, Elazizden dônüşünde kirgan aşireti içinde Deşt kôyünde, uyurken istihbarat reisi binbaşi şevketin adamlari tarafindan ôldürüldü, genç oglunun bu suretle ôldürüşünden müteesir olan babasi Seyid Riza Kirgan aşireti merkezi olan Sitti kôyün muhasara ederek katillerin kendisine teslimini istemişti. Siti kôyünde hazir bulunan binbaşi şevket Katilleri teslim etmedigi gibi bunlari açikça himaye ediyordu.

Dersme getirilen Diyarbekir Kol ordu kitaati fiilen harekete geçerek yusufan aşireti mintikasina hücuma başladi. Elaziz firkasi Kumandani Ismail hakki bey kuvvetleride hükumetin igfalatina kapilan Kirgan aşireti efradinin kilavuzligi ile Seyid Rizanin mintikasina taarrüz ediyordu Harp Seyid Riza ve mütefikleri Hozatin yedi aşireti zerinde şiddetlenmişti. Kahramanca harp eden kürtler Ismail beyin mafevk ve her türlü vesaitle mücehhez kuv-

Büyük feylesof Dr. A. Cevdet.

vetlerine mukabil hücumla kirarak, hozat mintikasi haricine attilar. Bu hezimet üzerine Erzincan ve Erzurum askeri kitaatida harbe iştirak ettirildi. Askeri tayyareleri boğucu gaz bombalarile. Kürt kuvvetleri mintikasini bombalamakta idiler. Seyid Riza bilvasita yine Abdullah paşaya müracaat ederek Kürt milli haklarinin taninmasi ve oğlunun katillerinin kanun pençesine teslim edilmesi şartile askeri kitaattan zabtedilmiş olan malzeme, techizat, ve esliha ile Kürtlerin elinde esir bulunan subay ve efradin hükumete iade edilecegini bildirmişti. Abdullah paşa Seyid Riza ve mütefiklerinin seksen bin mavzerle beraber kayitsiz, şartsiz, hükumete teslim olmarindan başka çare olmadigini cevaben bildirdiginden harp yeniden şiddetini artirmiş, ve askerler elleri altinda bulunan silahsiz Kürt ahaliyi, çoluk, çocuk, kadinlarda dahil oldugu halde, hepisini imha ediyorlardi.

Seyid Rizanin kardeşi oğlu Rehber, Hozat kasabasi civarindaki peyami kôyünde oturuyor, bitaraf oldugunu sôyliyor isede altan alta hükumet memurlari ile alip vermekte idi. Kürtleri igfal maksadi ile türklere, rehberin kaçarak isyana iştirak ettigini ilan ettiler. Rehber bir kisim adamlari ile Bahtiyar aşireti arasina girmişti. Amcasi Seyd Rzaya haber gôndererek pişman oldugunu hükumetin fena niyetlerini anladigini sôyliyerek, elini ôpüp af edilmesini rica ediyordu. Seyid Rizanin mütefiki aşair reisleri Rehberin sôzane Kaniyor, Seyid Rizanin istememesine ragmen Rehberin aralarina girmesini muvafik gôrüyorlardi. Rehber Seyid Rizanin askeri herekatini tanzim eden ve her umurunu çeviren Alişirin bulundugu mintikaya Akrubasindan Efendi, ve bir kisim adamlari ile beraber gelerek Türklerle harbe başladi. Seyid Rizanin sag kolu mesabesinde olan şecaat ve erkekligi ile taninmiş muhlis bir kürt milliyet perveri olan Alişiri ôldürtmege karar veren Abdullah paşa, bu işin icrasini hain alçak Rahbara birakmişti. Rehberin türklerden kaçarak Isyana iltihaki hep bu istegi yerine getirmek maksadi ile idi. Seyd Riza, Alişiri büyük devletler nezdine gôndererek türklerin yaptiklari zülümden şikayet etmek istiyordu. Alişirle daimi temasi hasebile bu fikirden haberdar olan Rehber mumailiyhin hareketinden bir gece evvel, kendisine müsafir olmuştu. Beklenilmiyen bu ziyaretin esbabini Alişir sorunca Rehber yorgun ve aç oldugunu sôyliyerek yemek yiyip

bir kaç saat istirahat için geldigini sôylemişti. Alişir müsafirine yemek tedariki yaparken Rehber ansizin tabancasi ile ateş ederek Alişiri ôldürdü. Alişirin karisi kocasinin ôldürüldügünü gôrünce oda tabancasi ile Rehbere ateş etti isede çikan kurşun rehbere arkadaşlik eden efendinin başina isabet ederek ôldürmüştü. Rehber ikinci bir kurşunla alişirin karisi zerifeyi de ôldürerek başlarini kesip türklere gôtürdü. Artik alçak hain Rehber yüzündeki perdeyi atarak açikça türklerle beraber çalişmaga başladi. Harp bütün şiddetile devam ediyor, askerin yaktigi ormanlarin alevi geceyi gündüz gibi aydinlatiyordu. Bahtiyar aşireti mintikasindaki Harbi aşiret reisi şahin aga idare ediyordru. şahin aga bir kaç günden beri yorgun ve uykusuzlugunu gidermek için aşiretin ileri gelenlerinden Hidiri yerine vekil birakarak bir kaç saat istirahat etmek istemişti. Hain Hidir şahin agayi uykusu esnasinda ôldürerek rehberin Alişire yaptigi gibi kafasini keserek gôtürüp hozatta türk askerine teslim etmiş ve af talebinde bulunmuştu.

Hidir Hozattan avdetinde yoluna pusu kuran şehid şahinin kardeşi ve akrubalari tarafindan kendisi ve baraberinde bulunanlar ôldürülerek cezalari verildi. Reisini zayi eden Bahtiyar aşireti bir müddet harbe devam etti isede sonradan mukavemetleri kirildigindan türk askeri mintikalarini işgal etti.

Erzincan, Erzurum, Diyarbekirden gelen kulliyetli askeri kuvvetlerin hücumuna ilaveten bir takim hain kimselerinde türklere yardim etmelerinden Seyid Riza mintikasini birakarak bitaraf kalmiş olan aşiretler mintikasine geçti. Bu aşiretlerinde harbe girmesini istiyordu. Türk askeri Tujik dagi eteginde IKSOR vadisindeki **magaralara siginmiş zavalli binlerce çoluk çocuk ve kadinlari magaralarin agizlarini kapiyarak suvamak şuretile içeride bogdulars.** Türklerin eline geçmemek için bir çok kadin ve genç kizlar kendilerini uçurumlardan kayalar üstüne atarak intihar etmekte idiler. Kiş mevsiminin girmesi hasebile Dersim daglarinda harp etmek imkaniz oldugundan dôgüşe fasila verilmişti. Türk ordusunun agir zayiat verdigini gôren askeri kumandan Erzincan valisi vasitasi ile munzur daginda karagah kuran Seyid Rizaya haber gôndererek hükumetin Dersim metalabatin

kabule karar verdigini askerin kişlalarina dônmeleri emri verildigini bildirerek gôrüşüp anlaşmak için Seyid Rizayi Erzincana davet ediyordu. Seyid Riza bu sôze ininarak Erzincana gelirce kendisi ve beraberinde bulunanlar tevkif edilerek muhakemeleri yapilmak üzere Elaziz askeri muhakemesine getirildi; şekli bir muhakemeden sonra ogullari ve yusufan aşiret reisi kamber, kureyşan aşiret reisi Seyid Hüseyn ve Ali agalarla beraber idam edildiler. Idam edilirken Zaza lehçesi ile yetmiş beş yaşindayim Kürdistan şühedasina kavuşuyorum Kürt gençleri intikamimizi alacaklardir. Yaşasin Kürtlük ve Kürdistan, diyerek asilmişti. Seyid Riza merhum idam edildikten sonra sira kardeşi oglu Rehbere gelmişti. Türkler rehberin Amcasi seyid Riza ve vatani aleyhine yaptigi ihanete mükafat olarak TIŞAN mevkiinde kendisi ile oglunu kurşuna dizdikleri gibi peyami kôyündeki evinide işgal ederek karisini ve diger alesi efradini anadoluya nefi ettiler. Hain Rehbere yapilan bu muamelelerden her Kürt ibret almalidir. Türk hükumeti daima ister kendine hizmet eden olsun ister tüfegile kendisine mukabele eden olsun; her kürdün izalesini isteyen bir düşmandir. Seyid Riza merhum türk hükumetinin sôzüne aldanarak ele geçtikten sonra yine Isyan hareketi devam ediyordu. Yegenleri Hüseyin, ve Halil aga zade Hasan yusifan aşireti reisi karnik daginin yükseklerini elde bulunduruyorlar kahramanca harp ediyorlardi; şiddetli bir kişin başlamasi ile kar firtinalarinin devami askeri kitaatin kişlalarina dônmege mecbur etmişti. Bu sebeple 1938 teşrini sani ayinda türk askerleri kişlalarina çekilmiş ve Dersim hareketi 1936 dan başlayarak 1938 teşrini saniye kadar devam eden kanli harplerle türk ordusunun vahşi, canavarça icraatina sahne olmuştu.

Kürdistani ortadan kaldirmak, Kürtleri imha etmek isteyen türk hükumetleri, Kürt reislerini bir biri aleyhine tahrik etmek suretile siyasetlerini yürütmekte, Kürt milli kuvvetlerinin birleşmesine mani olmak için ne lazimsa yapmaktan geri kalmamakta idiler. Amcasi aleyhine hareketeden Rehberin milletine karşi yaptigi hiyanet Ali şir gibi kiymetli bir şahsi ôldürerek başini kesmesi taninmiş şahislardan olan hidirin reis şahini ôldürerek başini kesip türklere gôtürmeleri gibi alçakçasina irtikap edilen yüz

kizartici efal bütün Kürt milleti tarafindan lanet ve nefretle karşilanan denaatlardandir. Cehalet ve şahsi ihtirasla yapilan bu gibi hiyanetlerden muvakkat olarak belki türkler istifade etmişlerdir; fakat milli hukukunu elde etmege azmetmiş olan Kürt milleti bu hiyanetlerin intikamini müsebbeplerinden almakta gecikmiyecektir.

Hoybun cemiyeti, mesaisine iştirak eden yeni anasirla işbirligi yaparak zaman va mahalli siyasetin müsaadesi nisbetinde hudu ve sukunetle milli çalişmalarina devam etmekte idi. Başlayan ikinci dünya savaşi nihayetinde devletlerin siyasi vaziyetlerinde büyük degişiklikler olmasi ihtimalini gôz ônüne alan hoybun Kürdistanin muhtelif bôlgelerinde bulunan siyasi Kürt teşeküllerile anlaşarak müşterek gayeye vusul için beraberce çalişilmasini zaruri gôrdügünden cenubi kürdistanda müteşekkil «HéVA» cemiyeti mümesili Fazil ve kiymetli vatan sever olan merhum Refik Hilmi beyle muhabere etmek fursatini bulmuştu.

Refik Hilmi bey ve arkadaşlari bilahara irak hükumeti tarafindan idam edilen erkani harp yüzbaşizi merhum Izzet Abdüaziz beyi hoybuncu arkadaşlarla gôrüşmek milli meselelerde beraberce çalişmak imkanini hazirlamak için H. merkezine gôndermişlerdi. Iki taraf murahaslarinin 4 nisan 1944 tarihinde toplanmasi mukarrar olan toplanti mahallinde Hoybun mümesilleri Ekrem Cemil paşa, Abdürrahman Ali Yunus Aga ve muayyen günde hazir bulundularsada harp vaziyetinin dogurdugu müşkülat sebebile içtima mahalline karşi taraftan kimse gelmemişti. Bunun için toplanti yapilamadi. Bu toplanti için merhum Refik Hilmi beyin yazdigi maktubun fotograf suretni aynen dercediyorum.

Bagdat
9 — 2 — 1944

Saadetli Kadri bey Efendi biraderimize

20-10-1943 tarihli emirnamei alilerini kemali mafheretle, almiş ve 10-12-1943 tarihinde cevabini ihzar etmiştim. Ancak getirmege memur edilen arkadaşimiz bir çok müşkülat karşisinda kal-

بغداد

٤٤/٢/٩

سعادتلو صدری بك افندی برادر عزیزم

٤٤/١٠/٢٠ تاریخلو نامه عالیلرینی کمال مسرتله آلدم و ٤٤/١٢/١٠ تاریخنده عودتی احصال ایتمه ایدم - آنجه مکتوبی کیتدیکدن صوکرایدیلمه ارقداشلرینزه حصوصه مشکلاتی قارشیسنده قالدیغنزه اوکتوبی انصاله موفق اولدیغنزه مسروردم . ایشته شمدی شو مکتوبی بکلیه ارقداشلرینزه تقدیم ایدیورم . برادر حصوصیتکارینز ایله مفتخر بالحروم ارقداشلرینزی مفصل رصورتده واقعه علیه عرضه ایدرك امریکا وروسیه مسائل حقه عمومیه سنه قرار اتخاذ ایدیلمه سی تقدیم ایکی طرفدن (یوستس) بیه مسئول و مدلل مشکلات حدودیه بیره گوندریلرك مذاکره ده بولونمالرینه متوقف کورولدیکنی عرضه ایتمکده بولونمقلرینه و مذاکره ده بالذات حاضر بولونمه لرینه اوقدر مشغول ده گلدیکندن بنائر علیه تشریف عالیلری امکانه داخلنده ده گیلسه نامزده باشقه بر مشکلات وکیلنه ترجیحاً ممدوح سلیم بك برادیزك حضورلرنه مفاوضاته بولونمه حقنی حائز اولدیغنه گوندرلمسنی رجا ایدرم . بك یقینه بزه طاغه یومدقاتك تأمینی بکلدیکنه ضرورت یوقدر . موصل - جزیره حدودی ورزش واسنه واقعه حقنده بر گونی ویا نقطه ده تعیین طرفدن تعیین اولونه جق گونده حدود حیدار بر مشکلات حتی بکه بالذات بزه لرك حاضر بولونمالرینه اعتماد بولورم کرنی رجا ایدرم - مکتوبك گیزه جك اولدیغنی ابراهیم عزیز بکدن - کرنم ارقداشلرینزه - وفقیت عمومیه فی حقنده بکه

arak o mektubu isale muvafak olamamişti. Işte şimdi şu mektubu ikinci bir arkadaşimizla takdim ediyorum; burada hürmetkariniz olmakla müftehir bilumum arkadaşlarin reyini müfassal bir surette zati alilerinize arz ederek, emir buyrulan mesail hakkinda umumi bir karar ittihaz edilebilmesi iki taraftan — Biz ve Sizbirer mesul ve müdrik mümesilin hudut boyunda bir yere gönderilerek müzakerede bulunmalarina mütevakif gôrüldügünü arzetmek mecburiyetindeyim. Bu mülakat ve müzakerede bizzat hazir bulunmak bendeniz için o kadar müşkül degildir. Binaenaleyh teşrifi alileri imkan dahilinde degilse naminiza başka bir mümesilin ve mümkünse tercihen «Iskender bey» biraderimizin her türlü mufavazatta bulunmak hakkini haiz olarak gönderilmesini rica ederim. Pek yakin bir zamanda bu mülakatin temini bendenizce pek zaruridir. Hudud üzerinde ve arzu edeceginiz bir kôy ve ya noktada tarafinizdan tayin olunacak günde, bizden selahiyettar bir mümesilin hatta belki bizzat bendenizin hazir bulunacagima itimad buyurmanizi rica ederim Mektubu getirecek olan Ibrahim Aziz beyden, ki bizim arkadaşlarimizdandir. Vaziyeti umumiyemizin hakkinda belki azicik malumat alabilirsiniz Mamafih siznle ittifak ve ittihada şiddetle ihtiyacimiz vardir, birlikte çok şeyler yapabilecegimizi kaviyyen ümit ederim. Artik, gerek şahsi alinize ve gerekse sevgili ve mühtaşem mesai arkadaşlariniza candan hürmetlerimi takdim ederim. Büyük ve muazzam kardeşim efendim.

Refik Hilmi

Hürmetkariniz ve muhlisiniz

Kiymetli bir ilim adami olan merhum Refik Hilmi bey, Doktor şükrü Mehmet sekbanin, harici tesirlerle Kürtlerin inhilalini istiyen yazdigi küçük bir bürôşôrün tahlil ve tenkidi yolunda makul ve mantiki olarak verdigi cevapla kendini tanitmiş, ve bütün Kürt milletinin hürmetini kazanmişti. Bu kitaptan başka birde arapça yazilmiş müzakerati vardir. Birinci cüzü neşredilen müzakeratinda, şeyh Mahmut Berzencinin melekiyeti esnasinda kendisine tercümanlik ve müşavirlik yaptigi gôrülmektedir üçüncü eserinde Kürt şüera ve edipleri hakkinda oldukça büyük bir eser

meydana getirmiş bir ilim adami olarak milletine müfid olmaga hasri hayat etmiş olan merhumun siyasi sahadada degerli hizmeti vardir. Türkçeden başka Arapçaya, Fransizcaya, vakif bulunmakta idi. Hayatinin bidayetinde riyaziye muallimligi, maarif müfettişligi yapan merhum Kuvvetli bir mantika, derin bir ilme, malikti. Kürt milletinin siyasi mukadderatina, siki bir alaka besleyen merhum muhtelif bôlgelerde bulunan Kürtlerle iş birligi yaparak Kürt milletinin benligini belirtecek bir mevcudiyeti milliye elde edilmesine çalişiyordu. Neşredilen mektubunda bu hususa ne kadar degrinden baglilik gôsterdigi gôrülmektedir. Hürmet ve tazimatla hatirasini anarak ihlas ve fedekarlikla milletine merbut olan merhumun ruhunu tebcil etmegi vacip biliriz.

Héwa — cemiyeti, 1944 senesinde molla Mustafanin kiyam hareketinin müeyidi olarak hükumet mümesili Macit Mustafa ile Barzani anlaşmasi müzakeratina iştirak ettiginden gizliligini kayip ederek hükumet mahfili nezdinde erkani malum olmuştu. Nuri Said hükumetini takip eden Hamdi paçaci, hükumeti yapilan ittifaki inkar ve red ettiginden Kürtlere verilmesi bilittifak mukarar olan haklar kabul edilmediginden yeniden başlayan harp neticesinde «HéVA» erkanindan bir kismi Barzanilerle beraber Mahabad cumhuriyetine iltihak etti. Bir kismida hükumet tarafindan tevkif edilerek envai türlü azaplarla tazip edilmekte idiler.

Hévadan sonra programini aşagida neşrettigim «RIZGARI» cemiyeti faaliyette bulunmakta idi.

Agri merkezi dagildnktan sonra Ermeniler Hoybun münasebeti pek mahdut basit br şekilde devam ediyordu. Kat, i alaka edilmemiş isede bazi esbap dolayisile hemen hemen buna yakin bir hal vardi. Alemi içine alan ikinci harbin neticesinde devletlerin siyasi vaziyetinde, alemi haritada vukuu mühtemel degişikligin zuhuruna intizaren hoybun faalyetini durdurdu. Harp sonunda Hoybun cemiyetinin hedefi olan yaliniz Türk hükumetinin eli altinda bulunan kürdistan kisminin esaretten halasi degil belki kürdistanin, bütün kisimlarinin birleştirilerek ecnebi tahakkümünden kurtarmak ihtimali ve emeli vardi. Bunun içinde Ermeni-

şeh Ahmed Berzani, 1932 Kiyam lideri.

lerbela yaliniz Türkiye Kürdistani hakkinda yapilmiş olan ittifak tamamile bozulmuş oluyordu. Harp esnasinda, Sôvyet hükumeti nüfuzu altina girmiş olan iran Kürt arazisine yakin Mahabat havalisinde Sovyet hükumetinin yardimi ile Kürt cümhuriyeti tesis edilince bütün Kürtler sonsuz sevinçlerle ittihadi sôvyet hükumetine karşi derin bir muhabbet beslemege başladilar. Emperyalist, devletler Amerikan ve Ingiliz hükumetleri Kürtlerin sôvyetlere karşi gôsterdigi bu sempatiyi hoş gôrmüyor, Kürtlerin sôvyet hükumetinden uzaklaşmasini istiyorlardi: aradaki münasebetin takriben kesilmiş olmasina ragmen bir gün taşnak cemiyeti mesulu Ropen paşa ile suriye ve lübnan mümesili harac papasyan Hoybun merkez azalari ile gôrüşmek üzere gelmişlerdi. Hoybun cemiyeti erkani ile yapilan toplantida Kürtlerin sôvyet hükumetine gôsterdigi yakinlik ve muhabbetin haklarinda iyi olmayacagini, dünya milletleri siyasetinde her müşkülün halli ancak Amerikan nüfuzu ile kabil oldugunu sôyliyerek «Kürtlerin Amerikan devleti ile anlaşmasi menfaatlari icabindan oldugu» fikrini ileri sürüyorlardi. Aksi takdirde, Amerikalilar gôz yumarsa türklerin kürtleride Ermeniler gibi. katliam etmek tehlikesini muhtemel, gôrmekte idiler. Cevaben dedikki: Emperyalist devletler, kendi menfaatlarindan başka bir şey düşünmedikleri halde, Sovyetler kürdistanin küçük bir kisminda kolaylikla, mahabat Cümhuriyeti kurulmasina yardim ettigi meydanda dururken bu iyiligi takdir ve teyid etmemek Kürt milletnin meslahati hilafina olurki, bu hiyanet derecesinde bir fenaliktir.

«BARZANININ KAHRAMANLIKLARI»

Kürt milli mücadele tarihinde bu çok kiymetli bahsa başlamadan evvel dünya milletleri arasinda milletinin yüzünü agartan, başini yükselten cismani ve hilki kabiliyetinin alemce taninmasina vesile veren ve mücadeledeki muvafakiyetleri ile hakikatan siyasi ve askeri dehaya sahib oldugunu ispat eden, çok büyük kelimesi ile ifade edilemeyecek kahramanliklar yaratan milletinin büyük yaradilişli evladi Mustafa Barzaninin yükses huzurunda ihtiram ve huşu ile egilerek kendisini selamlar ve milletler tari-

hinde taninmiş büyük kahramanlar derecesine yükselmiş varligi ile on beş milyon Kürt milletinin vücudu ile iftihar etmekte hakli oldugunu beyan, ve izhar ederim.

Mustafa barazani daha küçük yaşta iken tavir ve hareketinden harikuladde yaradilişta oldugunu etrafindaki halk anlamişlardi. Barzan cemaati kendisine büyük bir muhabetle bagli lik gôsteriyorlardi. O daha küçük yaşta iken bir taraftan ilm, tahsil ediyor, diger taraftan kabina sigmayan canliliginin verdigi heyecani sarp Barzan Daglarinda Ayi, Domuz, ve sair hayvanat avi ile meşgul olarak teskin ediyordu. Barzan mintikasi etrafindaki aşiretler mahalli nufuz rekabetile barzaninin büyük kardeşi şeyh Ahmedin günden güne artan nufuzunu çekemiyorlardi. Bunlardan LOLAN şeyhi Reşit, bazi uydurmalarla, yalanlar icad ederek, şeyh Ahmet aleyhine cihadi mukaddes ilan etmişti. Barzanilerle aralarinda vuku bulan muharebelerde Mustafa Barzani Lolan şeyhini ve diger düşman aşiretlerini birer birer maglup etti. Barzan daglarinin karanliklarinda bir yildiz gibi parlayan Mustafa Barzaninin muvafakiyetlerinden ürken Irak Hükumeti askeri kuvveti ile fiilen Barazani aleyhinde olan aşiretlere yardim ediyordu. 1931 senesinde Barzani daha yirmi yedi yaşinda iken Irak askeri ile yapilmaga başlayan çarpişmalar, bütün şiddetile 1932 — 1933 senleri zarfinda devam etmekte oldugundan Irak ordusuna yardim eden Ingiliz tayyarelerinin gittikçe şiddeti artan bombardumanlarinin verdigi zararlardan etbaini vikaye için bir kisim Barzanilerle beraber şeyh Ahmet 1934 senesi ilk baharinda Türkiyeye iltica etti. Türklerden iyi bir kabul gôrmedi! hatta adamlarindan bazilarini idam bile ettiler. *

---

* şeyh Ahmedin büyük kardeşi şeyh Abdüselamda türklerin Musul valisi, aslen bir Kürt olan, Süleyman nazif tarafindan idam edilmişti. Süleyman Nezif meşhur maruf Osmanli ediplerindendir. Turanciliga karşi osmanlilik mefhumunu müdafaa edenlerdendir. Bu neslin edipleri ve bundan evvelkiler başta Namik Kemal olmak üzre, hep osmanliligin müdafii idiler. Süleyman Nazifte hilafet ve osmanlilik camiasi içinde bin bir türlü zülüm ve haksizliga ugrayan milletini düşünmegi hatirina getirmemişti. Kendisi aslen Siveregin Bucak nahiyesinin bahça kôyünden, Diyarbe-

Kadri Cemil paşa, milli Kiyafetiyle.

Ceneral Berzani ve Kadri Cemil paşa Mehabadte.

Bundan dolayi şeyh Ahmet, tekrar iraka dônmek istediginden Ingiliz kapiteni VIYOLT ile yaptigi ittifakta barzan aşairinin yerlerine dônmeleri, ve hiç bir kimse tarafindan sikiştirilmamalari, şarti ingiliz kapiteni tarafindan kabul edldiginden, Barzaniler yerlerine avdet ettiler. Yaliniz şeyh Ahmet ve ailesi efradinin hepsi Barzan mintikasindan uzaklaştirilarak, Irakin cenubuna nakledildiler. Bir kaç sene sonra Süleymaniyede oturmalarina müsaade edildi. On sene devam eden bu menfa hayatinda Mustafa Barzani, bir çok şeyler ôgrenmişti. Süleymaniye kasabasi cenubi Kürdistanin milli mefkuresini bütün hararetile temsil eden siyasi bir Kürt merkezidir. Vaktile ne iranilara ve nede osmanlilara tabi olmayan Baban sülalesinin hükumet merkezi olmasi itibarile, milli fikirler neşr eden aydinlar ve şairler daima buruda kendilerini hissetirmektedirler. Molla Mustafa gerek bunlarla gerekse mevcut HéVA cemiyeti azalari ile ihtilattan faydalanarak yaradilişinda mevcut şuuri milli, tamamile inkişaf etmiş hararetli bir Kürt millet severi olmuştu.

Molla Mustafa Barzani Irak hükumetinin gasbettigi cenubi Kürdistanin milli haklarini istirdad edebilecek kafi derecede cüret ve kabiliyeti kendinde gôrüyordu. 1944 senesinde Süleymaniyedeki menfasindan kaçarak Barzan daglarina aşireti efradi arasina geçen molla Mustafa etrafina topladigi aşiretlerle hükumet aleyhine kiyam ederek, Kürt milli haklarinin Kürdistanda tatbikini dava ediyordu. Irak hükumetinin kiyami sôndürmek çin, üzerine gônderdigi askeri kuvveti maglup etti, ikinci dünya harbi-

---

kirde sakin, Miratiliber tarihi müellifi merhum Said paşanin ogludur. Her ne kadar osmanli camiasi içinde milliyet cereyanlarina muhalif idi isede «JIN» Gazetesinin yirmi teşrini evvel tarihli ve 28 numarali nushasinda naklen neşredlen makalesile, izmir millet vekili Seyit beyin millet Meclisinde sôyledigi, Izmir Kürdistan degil, sôzüne karşi: «izmr Kürdistan degilse ya Kürdistan nedir. ?» diye verdigi cevapla Kürdistanin Türklerin eline düşmeden evvel iktisadi, içtimai, ehvalinin şimdiki halinden daha çok iyi oldugunu bildiren yazisi ile gayri şuuru olarak, Kürtlerin elemlerine tercüman olmuştu.

nin kizgin zamanina tesadüf eden bu hadise Türklerin hala Alamanlara iltihakinda şüpheli bulunan ingilizler icabinda Türklere karşi Kürtlerden istifade etmegi düşündügünden ihtiyaten Kürtleri incitmiyerek bu kiyam işini hoşlukla kapatmak istedi. Irak hükumeti aslen Kürt olan Vüzeradan Macit Mustafayi Barzani ile anlaşmak üzere yanina gönderdi. Molla Mustafayi teyid eden — HéVA — cemiyetinin iştirakile Macit Mustafa ile yapilan müzakereye Izzet Abdüaziz, Serdar Aziz, Seyid Abdullah Serheng Emin Revanduzi Mümesil tayin edildiler. Bu zevat Molla Mustafanin muvafakati ile hükumetin mümesili olan Macid Mustafa ile bu aşagidaki mevad üzerinde ittifak ettiler.

1 — Kürdistanin Kerkük, Süleymaniye, Erbil, Dehok, Hanikin şehirlerinin tevhidi.

2 — Hükumeti vüzera heyeti arasina Kürdistan umurundan mesul kürdistan veziri nami ile bir Kürdün ithali.

3 — Her Vezarete bir Kürt vezir muavinin tayini.

4 — Maarif, Iktisad, ümran işlerinde Kürdistanin istiklali.

Ingilizlerinde teyid ettigi bu şerait Irak devleti tarafindan kabul edildiginden, Macid Mustafa ile molla Mustafa ve müeyyidi olanlar HéVA hizbi ile yapilan bu anlaşma esasina binaen Kürdistanin hükumetle ittisalatini temin için, Emin Revandizi, Izzet Abdulaziz, pele, Mustafa Hoşnav Barzan, Mir Hac Akra, Mehemet Ali ümmadiye, Seyid Aziz Abdüllah Mergesor, ve biradost, Fuad Arif pişdar mintikalarina tayin edildiler.

Irak Hükumeti mümesili Macid Mustafa bu siyasetile zahiren Kürtlere bir hak tanimiş gibi gôründü isede, hakikatta Kürdistandan istenen hudu've sükunun iade ve devamini temin etti. Hükumet reisi Nuri Said Iradettigi bir nutukla yapilan ittifakin kabulünü ilan ettiginden Barzani bizzat Bagdada geldi, şeyh Ahmet ve beraberinde menfada bulunanlarin yerlerine dönmelerine müsaade ittiler. Bir müddet sonra Nuri Said istifa ettiginden yerine

getirilen Hamdi Paçaci yapilan ittifaki red ve kürtlere verilmesi kararlaştirilan milli haklari itiraftan imtina etti. Nihayet bulmak üzere olan ikinci dünya harbinin, Alamanlarin maglubiyeti ile neticelenecegi muhakkakolarak anlaşildiktan sonra Türklere alamanlar aleyhine Harbe girdiklerinden, artik ingilizler irak hükumetinin Kürtleri tezyik etmesinde bir mahzur gôrmedigi gibi uçaklarla da Irak hükumetine yardim edeceklerinde v a i d e t t i l e r d i . Irak Hükumeti Kürdistandaki askeri kitaatini takviye ediyor. Barzanilara hücuma bahane ariyordu. Merge-sora, eşya satin almak için, gelmiş olan Barzaninin dost ve müttefiki Ulu beyle polisler arasinda çikan bir vukuuat esnasinda ulu bey ôldürüldü. Ulu beyin adamlari intikam almak için polislara hücum etmek istiyorlardi isede Barzani bunlari menederek meseleyi Sulhen halletmek üzere ikin Bagdat hükumeti bu vakayi bahane ederek Barzani mintikasina 30,000 piyade — 12,000 — kişilik bir polis kuvveti ile hücum etti. Barzaniler kendi mintikalarini şecaatla müdafaa edyorlardi. Irak askerleri ve bunlara yardim eden Ingiliz generali Vilsonun kumandasi altindaki ingiliz hava kuvvetleri Kürt kôylerini şiddetle bombardiman ederek büyük zararlar verdirmekte idiler. Taarruz herakatinin icrasinda hazir bulunan dahiliye veziri Mustafa ômer, aşiret reislerini hükumet tarafina çekmek için külliyetli miktarda para sarf etmekte oldugundan maalesef Mahmut Aga Zibari de, dahil oldugu halde bazi aşair reisleri bu igfalata Kapildilar. Mühim bir kuvvete sahip olan Mahmut aganin Irak hükumeti tarafina geçerek Barzanilerle harp etmesi, savaş vaziyeti üzerine büyük birtesir yapti, bu sebepten Erbil şehrine yirmi kilometre kadar yaklaşmiş olan Barzaniler Ingiliz hava Kuvvetlerinin şiddetli bombardimanlarina ugradiklarindan geri çekilmege mecbur kaldilar. Barzanilerin Mahabat Kürt Cümhuriyetine iltihak edememeleri için Ingilizler Irana gidecek yollari şiddetle bombardiman ediyorlardi. Her taraftan sıkıştırılan şeyh Ahmet ve Kardeşi molla Mustafa meyetlerinde ve ittifaklarinda bulunan» 3000 müsallah ve — 15,000 yakin ahali çoluk, çocuk kitlesile beraber Mahabat cümhuriyetine iltihaka müvaffak oldular. Mahabat Cümhuriyeti Hükumeti tarafindan verilen generallik rütbesi ile cümhuriyet müdafaa kuvvetleri kumandanligina tayin edilen Barzani bütün cephe kumandani olarak Iran ordusuna karşi cephe tuttu.

Mahabatta bir Kürt Cümhuriyetinin tesisi, ve Barzani kuvvetlerinin cümhuriyetin müdafaasini, üzerine almasi, bütün Kürdistanin her tarafinda sevinçli tezahürata vesile oldu. Kürt millet severleri büyük bir sevinç içinde idiler

Bagdatta yaşayan bir kaç menfaat düşkünü satilmiş Kürtler Barzaninin bu hareketini inkara Irak Kürtlerinin iraktan başka bir tarafla alakalari olmadigini bildiren beyanlarda bulunmakta idiler. Bunlarin tesrihatina cevaben Kahirede, intişar eden Elmisri Ceridesinin 22 yonyo 1946 senesinde 3255 rakamli nushasinda bu adamlara cevaben verilen tesrihin Türkçe tercümesini aynen aşagiya naklediyorum.

KURDISTAN MUŞKULATI ETRAFINDA : KURTLER KURDISTAN TEŞKILINE MUVAFFAK OLACAKLARMI. ?

şam Elmisri gazetesi mürasili mahsusi: «birinci dünya harbi netice bulunca alemi, büyük meseleler arasinda, Kürt meseleside meydene çikti. Siyasi muhafil bu meseleyide dikkat ve ihtimamla şark devletleri meşakili arasinda mevzuubahis ettiler. Iran Türkiye, Irak, Suriyede müteferik bir surette kesretle bulunan Kürt vatanlarinda hür ve müstakil yaşayarak, kendi milli bayraklarininda hür ve müstakil devletlerin bayraklari arasinda dalgalanmasini temenni etmekte dirler. Suriyede çok miktarda mevcut olan Kürtler arasinda büyük bir şahsiyet olan «Zinar silopi» yirmi sene evvel Türklerin zülüm ve tezyikinden kaçarak suriyenin şimalinde oturmaktadir. Kürt milli hareketile otuz beş seneden beri kuvvetli alakasi bulunan «Zinar Silopi» Istanbul mekteplerinde talebe iken — HéVI — cemiyetini tesis edenlerdendir. Kürdistan istiklalini hedef tutarak teşekkül etmiş cemiyetlerle uzaktan, yakindan alakadar olmuştur. Bundan dolayi müteaddit defalar hapis ve nefi edilmiş, merhum şeyh Said isyani ilede alakadar adedilerek, tevkif ve sonradan nefi edilmişti. Saçlarina ak düşmüş olan (zinar Silopi) ile Kürdistan istiklal meselesini konuştum.

Milletine karşi muhabbet ve ihlasla bagli olan (zinar silopi) Kürt istiklal meselesinin yeni bir şey olmadgini sôyledi. Müslüman olan Türk; Arap, Kürt unsurlurini birbirine baglayan Osmanli hilafeti ittihatçilarin zuhurundan sonra Kuvvetini zayi edip Türk milli münezemati vucude gelince aşikare olarak, diger islam unsurlari aleyhtarligi başladi. Kendilerini müdafaa ve milli mevcudiyetlerini belirtmek içn Araplar MUNTEDI ELEBEDI; Arnavutlur BAşKIM, Kürtlerde HéVI cemyetlerini tesis etmişlerdi. Kürdistanda vaki ihtilalardan bahseden (Zinar Silopi) Türkiye Kürdistaninda 1925 tarihinde şeyh Said merhumun zeameti altinda milli bir isyan yapildi. Bu kiyam türklerin Kürdistana tatbik ettikleri tazyik siyasetinin bir neticesi idi. Bu ihtilal muvaffak olamadi; reisi ile beraber elli bir adet degerli şahsiyetler hep birlikte asilarak idam edildiler; bunlar hiç bir ecnebi nufuzu tesiri altinda olmiyarak sirf kürdistani istiklala kavuşturmak için kiyam etmişlerdi.

Kürtler Arap memleketlerinde araplarla beraber kardeşçe yaşamaktadirlar. Türkiye hükumetinin zülmünden kaçip şimali suriyede oturan aydin Kürtler vatanlarinin türk zülmünden kurtarilmasina çalişmaktadirlar. Fransizlar bu geçen seneler zarfirda bunlari suriye hükumeti aleyhinde kullarmak için çalişti isede cevabi rededildi. Bunlarin ileri gelenlerinden (zinar slopi): biz bir mazlum millet efradiyiz siyasi mülteci olarak bu araziya iltica ettik. Bizim gibi mazlum ve hakkini arayan bir millet aleyhine, zalime yardim etmek ayiptir, demişti. Fransizlarin arzusuna itaat etmedikleri için kendisi ve efradi ailesi Tüdmüre nefi edildiler.

Bu mevzu etrafinda muhatibimla çokça konuştuktan sonra kendisine Sordum.

Kürt hareketinin gayesi nedir? ve ne istiyorlar? cevaben dediki: on iki milyonluk bir milletin vatani olan Kürdistani müsayter ve müstamer devletlerin zülüm ve tahkkümünden kurtararak her hür millet gibi kendilerininde milli haklarina sahip olarak müraffah bir hayata kavuşmalarini gaye etmişlerdir.

S — öyle ise bu parçe, parça ayrilmiş olan kürdistanin birleşerek bir devlet teşkiline muvaffak olmasini nasil gôrüyorsunuz.?

C — Siyasi ve icat edilmiş uydurma hudut hatlaridirki bu bir

tek vatan parçasini ayri, ayri kisimlara ayirmiştir. İstimar devletlerinin farzettigi bu uydurma hudut, bertaraf edilirse kürdistan tamami şekilde meydana çikarki çok zengin, tabii mevadile medeniyet ve teraki yolunda kuvvetle yürümege muvaffak olacagina şüphe edilemez.

S — Bu parçalanmiş olan kürdistani birleştirerek bir devlet haline getirmek çok kolay bir iş degildir. Bu size çok pahaliya mal olur, ve orta asyanin selametini bozar?

C — biz adilane olan kaziyemizin tahakukunu şiddet kullararak ve kan akitarak meydana getirmek istemiyoruz. Biz kuvvetini, hak ve adaletten alan atlantik misaki gibi insani, düveli vesikalardan ve demokrat devletleri Liderlerinin tesrihlerinden, büyük küçük her milletin esaretten kurtarilacagini ve istiklala kavuşacagini vadeden sözlerinden aliyoruz. Eger bu vaitler ve tesrihlere göre Kürt meselesi halledilmezse bütün bu boş sözler tarih karşisinda istihzaya ugrar.

Her ne şekilde olursa olsun Kürt milleti hakkini istemekte ve istihsalina çalişmaktan geri kalmiyacaktir. Bu ne kadar fedekarlik yapmagi ve kurban vermegi zaruri kilsa bile bunu istemekte devam edecektir. Kürdistanda cereyan eden hadisata bakilirsa, Kürt milletinin tabii servetini yutmak için kürdistan, saytarasi altinda tutmak suretile Kürt milletini esarette bulundurmak gayri meşru ve zülümdür. Kürtler hürriyetlerinin bozulmasini hiç bir zaman kabul etmez ve etmiyecektir.

S — Yeni teşekkül eden Kürt Cümhuriyetinden razimisiniz.? ve bu Cümhuriyetten ne malumatiniz vardir.?

C — şah Riza Pehlevinin tahttan inişi firsatindan istifada eden Kürfler Faşist Iran devleti memurlarini memleketlerinden çikararak — MAH ABAD — mintikasinda Reis Kazi Muhammet Sablagi, Başkanligi altinda bir cumhuriyet tesis ettiler.

S — Bütün Kürtler bu cümhuriyeti teyid ediyorlarmi?

C — Süphesizki Cümhuriyetine, kavmiyetine, ihlasla merbut

Şeyid Rida, Dersim lideri.

Kazi Muhammed Mehabad Kürd Cümhuriyet reisi.

hür düşünceli her Kürt esaret altinda yaşamiş olan Endonzya, Misir, Suriye milletlerinin yaptiklari kurtuluş kiyamlarini teyid ettigi gibi Kürt milletini mihnetten, esaretten Kurtaracak bu hareketide teyid ederler. Biz Kürtler bitlisli Ihsan Nuri hareketile Mustafa Barzani hareketi ve Mehemet Sablagi hareketi, arasinda bir fark gôremeyiz. Madamki bu hareketler Kürtleri esaretten Kurtarmak için Istimar devlekleri aleyhine yapilmiştir.

S — Lakin Bazi Arap memleketlerinde bulunan Kürt büyükleri yaptiklari beyanlarda birleşik bir kürdistan istemediklerini yaliniz mahalli Idare ile iktifa edeceklerini sôyliyorlar ne dersiniz. ?

C — Bu sualin cevabini beyrutta neşredilen «Elharb el-cedide-ceridesine terk ediyorum. 15 Nisan 1946 tarihinde meşredilen nushada Kürt hareketi içinde olmayanlarin bu hareketi tekziplerinin bir kiymeti yoktur. Çünkü bunlar el parmaklari adedini geçmiyecek kadar az ve kiymetsizdirler. Bunlari bu gibi beyanatlari vermege sevkeden zati menfaatlaridir. Kürt milletinin mükadderati şimdi, muhlis ve münezzem, evlatlarinin elindedir. Hiç bir kimse bu kafilenin yürüyüşünü durduramaz.

S — Araplarla Kürtlerin müstakbeldeki alakasini nasil gôrüyorsunuz.

C — şimdi oldugu gibi ve daha esasli mühabbete bir birine bagli olacagina şüphe yoktur. Iki millet arasindaki alaka dini, tarihi ve kadimdir. Bu kardeşlik alakasi sonuna kadar saglam kalacaktir.

«MAHABAT CUMHURIYETININ TESISI»

1941 Senesinde ingilizlerle Amerikalilar iranin cenubunu ve Sôvyetlerde şimalini işgal etmişlerdi. Riza şahin diktatôrlügüne nihayet veren bu işgal hareketi, memleketi sükun ve huzura kavuşturdu. Ingiliz ve amerikalilarin işgali altinda bulunan yerler arasinda Mahabat şehri ve havalisi hiç bir tarafin nufuz mintikasina dahil degildi. Mahabat Kürtleri bu fürsattan istifade ederek memleketinde zati idare Kurdular. Bu sirada cenubu kürdistanda müteşekkil HéVA cemiyeti degerli azalarindan yüzbaşi MIR HAC

Mehabd te Kultur **adamlare.**

ile Yüzbaşi MUSTAFA HOŞNAV ve Mahabatta çalişan milleyetperver Kürtlerle ittisal etmek üzere Mahabada göndermişti. Mahabat tacirlerinden millet sever hamiyetli molla davudun gayreti ile tesisine çalişilan — KOMELA JIYANIYNI KURD — cemiyeti Mir Hacin tavsiyesine binaen sebil usulu ile tesis edildi. SAVUC BULAK nehri kenarinda Molla davudun bahçesinde toplanan 15 Kürt millet severi günlerce içtima ederek komelanin programini tesbit ettiler. Aza olacak Kimseler Komelanin programina sadik kalacagina aşagida gôsterilen mevad üzerine yemin ediyolardi.

1 — Asla Kürt Milletine hiyanet etmeyecegim

2 — Kürt otonomi idaresi için çalişacagim

3 — Komelanin esrarini muhafaza edecegim

4 — Bütün hayatim boyunca komalanin azasi olarak kalacagim

5 — Bütün kürtleri kardeş ve hemşire bilecegim. Komelanin izni olmadikça hiç bir cemiyete girmiyecegim.

Komela Jiyaniyan Kürt Mahabatta alti ay içinde etrafina yüz kadar aza topladi isede bu azalar selul usulu ile cemiyete kaydadildiklerinden ancak üç ve ya dôrdü birbirini taniyabiliyordu. Bütün azalarin isimleri yaliniz bir kaç kişi tarafindan biliniyordu. Komela jiyanyan Kürd; bu isimde birde gazete neşretmekte idi.

Ecnebi nufus ve tesirinden uzak nasyonalist, tarakki perver, bir Kürt cemiyeti olan komalanin teşkil edildigi Mahabat kasabasinin sôvyetlerin işgali altinda bulunan mintikaya yakinligi hasebile sôvyetler komelanin teşekkülünden, Mahabatta cereyan eden bu milli herakattan kolaylikla haber aldigindan sôvyet ajanlari Kürtlerle alakadar olmaga başladilar. Ilk günlerde komela, şair Hejar, Mehemet bami, Rehman zübeyhiden mürekkep bir heyet tarafindan idare edilmekte idi Sôvyet askeri arasinda bulunan Siyamendof, Caferof, Abdulahof gibi Kürt zabitanida bu hususiaki alaka ve hizmetleri şükrana layiktir. 1942 Senesinden

Bir Kürt Kadini milli elbisesile

itibaren (komal) bir taraftan Mahabattan şimala sôvyetler işgali altinda bulunan Kürt arazisine diger taraftan cenupta Sakiz şehrine kadar nufuzunu tevsi etmege muvuffak olmuştu. Bir çok Kürt aşiret reisi ve bir çok kimseler komalaya intisap ettiklerinden oldukça kuvvetlenen komala cenubi Kürdistanda bulunan HéVA cemiyeti Ile anlaşip iş birligi yapmak üzre cenubi kürdistana bir heyet gönderdi. Bundan başka Iran, Türkiye, Irak hudutlarinin birleşti — DALADPOR — daginda Türkiye, Iran, Iraktan gelen Kürt mümesilleri bir toplanti yaptilar. Iran Kürtlerini Mahabatli Osman kadiri, Irak Kürtlerini Zino kôyünden şeyh Abdullah, Türkiye Kürtlerini Kazi Seyid Abdülvehap temsil ediyordu. Bu zevat RAMANI Sé SINOR adi ile bir ittifakname imzaladilar. Bu ittifak mucibince muhtelif bôlgelerde bulunan Kürtler yek digerine mal ve canla yardim etmegi teahhüt ediyorlardi.

1945 senesinde Kürt reislerinin Bakuda Sôvyet mümesili cafer bakirofu ziyaretlerinde Cafer Bakirdfun Kürtlerin Azerbeycan cümhuriyetine baglanmasi teklifini Kürtler kabul etmediklerinden ayrica bir Kürt hükumeti teşkülüne karar verildi. Bakirof Kürtlere bir cemile olsun diyi sôvyetler mevcut bulundukça Kürtler milli haklarina kavuşacaklarindan emin olabilirler demişti. Bakirof mevcut Komela jiyaniyani Kürt cemiyeti ismini pek pratik olmadigini sôyliyerek bu ismin «Kürt demokrat Parti» ismile tebdilinin muvafik olacagini tavsye etti. Bir kaç ay sonra 25 temmuz 1945 te KADI MEHMET ve Komelanin taninmiş altmiş adet azalari «Sôvyet Kültürel Santirali» tarafindan Mahabadin geniş meydaninda bir toplantiya davet edildiler. Bu toplantida Bakirofun tavsiyesi veçhile Komala jiyaniyani Kürt yerine KURD DEMOKRAT PARTI isminin kabulü ile aşagidaki şekilde Program tanzim edildi.

1 — Mahbat Kürt hükumeti Kendi başina hareket edecek;

2 — Kürt lisani resmi olarak talim ve terbiyede hükumet dairelerinde Kullanilacak.

3 — Derhal mahalli bir meclis intihap edilecek

4 — Bütün hükumet memuriyetlerine Kürt tayin edilecek

Ceneral Mustefa Berzani, Mehabad Askeri baş kumandani.

Bir Kürt Kizi; milli elbisesile

5 — Tahsil edilen varidat Kürdistanda sarfedilecek

6 — Demokrat Kürt Partisi Azarbeycan ahalisi ile ve akaliyetlerle dostluk ve kardeşlik kurulmasina çalişilacak

7 — Parti normal seviyenin yükselmesine sihhati umumiyeye iktisadi halin islahina, ticaret, ziraat, maarifin terakkisine çalişacak;

22 Kanuni sani 1946 tarihinde içtima eden heyeti umumiye Kürt milli Hükumeti cümhur riyasetine ve umum ordu kumandanligina bir tek namizat olan Demokrat Parti reisi KAZI MEHEMEDI seçti. Reisi Cumhur kazi Mehemedin teklifi üzerine Haci Baba şeyhi cemiyanin riyaseti altinda isimleri aşagida gôsterilen zevattan mürekkep bir vüzera heyeti teşkil edildi.

Serek Vezir : Haci Baba şeyhi Cemiyan
Veziri Ceng : Mehemet Hüseyin Seyfi kazi
Veziri Posta
Telgraf : Kerim Ahmedi
Veziri Ferheng : Munaf kerimi
Veziri Kişver-Devlet veziri: Mehemet Emin Hüseyni
Veziri tekbir : Haci Rahman ilhan zade
Veziri rekedeman : Ismail ilhani zade
Veziri aburi : Ahmet ilahi
Veziri Bazirgan : Haci Mustafa Davudi
Veziri Kişt u kal : Mahmudi Veli Zade
Veziri Kar Fermani : Halil Hosrevi
Veziri Propaganda : Siddik Heyderi

Cümhuriyet hükumeti, 1919 senesinde, Istanbulda müteşekkil Kürt teşkilati içtimaiye cemiyeti tarafindan kabul ve ilan edilen Kürdistan bayraginin beyaz kisminin ortasinda bulunan güneşin iki tarafina birer bugday başagi ve arka tarafinada bir dag resmi ile bir çam agaci resmi ilave ederek üstünede çember şeklinde — DEVLETI CUMHURIYETI KURDISTAN — yazili bayragi Mahabat cümhuriyeti bayragi olarak Kabul etti. Bir sene kadar devam eden Kürt milli hükumeti, bu kisa müddet zarfinda Kürt

Mehabad Hükumet ricali, Cümhur reisi ortada ve solund Kadri Cemil paşa.

Kumandan Es'ed Hoşevi

milletine nafi bir çok işler gôrdü. Kürt lisani hükumet dairelerinde resmi lisan olarak kullanildi; bine yakin Kürt çocuklar okullarda kendi ana lisanlari ile okuyorlardi. Bir çok kitap ve mecmua neşredildi. Bir Kürt tiyatrosu tesis edildi. Kürt kadinlari ilk defa olarak kendi memleketlerinde siyasi ve kültürel hayata kavuştu. Acem ve Azerbeycan memurlari yerine Kürt memurlari tayin edildi. Millis Kuvvetleri ve milli kuvvetler zabitani, Iran hükumeti polis ve ordu zabitani yerini tuttu. Kürt demokrat hükumetinin en büyük muvafakati Kürt milletini hüriyete kavuşturmuş olmasi idi. Milli his ve duygularin Kalplerde uyandirdigi sevincin tezahüratini yaşatmak maksadi ile her perşembe akşami okul tatilinde okul binasina çekilen cümhuriyet bayraginin selamlanmasi, ve talebelerden birinin bayraga hitaben duygularini beyan etmesi, usul ittihaz edildiginden «946 senesi 22 Teşrini evvelde, kiz okulu talebesinden işret azmi ismindeki kiz Kürtçe aşagidaki nutku sôylemişti.

Mahabat Rojnameye Kürdistan

Hejmar 9

Xanimén Mühterem hem sinifé min é delal, güh bidin da ez ji vere li ser ala meya müqeddes çend pirsa bibéjim :

Ey: Ala Kürdistané sé rengin ey Nişana bilindiya Kürdistané em milleté Kürd li bin sipera te, ji bona bilind mayina te, amadeyén, rijandina xuna xue, em pir u ciwani, heya giyan di meda bimine, amadeyén da nehélin tu béyi xar.

Ey Mahbat ! Kabeya serfiraziya hemi Kürdan ! gava ez Ala xue liser te hilgirti di binim, héviya bilindbuna 15 milyon Kürd tén ber çavé min u çiqas bextiyar dibim, ezé te hélgirim u li ser hemu çiyayén bilind bigerinim; si trana azadiya te bibéjim. Tu li vir li ser me Pél dibi, lé birayén me Kürdén Türkiyé bi şaiya te, ditina te ne pardarin, tu li vir bi bilindbuna xue me bextiyar diki lé kürdén Suriye u Iraqê ji ditina te u şeklé te yé sipahi mehrumun, rengé te é sor şahidé Ku tu bi xuna Kürdan hatiye hélgirtin, rengé te é sipi nişana dilpakiya Kürdaye, rengé te é kesk

ji delila ciwaniya axa Kürdistanéye. Ey Quwweta azadi; li dinyayé, tu quvvet nine da bikaré te wunda bike, ji ber ku 15 milyon Kürd jibo paraztina te hazirin, bi bilindbuna te çavén istimar kor bune.

Ey ala müqeddes !! ez sond dixum ku di rojén xue é dijwari, ezé te bi parézim, eger desté min hate birrin ezé bi desté din te hildim, eger ew ji bé birrin, ezé bi dirané xue te bilind kim, eger ez yekcar nemam tu hingé bi selamet u serfirazbi ala min.

Bu hitabin Türkçeye tercümesi

Muhterem hanimlar! sinif arkadaşlarim! sizlere mukaddes bayragimiz hakinda sôyleyecegim sôzlere dikkat etmenizi rica ederim.

Ey üç renkli Kürdistan bayragi! ey kürtlerin yüksekliginin nişanesi biz Kürt milleti senin gôlgen altinda, senin yükseklerde bulunmani muhafaza için kanimizi akitmaga haziriz, bizler ihtiyar, genç, hayatta bulundukça senin bulundugun yükseklikten indirilmene razi olmayacagiz Ey Mahabat, ey bütün Kürtlerin serfiraz olmasina kabe olan mukaddes memleket! bayragimizin senin üzerinde dalgalandigini gôrdükçe 15 milyon Kürdün yükselmesi gôzümün ônüne geliyor. Seni omuzumda taşiyarak yüksek daglar üzerinde kurtuluş marşini sôyliyerek dolaşirken, ne kadar mesut olacagim. Sen burada başimizin üzerinde dalgalaniyorsun, bu saadeti tadmak zevkinden Türkiyedeki Kürt kardeşleriniz mahrumdurlar. Sen burada başimizin üstünde yükseklerde dalgalanarak bizleri bahtiyar ediyorsun çi faideki Suriye ve irak Kürtleri senin güzel rengini gôrmekten mahrumdurlar senin kirmizi rengin Kürtlerin kaninin akitmasi ile yükseldigine şehadet ediyor. Senin beyaz rengin kürtlerin gônüllerinin temizligine delildir. Senin yeşil rengin Kürdistan topraginin bakir ve kiymetli oldugunu gôsterir ey esaretten kurtuluş azminin timsali dinyada hiç bir kuvvet yokturki, seni yok etmek kudretinde olsun. 15 milyon Kürt seni muhafaza için kaninin son damlasini akitmaga hazirdir. Senin yükseklerde dalgalanman istimar devletlerinin gôzlerini kôr edeçektir.

Ey Mukaddes Bayrak! yemin ediyorumki dar gününde ben seni muhafaza edecegim. Eger bir elim kesilse diger elimle seni kaldiracagim. Eger oda kesilse dişlerimle seni yükseklerde tutacagim. Eger ben büsbütün kalmazsam o vakit sen selamette yükseklerde ol, benim kiymetli bayragim !

● ●

Ittihadi Sôvyet hükumetinin Kürt cümhuriyetine ikram ettigi matbaada mecmua, gazete ve kitaplar tabi ve neşir ediliyordu. Kürdistan Mecmuasi, Kürt demokrat partinin lisani hali olan Kürdistan gazetesi, ve cüvanan ismindeki üç eser bu matbaada tabi ve neşredilerek Kürt kültürünün ilerlemesine hizmet edilmekte idi. Ittihadi sôvyet hükumeti bundan başka Kürt cümhuriyetine maddi yardimda bulundugu gibi yine hediye olarak verdigi radyo evi aletleride Kürt cümhuriyet sesini medeni alama yetiştiriyor hakli davasini izah ve müdafaa ediyordu. Kürt cümhuriyetinin müdafaa kuvvetleri tanzim edilmeden evvel iran ordusu bir kaç defa Mahabat Cümhuriyeti hududuna vaki tecavüzünü sôvyet hükumeti durdurmuştu.

Kahraman Barzaniler çok degerli General Barzaninin kumandasinda, Iran askerine karşi cümhuriyetin müdafaasini üzerine aldiktan sonra, artik bu cihetten hiç bir endişe kalmamişti. Iran ordusuna nisbetle adetleri pek az olmasina ragmen, barzaniler iran askeri kuvvetlerile her çarpişmada iranileri hezimete ugratmakta idiler. Irak hükumeti tarafindan gadren asilan yüzbaşi merhum Mustafa Hoşnav in kumandasindaki otuz sekiz neferden ibaret bir küçük müfrezenin mameş mevkiinde 1946 senesi bidayetlerinde cümhuriyet hatina hücum eden en tahripkar aleti harbiye ile mücehhez iki bin kişilik bir iran kuvveti ile yaptgi çetin muharebede iran askerine büyük zayiat verdirerek rücete mecbur ettigi gibi daima iraniler berzaniler karşisinda muvafakyetsizlige ugruyorlardi. Asirlardan beri sakin bir şehir halinde yaşayan Mahabat kasabasi bu günlerde kalabalik, canli, heyecanli, milliyet çi bir Kürt merkezi olarak meydana çikmişti. — DAYIKA NIŞTIMAN — ismi ile temsil edilen bir opera ile Mahabat şehri şim-

diye kadar gôrülmemiş olan bir milli tezahürata sahne oldu. Bu opera şeh Said kiyami safahatini ve zalim istimar devletlerinin Kürtlere yaptigi feci mezalimi temsil ediyordu.

● ●

Mahabat Cümhuriyitinin teşekülunü bütün Kürtler, bûyûk sevinçlerle karşiladilerdi. Kürt milleti büyük bir sevinç içinde idi. Ve ugruna daimi Kan akkitigi mukaddes kurtuluş emelinin tahakkuk etmege başlamasinin verdigi neşe ile, her tarafta şenlikler yapilmakta idi emsali bulunmayan DAHI şairimiz AHMEDé HANIN üç yüz kusur sene evvel Mem u Zin divaninda terenüm ettigi mustakil Kürdistan idealini temsil eden Kürt bayraginin vatanin cüzi bir kismi üzerinde yükselmesi merhum Ahmedi Hani ile beraber milli gayenin husulüne mütehassir gôzlerini kapamiş olan şühedanin endişe içinde bulunan ruhlarini şad ettigine şüphe yoktur.

Suriyede mevcut Kürt milletseverleri de Mahabat cümhuriyetinin meydana gelmesinden çok fazla bir memnuniyet duymakta idik. Istegime binaen arkadaşlarin muvufakati ile cümhuriyet Hükumeti ile ittisal etmek için benim Mahabada gitmeme karar verildi. Irak Kürt Demokrat Partisinin beni minnettar eden yardimi ve gôsterdigi teshilatla Süleymaniye şehrini arkada birakarak Zagrosun inişi, çikişindan güç daglarindan gah at üzerinde, pek çok defalar yaya yürüyerek, iran hükumeti nufuzu altindaki Kürt mintikasini geçerek Sekiz günde, Kürt cümhuriyeti arazisi dahilinde bulunan «BOKAN» kasabasina vardigimda, iyi bir tesadüf olarak cepheye gitmekte olan giyaben tanidigim Mustafa Hoşava tesadü ettim. Mumaileyh hakkimda fazla iltifat gôsterdi, beni otomobiline alarak Kumandasi altinda bulunan cephe kismina gôtürdü. Geceyi kahraman mücahit Kürt Küvvetlerinin misafiri olarak geçirdim. Ertesi gün Merhum Hoşnavla beraber Mahabada gittik. Müsafir oldugumuz evde biraz Istirahattan sonra Mustafa hoşnav Cümhur reisi Pişevaye benim Mahabada gelişimi haber vererek ziyaretine gitmemi temin etti. Etvarindaki vakarile karşisindakine derin bir hürmet hisi telkin eden, insani,

kamil ve gözlerinden zeka fişkiran pişeva mütevaziane halile ummadigim bir derecede iltifat göstererek beni taltif etti. Bir müddet umumi Kürt ehvalindan, muhtelif Kürdistan parçalarindan yaşayan milletimizin vaziyetine dair hasbihalda bulunduktan sonra Kürt Demokrat Partinin müsafiri olarak ikametime tehsis edilen eve döndüm. Ikinci gün davetli bulundugum ögle yemegini beraberce yemek üzere, Mustafa hoşnavla beraber, Pişevanin ikametgahina gittigimde tekrar kendisi ile görüşmek şerefini Kazaniş oldum. Cümhuriyet erkani parti azalari ve bütün Savuc bulak «MAHABAT» halki tarafindan hakkimda gösterilen misafirperverlikten, sevgiden memnun olarak bir hafta kadar vakit geçirdikten sonra Kürt milletinin mukaddes emeli, birleşmiş kürdistanin vücuda gelmesi için mesaide bulunmak imkanini ele geçirmek ümidi ile aşagida suretini bildirdigin istirham nameyi Pişvaya takdim ettim.

Peşvayé Gevre Sereké Cümhuriyeta Kürdistan

Efendim,

Bendeniz bundan tamam otuz beş sene evvel daha Istanbulda mektep siralarinda iken milletimizin maruz kaldigi hayati esaretin elim neticesinden, ugradgi sefalet ve perişaniyeti görerek mütellim, olmuş, o tarihten itibaren Kürdistani istiklalina kavuşturacak muhtelif siyasi ve ilmi teşkilatlarda bilfiil çalişmiş bir şahisim. Bu emeli mukaddesin tahakkuku ugrunda muhtelif tarihlerde tesadüf ettigim, eza, azap ve mezalimin hepsine milletimin azadligi duygusundan ilham alarak, metanetle tahammül göstermiş, hiç bir zülüm ve tehdidat beni yolumdan alikoymamiştir. Bu son zamanda yaşadigim mühit ve zürufun ademi müsaadesine ragmen ben teşkilatimiza mensup arkadaşlar, bir taraftan mesaiyi millimizi hudu' ve sükuntle daimi bir faaliyet halinde milletimizin ilmen manen yükselmesine hasretkiş iken, diger taraftan hiç bir firsati kaçirmiyarak Kürt davasinin meşruiyet ve hakkaniyetini mazlumiyetimizi düveli muazzama mümesillerine muhtiralarla iblag ve onlardan Kürdistanin azadligi müsaedelerini istemektende geri kalmamişizdir. Biz mütevaziane, pür emel, çalişmamiza devam ederken Kürdistanin şarkinda küçücük bir

Kürt Cümhuriyetinin güneş gibi pariltisini, hakiki demokrasi prensiplerile Kürt mlletini zülüm ve esaretten muta olmak vaziyetinden kurtaracak nuru sônmez ebedi ziyasini gôrdük. Emeli millimizin tahakkukuna ilk hatve olarak kabul ettigimiz ve şahsiyeti fazilane ve dahiyenizin temsil ettigi bu Kürt mevcudiyeti siyasiyesinin hizmetine vakf hayat ve bütün Kürdistana şümulunu temine fedai can etmek her münevver ve müsakkef Kürdün en esasli düşüncesi olduguna emin olabilirsiniz. Işte bu ümniye iledirki yaşimin ilerlemiş olduguna ragmen günlerce aşilmasi müşkül daglari at sirtinda ve yürüyerek aşip Kürt bayraginin ziynetlendirdigi bu kismi vatanda, hür ve rahat bir havai azadi tenefüs etmege, ve bütün mevcudiyetimle hükumetimizin hizmetine koşmaga can attim.

Dünya siyasetinin bilhassa orta şarkta buhranli devreler geçirmekte oldugu bu siralarda vatan ve milletimizin mukadderatida mevzuubahis olduguna şüphe edilemez. Kürt milleti ile beşeriyeti mazlumeyi müstamer ve zalim devletlerin zülmünden kurtaracak hakiki demokrasinin ehyakar esasatinin muvafakiyetine hakki ile hizmet edebilmek için Kürtlerle mesun bütün aksami vatanda zatifahimelerinin irşad ve vesayelerile demokrasi esasatindan mülhem bir programla gizli bir ihzari teşkilatin canlandirilmasi lüzumuna, bendeniz ve temsil ettigim arkadaşlar kani bulunkaktayiz.

Kürt vataninin bir cüzi magduri ve zülmen Türkiye Kürdistani diye anilan bu mühim vatan parçasininda yukarida arzattigim emniyenin husulu Için hazirlanmasi ciddi ve hafi bir mesaiye mütevakiftir. Ben kendim bu kisim vatan evladi oldugum ve bütün milli mesaim bu vatan kisminda temerküz etmiş olduguna nazaran gerek bendenizin muhite ve ahalinin haleti ruhiyesine vukufum ve gerekse ahalinin şahsima olan itimatlarina güvererek bu milli vazifeyi ifaya hazir ve müsteid oldugumu arz eylerim.

Bendenizin ve temsil ettigim arkadaşlarin fikirlerine tercümün olan yukaridaki mülahazat muvafik rey, i müsibanelerine mukterin oldugu takdirde bu mühimenin tahakkuku zimninda

lütfi muavenetinizin teminini rica eder ve ihtirami faikemi arz eylerm.

21 — Eylul — 1946 — 20-Hermanan-1325

Nümayendei Hizbê D. K. S.

— Zinar Silopi —

Çok yüksek bir şahsiyet olan Pişva, Takdim ettigim layiha muhteviyati için Sôvyet mümesillerini gôrmekligimi sôyliyerek benim tebrizde bulunan mümesil ile temasimi emretti. Beni Tebrize gôtürecek bir otomobil hazirlatti. Tebrizde, Mahabad Cümhuriyeti mümasili beni Kürt siyasi işlerile alakadarlzahiren bir hastahane doktoru vazifesini gôren-sôvyet azerbey-canndan maalesef ismini şimdi hatirliyamadigim Doktorun yanina gôtürdü çok nazik kibar bir zat olan Doktor benim Tebrize gelecegimi evvelden biliyor ve beni taniyormuş gibi samimi ve dostane bir hüsnü kabul gôsterdi. Bir müddet hasbi haldan sonra sôvyet hükumetinin Tebrizde siyasi Mesul umumi konsôle telefon ederek benim hastahanede yaninda oldugumu bildirdi. Mumaileyhin hastahaneye gelişini hürmetle karşiliyarak selamladik. Bana hoş geldin, diye iltifat gôsterdi. Türkçe konuşuyorduk Kendisine Kürdistan umumi vaziyetinden ve Kürtlerin emperyalist devletlerin elinden çektigi azap ve cefadan bahsettim; insani duygularla orta asyada mazlum milletlerin hamisi bulunan ittihadi sôvyeti, kendisine derin bir muhabetle bagli olan on milyondan fazla Kürt milletinide himaye etmesini Kürtlerin hakli davasinin tahakkukune muavenette bulunmasini moskova merkezi hükumetinden istirhamda bulundugumu, bildirmesini rica ettim. Mumaileyh «Kürtlerin haklarine, sahip olabilmesi her şeyden evvel kendilerinin bu yolda mesai sarfetmesine mütevakiftir; Sôvyet hükumeti her mazlum milletin hakkina kavuşmasini ister, ez cümle Kürtlerinde hakina kavuşmasindan memnun olur» dedi. Bu mevzu etrafinda epeyce müdavelei efkarda bulunduk. Sôzlerinden bu hususta kendilerinin bir muavenet yapamiyacaklari kanaatina vardim. Bir aralik konuşmamiz arasinda Erivan Kürtlerinide ziyaret etmek niyetinde oldugumu sôyledim. Pasaportun varmi? diye sordu. Vardir dedim. ôyle ise iran hükumetinin vize etmesi lazimdir diye bir fikir or-

taya atti. Halbuki ben iran hükumetinin ziddina teşekül etmeş Kürt cümhuriyetine kaçak olarak gelmiştim. Bu vizayi nasil temin edebilirdim. Konuşmamiz bir saat kadar devam etti. Allaha ismarladik diye ayrilirken bize buyrun yarin sabah çayini beraber içelim, dedi. Bu gôrüşme fursatindan faydalanarak meseleyi tekrar bahsedecegimden memnun kaldim.

Sitalin Yoldaşa hitaben emperyalist devletlerin Kürtleri en basit insani haklarindan bile mahrum ettiklerinden bahisle şikayetimsi hazirladigim müzekkereyi beraberce alarak sabahleyin konsoloshaneye gittim. Konsoloshanede beni güzel bir şekilde karşiladilar. Konsolosla mücameleli bir kaç kelime konuştuktan sonra sureti aynen aşagida yazili müzekkereyi Sitalin yoldaşa takdim üzere kendisine verdim.

Tebriz, Cemahiri Ittihadi Sôvyet General Konsolosluguna takdim Olunur.

Efendim.

Ben Suriye ve Türkiye Kürtlerini temsil eden Kürt Demokrat Parti Nümayendesi, berveçhi zir maruzatimi çok büyük yoldaş Ceneralizim Sitaline arzini büyük hürmetle rica ederim.

Kürt milleti hür ve azad yaşamak azmi ile yirmi beş seneden beri, gerek Irakta ve gerekse türkiye Kürdistaninda, muhtelif tarihlerde, zalim ve emperyalist devletlerden haklarini almak, ve azadliga kavuşmak, için kanlarini bolca akitmişlardir. 1939 tarihine kadar Türkiye Kürdistani, daglarinda ihtilal bayragini büyük fedekarliga katlanarak indirmeyen Kürt kahramanlari harp başlangicina dünya milletlerinin giriştigi büyük buhran neticesinde büyük, küçük her millet zorbaci faşist devletlerin zülmünden kurtularak milli haklarini elde edeceklerini tahmin ederek bir sukunet devresine girmişti. San firansisko mukararati ve atlantik misakinin mazlumlara sevinç verici kararlarina ragmen şiddetli müstamir ingiliz Devletinin yeniden Türkiyenin Faşist, Zalim hükumetini ve Irak hükumetini kendi istimarini daha şiddetle mazlumlara tatbik için alet ederek takviye etmekte ve bu mintikal-

arda yaşiyan Kürtleri hayat hakkindan, hür bir insanin rahatça tefenffüs etmesi lazim gelen vataninin havasindan mahrum edecek kadar agir bir zülüm altina sokmştur. Hakiki Demokrasiyi temsil eden cemahiri ittihadi Sôvyet hükumetinin nurlu esasatinin işigi ile memleketimiz olan Kürdistaninda kendi hakina ve azadligina kavuşturmayi hedef ittihaz eden partimiz hakiki demokrasiyeye bagliligini ve onun her mllete refah, saadet, azadi getirecegini Türkiye Kürdistanindaki teşkilatimizla Kürt milletine anlatmaga son derece gayret etmekteyiz. Bu hakiki demokrasinin beşigi olan büyük Sôvyet hükumet ve milletine ve onun timsali hakikisi olan çok, büyük rehber Sitalin yoldaşimize milletimizin muhabbet ve sevgisi günbe gün, artmaktadr. O büyük rehber kurtarici ve ehya edici elile yirmi, yirmi beş sene gibi bir zaman içinde sôvyet ülkesnden erivan ve azerbaycan cümhuriyetlerinde yaşayan bir avuç Kürdün medeniyet yolunda ilmu marifet sahasinda ôz lisanlarina sahip olarak ne kadar terakki ettikleri bize en güzel bir ôrnek olmaktadir. Dünyanin mazlum milletlerine rahat yüzü gôsterecek zalim, faşist hükumetlerin dünya yüzünden kalkmasini temin edecek hakiki demokrasinin nimetlerinden memleket ve milletimizinde istifade etmesi için, bilhassa bu son zamanda Türkiya Kürdistaninda kendi lisanini okuyup yazmak degil hatta konuşmaktanda men' edilmek gibi agir bir zülüm altinda bogulan milletimizin azadligi, ve hürriyete kavuşup kendini ihate eden bu kesif zülüm baskisinin üzerinden atilmasi için, büyük rehber sitalin yoldaşin mazlum milletlere olan merhamet ve şefkat hislerine inanarak biz Kürtleride bu cevru cefa idaresinden kurtarmasini Nümayendesi oldugum Türkiye ve Suriye Kürtlerini temsil eden Kürt demokrat parti arkadaşlari namina büyük hürmetle rica eder Kürt milletinin büyük rehberin şahsiyetlerine ve temsil ettigi hakiki demokrasiye bagliligini arz eylerim.

20-Eylul-1946

Umumi Konsül' «ben bu risaleyi resen Sitalin yoldaşa gônderemen Moskovada Kürt mes, elesile meşgul bir büro vardir. Oraya gônderirim onlar lüzumunu yaparlar» dedi. Çayimizi içtikten sonra müsaade istiyerek kendisinden ayrildim. Tebrizde bekle-

miyerek derhal Mahabada dôndüm. Reisi Cümhur Péşevaya mükalememin sureti cereyanini arz ettim. Cümhuriyet idaresinde benim için yapilacak bir iş yoktu. Bana bir vazife teklifinde bulunmadigino gôre, artik bir an evvel dônmem icabediyordu. Mahabatta bulundugum on beş gün zarfinda Cümhuriyet erkanindan ve bilumum halk tarafindan gôrdügüm muhabbetle dolu kardeşçe muameleden son derece memnun olarak kalbimde unutulmaz eser birakan mustakil Kürt bayraginin, ferahliklarla cana can katan gôlgesi altinda bütün hayatima deger geçirdigim günlerin hatirasini takdis ederek Mahabadi terkettim.

Kahramanlar Kahramani General Barzaniyi Mahabatta Askeri Karargahinda Ziyaretim.

Molla Mustafa, orta boylu bugday benizli geniş alinli yakişikli, endamli, laciverd rengli gôzlerinden şerare saçan hali ile, ve konuşurken merdane tavri ile kalpten gelen bir samimiyetle sôyledigi sôzler insan üzerinde çok derin bir tesir birakmaktadir. Polattan dôkülmüş gibi metin yaradilişi ile karşi karşiya gelince insan kendini esatiri bir şahsiyet huzurunda gôrerek hafifligini derhal hissediyor. Gôz gôze bakinca şimşek gibi çakan keskin bakişlari ile insani tashir ederek, kolaylikla tesiri altina aliyor. Geniş bir idrake, derin bir zekaya malik olan molla Mustafa halli istenen mesele ne kadar karişik düğümlü olursa olsun basit bir surette her kesin kanaat edecegi şekilde halledebilecek bir kabiliyete saliptir daima bir arslan duruşunda olan molla Mustafayi Mahabat şehri askeri karargahinda Berzani kahramanlarinin her biri insanda ayri bir itimatyaratan şahsiyetleri arasinda ilk ziyaretimde, hasil ettigim bu intibah vatanim Kürdistanin zülümden kurtarilmasina bu kahramanlarin büyük yararliklarla hizmet edebilecekleri kalbimi, sevinçlere bogmuştu. Sonradan cereyan eden vakayi bu kanaatimda yanilmadigimi gôsterdi. Mahabadi terkeder ken kendisine veda ettigimde büyük kahraman molla Mustafa bir kaç kelime el yazisi ile ziynetlendirdigi beni taltif eden resmini verirken ôlünceye kadar Kürt devasni takib edecegini ve bu ugurda hayatini vekfttigini merdane basit ve kati bir surette sôyleyişi samimi, riyasiz, pürüzssüz tabii bir halde agzindan dôk-

Kolonel Mirhac, Mehabad Ordusunda.

ülüyordu. Sôyledigi bu sôzler gôsteriyorki barzaninin yapligi kiyam hareketleri tesadüfen vukua gelmiş hadiselerin dogurdugu vakialar degil, zülümden kurtarilmasina hayatini vakfettigi Kürdistan idealinin yarattigi milli cihad hadileridir. Iran vüzera reisi Kvami Saltana Sôvyet hükumetinin iran arazisinden çekilmesini temin maksadi ile 1946 senesinde Moskovaya yaptigi bir ziyarette Sôvyet hükumeti mümesili cakof ile yaptigi ittifakta Azerbeycan ve mahabat cümhuriyetleri davalarini müsalemet yolu ile kuvvet istimal etmeden halletmegi bir madde olarak kabul etmişti. Bu teahüde binaen, ve esasen harpten çok yorgun olarak çikmiş bulunan sôvyet ordusunun bu cumhuriyetleri müdafaa için Istimar devletlerine karşi yeniden bir harbe girmesi imkan dahilinde olmadigindan, Iran arazisinden çekildi. Bunun üzerine iran hükumeti Silah istimal edemeyecegine dair verdigi taahhüt hilafina istimar devletlerinden aldigi motorlu silahlarla bir kat daha kuvvetini artirarak Azerbeycan ve Mahabat cümhuriyetlerine karşi General Razmaranin kumandasi altinda hazirlanan ordu ile taaruza geçtiginde Tebriz cümhuriyeti erkani, harb etmemege karar verdi. Azarbaycan cümhuriyetinin federali müttefiki olan Mahabad Cümhuriyeti erkani ise Pişevanin riyaseti altinda vüzera, mütenefizan ve aşair reislerinin iştiraki ile yaptiklari bir toplantida Azerbaycan gibi Mahabad cümhuriyetininde harb etmemesine karar verdiler. Hayatinin tehlike karşisinda olmasi endişesi ile Pişva kadi Muhammedin Mahabattan uzaklaşmasini münasip gôren bazi dostlarin teklifini bir taraftan Iran hükumetinin aldatici vaidlerine diger taraftan cümhuriyetin en evvel mesulu olmak itibari ile şahsen teslimi nefs etmekle Mahabat cümhuriyet halkini Iran hükumetinin yapacagi kanli icraattan vikaye etmek mülahazasi ile şahsi hakkinda yapilacagi muhtemel her türlü fena akibete ehemmiyet vermiyerek Mahabadi Terk etmedi.

1947 senesi Mart ayi bidayetinde taaruza geçen Razmara kitaati müdafaa edilmiyen Mahabad şehrini işgal ile Reisi cümhur Kazi Mehemed il diger cümhuriyet erkanini tevkif ederek Kürdistan ufkunda süreyya yildizi gibi parlayan ve on beş milyon Kürdün emel ve mefkuresinin canlanip yükselmesine beşiklik yapacak olan Kürt cümhuriyet hükumeti varligina muvakatta olsa bi-

le nihayet verdiler. Tevkif edilen pişeva kadi Mehemet ile bir kisim cümhuriyet erkani muhakemeye tevdi edildiler. Yapilan şekli bir muhakemeden sonra Kadi Muhammet ve Kardeşleri Seyfi Kazi ve Sedir Kazi haklarinda verilen idam hükmü 31 mart 1947 günü sabahi tanfiz edilirken, Kadi Muhamed, beni asiyorsunuz amma Kürtlerin her biri bir kadi Muhammettir. Bu zülmü unutmiyacaklardir, dedi. Mahabad halki bu facia karşisinda kan aglîyordu. Kanaatimca merhum Pişeva kardeşi Sedir kazinin safdedilliginin kurbani oldu.

Ben Mahabatta iken, bizzat müşarünileyh Kadi Muhammedin, agzindan işittim «Kardeşim Sadr, ki Tahranda Millet Vekili idi ne yapiyorsan, ikna edemiyorsun. O, Kavvami Saltananin demokrat bir devlet adami olduguna, Kürtlerin haklarinin taninmasina taraftar oldugu, fikrindedir. Halbuki Kuvami Saltana, ingilizlerin adami ve kürtlere düşmanlik yapmiş bir kimsedir». Kadi Muhametten işittigim bu sôzlere bakilirsa, kivami Saltananin aldatici yalan vaidlerine inanan kardeşi Sadrinin tesiri ile, Merhum Kadi Mühammedin teslim oldugu muhtemeldir. Mahabad cümhuriyetinin müdafaa Kumandani General Barzani, hiç bir askeri kumandanin, yapmaga muktedir olmiyacagi bir usul uharp ve askeri teknikle mühimati harbiyenin pek çok azligina ve adeden nisbet kabul etmeyecek derecede, arada büyük fark olmasina ragmen iran ordusu ile cesurane, ve şecaatla harp ederek, Iran askerini hirpalaya, hirpalaya, hezimet halinde degil, müntazaman rücet ederek Irak hüduduna dogru çekiliyordu. Modern eslaha ile mücehhez Iran ordusunun kumandani General Razmara arzu ettigi muvafakiyeti elde etmege muktadir olmadigindan, çok cessur ve şeci bir kuvvetle harp etmekte oldugunu Barzanilerin fevkaladde harpçiligini itiraf, ve medhetmege mecbur kalmişti. Bu taarruz harakatine fazla ehemmiyet veren Amerikanin Iran Sefiri — C. ALLAN — taaruz esnasinda general Razmaraya refakat ettiginden iran ordusunun muvafakiyetsizligine şahid oliyordu. Bir nisana kadar devam eden bu harp ta Barzaniler, muntazaman rücet ederek Irak hududu üzerinde bulunan dag Kisminda, mayis ayina kadar beklediler. Af edildiklerine dair irak hükumeti tarafindan Barzaninin büyük kardeşi şeyh Ahmede verilen tahriri vade bi-

۱۸ / حزیران / ۱۹۶۷

از شهدای رهبای سفانه ده
عزت العزیز و علی محمد و خرالدین گلام و محمود ده ا

بیانی ملی کردی حزب

برایان

برایان

زبان

زبان

زبان

naen bir kisim Barzanilerle bir kisim zabitan affin ciddiyetine inanarak yavaş, yavaş hududu geçip Barzan mintikasina yerleştiler. Hükumetin affina inanarak teslimi nef seden zabitandan IZZET ABDULAZIZ, MUSTAFA HOşNAV, HAYRULLAH ABDULKERIM, M. MAHMUD, 1944 Barzani Kiyamina istiraklari sebebile haklarinda giyaben idam hükmü verildi. Irak hükumeti devletin şeref sôzü olan verdigi affa kiymet vermiyerek bu zabitani tevkifle vicahen muhakemeleri yapilmak üzere, muhakemeye verdi. Yapilan şekli bir muhakamadan sonra, haklarinda yeniden idam hükmü verilerek 18 haziran 1947 tarihinde hüküm tenfiz edildi. Bu vatan sever kahramanlar idam hükmünden sonra, soran lehçesile, Kürt milletine fotografi suretini neşrettigim vesiyetnameyi yazmişlardi.

Bagdat

18 Haziran 1947

şühedayi rigyayi niştimane

Izzet Abdüleziz, Müstefa Hoşnav, Heyrüllah Ebdülkerim ve Mehemet Mahmute

Bo birayéné milleté Kürdé hoşevist
Li dawiyé tebligé hükmé idam be yek saet nisrawe

Birayan!

Li jiyané jir desté we istimarda le nosini em nameye me meha 14 saaté mani maweye beni istimar digeveye dünyayé azadida giyaniman, de gate giyani paki şühadayi, rigayi niştiman Birayan!

Xoman zor bextiyar dizanin, ki bi reya wacibé milli hiç dewaveke diti tenha nesiheté me eve ku lawan niştiman perweré Kürdé, sawaş.

Katibi şehid mülazim Mehemed Mahmudun el yazisi ile yazilmiş olan vésiyatnamenin türkçeye tercümesi:

Ey Kardeşler !

Zalim istimar devletinin hakkimizda verdigi idam hükmü, bir saat sonra tanfiz edilerek ruhlarimiz, millet yolunda kendini fida etmiş şühedamizin ruhlarina iltihak edecek.

Kardeşler !

Millet ugrunda uhdemize düşen vacibi tamamile ifada kusur birakmadigimizdan, meydana gelen bu neticeden müteessir degil bilakis surur duymaktayiz. Milletimiz gençlerine milli vahdetn temini ile hürriyete kavuşmasini daima gôz ônünde tutarak çalişmalarini tavsiye ederiz. Kürt milletinin istimar devleterinin, esaret boyunduruğundan kurtulmasi temenniyatimizdir. Yaliniz Kürt milleti degil bila istisna, bütün mazlum milletlerin esaretten kurtulmasi gibi, yüksek bir gaye Kürt gençliginin hadefi olmalidir.

Kardeşler !

Bütün kuvvetinizle milletimizi cehaletten kurtarmaga çalişiniz. Biz kendimizi 1947 milli nidalin fedekar bir remzi itibar ediyoruz.

Ey Aziz Kürt Milletinin Kahraman evladi! şeref sahasinda milli mücadele ve fedekarliktan geri kalma. Milletimizin istiklala kavuşmasi muhakkaktir Ey kardaşlar ! idam sehpasina sevk edilmemiz ne korkumuzdan, ve nede milli mesaide kusur biraktigimizdandir. şüca, şerif, her ferd gibi milli mücadeleye israrla devaminiz, bizi bu şerefli neticeye eriştirdi.»

Bilhitam, milli vahdete ve hürriyete kavuşmak için daima ileri yürümeniz, temenniyatimizdir. YAşASIN KURDISTAN ! »
Mehemed Mahmud, Izzet Abdülaziz, Mustafa Hoşnav, Hayrullah, Abdülkerim.

19 Haziran 1947 gecesi bagdat hapishanesinin izbe bir odasinda kalplerinin en derin kôşesine kadar Kürdistan muhabetile doygulu, milletimizin bu dôrt kahraman büyük evladinin boynuna zalim düşman vahşi ellerile idam ipini taktigi esnada bu kah-

Şehit Kolonel Izzet Aziz Irak faşist Hukemeti Tarafinda asil di.

ramanlarin her birinin asilirken, sôylediklerinin Türkçe tercümesi.

Mustafa Hoşnavin Sôyledikleri :

Ey Celatlar! efendilerinize sôyleyiniz kanimizin asilmasi boşa gitmiyecektir. Arkamizda biraktigimiz millet nasil intikamimizi alacagini, pek ala bilir, zannetmeyinizki üç agaciniz beni korkutmaktadir, bu zalim idam hükmüdürki beni milletimin şehid kahramanlari saffina yükseltiyor, milletimin saadeti ve hürriyeti için fedayi nefs etmekligim, beni ne kadar sevindirdigini takdir edemezsiniz; istiklal ve hürriyeti ugrunda hayatimi feda ettigim milletimin zikretmesi, bana en büyük mükafat olacaktr; hür ve müstakil Kürdistana kavuşmak yolunda hayatimi verirken geriye üç küçük çocuk birakiyorum: Pürşeng, Peri, şirin .. babalarinin Kürdistanin hürriyet ve istiklali yolunda kendini feda ettigini hatirliyarak, onun yolunu tutacaklari şüphesizdir.

Amadiyeli Kahraman Izet Abdülazizin Sôyledikleri:

Benim Kanim Milletimin hür evlatlarinin kani ile sulanan hürriyet agacinin meyvesini, Kürt milleti pek yakinda elde edeceginden eminim; Yaşasin milletim, hür ve mesut vatanim; kahrolsun istimar devletleri ile taraftarlari ve hadimlari ...

Savaş katibi Mehemed Mahmudun sôyledikleri :

Bir Kürd annenin kürdistana muhabbet sütü beni vatanim mükaddes kürdistanin hüriyet ve istiklali için, çalişmaga sevketti; bu çalişmamin cezasi olarak asiliyorum. Ey cellatlar vahşi katil ellerinizle milletim ugruna asilmam, bana şereftir. Yaşasin Kürd, Kürdistan, benden kurtuldugunuz için bu gün keyiflisiniz; lakin yarin ar ve zilletle efendilerinizin gôzlerinin kapanacagini gôreceksiniz. Yaşasin Kürdistan ! Kahrolsun düşmanlari ...

Hayrullah Abdülkerimin sôyledikleri :

Musullu bir Arap Anneden dogdum. Babami gôrmedim. Vatanin Kürdistanin hür, ve mustakil bir hayata kavuşmasi için, a-

amucazadelerimle berber çalistim. Vatanim Kürdistana karşi vicdani borcumu eda ederek babamin milletimin Vatanimin rizalarini kazandim, kanaatindayim. Kahrolsun düşmanlar, yaşasin mesut ve hür Kürdistan !

Ey Kürd milleti ! milletimin istiklali yolunda gözlerimi dünyaya kapraken bu kahramanlarin söylediklerini, ve bundan evvel Diyarbekir, Süleymaniye, Mahabat, Barzan, Koçgiri, Dersim, Sasun, Çabakçur, Ararat ve sair yerlerde Kürt milletinin hürriyet ve istiklali yolunda, canini feda eden binlerce kahraman vatanin saadet ve kurtuluşunu, hayatini istihkar ederek hürriyet ve istiklala kavuşuncaya kadar, hiç bir şeyden yilmiyarak çalişmak vacibin oldugunu iyi bil.

● ●

şeyh Ahmet, Barzanilarin büyük bir kismi ile bazi zabitanla beraber Irak hükumetine teslim oldugunda, Mollo Mustafa, Irak hükumetine teslim olmamaga, son nefesine kadar harp etmege karar vererek tüfegim elimde olarak ölmegi teslim olmaga tercih ederim, demişti. Kharaman Barzani kendisini canindan fazla seven beş yüz kadar cengaverle Iran, Irak, Türkiye hükumetlerinin aldiklari şiddetli askeri tedbirlere ragmen 25 Mayis 1947 de, Irak hükumeti nufuz mintikasindan geçerek üç devlet hududunun birleştigi sinor üzerinde, Türkiye cihatindeki dag kismina yerleşti. Irak ve Türk hükumetleri hazirladiklari büyük bir kuvvetle kendisini ve beraberlerindeki yigitleri mahv için çirpiniyorlardi. Molla Mustafa fevkeladde meharet ve cesaretle yaptigi şaşirtici muharebe manavralari ile Irak ve Türk askerlerinin takibatindan kurtularak tekrar Iran arazisine girdi ve ittihadi Sövyet cümhuriyeti yolunu tuttu; Iran hükumeti Barzaniyi tenkil için tahsis ettigi motorlu vesaiti harbiye ile mücehhez on bin mevcutlu askeri kitaati ile, Barzaninin takibatina koyulmuştu. Tayyare hücumlari ile daima taciz edilen Barzaniler, sarp daglarda kendilerini tayyarelerden muhafazaya çalişiyor, takibine koyulmuş olan on bin Iran askeri Ile çetin mücadelelerde bulunarak, iki yüz yirmi kilometre uzakta bulunan Sövyet hududuna dogru ilerliyordu. Sövyet hududuna on sekiz kilometre mesafede bulunan

Şehid Kolonel M. Hoşav, Irakta faşistlar tarafından asildi.

«ŞET» Kôyünde, Iran Askeri bütün kuvvetile top, tang, zirhli otomobil ve tayyarelerin iştirakile Barzanilara yaptigi hücumda Barzaniler şeref sahasinda kendilerini tehdit eden ôlümle pençeleşerek her vakttan ziyade büyük kahramanliklarla, Iran ordusuna mukabelede fazla şecat gôsterdiler; bir kaç gün şiddetli bir muharebeyi müteakip kahraman Barzaniler 15 haziran 1947 günü aras nehrini geçerek Sôvyet Hükumeti arazisine girmege muvaffak oldular. Iran ordusu ile yapilan çarpişlalarda, beş şehid, on iki yarali vardi. Harbin çok şiddetli olmasina gôgüs, gererek yaralilari terk etmediler, beraberlerinde gôtürdüler. Barzanilerin, Sôvyet arazisine girmek istekleri, biraz müşkülata ugradi isede bilahara istekleri Kabul edildi. Barzaniler Stalin Hayatta bulunduğu müddetçe Sôvyet hükumetinden kendilerine layik iyi bir muamele gôrmediler. Polis sekreter şefi hain LAVNTI PERIYA Azarbeycan Baş Vekili hain Cafer Bakiroftan Barzaniler ve bütün Kürtler hakkinda aldigi raporlara binaen muamele yapiyordu. Hissen şuuren TURANIZM mefkuresini taşiyan Azeri bakirof Kürtlerin aleyhinde oldugundan elinden geldigi kadar milli haklarinin elde edilmesine mani olmaga çalişiyordu. Mahabat Cümhuriyetinin tesisinden evvelki günlerde dahi kendinde bu fikrin eseri gôrülüyordu. Hatta Mahabadi Azerbeycan cümhuriyetine baglamak bile istemişti. Tebriz cümhuriyetine yapilan fazla muavenetin Kürt cümhuriyetinden esirgenmesi hep bu hüsumetten ileri geliyordu. Merkezi ittihadi Sôvyet Hükumeti Erkani Bakirof gibi Ajanlarin verdigi hakikati saklayan ve degiştiren raporlardan yanliş fikirlere saplanmalari Barzaniler hakkinda iyi bir muamelenin yapilmamasina sebep olmuştu. Stalinden sonra PERIYA ve BAKIROF fena amellerinin cezasi olarak idam edildikten sonra yerlerine gelen zevat Barzanilere iyi muamele Yapmaga başladilar. Barzanilerin büyük bir kismi sanat sahibi oldu hatta Molla Mustafa bile Moskova lisan akedemisinde tahsil etti. Hain Peryave Bakrof da idam olundular.

Beraberlerinde bulunan bir avuç Kahramanla Iran, Irak, Türk mütteffik üç devlet askerlerinin aldigi siki tetbirleri çiyniyerek ittihadi Sôvyet devletine iltica eden Barzani o diyarda bulunduğu on iki sene müddet zarfinda hiç bir gün kürdistanin kurtulasmi-

şehid Kolonel M. Mahmud Irak faşist Kurban larindan.

şehid Kolonel Hayrullah, Irak faşist Kurbanlarindan.

dalini kalbinden çikarmiyarak gittikçe artan bir muhabbetle Kürdistana dönüş günü geldi. 1958 de avdetini yaliniz Kürdistan halki Kürtler degil, bütün iraklilar büyük tezahüratla karşiladilar. Nuri Said ve Abdülilah idare rejimine en ziyade muaraza gösterip mücadele eden bütün, Irakta Molla Mustafadan başka bir kimsenin bulunmamasi kendisine halkin muhabbetini kazandirmişti.

Molla Mustafa, Sôvyet hükumetinden avdetinde irakta yapilmiş olan 1958 inkilabinin feyzinden Kürtlerde istifade ederek milli haklarini elde edecegi ümidini beslyordu. Vaka ilk aylar zarfinda Abdülkerim Kasim hükumeti bunu taahhüt etmiş gibi idi. Yapilan Irak muvakkat düsturunun üçüncü maddesinde Kürtlerle Araplarin, devletin idaresinde şerik olduklari zikredilmek suretile, Kürtlerin milli haklarinin itiraf edildigi aşikar bir suretle gösterlmişti. Bu sarahata ragmen, aradan iki sene gibi bir müddet geçtigi halde, milli haklarinin verilmesinden mahrum edilen Kürtler başka bir çok suretlerlede tazyik ve izac edilmege başlarmişti. Bu haldan şikayette bulunmak üzere aşiret reislerinden mürekkep bir heyet bagdada geldi. Kürt lisaninin Kürdistan mekteplerinde okutulmasindan ve hükumet dairelerinde Kürt lisaninin resmi lisan olarak kullanilmasi ihmal edildiginden bahisle tanzim ettikleri mazbatadan bu hal bôyle devam ederse Kürtlerde, cezairliler gibi hareket edeceklerini bildirmekte idiler. Layihada deniliyordu ki Kerkük, Süleymanye Maarif müdüriyetleri lagvedilerek bagdat maarif Müdüriyetine baglandi. şaklavada 1961 Yazinda toplanmasi mukarrer olan Kürt muallimleri konfiransinin toplanmasina müsaade edilmedi. Kürtçe neşriyat yapan habat, Kürdistan, Roja Nu, Azad, Sevtülekrad, Zanisti, hetav gazete ve mecmualari kapatildi. Bagdat radyosunda Kürtçe izae menedildi. Kürt kelimesini işitmek bile istemiyorlardi. Mesela asirlardan beri Kürdistandan bagdada gelen «Kürt bugdayi» namile taninmiş bugdaya bile şimal bugdayi denmeye başlandi. Yeniden bir Kürt memuru tayin edilmiyordu. Bir çok Kürt memuru azledildi. Bir kismida Irakin cenubuna nakledildiler. Bu ve buna benzer mesailden bahsile tanzimedilen layihayi takdim etmek isteyen rüesa heyetini Abdülkerim Kasim kabul etmedi. Bu esna-

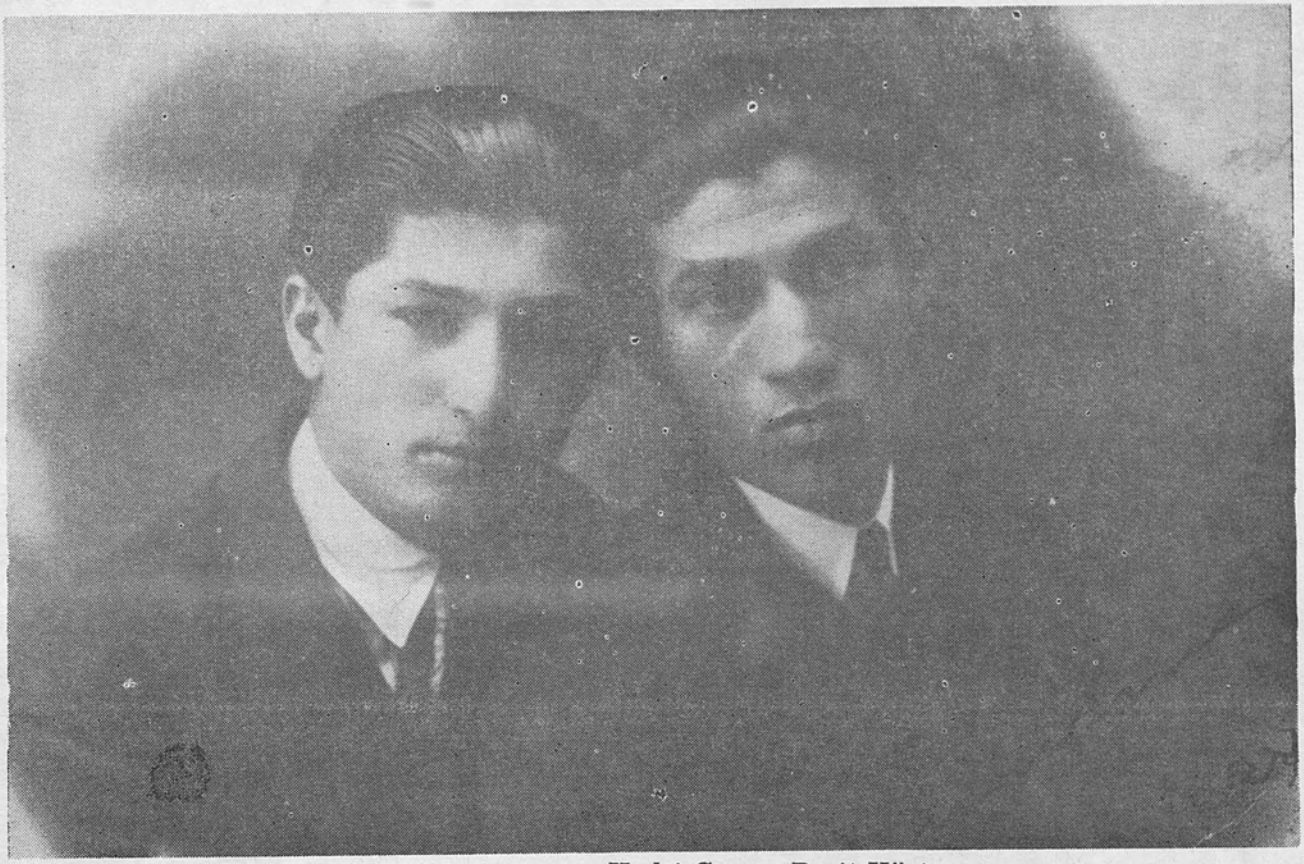

Kadri Can ve Reşit Kürt
Mektep sırarlarında

da bagdatta bulunan Mustafa Barzani, artik Bagdadtta kalmanin makul olmadigini düşünerek, Bagdadi terkile Barzan Mintikasina gitti.

Abdülkerim Kasim Nuri Said zamaninda ki usulü takip ederek aşiretleri yekdigeri aleyhine tahrik ediyor, her şeyden evvel Kürtlerin mukavemet merkezi olmakla tanilan Barzani mintikasini darbelemek istiyordu. Zibari, Rikani, Biradost, lolan, Herki, aşiretlerini Irak askeri harekete başlamadan evvel, Barzaniler aleyhine tahrikle Barzanilere hücum ettirdi. Evvela Rikaniler 1961 senesi baharinda, Barzan mintikasina hücum ettlierdi. Barazaniler bu hücumu durdurarak mükabil hücumla, Rikanileri kôylerinden çikardilar. Rikaniler perişan bir halde Türkiyeye kaçtilar. 1961 senesi kişinda Zibariler Barzan aşireti mintikasinda «SAPA» vadisinde bulunen kildani ve Nestori kôylerine tecavüz ettiklerinden, beş alti bin kadar kildani ve Nestori ahali, Bervarilerin yanina kaçmaga mecbur kalmişlardi. Bu hadise esnasinda Barzaniler, hükumetin zibarilere gônderdigi dôrt kamyon esliha ve mühimati zabtettiler. Bagdat askeri nokta kumandani general Abdülahin zibari reisine yazdigi mektupta, Barzanilerin eline geçti. üçüncü çarpişma Bervari aşireti ile yapildi. Bervari aşiret reisi Tahsin bey hükumetin tanzim ettigi mukavamati şabiye teşkiletinin mintika reisi idi. Bervarilerde perişan olarak Türkiyeye kaçtilar. Bervari reislerinden Tevfik bep, bir kisim bervarilerle beraber yanlarinda çok miktarda silah ve cephane getirerek Barzaniye iltihak etti.

Barzani hükumetle harp edecek kadar hazirlikli olmadigindan, noksanlarini tamamlamadanevvel, hükumetle çarpişmak istemiyordu. Bazi demokrat Parti erkaninin vakitsiz olarak hükumetle harbetmege sebebiyet verdigine cani sikilmişti. Parti erkanida aşiret reislerinin harbe sebebiyet verdigini sôylemekte idiler.

1961 Martinda Demokrat parti Kongresi bagdatta toplandigi sirada hükumet Kürdistanda bulunan askeri ve polis kitaatini takviye ederek kürtler hakkinda yapmak istedigi icraati, silah kuv-

vetile tatbik istiyordu. Parti azasindan bir kismi, Ibrahim Ahmetle beraber hükumetle çarpişmayi mümkün oldugu kadar tehir etmek reyinde idiler. Celal talibani, ve bir takim gençler hemen harbe başlamak istiyorlardi. Partinin siyasi bürosu Celal Talibaniyi Barzaninin fikrini ôgrenmek için yanina gônderdi. Barzani hazirsizlik kiyam etmenin dogru olmadigini sôyliyerek, her şeyden evvel Silah tedarik ederek teşkilat yapilmasinin zaruri oldugunu Sôyledi. Bu tarihten bir ay evvel aşiret reislerinden mürekkep bir heyet yine Barzaniyi ziyaret ederek bütün aşair halkinin, Abdülkerim Kasim aleyhine kiyam etmek istediklerini sôylemişlerdi. Barzani, Bunlarada Kiyam etmek zamani olmadigini sôyliyerek bu işten sakilmasini tembih etmişti. Kiyam etmek niyetile muhtalif mahallerde toplanmiş olan aşiret kuvvetlerinin dagilmalari için partinin siyasi bürosunda azadan ômer Debabeyi bunlara gôndererek dagilmalarini ve harbe meydan vermemelerini, tavsiye etmişti. Kürtler aleyhine hareket yapmaga bahane ariyan hükumet 9 eylul 1961 tarihinde bir askeri livasini Derbendi handan geçirerek Süleymaniyeye gônderdi. Bu askeri tenekulatla Kürleri Kuşkulandirmak istiyordu. Derbendi Handan geçen askerin ahaliye yaptigi fena muameleden müteesir olan bazi coşkun kanli parti gençleri ile asker arasinda başlayan müsademeye, aşiret kuvvetleride iştirak etmekle fiilan harbe başlanmiş oldu. Irak ordusu tayyareleri ile agir toplari ile Kürt topluluklarini bombardiman ediyordu. 10-11-12 eylul günlerinde muhtelif noktalara hücum eden askeri kitaatinin bir kolla 18 eylülde Barzani mintikasina hücuma başladi ayni zamanda zibarilarda Barzaniler aleyhine harbe geçerek askere yardimci oldular. Bundan sonra dirki Barzani harp etmege mecbur Kalarak büyük kardeşi şeyh Ahmetten ayrildi.

Barzani benimle olmak istiyen beni takip etsin, diyerek sarp daglara çekildi. Az bir müddet zarfinda kendisine beş atli bin silahli cengaver iltihak etti. Zaho gediginde Irak askeri ile yaptigi çarpişmalarde tamamile muvafakiyet elde eden Barzani «BATOVA» mevkiinde yapilan harptede askeri perişan ederek, temamen vaziyete hakim olduktan sonra Kürdistanin şark cihetine geçerek, oradada ayni surette muvafakiyet kazandi..

Barzani 1961 den 1963 e kadar yaptigi harplerde tatbik ettigi teknikle, Irak ordusunu perişan ve orduya yardimci olan caşlarida müzmehil vaziyete soktugundan, irakin şimal kismi savaş kahramanlarinin hükmü altina girmişti. Barzani kendisi ile mütefik aşiretlerle irak ordusundan firar edip kendine iltihak eden askerleri tanzim ederek ordudan zabtettigi silahlarla bunlari taslih etti. Kürdistanin cenubuna kadar nufuzunu tevsi eden Barzani orada buluman parti kuvvetlerilede ittisal ederek, Revandiz daglarindan cenup mintikasina kadar olan yerlerde mevcut polis mevkilerinin zabtile, Kürdistan savaşi Kuvvetleri Revandizdan şaklava vadisine dogru bir Kavis yaparak Hoşnav vadisinde bulunan «HERAN» kasabasini ele geçirdiler. Bu suretle Salahaddin dagi silsilesi ile Sefa dagini istila eden savaş Kuvvetleri bu hareketlerile Ravandizda bulunan 12,000 on iki bin mevcutlu Irak livasini ihate etmiş oldular bu vaziyet şubat 1963 inkilabina kadar devam etti. Bu harekete iştirak eden şehirli parti efradi kuvvetinden de istifade edilmişti.

Mustafa Barzani askeri dahasile çizdigi harikülladde plani maiyetindeki mahir, cesur, fedekar PEŞMERGE efradi tam zamaninda ve lüzumunda fazla bir gayret ve cesaretle yerine getirdiklerinden modern silahla mücehez ve adeden kendi kuvvetinden çok fazla miktarda bulunan Irak askerini kisim kisim perişan bir hale sokmuştu. Kürdistan savaşinin agir darbelerile beyhuş olarak yere serilmiş olan Abdülkerim Kasim hükumeti BASILERIN vurduklari darbe ile büsbütün ortadan kalkinca Kürt savaşi mümesilleri itibar edilebilecek Fuad Arif Ile Salih Yusifi basilerin bu muvafakiyetini teyid ve kendilerini tebrik etmişlerdi. Hükmü istilam eden basiler neşretikleri beyanda sarih olarak Kürtlerin milli haklarini ilan ediyorlardi.

Barzani senelerden beri Abdülkerim Kasim hükmü aleyhine harbeden savaş erkani aşiret reislerini, Demokrat Parti Liderlerini, ve savaşla alakasi bulunan bütün etraflari topliyarak basilerle yapilacak müzakere esasatini hazirlamak üzere kôysancak kasabasinda bir kongrenin toplanmasina karar verdi. Toplanan bu Kürt milli Kongresi 1963 senesi Mart ayinin 18-22 gününe ka-

dar toplantisina devam etti. Molla Mustafa toplantılarda başkanligi bir cemile olsun diye, Celal talibaniye terketmişti. Müzakere neticesinde Kongre Kürt isteklerini hükumet merkezine bildirmek için, Celal Talebaninin başkanliginda on dôrt kişiden mürekkep bir heyet intihap ederek Bagdada gônderdi. Giden heyet hükumetin işi ciddiyete almiyarak ovalamak suretile vakit geçirmekte oldugunu anlayinca talibani kestirme terik olarak Kahireye gidip nasir ile gôrüşmegi münasip gôrdügünden kahireye gitti. Irak, hükumetide bu hususu targib etmekte idi. Talibani Bagdattan ayrilldiktan sonra Irak hükumetinin Kürt heyetine gôsterdigi kôtü muamele sebebile Talibani Kahireden Bagdada dônmiyerek başka bir tarikle gelip savaşa itlihak etti. Bagdatta Salih Yusifinin başkanligi altinda biraktigi heyet hükumet tarafindan tevkif edilerek tazib edilmekte idiler.

Basilarla Kürt savaşi erkani arasindaki münasebetler bozulmaga yüz tuttugu bir zamanda bu durumu mühimsemiyen parti ileri gelen azalarindan bazilari, Barzaniyi Parti riyasetinden atarak kumanda selahiyetlerinden Tecrit etmek teşebbüsünde bulundular. A Kasim hükmü devrildikten sonra Barzaninin nüfuzunu kirmak emelile bir kisim particilar kôylülerle amele sinifini ve aşair efradini birleştirerek savaşin bel kemigi mesabesinde olan aşair reisleri ve büyük arazi sahipleri aleyhine beraberce mücadele etmelerini saglamlaştirmaga çalişiyorlardi.

Barzaninin Kürt milletinin esaretten kurtuluşu ugruna ihlasla senelerden beri yaptigi fedekarane hizmetin verdigi harikülade yetkili kudretile, her biri bir aslan kadar kuvvetli ve çok yüksek onura malik aşair reislerini bir birine lehimliyerek yüksek şahsiyetine merbut, makul bir Kurtariş teşklati meydana getirmesini parti erkamindan bir kismi gôz ônüne almagi idrak etmiyerek, savaş dahilinde ikinci bir kiyade icatla vaziyete musaytar olmak hirsini gôstermekte idiler. Halbuki, parti efradi kuvvetleri aşair kuvvetleri karşisinda hiç denecek kadar zaif bir halde idiler. Barzani savaş kaidi ve partinin resmi reisi olmasi siffatile olan biten Işlerin kendi emrile laakal müşaveresile olmasinin zaruretini anlamak istemeyen Talibaniden disipline mugayyar usul-

süz hareketler çikiyordu. Talibaninin Savaş Kumandani parti reisi Barzaninin muvafakatini almadan, kendiliginden Misira gitmesi yolsuz, ve savaşin merkezi heyetne ehemiyet vermedigini gôştermesi itibarile muahezeye müstahaktir. Parti erkanina karşi daima sempati ve ihtiram gôstermekten geri kalmayan Barzaninin tevazüüne mükabil Parti mümesillerinin bir kismi bilhassa IBRAHIM AHMET Barzaniyi Kaydirarak Savaş vaziyetini kendi eli altina almak hevesini izhar etmege başlamişti. Halbuki hakikatta parti kuvvetleri ehemiyetli bir yekun teşkil etmemekle beraber mevcut olanlarda ekseriyetle Barzani tarafini iltizam, etmekle beraber mevcut olanlarda ekseriyetle Barzani tarafini iltizam, etmekte idiler. Parti mensuplari ilk evvela hükumetle çarpişmaga başlamiş olduklarina ragmen bidayette ellerinde pek az silah vardi. Talibani Erbilden kerküke para nakil eden zirhli otomobillerin taşidiklari parayi müsadere ettiginde kendisi ile beraber on sekiz nefer vardi. Bununda ancak on ikisi müsallahti. Bizzat kendisinin elinde bir av çiftesi bulunuyordu. Halbuki Barzani daga çekildiginde bir kaç gün zarfinda kendisine beş alti bin silahli bir kuvvet iltihak etmişti. Barzani 1931 tarihinden beri, hayatini istihkar ederek Kürdistanin esaretten kurtuluşu yolunda, yaptigi şerefli mücadeleye ilaveten şahsina bagli silahli kuvvetlerin adedide büyük bir yekun teşkil ettiginden, ister istemez, savaş vaziyetine hakim idi. Savaşin başarilmakta olan muvafakiyetleri ve iyi idaresi muhakkak surette onun şahsiyetinin eseri oldugunu takdir etmiyerek aleyhinde bulunulmasi milli davaya pek çok fenalik ve mazarrat getiren hiyanet derecesinde bir hareket oldugunu tessüfle kaydatmak lazimdir. Her işte bir ikilik dogurmak isteyen bazi parti erkani muhlis vatani bir hisle duygulu olsalardi Barzani Kiyadesine saglam bir inançla baglilik gôsterir ve icraatina yardimci olurlardi. Bu suretle savaş umuruda, layikile daha iyi bir surette düzenlenirdi. Bôyle yapilmayipta taraftarlarinin pek zayif olduguna bakmiyarak tefkir itibarilede Barzani ile kiyas edilmiyecek derecede derin olmadiklari halde her şeyi istedikleri gibi yapmak hirsini terketmemeleri enaniyetlerine ve hüsnüniyet sahibi olmadiklarina delalet eder. Bu kabilden Talibaninin Erbildin Kerküke nakil edilirken müsadere ettigi otuz bin dinarin on bininin barzaniye gônderilmesi bile yeri-

nde yapilmiş bir iş degildi. Bu müsadere edilen paranin tasarrüfü merkezi heyetin emri ile ve Barzani marifetile olmasi lazimdi. Talibaninin bazi kimselerle ittifak ederek Süleymanyeile olmasi lazimdi. Talibaninin bazi kimselerle ittifak ederek Süleymaniyeyi işgale teşebbüsü bile kiyadenin emir ve müvafakati alinmadan yapilmişti velhasil parti erkanindan bazilari her hususta kendilerini amiri mutlak ve savaşin dimagi merkezinde gôstermek istiyorlardi. Savaş bidayetinden beri bu gibi yolsuzluklar yapilip dururken irak reisi Cümhuru Abdüsselam Arifle savaş mümesili Barzani arasinda 10-2-1964 tarihinde yapilan «ateş Kes» ittifakini parti erkandindan Celal Talibanida bizzat imza etmişken irakta hazir bulunmayan Ibrahim Ahmet dôndükten sonra, bazi particilerin yaptiklari propagandalarda ittifakin Kürtlerin hukukunu temin edecek şekilde olmadigini, bunun ittifak degil, istislam oldugunu sôyliyerek hükmi zati istihsalina karar vermiş olan Kürt milletinin bu ittifaki kabul edemiyecegini Propaganda yapmak suretile etrafa yayiyorlardi.

Her hanki bir hizip efradi arasinda ihtilaf vukuunda yapilmasi mutat oldugu gibi bir kongre toplanarak gürültüsüz bir şekilde ihtilafin halli dahili nizamname icabindan oldugu halde bunun aksine olarak hizip sekreteri Ibrahim Ahmet Reis Barzaniden parti riyaseti salahiyetinin alinmasina karar verdiler. Barzani ve hizip kaide efradi nizamnamaya muhalif, usulsuz yapilan bu toplantiya itiraz ederek arada vaki anlaşmazligin izalesi Için yeniden bir kongrenin toplanmasini müteaddit defalar parti sekreteri Ibrahim Ahmetten Istedilersede vaziyeti siyasiyenin ve Irak ordusu ile harp halinde olmanin nezaketine ehemmiyet vermeyen sekreter Ibrahim Ahmet ve zümresi istenen bu kongrenin toplanmasina muvafakat etmediklerinden hayati bir zaruret olarak altinci parti kongresinin toplanmasina karar verildi. Sureti mahsusede davet edildikleri halde toplanan kongre içtimaina iştirak etmeyen Ibrahim Ahmet, Celal Talibani ve diger bir kisim particilerin Savaş maslahatina mugayyir yolsuz hareketlerinden dolayi, partiden çikaril malarina karar verildi. Ibrahim Ahmet, Celal Talibani ve arkadaşlarinin ellerinde bulunan partiye ait emval ve eşyanin yeni intihap edilen parti merkezi kuruluna teslimi ken-

dilerinden istenince toplanmiş olan altinci kongrenin meşru bir toplanti olmadigini iddia ederek eşyayi teslim etmekten temerrüd gôsterdiklerinden mecburi olarak aleyhlerine kuvvet istimal edildi. Fazla bir mukavemet gôstermek kudretinde olmayan mütemeridin, çok hafif bir çarpişmadan sonra Irana kaçmaga mecbur kaldilar.

Partiye ait elleri altinda mevcut nakdi para ile bir kaç yüz silah ve bir Kaç ton eşyayi beraberlerinde kaçirdiklari gibi mavat mintikasinda ambar edilmiş ne kadar yiyecek ve zehair varsa kaçmadan evvel hepsini yakarak savaşin iaşe işine büyük bir zarar yaptilar. Bütün bu fenaliklara ragmen milli meslahat iktizasi düşünülerek geriye dônebileceklerini savaş lideri Barzani kendilerine teblig ettigi halde bu teklife kiymet vermiyerek bir Kaç hafta sonra Irak iran hududu üzerinde bulunan Kürt kôylerine hücumla bir kisim PEŞ MERGE efradi ile ahaliden bir kisim halki katil ve kôylerini yagma ettiklerinden Peş Merge kuvvet kendilerini ikinci defa olarak tard, ve Iran arazisine kaçmaga mecbur etti. Bundan sonrada sükut etmiyerek savaş lideri aleyhine yalanlar dolu neşriyat yaparak ahalinin fikirlerini zehirlemege başladilar. «Abdüsselam Arifle harbin durdurulmasi için yapilan ittifak şeraitinin Kürtlerin milli menfaatlarini temin eden bir anlaşma degil bir istislam oldugunu» propaganda ederek Barzannin Kürdistani sattigini agizlara sakiz yapmişlardi.

1965 Senesinde Irak ordusu yeniden askeri harekete basladigi zaman Ibrahim Ahmet ve arkadaşlari Kürdistana dônmek Istediklerinde iki def'a Savaş aleyhine silah istimal ettikleri hatasini itiraf ile af talebinde bulunduklarinin beyani, merkezi heyet tarafindan kendilerinden istenince buna muvafakat etmediklerinden başka savaş aleyhine neşrettikleri yalanlarla da iktifa etmiyerek askeri hareket esnasinda bazilari gizli olarak Bagdada giderek zümreleri namina savaş ziddina hükumetle ittifak yaptilan. Bu yapilan hiyanetten nefret eden Kürt davasina ihlasla bagli vatanseverlikleri ile tanimiş parti erkanindan NURI ŞAVIS, ALI ABDULLAH, NURI AHMET. Ve yüzlerce Peş Merge efradi savaş teşkilatina geriye dônüler. Ibrahim Ahmet, Celal Talibani

savaş aleyhine yaliniz iftiralar icat ve muamereler tertibi ile kalmiyarak, askeri hareket esnasinda fiilen Irak ordusuna yardim etmek suretile, savaşi sôndürmege çalişiyorlardi. Kerkük, Süleymaniye savaş teşkilati arasina fitne sokarak kendilerini savaş aleyhine çevirmege matuf gayretleri uyanik olan bu teşkilat efradinin derin bir ihtimatla savaş liderine baglililiklarina tesir yapamadi. Savaşin temiz ve saf şôhretini kirletmek niyetile savaşin istimar devletleri elinde alet oldugu şeklinde uydurduklari bir takim eracif neşrederek efkar üzerinde savaş aleyhine fena bir fikir yaratmaga çalişilorlardi. Diger taraftan Irak hükumetinin nakdi muaveneti ile yaptiklari hainane teşebbüsatla dünya efkari umumiyeini igfal ederek Irak hükumeti hisabina uygun bir kiyade icadile Barzani Kiyadesini bertaraf etmek istemekte idiler. Celal Talibaninin müzeyyef savaş mümesili olarak Avrupaya yaptigi seyahatlarda bu siffatla verdigi tasrihat ve teşebbüsat ve sairenin hepsi kendilerine umduklari emelin husulunu temin edemedi. Siyasiyen, askeriyen iflas eden Ibrahim Ahmet, Celal Talibani ve pek mahdut adatte kalan taraftarlari Irak hükumetinden aldiklari bol, bol nakdi para ile tutunamasalardi, çoktan isimleri silinmiş olurdu. Bununla beraber isimleri silinmiş olmadi isede, Kadir şinas Kürdistan halki arasinda hain ve müsekef «CAş» zilleti lakabini kazanmiş oldular. Celal Talibaninin hala ôteye beriye cirid etmesi Kürdistan davasina yaptiklari hiyanetin fenaliklarini gizliyemez. Barzani ve arkadaşlarile arasinda hulusi niyetle milli meslahattan dogan bir fikir ihtilafi vardise ve bunu parlak savaş kuvvetini zaif düşürmege çalişacaklarina çekilip evlerinde oturmali idiler. şerefli mühlis bir kimsenin yapacagi iş bu idi tuttuklari yolla büyük fedekarliga katlanarak hürriyet için milli haklarina kavuşmukiçin senelerden beri harp eden Kürt milleti davasina yaptiklari hiyanet sebebile on beş milyon Kürdün tarih ônünde lanet ve nefretini kazanmiş oldular.

Kürt Savaş kuvveti teşkilati milletten aldigi feyizle saglam bir esasa dayanarak Kahraman general Barzaninin Liderliginde Kürdistanin her tarafinda vaziyete hakim ve bütün Kürtler uyanik bir varlik halinda idiler.

Bu Kudretli mevcudiyetine cahil caşlarin ve nede müsakkaf caşlarin Irak askerine yardimi savaş kuvvet ve mekanetine bir

tesir yapamaz; muhakkak olarak muzaferiyet Kürdistan davasi kahramanlarinindir.

Yaşasan, yine yaşasin Kürt Vatansever, savaş kumandanlari ve demokrat Parti teşkilati. Yaşasin Peş Merge efradi, Çok yaşasin büyük rehber Barzani Kahrolsun hain Müsekkef ve cahil caşlar ve Kürdistan davasi düşmanlari.

« BAGDAT PAKTI »

Bagdat pakti ve ya Bagdat hilfina dair bir etüt yapabilmek için insan çok eski zamanlardan işe başlamak ihtiyacini duyar. Bu pakttan başka o kadar çok paktlar ittifaklar kongreler varki bunlarin tarihlerini mevzulerini hatirlamak çok karişik, meçhulleri müteaddit maddelerle halletmek kadar müşküldür. Son yarim asirlik vukuati taharri ve tetkik edilipte vüzuh ile göstermek bir «Laberent» de, yol bularak aydinliga çikabilmek işine benzer. Mamafih biz yaliniz Bagdat pamktinin, seyrini, hedef ve neticesini ortaya koymaga çalişacagiz, denildigine göre Bagdat paktinin esasi 1950 senesinde Konulmuştur Ilk defa Amerika ve Ingilterenin teşvik ile Türkiye ve Irak hükumetlerinin teşebbüslerile işe başlamiş bulunuyor, Bagdat Paktina dair aleyhte yazilan yazilar, risaleler, tenkitlerin söylediklerine bakilirsa ilk defa Adnan Menderes ve Nuri Said hükumetlerinin Türkiye ile Irakta yaptiklari görüşmeler üzerine 1955 senesinde Pakt akdedilmiş Iran, ondan sonrada Pakistan Pakta girmişlerdir. Ingiltere işi eline almiş Amerikada Mürakip, müşahid olarak pakta dahil olmuştur. Ingilizler Irakta Faysal saltanati vasitasi ile bütün Arabistanda hakimiyetlerini genişletmek için Iraktaki mandalarini kaldirarak Irakin istiklalini itiraf ve müstakil Irakla bir muahede yapmak kararini verdigi gün Bagdat paktinin Kurulmasini düşünmüştür. Pakta dahil devletlerin söylediklerine göre bu Pakt «bolşeviklik tehlikesini önlemek» için pakta dahil devletlerin kuvvetlerini birleştirerek müttefik bir cephe teşkil etmek gayesi ile yapilmiştir. Paktin ilan edilen zahiri şekli böyle olabilir. şurasi muhakkaktirki Paktin gizli, kapali tarafi zahiri tarafindan çok pek çok daha eh-

ehmiyetlidir. Bu sôzün hakikata tamamile uygunlugunu kabul edebilmek için ingilizlerin Iraki istilasindan beri Irakta geçen vekayie gôz atmak kafidir. Irakin petrollari ve askeri stirateji ehemmiyeti dolayisile gerek Irak hükumtinin ve gerekse pakta dahil devletlerin kürdistanda takip ettikleri siyaset bu noktayi tevzih etmektedir. Malumdurki Ingilizler Iraka ilk girişlerinde cenupta Irak hükumeti şimalda bir kürt hükumeti yapmak niyetinde gôrünüyorlardi. Sonra Irak hükumetini kuvvetlendirerek bekasini temin için Kürdistanin Irak hükumetine baglanmasini, kendi mefaatlari icabindan gôrdül. Bu husus Iraktaki bir ingiliz hokomiserinin londra hükumetine verdigi raporda, açikça gôsterilmiştir. Ingilizler bu siyasetin Irakta tatbikine hanki sebeplerle kani oldular. Bu ayrica tetkik mevzuu olabilir. Kürtlerin teşkil edecegi bir hükumete itimadmi edemediler? Yoksa Türk milli kuvvetleri hükumetinin Anadoluda ehemmiyeli bir varlik gôstermekte oldugunu gôrdüklerinden yeniden vücuda getirilecek bir Kürt hükumetile ittifak edecegine Türk hükumeti ile anlaşmagi daha ziyade maslahatlarina muvafik gôrdüler. Velhasil her ne suretle olursa olsun Ingilizler, Kürdistan teşkilinden vaz geçerek, bütün kuvvetleri ile Irak hükumetine yardimci oldular. Irakin istilasi günlerinde Kürtlere hususi bir teveccüh gôsterir gibi olan Ingilizler hemen birden bire Kürtlerin aleyhine dôndüler. Irak hükumetinden memnun olmayip kiyam eden kürtler aleyhine Irak hükumeti ile beraber ordulari ile tayyareleri ile şiddetli tenkil harbi yaptilar. Bu pakt alakadarlarinin hepsi tarafindan zahiren bir müdafaa pakti diye tarif edildi isedi hakikatta her şeyden evvel Iran, Türkiye, Irak hükumetleri için yaliniz «Kürt tehlikesine» karşi mütereken hareket etmek maksadi ile oldugu şüphesizdir. Iranla Irak hududu üzerinde bulunan Cuvanru aşiretinin 1956 senesindeki kiyaminda Irak hükumetinin iraka iltica etmek zarureinde kalan cuvanru halkina hudutlarini kapamasi ve onlari her insan için meşru iltica hakkindan mahrum ederek, Irak hükumetinin merhemetsiz zalim icraatina karşi amansiz birakmasi bu paktin Kürtler hakkinda yapilmasi bu gizli tutulan mevadi icabindan oldugu muhakkaktir. Pakta dahil olan Iran, Türkiye Irak devletleri milli menfaatlari bakimindar harici siyasetlerinde birbirinin ziddi oladiklari halde yaliniz paktin Kürtlere müteallik gizli maddelerinin tatbikinde pakt lagvedilmiş oldugu halde bu gün bile

temamen müttefik bulunuyorlar. Sarahatan gôrülüyoki pakt, hakikatta bu üç devlete nazaran yaliniz Kürtler için tasarlanmiştir. Bu hükumetlerin iktisadi Içtimai nizamlarinin başkaligi sebebile birinci derecede bolşeviklik tehlikesinden endişe edecek bir korkulari olmadigi aşikar, bir haktattir.

Abdülkerim Kasim zahiren pakti lagv ettisede paktin ruhu olan Kürtlere mütealik kismi yaşamakta, ve gizli mevadi her zaman için tetkike mehza bulunmaktadir. Harici siyasetlerinde, yekdigerinin aksi ve siyasi menfaatlari çarpişan bu devletler arasinda halen yapilan gôrüşmeler, ilan edilen dostluklar, hep bu paktin ruhundan dogma şeylerdir.

Türkiye baş vekili Adnan Menderes iktidar mevkiinde iken, Israil devleti baş vekiline yazdigi ve arap gazeteleri elde ederek neşrettikleri mektubunda Menderes Kürdistan ismi ile tanilan cografi kit'anin devleti tarafindan itiraf edilmemesi şartile Israilin Arap memleketleri üzerinde, ki bütün metalibatinin Türkiye tarafindan teyid edilecegini vad etmekte idi. Sonra yine Menderesin Irakta Abdülkerim Kasim inkilabi münasebeti ile Israil baş vekiline yazdigi bir yazida bu inkilabin, hazirlandigindan haberi olmadigini bundan sonra Türkiye ile Israilin birbirlerini bu gibi hadiselerden haberdar etmelerinin lüzumunu bildiriyordu. Gôrülüyorki Türkiye ile Israilin dost olmalari sebebile, harici siyasetlerinde yek digerine zid ve muriz vaziyette olan Türk ve Irak hükumetleri Kürt meselesi bahis mevzuu olunca, tamamen müttefik bulunuyorlar. Bunun delillerinden biriside kibris meselesidir. Kibrista bir Türk zati hüküm idaresi istiyen Türkiye ile Irak hükumetinin ayni zati hükmü isteyen irak kürtlerine verilmemesini müttefikan kabul etmeleride buna delildir. Tekrar ediyoruz, Bagdat pakti Türkiye, Iran Irak devletleri için yaliniz Kürt meselesini ortadan kaldirmak için işlemiştir. Dahili işlerine hariçten gelecek en küçük müdaheleye karşi pek çok titiz olan pakt devletleri Kürt meselesinde «Istiklallari bahasina dahi olsa» Kürdistanda otoritelerini idame için vatandaş tanidiklari insanlari kirdirmakta yabancilarin müdahelelerini kendi rizalari ile istemekte idiler. Bu hususta bir delil daha: Bandong konferansinda Mongolyanin istiklali meselesi konuşulmuş ve teyid edilmiştir. Sonradan Irak-

taki Kürt meselesini milletler cemiyetine intiikal ettirmek isteyen Mongolyanin aleyhinde pakta dahil devletlerin yaptiklari müşterek protestolar, paktin gizli mevadi icabindan olduguna delil degilmidir.? Bandongtan sonra Kahirede çok büyük mikyasta Asya ve Afrikada yaşayan milletler namina, bilhassa istiklalleri için mücadele eden milletler namina, bir konferans toplanmişti. Her milletin kendi mükadderatina hakim olmak hakkini konferans, kabul ederek, Kibris, Madagaskar, Halic gibi nüfuslari adetçe nisbeten az olan milletlerin istiklallari itiraf edilmişken, orta Asyada yaşayan ve nufuslari on beş milyondan fazla bir yekuna balig olan Kürt milletinden bahsedilmemesi insani, takaddümi, Iştiraki fikirlerden mülhem oldugu bilinen kahirede toplanan milletler Kongresi için bir nakise teşkil ettigine şüphe yoktur.

Türkiye, Irak ittifakina Iran, Pakistan, ingiltere devletlerininde iştirakindan sonra yapilan ittifak muhteviyati mucibince paktin daimi meclisi kurulmuştur. Irak baş vekili, Türkiye baş vekili Adnan Menderes, Iran baş vekili Coderi Mehemed Ali, Ingiltere baş vekili Harun Makmeladan mürekkep» 21-22-teşrini sani 1955 tarihinde bagdatta Kasri Zuhurda bir toplanti yapmişti. Birleşik Amerika devleti sefirini daimi meclisle ittisal ve meclisin mesaisini müşahedeye memur ederek pakta dahil devletlere Amerikanin yardimda bulunacagini vadini vermişti.

Paktin daimi meclisi neşrettigi belagda pakti teşkil eden müttefik beş devlet arasinda müttehid milletler misakinin 51 maddesine tevfikan müsavat üzre muamele yapilacagini kaydederek orta şarkta sülh ve selametin mühafazasini temin maksadi ile bu müttefik devletlerin hanki birine karşi — burasina dikkat — yapilacak tahribkar hareketi müttefik devletler kendi memleketine karşi yapilmiş gibi addederek müştereken müdafaa etmek hususunu tekid ederek ilan ettiler. Bu belagda Irak, Türkiye, Iran devletlerinin dahili emniyet ve selametlerini tehdit edecek milliyetperver hareketlere karşi müşterek müdafaa tertibati alinarak yekdigerine yardimci olmalari sarahatan kaydedilmişti.

Bagdat paktina ingilterenin inzimami muvafakatinin avam

kamarasinda isteyen hariciye vekili Antoni meting mecliste ayne nşu sôzleri sôylemişti «ingiliz siyaseti orta dogu mintikasinda faal müdafaa vasitelerinin tesis ve muhafazasina çok eskiden beri tarafdardi; bu ihtiyaci basit cografi hakikatlar„ ve stratejik sebepler doguruyordu. Fakat şimdi petrol menbalarinin istismarida faal müdafaa tertibatinin bu mintikada tesisine mühim amil oldu. Bu son zamanda orta doguda milliyetperver hareketlerin zuhurunu, atom silahlarininda mevcudiyetini hisab ederek ona gôre bir siyaset takip edilmesi zaruridir. Işte bizimde pakta girmemizle istedigimizde budur.è Britanyanin irak ile olan müdafaa tertibatini yeni esaslara dayanarak iyiden iyiye takviye etmek laz'mdir » Hariciye veziri pakta at umumi noktalari izahtan sonra «Asurilerin müstakbeli hakkinda Irak baş vekilinden teminat aldik onlari asker ve sivillerinden mümkün oldugu kadar büyük bir kisminin Irak hükumeti vezaifinde istihdammina, ve kendilerine mesken inşa edilerek irakta Iskanlarina iraklilar muvafakat ettiler. Ingiliz meclisinde aynen bu kelime kullanildi Mesihi Asurilerin müstakbeli düşüncesile yapilan endişeli münakaşa neticesinde, Irak hükumetinin Asuriler hakkinda verdigi teminattan mütmein olarak ingiliz hükumetinin pakta iştirakina muvufakat edildi. Gôrülüyorki ingiltere hükumeti iraktan şeklen veya zahiren çekilirken dahi mesihi Asurilerin müstakbellerini düşündügü halde, asil vetenlarindan binlerce seneden beri yaşamakta olan müslüman kürtlerin bir kelime ile olsun, bahsini yapmamiştir. Nasil yapsinki bizzat kendisinin tertip ettigi bu Pakt Kürtlerin aleyhine yapilmiştir.

Orta doguda Kürdistanda kendini güstermege başlayan millet perver hareketi ziddina adeden Ingilizler, Iraki takviye suretile Kürtlerin milliyet perver hareketini tahripkar hareket diye tevsif ederek, yapilan pakta esas tutularak Kürt milleti haklarinin husulunu çiynemiş oldugunu daima hatirlarda tutmak Lazimdir ....

KURDUN AYDIN GENÇ EVLATLARINA

Milli Hukukunun meşrutiyetine saglam bir inançla siyasi sa-

haya atildigi 1908 tarihinde yapilan hürriyet inkilabindan itibaren, bu güne Kadar milletimizin geçirdigi mücadele safahatini dikkatle okursaniz muvafakiyetsizligimizin en büyük sebebinin cehalet oldugunu gôrürsünüz.

Evet Kürdün en büyük düşmani kara cehalettir. Kürde hayr istemeyen Hilafet hükumetlerinin Ihmal edeci elleri arasina, kendimizi dini bir tevekülle, teslim ederek uzun asirlar boyunca milletimizin benligini tebarüz ettircek milli duygulara ilgı gôstermeden, uyuşturucu telkinlerle gittikçe agirligi artan cehaletin baskisi altinda, ezilip kalmişizdir. Bu kafi gelmiyormuş gibi diger taraftan çekiç darbeleri gibi her gün başimizda takirdiyan yipratici icraat, gün geçtikçe milletimizi daha duymaz bir hale getirmişti. şüphesizdirki milletimizin uyuşuk olarak mütevekilane bu zülme katlanmasindan din ülemasi ile ve «rüesa» geçinen kimseler mesuldurlar, dünya ehvalinden habersiz birakilan halk kitlesi denilen zavallilarin bu hususta hiç bir kabahati yoktur. Onlar tam manasile temami bir tevekkülle «büyükler» ine inanmiş bel baglamiş durmuşlardir. Her sinif büyükler ise kendi şahsi maslahatlarinin çikarina bakarak milletin dertlerile hiç alakadar olmamalari, bu günkü vaziyeti dogurmuştur. Bir milletin milletler arasi münasebette şerefli bir mevki elde etmesi hayat mücadelelerindeki muvafakiyetine baglidir. Buda millette, fikri olgunluk ve iktisadi kalkinma gibi şartlarin tekemmülile temin edilebilir. Fertlerin şahsi keyfyetlerinin yükselmesiledirki, bu fertlerin mecmuun teşkil ettigi millet hayat mübarezesinde kendini muvaffak eder. Bu emniyenin husulu ise genç aydinlarin tahsillerini ikmal etmiş genelerin her türlü mahrumiyete katlanarak fedekar mübeşirler ve misyonerler gibi millet kitlesi içine karîşip yaşlilara içtimai vatani fikir vermege çalişmakla beraber çocuklara Kürtçe okuyup yazmagi ôgretmek anlayacaklari şekilde bir ifade tarzile kendilerini fikir sahibi etmekle mümkündür. Çocuklarin yaliniz okur yazar olmalari da kifayet etmez. Onlari fikir sahibi olarak yetiştirilmeleri lazimdir. Bundan bir asir evvel hemen, hemen takriben bizim halimizi yaşamakta olan balkan milletleri aydinlarinin çalişma tarzi, bize ôrnek olmalidir. Osmanli devletinin kara zülmü altinda inliyen bu milletlerin aydinlari bütün varliklarile

milletin çocuklarini fikren yetiştirmege koyuldular. Tahsilini ikmal etmiş olan gençler kendilerine mevut olan her türlü refahi bir tarafa atarak, basit ve her şeyden mahrum kôylere yerleşerek çocuklari okuttular, fikirlerinin açilmasina çaliştilar, bu suretle hakiki muhlis vatanseverlige numune olmaga hak kazandilar. şehirlerde oturup konfori, mükemmel yerlerde bagdaş kurarak, yükseklerden atip tutmadilar .... neticede osmanli devletinin ezici boyunduruğundan kurtulduklari gibi, dünya milletleri arasindada şerefli bir mevki elde ettiler. Aydin hamiyetli gençlerini sinesinde kucak kucaga yaşatan milletlerdirki, süratle uyanrlar ve milletin mefkuresi ugruna nefislerini fedadan çekinmezler. Millet tabakasi arasina karişmiş aydinlar milletin felaket zamannda kendisi ile beraber inliyecegi gibi saadetinin neşesinide beraberce terennüm edeceginden milletin muhabbet ve itimadini kazanir ve onlari milli gayenin elde edilmesi mesaisine kolaylikla tevcih eder.

Işte aydin gençler: millet arasina karişip demokratik esaslara dayanarak çalişirsaniz, milletinize en büyük hizmeti yaptiginiza emin olabilirsiniz. Iyi bir fikri terbiye ile yetiştirlen mllllet efradi milli haklarin elde edilmesine canini fedadan geri kalmaz. Vakia efradi milli agir baskisi altinda ezen zalim icraatin tazyiki altinda bu mesai şeklinin tatbiki çok müşkül oldugu aşikardir. Lakin milletin süratle uyanmasi için zaruri olarak takip edilecek bu yol üzerinde mehalli mümkün kilacak bir inatla yürümesi milletimizin mezaya ve fitri hasailden beklenilir. Bununla beraber Kürdistan kisimlarinin her birinin maruz bulundugu züruf ve idare şaraiti gôz ônüne alinarak maksadin hüsulüne faideli olacak şeklin tatbikine imkan bulmaga çalişmak vatan severlik icabidir.

Millet efradi arasinda maalesef mevcut ve hükumetin kôrükledigi yekdigerini çekememezlik büyük vatan severimiz AHMET HANININ dedigi gibi minnet kabul edememek gibi bir ulvi himmet sebebile olsa bile milletin gôvdesni kemiren bu hastaligi bertaraf ederek, milli bir fikir birligi yaratmaga gayret etmeninde, en mühum milli hizmetlerden addedilmesi ve hüsulüne çalişil-

masi. faaliyetimizin esaslarindan olmalidir. Lisanlarini, muhafaza eden milletler dir ki mahbeslernin anahtarini ceplerinde taşirlar dilimiz benligimizin temelidir. Lisanini muhafaza eden bir millet her hanki bir firsat zuhurunda hürriyetlerine kavuşmak imkanini bulacagi muhakkak olduguna nazaran, bizde bütün mevcudiyetimizle güzel lisanimizi muhafaza etmegi hayati bir mesele addetmeliyiz. Her firsattan istifade ederek lisanimizin kendi aramizda yazi lisani olmasna itina ve riayet etmek mühim ve milli vazifelerimizdendir. Binlerce sene evvel orta şarkin en muteber ve müstamel lisani olan kürt lisaninin eski revnak ve parlakligini yeniden yaşatmaliyiz. Mongollar atlarinin karnini doyurmak için yaylaklar peşinde yakip yakarak, ôlüm, elem saçarak orta asyadan akin edip gelen, adeden kiyas kabul edilmiyecek derecede kalabalik mogol kabilelerinin hükmü altinda uzun asirlar istiklalinden mahrumiyetine ragmen, daima canli Kalmiş, en agir boyunduruk altinda bile benligini muhufaza edebilmiş Kürt ismini yükseklerde tutmuş, bir millettir. Bunu her kürt iyice takdir etmelidir. Dünyanin büyük milletlerinden biri olan Kürt milletinin büyüklügüne güzelligi ile tabii servetinin bollugu ile meşhur Kürt vataninin bir gün belkide pek yakin bir atida istiklalina kavuşacagina kat, i inanimiz olmali, sessiz ve benlik davasindan tamamile uzak mütevaziane mesainizle bunun tesri'ine çalişmaliyiz.

Yakin şarkta her milletten daha eski ve kadim bir medeniyete sahip milletimize şaşaali devirler yaşatan ecdatlarimizin azametine layik evlatlari oldugumuzu aleme tanitmak için saglam adimlarla gayeyedogru daima ileri, daima ileri. (ey xortén şér u şepal bidérin gotinén vi sal diti).

Altmiş senelik mücadele safahatinin hakiki aynasi olan bu müzekkerenin Kürtçe lisani ile yazilmasi lazimdi. Fakat şôven devletlerinin insanin en tabii haklarindan olan ôz lisani ile tahsil etmek zevkinden kürdü men etmesi sebebile Kürtçe lisanile layiki ile ifade edemeyecegim vakayii türkçe yazmaga mecbur kaldigima teesüf etmekteyim.

NEWROZ

Kürt milletinin binlerce seneden beri milli bir bayram olarak kutladigi NEVROZ yani yeni gün senei şemsiyenin birinci ve rumi mart ayinin dokuzuncu günü güneşin hamil burcuna girerek, gece ve gündüzün müsavi oldugu güne tesmiye edilmiştir.

Kürt milletine hüküm eden zalim DEHAK Padişahin zülmünden Kurtulmak için demirci Kürt «KAVE» nin kaldirdigi isyan bayragina iltihak eden Kürt milleti Dehakin sarayina hücum ederek, Dehaki yakalayip yaktiklari ateşe atarak, yaktiktan sonra tahtina oturtulan CEMşIDIN neslinden Feridun isminde bir hükümdarin milleti refah ve hüriyete kavuîturmusindan dogan sevinci izhar maksadi ile, her yil, şaduman yaparak tes'it ettikleri bu güne Kürtler nevruz tesmiye etmişlerdir denmektedir.

Bu muhtelif rivayetlerin hepsi nurun zülmete, hakkin zülme galebesi manasinda birleşirler. Ister kişin zemherir soguklarin iztirablarindan kurtularak baharin güzelliklerine kavuşmadan dogan bir sevinci, ister zalim bir hükümdarin zülmünden kurtularak rahata, hüriyete kavuşmadan dogan bir ferahlik olsun Kürt milleti, binlerce seneden beri bu günün hatirasini her sene sevinçle zikretmektedirler.

Kürt milletinin itina ile parlakligini mühafaza ederek her sene Kutladigi bu milli bayram Kürdistanin her tarafinda tes it edilmekte, ve zalim hükümdarin yakildigi ateş kümesini hatirlatacak ateşler yakilarak Ayin yapilmaktadir. Bunun la zalim hakimlerin akibetinin ateşe atilmasi ve ya bundan vahim olacagini ihtar etmek istemektedirler.

Kürt şairleri* bu milli bayrami şiirlerle kutlamaktadirlar.

Hürriyet aşiki Kürt milleti fazla bir hassasiyetle milli bayram olarak kabul ettigi bu günde milli rakislarla NEVROZ şenlikleri yaparak zülümdan kurtuluşu tebcil etmektedir.

Islamiyetten evvel Kürtlerin din olarak Kabul ettikleri Zerdeşt dini

Tarihin ilk karanlik devrinde Kürtlerin hanki dine taptiklari malum olmamakla beriber bu günkü vatanlarina yerleştikle-

---

* Newroz Ser sala me ye ....
Adet u ola me ye ....
Biçuk u mezin é me,
Dibéjin édi deme;
Diçine sersala hev,
Dicivin il mala hev.
Keyf u govend é dikin,
Tevdir u bendé dikin;
Jibo ku ser xwe bibin,
dijmin ji ber xwe bibin;
Ser sala Kürdan Piroz ....
Eve cejna me; newroz .....

K. Can

Waye cejne jin u tazeki newruze hatewa
Yezdan geşiyan bi baharmani bidatewe
Ser ber her çilé gül bi nevayeki Bilbile
Bezmeki Cem be péva şabe her dila.

Pire Merd

ri takriben dôrt bin sene evveline ait elde edilen asardan istihrac ediliyorki Kürtler «AHURA» ya taparlardi. Yani Ateşe nura aydinliga taparlardi. Karanliktan ikrah eder korkarlardi. Sonradan AHUR, a tabiri yerine «Ahoramiza» tabiri kullanmaga başlandi. «Mizd» Kuvvetli manasina gelir. Mururu zamanla Ahoramizd «Hürmüzd» şekline çevrildi. «Hürmüz» haliki mutlak, haliki nur, haliki hayr demektir. Kürtler hakikatin Ateşen Nurdan dogduguna inanirlardi. Bunun için eski Kürtler ateşi mukaddes bilirler. Ve taparlardi. Güneş, ay, yildiz nur saştiklari için hep bunlar Kürtler indinde mukaddes addedilmekte idiler. Karanliktan nefret eden Kürtler karanliga ve benzerine « EHREMEN» ismini vermeşlerdi. Ehremenden korkarlardi. Dünyada yapilan bütün fenaliklari Ehremin yaptigina inaniralardi. şu hale gôre iki mabutlari vardi. Biri hayr isteyen «hürmüz» mabudu digeri şer mabudu «Ehremen» Mabudu?

Hürmüz dinde yaliniz ruhani rüesa ibadete ve dini merasime riayete mecburdular. Ruhani reislere pir derlerdi. Pirlerden başka hiç bir kimse dini merasime tabi degillerdi. Sonradan yavaş yavaş pirler hürmüz perestligi çigirindan çikardilar hürmüz dinine harafeler, sihirbizliklar, caduculuklar, hile bazliklar, yalanciliklar soktular. Hürmüz dinini bu fena aliklardan temizlemek kasdile muhtelif tarihlerde birinci, ikincix, üçüncü. Zerdeşt adi ile üç peyhamber geldi. Birinci Zerdeşt BELHşehrinde zühur Etti. müverrihler birinci zerdeîtin milattan 3000 sene evvel zühur ettigini sôyliyoryar. Ikinci Zerdeşt «FERIDUN» dur. Tarihi zuhuru milattan 2040 sene evveldi. üçüncü zerdeşt hürmüz dinine sokulan ahlak fesadlarini islah için milattan 660 sene evvel ürmiye havalisinde vaz nesihatlarda bulunuyordu. Ahlak fesadina sebep olan o vaktin pirleri zerdeştin aleyhine kiyam ettiklerinden zerdeşt rumiye havalisini birakarak BELH şehri tarafina gitmege mecbur oldu. Orada irşadat ve nesayihe başladi. Nasihatlari ile ahali üzerinde ihtimad kazandiktan sonra tekrar kendrine baglilik gôsterdiginden hürmüz dinini islah ederek sokulan pisliklerden kurtarmaga çalişti. Birinci zerdeîtin «ZEND» ismile yazdigi kitabin büyük bir kismi maalesef zavi olmuştur. Kitaptan bakiye

kalan bir kaç sahife bu gün hindistan zerdeştlerin ellinde bulunmaktadir. üçüncü Zerdeştin yazdigi kitap «AVESTE» dir Kürtçe lisani ile yazilmiştir. Bu kitapta Hindistan zerdeştlerinin yanin dadir. Zerdeşt dininde ateş mükaddestir. Fakat mabut degildir. Mabudlurina Hürmüz, Yezdan, Huda, homa, hay isimlerini verirler. Zerdeştlerin ateşi takdis etmeleri kudrati ilahiyeyi nuru ilahiyeyi temsil ettigine inandiklarindan dir. Zerdeşt dininin üç mühim esasati vardir. Iyi düşünmek, iyi konuşmak iyi yapmak, farsi tabiri ile Péndari nig, Güftari nig, kirdari nig- hakiki bir zerdeşti bu üç esasa riayete macburdur. Milattan on asir kadar evvel zerdeşt dini bütün Kürdistan ve faris memleketlerinin resmi dini idi bahri ebyed sahillerinden hindistan içlerine kadar zerdeşt dini intişar etmişti. Hali hazirda hindistanda bir miktar zerdeşt dini salikleri mevcut oldugu gibi Sincar daginda, halep civarinda Kürt daginda, Diyarbekir, Siirt vilayetleri dahilinde erzurum civarinda erivanda kadim zerdeşt dininin azmani olan «AZIDI» ler vardir. AZIDI demek allah perest demektir. Allaha taparlar Iblise tapmazlar. Ondan fazlaca nefret ettiklerinden adini bile işitmek istemezler. Bu gün Kürdistanda mevcut azindiler kadim zerdeşteler gibi yaliniz pirlerden başkalari ibadetle mükellef degillerdir. Yaliniz senede üç gün oruç tutarlar. Zerdeştler nezdinde allah hayr ilahi, ibli şer ilahidir.

Avesta Kitabi garbi iran lisanile yazilmiş oldugundan üçüncü zerdeştinde garbi iran mintikasi ahalisinden olduguna şüphe yoktur. Kildani Müverrihi «BEROSKI» nin dedigine gôre birinci zerdeşt MAD NEJAD patişihlar Silsilesinin birincisidirki milattan 3000 sene evvel kelde ülkesinde saltanat etmiştir. O asirda KELD dede hükumet kuran «KUTI» lerdi bu suretle Madlarin kutilerden oldugunada işaret edilmektedir.

Niştiman Perweré pak û çak REşID é Kurd ê Dêrikiê bühüşti bi denge ki keser û dilovan di rîya azadîya welat da serpéhatina Xwe bi şéra Rîya azadan da dinali.

«RIYA AZADAN»

— ji K. Canre —

Pir girane lo bira! Bavé te mir tu ne l'amal,
Bavé kû tu xwedî kir, Bi nazdarî, bi şekir
Çav li ré bû li derî belkî nişkav tu werî
Tü, liber serî rûnenişt, Xwédan ji rû nemalişt,
dil û xatir jé ne xwest; Te maç nekir herdü dest,
Péra ne çû ser goré Maxa paşin bi doré ....
Min jî wek te winda kir, Dé, bav, bira û agir.
Ji ber tûran perestan, bûme xwini, j' Kürdistan.
Me hev nedît carek din, Gorré ew giş revandin.
Ev bîst sale ser gerdan Dixwüm külan û derdan
Min pir tengî û talî kişandin ji her alî
Lé bé hévî nebûm hêç Min berneda şop û réç
Ma çi bikim tişté çû lé nagerim nadim dû
Eve réza azadan ne rev heye ne bazdan
sistî nabe li ser vé Ev bext ji me wa dibé
Tim namine dem wisan wé bé roja wan kesan
Ev toleyén bé yek ol ji dolar ra bûne kol
Ne çar ewé bimirin ji bîr nabe, çi kirin
Bé mezel û gor û kél bibin tune kû hat Pél
Hew bi tené ev Welat Deşt û çiya teht û lat
û ev gelé kû em jé Cewher bézar û Kejé
Naçe namre tu cara ne, b'kuştiné ne, b'dara
gerek jéra bi yek can em péwan bin bé razan
Bi parézin ji dijmin; Bi te, bi wi, û bi min ...

Reşit Kürt

C — Kürdistan yaşiyor ve yaşayorcaktir
Faşist Türk gazetelerinden

Bir Kürt Kadini, umuzunda
Diyarbekir Karpuzu

Mahabat de askeri geçit resminde: Solda 1 — Cümhur resi Kazi Muhammed Solda 2 — Kadri Cemil paşa .

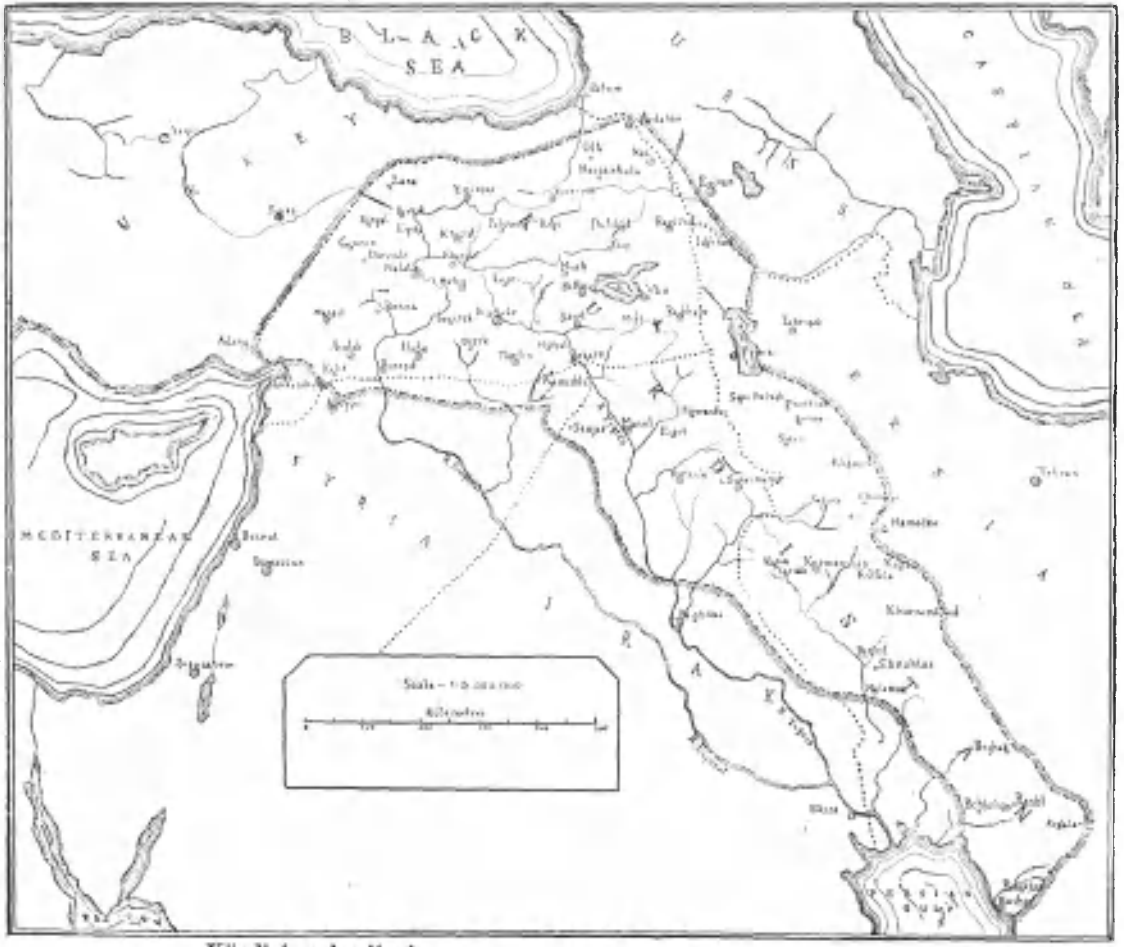

Kürdistan haritasi

Not : Altmiş seneden beri siyasi sahada hiç yilmadan yorulmadan mesai sarfile Kürt milletine büyük hizmetler ifa etmiş olan yüksek hemiyeti sahibi can kardeşim Iskender beyin kitaptaki noksanlari ikmal için vesaike müsteniden verdigi degerli malumatlara teşekkür itmeyi bir borc bilir ve derin hürmetlerimi takdim ederim.

Z. S.

INSTITUT KURDE DE PARIS
ENTRÉE N° 1763
SIL
93